

ศาสตร์แห่งการยุทธด้วยธนูในคัมภีร์นุรเวทและมหาภารตะ

นางสาวเจียรระไน วิทิตกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

ARCHERY IN DHANURVEDA AND MAHĀBHĀRATA

Ms. Jiaranai Vithidkul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Pali and Sanskrit
Department of Eastern Languages
Faculty of Arts
Chulalongkorn University
Academic Year 2015
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

โดย

สาขาวิชา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตร์แห่งการยุทธด้วยธนูในคัมภีร์ธนุรเวทและมหาภารตะ

นางสาวเจียรระไน วิทิตกุล

ภาษาบาลีและสันสกฤต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานป์วิษซ์ ทัดแก้ว

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัสววิรุฬหการ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานป์วิษซ์ ทัดแก้ว)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. ประเทือง ทินรัตน์)

เจียรไน วิทิตกุล : ศาสตร์แห่งการยุทธด้วยธนูในคัมภีร์ธนูเวทและมหากาธะ.
(ARCHERY IN DHANURVEDA AND MAHĀBHĀRATA) อ. ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก : ผศ. ดร. ชานป์วิษย์ ทัดแก้ว, 170 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วยการฝึกฝนธนูในวรรณคดีธนูเวทฉบับ
อักษิปุราณะ ธนูเวทฉบับสารงคหะปัททติ และวรรณคดีเรื่องมหากาธะในส่วนอาทิบรรพ
เพื่อศึกษากระบวนการฝึกฝนธนูของอินเดียโบราณ และสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่
เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู

ผลการศึกษาพบว่า การฝึกฝนธนูเป็นศาสตร์ที่ได้รับการศึกษา วิเคราะห์ และกำหนด
กฎเกณฑ์ไว้ชัดเจนตั้งแต่โบราณ มีขั้นตอนและกลวิธีในการพัฒนาผู้เรียนอย่างหลากหลาย โดย
เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนูในวรรณคดีธนูเวททั้งสองฉบับนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 5
ประเด็น ได้แก่ ท่าทางในการยิงธนู, วิธีการยิงธนู, หลักสูตรในการฝึกธนู, ข้อผิดพลาดใน
การยิงและวิธีแก้ไข, และการยิงธนูรูปแบบพิเศษ ทุกประเด็นล้วนมุ่งให้นักธนูยิงได้แม่นยำ และ
สามารถพลิกแพลงในสถานการณ์ต่างๆได้ดี ซึ่งทักษะเหล่านี้ก็เกื้อหนุนจุดประสงค์สูงสุดใน
การฝึกธนูของอินเดียโบราณ นั่นคือการใช้ธนูได้อย่างมีประสิทธิภาพในยามสงคราม

ในด้านสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องนั้น พบว่าการฝึกฝนธนูของภารตะโบราณต้อง
อยู่ภายใต้ระบบการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้กำกับดูแลอย่างเบ็ดเสร็จ ทั้งยังเป็นระบบ
การศึกษาที่สัมพันธ์กับศาสนาอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น แม้การเรียนการสอนธนูจะมีรายละเอียดและ
เนื้อหาที่เรียนต่างจากการเรียนสาขาอื่นๆ แต่เมื่อพิจารณาระบบและลักษณะโดยรวมแล้ว ก็จะ
เห็นได้ว่าไม่แตกต่างกันนัก หรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาด้านการธนูนั้นก็เป็นที่ไปตาม
ขนบธรรมเนียมด้านการศึกษาของสังคมอินเดียโบราณนั่นเอง

ภาควิชา ...ภาษาตะวันออก..... ลายมือชื่อนิติ.....
สาขาวิชา ...ภาษาบาลีและสันสกฤต... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก.....
ปีการศึกษา ...2558..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม.....

5580113222 : MAJOR PALI AND SANSKRIT

KEYWORDS : ARCHERY / TRAINING / DHANURVEDA / MAHĀBHĀRATA

JARANAI VITHIDKUL : ARCHERY IN DHANURVEDA AND
MAHĀBHĀRATA. ADVISOR : ASST. PROF. CHANWIT TUDKEAO,
Ph. D., 170 pp.

This research looks through archery trainings in Agni Purāṇa Dhanurveda, Śārngadharapaddhati Dhanurveda, and Ādiparvan in Mahābhārata. The goal is to clarify the procedure of the training and the social and cultural aspects involved.

Upon examining the texts, it becomes clear that the practice of archery has been carefully studied and systematized since ancient times in India. A variety of processes and methods were implemented to sharpen the skills of the students. The training-related sections in the Dhanurvedas can be described in 5 subjects: the poses, the processes of shooting, the elements of the training, the errors and corrections, and the special forms of shooting. Each contains many details, yet the key ideas of the training revealed all over the works are the same: the ultimate preciseness and the ability of the archer to shoot effectively in various situations. These served the potency during battle, which was the main purpose of archery in ancient India.

In terms of its social and cultural features, archery training was mostly carried out under the traditional education system. The teacher directed the entire course and the religious rites and beliefs were deeply dominant. Therefore, it can be concluded that, despite some differences in contents and details, archery training in ancient India followed the conventional way of the education of that time.

Department : Eastern Languages	Student's Signature
Field of Study : Pali and Sanskrit	Advisor's Signature
Academic Year : 2015	Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบเท้าบิดามารดา คือคุณสุรัตน์ และคุณจงจิตร วิทิตกุล เป็นเบื้องต้น เพื่อขอบพระคุณที่มอบชีวิต มอบโอกาสทางการศึกษา และคอยสนับสนุนความเป็นอยู่ทุกด้าน ตลอดมา มิให้ผู้วิจัยต้องเคียดแค้นหรือร้อนใจระหว่างการศึกษาตลอดจนช่วงเวลายาวนานของการทำวิทยานิพนธ์ อุปนิสัยคือความมุ่งมั่นทำกิจการงานใดๆ ให้สมบูรณ์ดีเลิศไม่ต่างพร้อยอันท่านทั้งสอง กระทำเป็นแบบอย่างที่ดีเสมอมา ผู้วิจัยเชื่อว่าอุปนิสัยนั่นเองที่ได้ซึมซับและหล่อหลอมผู้วิจัยให้เป็น เช่นที่เป็นได้ในวันนี้

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวีชัช ทัดแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ได้ประสาทความรู้ ให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ และได้กรุณา สละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา อ่าน และตรวจทานวิทยานิพนธ์แม้ในยามอ่อนล้าและสุขภาพ ไม่เอื้ออำนวย ทั้งยังแสดงความเชื่อมั่นเสมอว่าผู้วิจัยจะสามารถทำงานชิ้นนี้ให้ลุล่วงได้ ผู้วิจัยต้อง ขอขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพนธ์ อัสวีรุพหการ ประธาน กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ได้ให้คำแนะนำและข้อสังเกตอันเป็นประโยชน์ยิ่งนับตั้งแต่ระยะเริ่ม เสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เป็นโอกาสให้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและปรับแก้งานให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น และขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ประเทือง ทินรัตน์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ เมตตาตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องในวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สีนสกุล อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาท ความรู้ด้านภาษาและวรรณคดีสันสกฤตแก่ผู้วิจัยด้วยความใจเย็นและอดทนอย่างยิ่ง, อาจารย์ กิตติพงศ์ บุญเกิด ผู้ให้คำปรึกษาด้านเอกสารภาษาฮินดีที่ใช้อ้างอิงในวิทยานิพนธ์, นางสาว บุญทริกา บุญโญ เพื่อนร่วมศึกษาที่เกี่ยวพันกันโดยดีในทุกด้าน, ตลอดจนเพื่อนพี่น้องสาขาวิชา ภาษาเอเชียใต้ และบุคลากรคณะอักษรศาสตร์หลายต่อหลายท่านที่มีอาจเอ่ยนามทั้งหมดในที่นี้ได้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ผู้จุดประกายประกายแรกในเส้นทางการศึกษาด้านภารตวิทยา และเป็นปลายแสงให้ศิษย์เชื่อมั่นก้าวเดินตามมาเสมอโดยไม่คลอนแคลน

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณคุณเบญจ์ เพชรภักดิ์ สหายผู้ไปร่วมตลอดทุกเส้นทาง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	๗
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.4 สมมติฐานของการวิจัย.....	5
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	5
2. ข้อมูลเบื้องต้นเรื่องวรรณคดีที่ใช้ศึกษา.....	7
2.1 วรรณคดีธนูรเวท (<i>Dhanurveda</i>).....	7
2.2 ธนูรเวทฉบับอัคนีปุราณะ (<i>Agni Purāṇa Dhanurveda</i>).....	8
2.2.1 ประวัติวรรณคดีโดยสังเขป.....	8
2.2.2 รูปแบบของธนูรเวทฉบับอัคนีปุราณะ.....	9
2.3 ธนูรเวทฉบับสารงครรปัททติ (<i>Śārṅgadharapaddhati Dhanurveda</i>).....	12
2.3.1 ประวัติวรรณคดีโดยสังเขป.....	12
2.3.2 รูปแบบของธนูรเวทฉบับสารงครรปัททติ.....	15
2.4 มหาภารตะ (<i>Mahābhārata</i>).....	18
3. กระบวนการฝึกฝนธนู.....	20
3.1 ทำยิงธนู.....	20
3.1.1 ทำยื่น (<i>Sthāna</i>).....	20

3.1.1.1	ทำสมปทา, สมปทา (<i>Samapada, Samapāda</i>).....	21
3.1.1.2	ทำไวสาขะ, วิสาขะ (<i>Vāisākha, Viśākha</i>).....	22
3.1.1.3	ทำอาลีณะ (<i>Ālīḍha</i>).....	24
3.1.1.4	ทำปรัตยาลีณะ (<i>Pratyālīḍha</i>).....	25
3.1.1.5	ทำมณฑล (<i>Maṇḍala</i>).....	26
3.1.1.6	ทำชาตะ (<i>Jāta</i>).....	27
3.1.1.7	ทำวิกฤณะ (<i>Vikaṭa</i>).....	28
3.1.1.8	ทำสัมปฏฐะ (<i>Samputa</i>).....	29
3.1.1.9	ทำอันยาเย (<i>Anyāya</i>).....	29
3.1.1.10	ทำอสมะ (<i>Asama</i>).....	30
3.1.1.11	ทำทรทุระกะมะ (<i>Dardurakrama</i>).....	31
3.1.1.12	ทำครุทกะมะ (<i>Garudakrama</i>).....	31
3.1.1.13	ทำปัทมาสนะ (<i>Padmāsana</i>).....	32
3.1.2	ทำจับลูกธนู (<i>Guṇamuṣṭi</i>).....	36
3.1.2.1	ทำปตาคา (<i>Patākā</i>).....	36
3.1.2.2	ทำวัชรมุขี (<i>Vajramuṣṭi</i>).....	37
3.1.2.3	ทำมัตสรี (<i>Matsarī</i>).....	38
3.1.2.4	ทำกากตุนฑี (<i>Kākatuṇḍī</i>).....	39
3.1.2.5	ทำสิงหกรรณี (<i>Simhakarnī</i>).....	39
3.1.3	การจรดลูกธนู (<i>Samdhāna</i>).....	41
3.1.3.1	การจรดลูกธนูแบบเสมอ (<i>Sama Samdhāna</i>).....	42
3.1.3.2	การจรดลูกธนูแบบต่ำ (<i>Adhaḥ Samdhāna</i>).....	42
3.1.3.3	การจรดลูกธนูแบบสูง (<i>Ūrdhva Samdhāna</i>).....	43
3.1.4	จุดนิ้ว (<i>Vyāya</i>).....	44
3.1.4.1	ทำไกศิกะ (<i>Kāiśika</i>).....	44
3.1.4.2	ทำสาตตวิกะ (<i>Sāttvika</i>).....	45
3.1.4.3	ทำวัตสกรณะ (<i>Vatsakarna</i>).....	45
3.1.4.4	ทำภรตะ (<i>Bharata</i>).....	46
3.1.4.5	ทำสกันธะ (<i>Skandha</i>).....	46
3.2	วิธีการยิงธนู.....	49

3.2.1	ขั้นตอนการยิงธนู.....	49
3.2.2	สูตรสำเร็จในการยิงธนู.....	53
3.2.2.1	สูตรสำเร็จสำหรับการยิงธรรมา.....	54
3.2.2.2	สูตรสำเร็จสำหรับการยิงไกล.....	54
3.2.2.3	สูตรสำเร็จสำหรับการยิงแรง.....	54
3.2.2.4	สูตรสำเร็จสำหรับการยิงเร็ว.....	55
3.2.3	คำแนะนำเบื้องต้นสำหรับการยิงธนู.....	55
3.3	หลักสูตรการฝึกฝนธนู.....	58
3.4	ความผิดพลาดในการยิงธนู.....	63
3.4.1	อาการผิดปกติของลูกธนูกลางอากาศ.....	63
3.4.1.1	สูจิมุข (Sūcīmukhā).....	63
3.4.1.2	มินปุจฉา, มัตสยปุจฉา (Mīnapucchā, Matsyapucchā).....	64
3.4.1.3	ภรมรี (Bhramarī).....	64
3.4.2	การยิงที่พลาดเป้า.....	65
3.4.2.1	การยิงเฉียงออกซ้าย.....	65
3.4.2.2	การยิงเฉียงออกขวา.....	65
3.4.2.3	การยิงเฉียงขึ้นบน.....	65
3.4.2.4	การยิงเฉียงลงล่าง.....	65
3.5	การยิงธนูรูปแบบพิเศษ.....	66
3.5.1	ประเภทของเป้าธนู.....	67
3.5.1.1	ประเภทของเป้าธนูในธนูเวทฉบับอักษิปุราณะ.....	67
3.5.1.1.1	เป้าทฤณะ (Dṛḍha).....	67
3.5.1.1.2	เป้าทุษกระ (Duṣkara).....	68
3.5.1.1.3	เป้าจิตรทุษกระ (Citraduṣkara).....	68
3.5.1.2	ประเภทของเป้าธนูในธนูเวทฉบับสารงคชรปัทหตี.....	69
3.5.1.2.1	เป้าสถิระ (Sthira).....	70
3.5.1.2.2	เป้าจละ (Cala).....	70
3.5.1.2.3	เป้าจลาจละ (Calācala).....	70
3.5.1.2.4	เป้าทวะจละ (Dvayacala).....	70
3.5.2	การฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษต่างๆ.....	71

บทที่	ญ หน้า
3.5.2.1 การยิงเหล็ก.....	72
3.5.2.2 การยิงแผ่นหนัง.....	72
3.5.2.3 การยิงหมอน้ำ.....	73
3.5.2.4 การยิงก้อนดิน.....	73
3.5.2.5 การยิงแบบพาดงักกะ (<i>Bāṇabhaṅga</i>).....	73
3.5.2.6 การยิงแบบวราฎีกาวรรตะ (<i>Varāṭikāvarta</i>).....	75
3.5.2.7 การยิงแบบกาษฐัจเจทนะ (<i>Kāṣṭhacchedana</i>).....	75
3.5.2.8 การยิงแบบพินทุกะ (<i>Binduka</i>).....	76
3.5.2.9 การยิงแบบโคลกะยูกะ (<i>Golakayuga</i>).....	76
3.5.2.10 การยิงแบบธาวัลลักษยะ (<i>Dhāvallakṣya</i>).....	77
3.5.2.11 การยิงแบบศัพทเวธิน (<i>Śabdavedhin</i>).....	77
4. สภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนู.....	84
4.1 ระบบการเรียนการสอนธนู.....	84
4.2 บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู.....	92
4.2.1 ครูผู้สอน.....	92
4.2.2 ศิษย์.....	95
4.2.3 ผู้ช่วย.....	98
4.3 สถานที่และเวลาในการฝึกฝนธนู.....	99
4.4 พิธีกรรมและความเชื่อในการฝึกฝนธนู.....	102
4.4.1 พิธีธนูธารณะ (<i>Dhanurdhāraṇavidhi</i>).....	102
4.4.2 พิธีศรมะกริยา (<i>Śramakriyā</i>).....	105
4.4.3 พิธีอัสตระ (<i>Astravidhi</i>).....	107
4.4.4 วาระงคการเรียนการสอน (<i>Anadhyāya</i>).....	108
5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	111
รายการอ้างอิง.....	114
ภาคผนวก.....	117
ภาคผนวก ก.....	118
ภาคผนวก ข.....	127
ภาคผนวก ค.....	150
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	170

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เนื้อหาในธนุรเวทฉบับอัคนิปุระ.....	11
2	เนื้อหาในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทดิ.....	16
3	ขั้นตอนในพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นวิธีการยงฐ.....	50
4	ประเด็นในธนุรเวทฉบับอัคนิปุระและฉบับสารงคชรปัทดิ.....	81

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ส่วนประกอบของคันธนูและลูกธนู.....	6
2	ทำสมปทะ, สมปาทะ.....	21
3	ทำไวสาชะ, วิสาชะ.....	22
4	ทำอาลีณะ.....	24
5	ทำปรตยาลีณะ.....	25
6	ทำมณฑลชะ.....	26
7	ทำชาตะ.....	27
8	ทำวิกฤษะ.....	28
9	ทำสัมปฤษะ.....	29
10	ทำอันยายะ.....	29
11	ทำอสมะ.....	30
12	ทำทรรทุรกระมะ.....	31
13	ทำครุฑกระมะ.....	31
14	ทำปัทมาสนะ.....	32
15	ทำยี่นในกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบัน.....	34
16	ตำแหน่งการวางเท้าของแต่ละทำยี่นในกีฬายิงธนูมาตรฐาน.....	35
17	ทำปตাকা (ภาพสันนิษฐาน).....	36
18	ทำวัชรมุขฎี.....	37
19	ทำมัตสรี.....	38
20	ทำกากคุณที.....	39
21	ทำสังหรณ์ในงานประติมากรรม.....	40
22	ทำจับลูกแบบ Mediterranean Draw.....	41
23	ภาพสันนิษฐานตำแหน่งการจรดลูกธนู.....	43
24	ทำไกศิกะ.....	44
25	ทำสาตตวิกะ.....	45
26	ทำวัตสกรณะ.....	45

ภาพที่		หน้า
27	ท่ากระตະ.....	46
28	ท่าสกันระ.....	46
29	จุดน้ำในกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบัน.....	48
30	การประคองหัวลูกธนูของวัฒนธรรมเขมรโบราณ.....	53

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

AgP.	:	Agni Purāṇa (Nag Publishers' edition)
MBh.	:	Mahābhārata (Bhandarkar Oriental Research Institute's edition)
MW.	:	A Sanskrit-English Dictionary by M. Monier-Williams
Nāṭ.	:	Bharata Muni Nāṭyaśāstra (edited by N.P. Unni.)
ŚP.	:	Śārngadharapaddhati (edited by Peter Peterson)
อง. ติก. อ. (บาลี)	:	อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ภาษบาลี (สุขุมลสูตร)
ช. ชา. จตุตถศีศ. อ. (บาลี)	:	อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก จัตตาสินีบาต ภาษบาลี (สรภังคชาดก)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักฐานมากมายในเอกสารทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีของภารตวรรษได้สะท้อนถึงเหตุการณ์รบพุ่งหลายต่อหลายครั้ง กล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนนี้เกี่ยวพันอยู่กับสงครามอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ความรู้ความสามารถด้านการสู้รบหรือการใช้อาวุธจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ศาสตร์แห่งการต่อสู้ซึ่งเรียกว่า “ธนูรเวท (*Dhanurveda*)” ได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นวิชาสำคัญของสังคมอินเดียโบราณ ตำราบางเล่มถือว่าธนูรเวทเป็นหนึ่งในศาสตร์หลัก 18 สาขา¹ บ้างนับเป็นอุปเวท* ที่เกี่ยวเนื่องกับยชฺรเวท² และบ้างก็ยกให้เป็นถึงพระเวทที่ 5³ นอกจากนี้วรรณคดีอีกมากยังแสดงให้เห็นว่าศาสตร์แห่งการยุทธเป็นวิชาบังคับที่เหล่ากษัตริย์และพระราชวงศ์ต้องรู้ ดังเช่น พระราม (*Rāma*) ในรามายณะ เหล่าเจ้าชายปาณฑพ (*Pāṇḍava*) และเการพ (*Kāurava*) ในมหาภารตะ หรือแม้แต่ลิตทวิชตราชกุมารในวรรณคดีพุทธศาสนา** ก็ล้วนเจนจบธนูรเวททั้งสิ้น อาจกล่าวได้ว่า ความสามารถทางการรบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านวิชาธนู เป็นคุณสมบัติที่วีรบุรุษจะบกพร่องไม่ได้เด็ดขาด

ธนูถือเป็นอาวุธสำคัญที่สุดในบรรดาอาวุธทั้งหลายที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในสังคมอินเดียโบราณ ในการจัดลำดับความเป็นเลิศของอาวุธ ธนูจะได้รับตำแหน่งสูงสุดเสมอ⁴ และคำเรียกศาสตร์การต่อสู้ก็ใช้ว่า “ธนูรเวท” ซึ่งแปลว่า “ความรู้เกี่ยวกับธนู” มิใช่อาวุธอื่น นอกจากนี้แทบทุกการยุทธในเอกสารทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีล้วนกล่าวถึงและให้ความสำคัญกับธนูเหนือกว่า

¹ *Viṣṇu Purāṇa* 3.6.29

* อุปเวท (*Upaveda*) คือศาสตร์ที่ถือว่าเป็นศาสตร์ชั้นรองซึ่งสัมพันธ์กับพระเวทหลักทั้งสี่ มีอาชฺรเวทและธนูรเวทเป็นต้น

² MW., p.509.

³ Vettam Mani, *Purānic Encyclopaedia* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), p.221.

** วรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องลิตทวิชตระ (*Lalitavistara*) และอรรถกถาสุมาสสูตร เล่าว่าลิตทวิชตราชกุมาร (ลิตทวิชตระสะกดว่า “สรวารุธสิทฺฐ”) ทรงเชี่ยวชาญศิลปศาสตร์ต่างๆ รวมถึงวิชาธนูได้เองโดยไม่ต้องเข้ารับการศึกษา (ดูเพิ่มเติมได้ใน แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, *กัมภีร์ลิตทวิชตระ* ([ม.ป.ท.]: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 151, 162-163.; อ. ดิ. อ. (บาลี) 2/206-207.)

⁴ AgP. 249.6-7; ŚP. 80.7

อาวุธอื่นทั้งสิ้น⁵ ดังเช่นในฤคเวทกล่าวถึงพิธีศพที่มีการนำธนูมาให้ผู้เสียชีวิตถือก่อนนำศพลงฝัง⁶ ตัวละครเอกในวรรณคดีก็นิยมใช้ธนูเป็นอาวุธประจำกาย อาทิ พระรามในรามายณะ หรืออรชุน (*Arjuna*) ในเรื่องมหาภารตะ แม้แต่พระศิวะมหาเทพก็เลือกใช้ธนูเมื่อจะทำลายศัตรูตัวฉกาจคืออสูรแห่งตรีปุระ (*Tripura*)⁷ นอกจากนี้ ยังมีคำกล่าวที่ว่า

ekopi yatra nagare prasiddhaḥ syāddhanurdharah |
tato yāntyarayo dūram mṛgāḥ śiṃhagrḥādiva ||ŚP. 80.5||*

ในเมืองใดมีนักธนูผู้มีชื่อเสียงอยู่แม้เพียงคนเดียว

เพราะเหตุนั้น ศัตรูทั้งหลายย่อมหนีไปไกล คุณเหล่ากวาง(หนีห่าง)จากถ้ำสิงห์

แสดงให้เห็นว่าธนูเป็นอาวุธที่น่าเกรงขาม และสำคัญต่อการสงครามของวัฒนธรรมนี้เป็นอย่างยิ่ง การปรากฏการศึกษา รวบรวม และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านธนูของชาวภารตะตั้งแต่โบราณจึงไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใด

แม้จะมีความสำคัญอย่างมากต่อวัฒนธรรมอินเดียโบราณ กระนั้น ผู้ที่ศึกษาวิจัยศาสตร์ศิลป์แห่งธนู รวมถึงวรรณคดีธนูรเวทซึ่งบันทึกศาสตร์เหล่านี้ไว้ กลับมีจำนวนน้อย งานที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีธนูรเวทโดยตรงนั้นมักจะเป็นงานแปลต้นฉบับจากภาษาสันสกฤต เช่น งานแปลธนูรเวทฉบับสารงครปัทธติ (*Sārṅgadharapaddhati Dhanurveda*) ของ B. Chakravarti⁸, งานแปลอัคนิปูราณะ (*Agni Purāṇa*) ซึ่งครอบคลุมส่วนธนูรเวทด้วยของ N. Gangadharan⁹, งานแปลวสิษฐธนูรเวทสัมหิตา (*Vasiṣṭha Dhanurveda Samhitā*) ของ Purnima Ray¹⁰, งานแปลวสิษฐธนูรเวทสัมหิตาและสทาศิวะธนูรเวท (*Sadāsiva Dhanurveda*) ของ Ravi Prakash Arya¹¹ เป็นต้น งานเหล่านี้มักจะเป็นการแปลตามศัพท์ ไม่มีการวิเคราะห์หรือค้นคว้าข้อมูลประกอบมาอธิบายร่วมด้วย ทำให้ไม่สามารถสร้างความเข้าใจได้แจ่มชัด เพราะวรรณคดีธนูรเวททุกฉบับล้วนมี

⁵ G. N. Pant, *Indian Archery* (Delhi: Agam Kala Prakashan, 1978), p.1.

⁶ *Rgveda Samhitā* 10.18.9

⁷ Vettam Mani, *Purānic Encyclopaedia*, p.793.

* สันนิษฐานว่าเป็น *eko 'pi* (คูที่เชิงอรรถ ** ของหน้า 128 ในวิทยานิพนธ์นี้)

⁸ B. Chakravarti, *Dhanurveda* [Online], 2001. Available from http://www.atarn.org/india/dhanurveda_eng.htm [2012, September 5th]

⁹ N. Gangadharan, tr., *The Agni Purāṇa*, Part 2 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1998), pp.645-649.; N. Gangadharan, tr., *The Agni Purāṇa*, Part 3 (Delhi: Motilal Banarsidass, 2000), pp.651-653.

¹⁰ Purnima Ray, *Vasistha's Dhanurveda Samhitā* (Delhi: J.P. Publishing House, 2014).

¹¹ Ravi Prakash Arya, *Dhanurveda: The Vedic Military Science* (Delhi: Indian Foundation For Vedic Science, 2008), pp.71-211.

คำศัพท์เฉพาะทางจำนวนมากซึ่งไม่อาจเข้าใจได้โดยหากใช้วิธีแปลตามศัพท์เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า งานแปลเหล่านี้มีความคลาดเคลื่อนด้านการแปลอยู่มากอีกด้วย

นอกเหนือจากงานแปลต้นฉบับ การศึกษาด้านธนูเวทและการธนูของอินเดียโบราณก็มีอยู่เช่นกัน เช่นบทความของวิสุทท์ บุษยกุล¹² ที่สำรวจความสำคัญและลักษณะของวรรณคดีธนูเวทอย่างคร่าวๆ รวมถึงสรุปสาระโดยสังเขปของธนูเวทฉบับอัคนิปุราณะไว้ หรืองานวิจัยของ G.N. Pant¹³ แต่งานชิ้นนี้เน้นศึกษาอาวุธในเชิงวัตถุและใช้หลักฐานทางโบราณคดีเป็นหลักในการวิเคราะห์ อีกทั้งข้อความจากวรรณคดีธนูเวทซึ่งนำมาใช้วิเคราะห์ด้วยบางส่วนก็มีความคลาดเคลื่อนในการแปลด้วย นอกจากนี้ทั้งสองนี้แล้ว การศึกษาอื่นๆ โดยมากจะมุ่งประเด็นไปทางภาพรวมของสงคราม และใช้แหล่งข้อมูลเป็นวรรณคดีกลุ่มอื่นที่มีใช้ธนูเวทเสียมากกว่า เช่น สมศิริ มีพานิชได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสงครามในวรรณคดีสันสกฤต”¹⁴ ศึกษาด้านแนวคิด มูลเหตุ ผลกระทบ และยุทธวิธีการทำสงคราม, Sarva Daman Singh ศึกษากองทัพ ยุทธโศภกรรม พัฒนาการและแนวคิดของสงครามยุคพระเวท¹⁵, หรือ Ravi Prakash Arya ที่มุ่งศึกษากลยุทธ์การทำสงครามโดยเปรียบเทียบกับแสนยานุภาพสมัยใหม่ เช่น อธิบายอาณาจักรการทำลายล้างของพรหมาสตร์เทียบกับระเบิดนิวเคลียร์ เป็นต้น¹⁶ งานวิจัยกลุ่มที่เน้นภาพรวมของสงครามเหล่านี้ก็จะไม่ปรากฏรายละเอียดด้านศาสตร์การธนูที่ละเอียดถี่ถ้วนมากนัก เห็นได้ชัดว่าการศึกษาดังกล่าวนี้ความรู้ด้านการธนูและวรรณคดีธนูเวทนั้นยังไม่สมบูรณ์ มีประเด็นที่สามารถค้นคว้าวิจัยได้อีกมาก

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาเนื้อหาของวรรณคดีธนูเวทในด้านการฝึกฝนอาวุธ เนื่องจากยังไม่มีผู้ใดเคยศึกษามาก่อน ทั้งที่เป็นประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างอาวุธธนูในฐานะอุปกรณ์ชิ้นหนึ่งกับสงครามซึ่งมีการนำธนูไปใช้จริงเข้าด้วยกัน การวิจัยครั้งนี้จึงจะเป็นการเติมช่องว่างของการศึกษาศาสตร์แห่งธนูให้เต็มขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยเชื่อถือว่า บุคคลไม่อาจเชี่ยวชาญศาสตร์และศิลป์แขนงใดมาตั้งแต่กำเนิด ย่อมต้องขวนขวายเรียนรู้เอาภายหลังทั้งสิ้น อีกทั้งความ

¹² วิสุทท์ บุษยกุล, “ธนูเวท,” ใน วิสุทธอักษร (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554), หน้า 388-392.

¹³ G.N. Pant, Indian Archery.

¹⁴ สมศิริ มีพานิช, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสงครามในวรรณคดีสันสกฤต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

¹⁵ Sarva Daman Singh, Ancient Indian Warfare, 3rd ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1997).

¹⁶ Ravi Prakash Arya, Dhanurveda: The Vedic Military Science.

นับถือศรัทธาในกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นก็ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาในประเด็นดังกล่าวอย่างจริงจังด้วย โดยผู้วิจัยจะแปลวรรณคดีชนูรเวทให้ละเอียดถี่ถ้วน ไม่คลาดเคลื่อน และจะศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายกระบวนการฝึกฝนรณูที่ปรากฏ ตั้งแต่เมื่อศิษย์แรกเข้าศึกษา กระทั่งสำเร็จเป็นนักขมังธนูชั้นเลิศ นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวรรณคดีเรื่องมหากาณะเพิ่มเติมด้วย เนื่องจากวรรณคดีอิงประวัติศาสตร์เรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสงคราม จึงสามารถเสริมให้เห็นชัดเจนขึ้นว่า การฝึกฝนอาวุธในสังกมอินเดียโบราณที่ได้รับการบันทึกไว้ในเอกสารอื่น นอกเหนือจากวรรณคดีชนูรเวท โดยตรงนั้น มีรายละเอียดเป็นอย่างไร

ด้วยความน่าสนใจ ความสำคัญต่อการเข้าใจอารยธรรมอินเดียโบราณ และการเป็นช่องว่างที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อนเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกทำวิทยานิพนธ์หัวข้อ “ศาสตร์แห่งการยุทธด้วยธนูในคัมภีร์ชนูรเวทและมหากาณะ” ด้วยความหวังอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะช่วยสร้างความกระจ่างด้านภารตวิทยาต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการฝึกฝนรณูในคัมภีร์ชนูรเวทและมหากาณะ
2. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอินเดียโบราณที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนอาวุธ

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วยการฝึกฝนรณูในวรรณคดีชนูรเวทและมหากาณะ โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิ คือจากเอกสารภาษาสันสกฤตโดยตรง

วรรณคดีชนูรเวทนั้นมีอยู่หลายสำนวนกระจายกันมาก แต่มักไม่ตีพิมพ์เผยแพร่ หรือตีพิมพ์ในจำนวนน้อย ทำให้ต้นฉบับไม่แพร่หลาย ผู้วิจัยจึงต้องเลือกมาเป็นบางสำนวนเท่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา และสามารถสืบหาต้นฉบับที่น่าเชื่อถือมาได้ รวมแล้วได้มา 2 สำนวน คือชนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะ และชนูรเวทฉบับศารงครบปีทติ

ส่วนเรื่องมหากาณะนั้น เนื่องจากเป็นวรรณคดีที่ยาวมาก ไม่สามารถแปลและวิเคราะห์ต้นฉบับภาษาสันสกฤตอย่างละเอียดทั้งหมดได้ภายในเวลาที่จำกัด ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะในอาทิบรพ (*Ādiparvan*) ซึ่งครอบคลุมเนื้อเรื่องช่วงการฝึกวิชาอาวุธครั้งสำคัญของกลุ่มตัวละครหลัก คือตอนที่เหล่าเจ้าชายเกาฬและปาณฑพฝึกวิชากับโทรณะ (*Drona*) ส่วนรายละเอียดที่กระจัดกระจายในบรพอื่นๆ จะนำมาวิเคราะห์ร่วมด้วยเล็กน้อยตามที่เห็นว่าช่วยแสดงภาพการฝึกฝนรณูในวัฒนธรรมการตะโบราณให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.4 สมมติฐานของการวิจัย

การฝึกอาวูธเป็นศาสตร์ที่ได้รับการศึกษา วิเคราะห์ และกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ชัดเจนตั้งแต่โบราณ มีขั้นตอนและกระบวนการหลากหลายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เก่งกาจเพียบพร้อม ทั้งคัมภีร์ ฆนุรเวทและมหาภารตะแสดงภาพการฝึกฝนอาวูธไว้ในลักษณะที่สอดคล้องกัน สร้างความเข้าใจทั้งกระบวนการฝึกฝนอาวูธโดยตรงและสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี แต่ในคัมภีร์ ฆนุรเวทให้รายละเอียดขั้นตอนวิธีการฝึกฝนอาวูธที่ชัดเจนกว่ามหาภารตะเนื่องจากฆนุรเวทเป็นวรรณคดีประเภทตำรา

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ค้นคว้ารวบรวมหลักฐานและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
2. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล
3. เรียบเรียงผลการวิจัย
4. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจเรื่องกระบวนการฝึกฝนฆนุในคัมภีร์ฆนุรเวทและมหาภารตะ
2. เข้าใจสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอินเดียโบราณที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนอาวูธ
3. เป็นแนวทางการศึกษาการสงครามอินเดียโบราณ

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. อักษรวิธีของคำที่เป็นชื่อเฉพาะจากภาษาสันสกฤต ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยเลือกใช้การสะกดเพื่อให้เขียนและอ่านออกเสียงได้ตามธรรมชาติของภาษาไทยเป็นหลัก เช่น *Sārṅgadharaṣṭhāpaddhati* จะสะกดว่า สารงครฐปัททติ *Dardurakrama* จะสะกดว่า ทรรทุรกระมะ โดยผู้วิจัยจะแสดงอักษรวิธีอย่างสันสกฤตด้วยอักษรโรมันตัวเอียงไว้ในวงเล็บเมื่อกล่าวถึงชื่อเฉพาะนั้นๆเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ จุดที่ต้องการแสดงคำภาษาสันสกฤตโดยตรง แม้จะไม่ใช่ชื่อเฉพาะ ก็จะใช้อักษรโรมันตัวเอียงเป็นเครื่องหมายบ่งบอกให้ชัดเจน
2. การอ้างอิงวรรณคดีสันสกฤตในวิทยานิพนธ์นี้ หากวรรณคดีเรื่องใดผู้วิจัยใช้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตในการค้นคว้า จะอ้างอิงด้วยระบบตัวเลขอันนิยมกันเป็นสากลในการศึกษาด้านวรรณคดีสันสกฤต เช่น

MBh. 1.123.4

หมายถึง มหาภารตะ

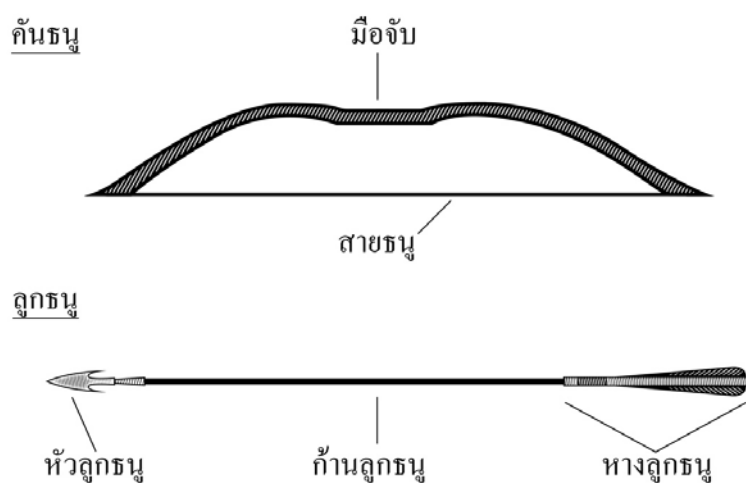
บรรพที่ 1, อธิษายะที่ 123, บทที่ 4

Bāudhāyana Dharmasūtra 1.11.21.8 หมายถึง เพาชายณะธรรมสูตร

ปรีศนะที่ 1, อธิษายะที่ 11, ชัณฑ์ที่ 21, บทที่ 8

ส่วนวรรณคดีสันสกฤตเรื่องที่ถูกผู้วิจัยค้นคว้าด้วยฉบับแปล จะใช้ระบบอ้างอิงอย่าง
หนังสือทั่วไปเล่มอื่นๆ

3. ส่วนประกอบของคันธนูและลูกธนู ในวิถยานิพนธ์นี้จะกำหนดคำเรียกเฉพาะไว้ ดังนี้

ภาพที่ 1 ส่วนประกอบของคันธนูและลูกธนู*

(ภาพคันธนูจากหนังสือ *Indian Archery*¹⁷)

ส่วนภาพลูกธนูคัดแปลงจากหนังสือ *Traditional Archery from Six Continents*¹⁸)

* คันธนูในภาพเป็นรูปแบบคันธนูที่ปรากฏในประติมากรรมยุคคุปตะ (Gupta) ส่วนลูกธนูเป็นรูปแบบของยุคราชวงศ์โมกุล (Mughal) แม้มียุคสมัยไม่สัมพันธ์กัน แต่ทั้งสองภาพก็เป็นภาพที่แสดงส่วนประกอบของอาวุธได้ชัดเจน เหมาะแก่การนำมาอธิบายในเบื้องต้นนี้ (คันธนูและลูกธนูรูปแบบอื่นๆของอินเดียโบราณสามารถดูเพิ่มเติมได้ใน G.N. Pant, *Indian Archery*. และ Charles E. Grayson, Mary French, and Michael J. O'Brien, *Traditional Archery from Six Continents* (Columbia: University of Missouri Press, 2007).)

¹⁷ G.N. Pant, *Indian Archery*, p.110.

¹⁸ Charles E. Grayson, Mary French, and Michael J. O'Brien, *Traditional Archery from Six Continents*, p.83.

บทที่ 2

ข้อมูลเบื้องต้นเรื่องวรรณคดีที่ใช้ศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษากระบวนการฝึกหัดธนูซึ่งเป็นอาวุธสำคัญของชาวอารยะ เพื่อให้เห็นแนวคิด วิธีการ รวมถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในการจะพัฒนาคนไม่รู้วิชาคนหนึ่งให้เป็นนักรบชั้นเลิศ แต่ในเบื้องต้นนี้จะได้กล่าวถึงแหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาเสียก่อน คือ วรรณคดีธนูเวทอันเป็นตำรารวบรวมความรู้ด้านการต่อสู้และการสงครามของอินเดียโบราณ และวรรณคดีเรื่องมหาภารตะ แล้วจึงจะเข้าสู่เนื้อหาหลักของการศึกษาในบทถัดต่อไปของวิทยานิพนธ์

อนึ่ง เนื่องจากความรู้ด้านวรรณคดีธนูเวทยังไม่เป็นที่แพร่หลายนักในสังคมไทย ในหัวข้อที่อธิบายถึงวรรณคดีธนูเวทสองฉบับที่ใช้ศึกษา ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอทั้งประวัติวรรณคดีและรูปแบบของวรรณคดี เพื่อเป็นพื้นฐานให้เข้าใจถึงลักษณะของวรรณคดีทั้งสองได้มากขึ้น ส่วนมหาภารตะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างแพร่หลายทั่วไปอยู่แล้ว จึงจะอธิบายเพียงประวัติวรรณคดีอย่างย่อเท่านั้น

2.1 วรรณคดีธนูเวท (*Dhanurveda*)

คำว่า “*dhanurveda*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*dhanus*” แปลว่า “ธนู” และ “*veda*” หมายถึง “ความรู้” หากแปลตามรูปศัพท์ ธนูเวทจึงมีความหมายว่า “ความรู้เกี่ยวกับธนู”¹ ทว่างานเขียนที่ใช้ชื่อว่าธนูเวทก็ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับธนูเพียงอย่างเดียว ยังมีคำสอนเรื่องการใช้อาวุธชนิดอื่น เรื่องกำลังพลในกระบวนการทัพ รูปแบบการเดินทัพ หรือแม้แต่การปฏิบัติเอาเคล็ดเพื่อชัยชนะในสงคราม เป็นต้น ดังนั้นหากจะแปลคำว่า “*dhanurveda*” ว่า “ศาสตร์การต่อสู้” ก็คงไม่ผิดนัก อย่างไรก็ตาม เนื้อหาหลักในธนูเวทซึ่งมีความสำคัญเหนือกว่าประเด็นอื่นใดก็ยังคงเป็นเนื้อหาที่ว่าด้วยธนูนั่นเอง

แม้ธนูเวทจะเป็นศาสตร์สำคัญในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ กระนั้น ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าใครเป็นผู้รวบรวมธนูเวท เนื่องจากตำนานการประพันธ์หรือรวบรวมคัมภีร์ธนูเวทมีแตกต่างกันหลายรูปแบบ บ้างว่าฤๅษีภฤคุ (*Bhṛgu*)² หรือฤๅษีวิศวามิตร (*Viśvāmitra*) เป็นผู้รวบรวม³ บ้างก็ว่าเป็นฤๅษีไวสัมปายณะ (*Vāisampāyana*)⁴ และบางแหล่งก็กล่าวว่ามีหลายตนร่วมกัน

¹ MW., pp.509, 1015.

² MW., p.509.

³ MW., p.509.; วิสุทธ์ บุญยกุล, “ธนูเวท,” ใน *วิสุทธอักษร* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554), หน้า 390.

รวบรวมตำราขึ้น เช่น ภฤคุ วิศวามิตร พฤหัสปะติ (*Bṛhaspati*) ศุกร์ (*Sukra*) วสิษฐ์ (*Vasiṣṭha*) ฯลฯ โดยต่างคนก็อธิบายศิลปะการต่อสู้แต่ละชนิดไป⁵

วรรณคดีธนุรเวทฉบับดั้งเดิมซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นฉบับให้แก่วรรณคดีธนุรเวทฉบับอื่นๆ^{*} ได้สูญหายไปแล้ว แต่องค์ความรู้ด้านการธนูการตะยังตกทอดมาถึงปัจจุบันผ่านทางวรรณคดีธนุรเวทอีกหลายฉบับ เช่น ธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ (*Agni Purāṇa Dhanurveda*) ธนุรเวทฉบับสารงครรปัทธติ (*Sārṅgadharapaddhati Dhanurveda*) วสิษฐธนุรเวทสัมหิตา (*Vasiṣṭha Dhanurveda Samhitā*) สทาศิวะธนุรเวท (*Sadāsiva Dhanurveda*) ฯลฯ ธนุรเวทเหล่านี้มีทั้งที่ปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีเรื่องอื่น และที่เป็นคัมภีร์สมบูรณ์ในตัวเอง แต่ละฉบับอาจมีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แต่ลักษณะสำคัญที่ยังเหมือนกันคือเป็นงานเขียนว่าด้วยศาสตร์แห่งการต่อสู้โดยเน้นที่ธนู

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษากระบวนการฝึกหัดธนูโดยอาศัยข้อมูลจากธนุรเวทสองฉบับ ได้แก่ ฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงครรปัทธติ เนื่องจากเป็นสำนวนที่มีต้นฉบับสมบูรณ์ครบถ้วน มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา และมีฉบับตีพิมพ์เผยแพร่ที่น่าเชื่อถือ ในที่นี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของธนุรเวทเฉพาะสองฉบับนี้เป็นลำดับต่อไป

2.2 ธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ (*Agni Purāṇa Dhanurveda*)

2.2.1 ประวัติวรรณคดีโดยสังเขป

อัคนิปุราณะ (*Agni Purāṇa*) เป็นหนึ่งในวรรณคดีกลุ่มมหาปุราณะ^{**} มีคำประพันธ์รวมประมาณ 8,000 บท สามารถแบ่งออกได้เป็น 383 อัชยายะ (*Adhyāya*) หรือตอน เนื้อหาของอัคนิปุราณะนั้นกว้างมาก นับเป็นสารานุกรมขนาดใหญ่เล่มหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นการประมวลงานเขียนจำนวนมากเข้าไว้ด้วยกัน แต่ละชิ้นประพันธ์ขึ้นในช่วงเวลาแตกต่างกันไป ทำให้ไม่สามารถกำหนดอายุที่แน่ชัดของอัคนิปุราณะทั้งหมดได้ แต่อาจพิจารณาอายุคร่าวๆของบางส่วน

⁴ Purnima Ray, *Vasistha's Dhanurveda Samhitā* (Delhi: J.P. Publishing House, 2014), p.XIV.

⁵ Ganga Ram Garg, ed., *Encyclopaedia of the Hindu World*, Vol. 3 (New Delhi: Ashok Kumar Mittal Concept Publishing, 1992), p.592.

* G.N. Pant เรียกวรรณคดีธนุรเวทฉบับดั้งเดิมนี้ว่าศิวธนุรเวท (*Śiva Dhanurveda*) (ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 2.3.1 ของวิทยานิพนธ์นี้)

** ดูเพิ่มเติมได้ใน M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, Vol. 1, trans. S. Ketkar (Calcutta: University of Calcutta, 1927), pp.517-586.

ได้จากภาษาและเนื้อความ เช่น อชยยะที่กล่าวถึงพิธีบูชาที่ปรากฏแนวคิดอย่างต้นตระนั้นน่าจะมีความหมายไม่เก่าแก่มากนัก เป็นต้น⁶

การดำเนินเรื่องในอัคนีปุราณะเป็นรูปแบบเรื่องซ้อนเรื่องคล้ายวรรณคดีอิติहाสะและปุราณะอื่นๆ โดยผู้เรื่องว่า เนื้อหาในอัคนีปุราณะเป็นพระคำรัสของพระอัคนีต่อฤๅษีวศิษฐ์ ฤๅษีวศิษฐ์ถ่ายทอดข้อความเหล่านี้แก่ฤๅษีวยาสะ (*Vyāsa*) และฤๅษีวยาสะถ่ายทอดแก่ศิษย์ชื่อสูตะ (*Sūta*) อีกชั้นหนึ่ง ต่อมา ฤๅษีसानกะ (*Sāunaka*) และฤๅษีอื่นๆจึงขอให้สูตะเผยแพร่พระคำรัสให้ฟังทั่วกัน

อชยยะที่ 249-252 ในอัคนีปุราณะคือส่วนที่เป็นชนรเวท ประกอบด้วยคำประพันธ์รวมทั้งสิ้น 101 บท เนื้อหาก่อนข้างกว้างแต่ไม่ละเอียดนัก ไม่ปรากฏทั้งนามผู้ประพันธ์ผู้รวบรวม หรือเวลาที่รวบรวมแน่ชัด แต่ Gangadharan ได้เสนอว่า เนื้อหาของชนรเวทฉบับนี้ปรากฏเฉพาะแนวคิดตามหลักศาสนาฮินดู จึงสามารถกำหนดอายุได้ว่า ชนรเวทฉบับนี้น่าจะประพันธ์ขึ้นก่อนมุสลิมจะรุกรานอินเดียเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 8⁷ ทำให้ชนรเวทในอัคนีปุราณะนับเป็นต้นฉบับชนรเวทที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นพบในปัจจุบัน

ในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกชนรเวทในอัคนีปุราณะว่า “ชนรเวทฉบับอัคนีปุราณะ”

2.2.2 รูปแบบของชนรเวทฉบับอัคนีปุราณะ

ชนรเวทฉบับอัคนีปุราณะประพันธ์ขึ้นโดยใช้ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน (Classical Sanskrit) โดยมีลักษณะภาษาค่อนข้างเรียบ อธิบายข้อความอย่างตรงไปตรงมา ไม่เน้นการประดับตกแต่งด้วยอঙ্การหรือแสดงฝีมือผู้ประพันธ์ ลักษณะเช่นนี้นับว่าเป็นปกติทั่วไปของวรรณคดีสันสกฤตประเภทศาสตร์ (Scientific Literature) ซึ่งมีจุดประสงค์การใช้งานหลักคือการอ่านเพื่อความรู้อย่างเข้าใจมากกว่าเพื่อความบันเทิง

ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ชนรเวทฉบับนี้ไม่ได้เป็นคัมภีร์อิสระ แต่เป็นอชยยะจำนวน 4 อชยยะในวรรณคดีใหญ่คืออัคนีปุราณะ ซึ่งอัคนีปุราณะนี้ดำเนินเรื่องด้วยรูปแบบเรื่องซ้อนเรื่อง และมีเนื้อเรื่องหลัก (Frame Story) คือการสนทนาระหว่างพระอัคนีกับฤๅษีวศิษฐ์ ดังนั้นชนรเวทที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องนี้จึงมีฐานะเป็นพระคำรัสของพระอัคนีไปด้วย

แม้ศาสตร์แห่งการต่อสู้จะเป็นหัวข้อที่ค่อนข้างอิสระ ไม่จำเป็นต้องผูกพันอยู่กับกลุ่มเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องใดแบบแน่นนัก กระนั้น ก็เห็นได้ว่า ผู้รวบรวมได้พยายามเชื่อมโยงชนรเวทฉบับอัคนีปุราณะเข้ากับเนื้อเรื่องหลัก คือบทสนทนาของพระอัคนี อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการขึ้นต้นทุกอชยยะในชนรเวทด้วยคำว่า “พระอัคนีได้ตรัสว่า (*agniruvāca*)” ทั้งยังใช้คำอุปมาอุปไมยที่สื่อถึง

⁶ N. Gangadharan, tr., *The Agni Purāna*, Part 2 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1998), p.viii.

⁷ Ibid., pp.vii-viii.

ฤๅษีวชิษฐ์ในคำประพันธ์หลายบท เช่น คำว่า “ทวิชะ (*dvija*)”⁸ หรือ “ท่านผู้มีพรตงาม (*śubhavrata*)”⁹ เป็นต้น การระบุนามผู้พูดและการใช้คำอุปมาที่แสดงถึงตัวตนของผู้ฟังในเนื้อเรื่องหลักเช่นนี้ได้ช่วยย้าให้ผู้อ่านระลึกอยู่เสมอว่า ถ้อยคำเหล่านี้เป็นการสนทนาของพระอัคนิกับฤๅษีวชิษฐ์ มิใช่เพียงหัวข้อหนึ่งที่รวบรวมเข้ามาโดยไม่รู้ต้นสายปลายเหตุ กลวิธีนี้ยังปรากฏอยู่ในเนื้อหาส่วนอื่นๆของวรรณคดีอัคนิปุราณะด้วย นับเป็นการผูกเรื่องโดยหลวมๆ แต่ก็ได้ช่วยร้อยเรียงเนื้อหาอันหลากหลายของวรรณคดีเรื่องนี้เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเอกภาพมากขึ้น นอกจากนี้ การเชื่อมโยงเนื้อหาเช่นนี้ยังมีผลทางด้านความศักดิ์สิทธิ์ คือทำให้ชนูรเวทและเนื้อหาอื่นๆกลายเป็นพระคำรัสของพระเป็นเจ้า อันสังคมนับถือกันว่าเป็นความจริงแท้โต้แย้งมิได้ และจะได้รับการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยไม่ผิดเพี้ยน จึงเป็นการช่วยรับประกันความคงอยู่ของวรรณคดีได้อย่างดี

สำหรับการแบ่งหมวดหมู่เนื้อหาและการลำดับเนื้อหานั้น อาจกล่าวได้ว่า ชนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะยังไม่เป็นระเบียบอยู่มาก เพราะแม้จะแบ่งแต่ละอชฺยาะออกจากกันอย่างชัดเจนด้วยการใส่ข้อความบอกเลขลำดับอชฺยาะในช่วงท้ายอชฺยาะ* ทว่ากลับไม่มีการแบ่งหมวดหมู่ใดๆภายในอชฺยาะหนึ่งๆเลย เนื้อหาทั้งหมดจึงเรียงต่อกันไปเรื่อยๆ แม้จะเปลี่ยนประเด็นไปแล้ว เช่น เมื่อจะเริ่มกล่าวถึงทำยีนสำหรับยิงธนู ต้นฉบับก็กล่าวขึ้นอย่างกะทันหันในคำประพันธ์บทที่ 249.9 ต่อจากคำประพันธ์บทที่ 249.8 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิในการต่อสู้ของพลเมือง ดังนี้

*yuddhādhikārah sūdrasya svayaṃ vyāpadi śikṣayā |
deśasthāiḥ saṅkarāi rājñāḥ kāryā yuddhasahāyatā ||AgP. 249.8||*

ด้วยการศึกษา สิทธิของสุทรในการต่อสู้เมื่อมีกษัตริย์ทรยศแก่ตน ย่อมมี

ความเป็นพันธมิตรในการรบเป็นสิ่งอันราชาพึงกระทำแก่คนวรรณะผสมทั้งหลาย
ที่อาศัยในชนบท

*aṅguṣṭhagulphapāṇyaṃghryaḥ** śliṣṭāḥ syuḥ sahitā yadi |
dr̥ṣṭaṃ samapadaṃ sthānametalakṣaṇatatastathā ||AgP. 249.9||*

ถ้านิ้วหัวแม่เท้า ชื่อเท้า มือ และเท้า อยู่ใกล้กัน

คนทั้งหลายจะมองว่า นี่คือท่าสมปทะ เนื่องจากมีลักษณะเช่นนั้น

⁸ AgP. 249.19; 249.34

⁹ AgP. 249.22

* เช่น ท้ายอชฺยาะ 250 ก็มีข้อความว่า “ดังนี้เป็นอาทิ คืออชฺยาะที่ 250 อันชื่อว่า ชนูรเวทในมหาปุราณะแห่งพระอัคนิ (*ityādīmahāpurāṇe āgneye dhanurvedo nāma pañcāsad-adhikadviśatataṃ dhyāyaḥ*)”

** สันนิษฐานว่าเป็น “...amghryaḥ” (ลูที่เชิงอรรถ * ในหน้า 120 ของวิทยานิพนธ์นี้)

นอกจากจะไม่แบ่งหมวดหมู่ของเนื้อหาแล้ว วรรณเวทฉบับอัคนิปุราณะยังเรียงลำดับเนื้อหาสับสนไม่มีระเบียบ ในที่นี้จะนำเสนอการลำดับเนื้อหาในวรรณเวทฉบับนี้ด้วยตาราง โดยจะแสดงให้เห็นเนื้อหาทั้งหมดของวรรณเวทเพื่อให้เข้าใจรูปแบบการเรียงที่ต้นฉบับใช้อย่างชัดเจนที่สุด ทั้งนี้ หัวข้อนอกเหนือจากเรื่องการฝึกฝนธนู ซึ่งไม่อยู่ในขอบข่ายการศึกษา ก็จะแสดงไว้ด้วย โดยจะทำแถบสีเทาคาดไว้เพื่อให้แยกออกจากเนื้อหาส่วนที่เป็นประเด็นศึกษาได้ง่าย อนึ่ง การแบ่งเนื้อหาของวรรณเวทฉบับนี้ซึ่งจะปรากฏในตารางนั้นเป็นการกำหนดโดยผู้วิจัยเอง เนื่องจากต้นฉบับไม่มีการแบ่งหมวดหมู่และชื่อหัวข้อของเนื้อหาแต่เดิม ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น เนื้อหาทั้งหมดของวรรณเวทฉบับอัคนิปุราณะ มีลำดับการปรากฏ ดังนี้

บทที่	เนื้อหา
249.1-2	การต่อสู้รูปแบบต่างๆ
249.3-7	อาวุธประเภทต่างๆ
249.7-8	สิทธิ์ในการต่อสู้ของคณาจารย์ต่างๆ
249.9-18	ทำยึนในการยิงธนู
249.19-35	พิธีกรรมการยิงธนู
249.36-38	ลักษณะของลูกธนูและคันธนู
250.1-7	พิธีกรรมการยิงธนู
250.8-12	หลักสูตรการฝึกฝนธนู
250.13-19	เป้าประเภทต่างๆ
251.1-12	การใช้งานอาวุธบ่วงบาศ
252.1-33	การใช้งานอาวุธชนิดอื่นๆ

ตารางที่ 1 เนื้อหาในวรรณเวทฉบับอัคนิปุราณะ

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า วรรณเวทฉบับอัคนิปุราณะลำดับเนื้อหาไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยนัก กล่าวคือ ไม่มีการจัดหมวดหมู่เนื้อหาเดียวกันรวบรวมเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้เนื้อหาเกี่ยวกับยุทธโศปกรณ์ปรากฏแยกกันอยู่สองจุด ได้แก่ช่วงคำประพันธ์บทที่ 249.3-7 และช่วงบทที่ 249.36-38 อีกทั้งเนื้อหาที่น่าจะอยู่ร่วมกันก็กลับแยกกันปรากฏในต่างอรรถาธิบาย เช่นเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู เรื่องทำยึนอยู่ในอรรถาธิบายที่ 249 แต่เรื่องหลักสูตรการฝึกอยู่ในอรรถาธิบายที่ 250 และเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีกรรมก็ปรากฏอยู่ในทั้งสองอรรถาธิบายเช่นกัน

รูปแบบของวรรณคดีวรรณเวทฉบับอัคนิปุราณะดังที่พิจารณาได้เช่นนี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า วรรณเวทฉบับนี้คงถือกำเนิดขึ้นจากแนวคิดที่จะรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับการธนูมา

สารงครบทศดิฉบับเป็นหนึ่งในงานประมวลบทกวีที่มีชื่อเสียงที่สุด รวบรวมขึ้นในปี ค.ศ.1363 โดยสารงครท (Śārṅgadhara) บุตรชายของทาโมทร (Dāmodara) และหลานของ ราชวะหรือราชวะทวะ (Rāghava/Rāghavadeva) ผู้เป็นข้าราชการสำนักของกษัตริย์หัมมีระ (Hammīra) แห่งเมืองศากัมภรี (Śākambharī) วรรณคดีเรื่องนี้ประกอบด้วย 163 ปริเฉท มีคำประพันธ์รวมทั้งสิ้น 4,689 บท¹² ในจำนวนนี้มีทั้งงานเขียนของสารงครทเองและผลงานของกวีสำคัญ เช่น กาลิทาส (Kālidāsa) และพิลหณะ (Bilhāṇa) รวมอยู่ด้วย¹³ เคยมีผู้ศึกษาคำประพันธ์ทั้งหมดในสารงครบทศดิว่าเป็นผลงานของกวีจำนวนรวมเท่าไร แต่ยังไม่ได้อธิบายที่แน่ชัด อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นประการสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้ที่นักวิชาการทุกท่านต้องกล่าวถึงคือ เนื้อหาอันหลากหลายอย่างยิ่ง มีตั้งแต่การอาวุธ การเกษตร การพรรณนาฤดูกาล แม้แต่เรื่องการปรุงเครื่องสำอางก็ปรากฏอยู่ด้วย¹⁴

ปริเฉทที่ 80 ในสารงครบทศดิคือส่วนที่เป็นธนุรเวท ประกอบด้วยคำประพันธ์ 228 บท (นับเป็นคำประพันธ์บทที่ 1714-1941 ในสารงครบทศดิ) มีเนื้อหาครอบคลุมศาสตร์แห่ง ธนุในแทบทุกประเด็น เช่น ลักษณะของคันธนูและลูกธนู ท่าทางการยิงธนู วิธีฝึกหัดธนู และ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักธนู เป็นต้น

ความน่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่งของธนุรเวทในสารงครบทศดิคือที่มาของ ธนุรเวทฉบับนี้ เนื่องจากวรรณคดีสารงครบทศดิเป็นประมวลบทกวีซึ่งรวบรวมงานจากกวีคนอื่น ๆ อยู่แล้ว อีกทั้งในธนุรเวทนี้ยังปรากฏข้อความช่วงต้นและข้อความลงท้ายว่าดังนี้

ข้อความช่วงต้น

*īśvaroktādhanurvedādvyāsasyāpi subhāṣitāt |
padānyākṛṣya racito granthah saṁkṣepato mayā ||SP. 80.1||*
เมื่อถึงบททั้งหลายจากถ้อยคำของวยาสะอันกล่าวไว้โดยดีแล้ว และ
ธนุรเวทอันพระเป็นเจ้าตรัสแล้ว ข้าได้รจนาทบประพันธ์โดยสังเขป

ข้อความลงท้าย

etam śivadhanurvedasya bhagavato vyāsasya ca |
นี่คือข้อความแห่งศิวธนุรเวทและวยาสะผู้รุ่มเรื่อง

¹² Ludwik Sternbach, *Subhāṣita, Gnostic and Didactic Literature*, pp.17-18.

¹³ M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, Vol. 3, pp.175-176.

¹⁴ Suniti Kumar Chatterji, ed., *The Cultural Heritage of India: Volume V Languages and Literatures* (Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1978), p.357.

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ผู้รวบรวมสารงคชรปัททิตไม่ได้ประพันธ์เนื้อหาในธนูเวทขึ้นด้วยตนเองทั้งหมด แต่ได้ดึงเอาข้อความจากศิวนธนูเวทและข้อความของวยาสะมาเรียบเรียงใหม่

สำหรับเรื่องศิวนธนูเวทนี้ Pant ได้ศึกษาธนูเวทจำนวนห้าฉบับ * รวมถึงธนูเวทในสารงคชรปัททิต พบว่าทุกฉบับมีข้อความว่านำเนื้อหาจาก “ธนูเวทที่พระศิวะเป็นผู้กล่าว” จึงสันนิษฐานว่ามีธนูเวทฉบับดั้งเดิมซึ่งเป็นต้นแบบให้ธนูเวทอีกหลายฉบับในยุคต่อมา ธนูเวทฉบับดั้งเดิมนั้นน่าจะชื่อว่า “ศิวนธนูเวท (*Siva Dhanurveda*)” แต่ต้นฉบับหายสาบสูญไปแล้ว¹⁵ ส่วน “ถ้อยคำของวยาสะ” นั้นในขั้นนี้ก็ยังไม่สามารถสรุปได้เช่นกันว่าหมายถึงข้อความส่วนใดในวรรณคดีเรื่องใด

แม้จะปรากฏชัดเจนว่า ธนูเวทในสารงคชรปัททิตได้ดึงเอาข้อความจากงานเขียนเก่ามาใช้ กระนั้นก็มิหลักฐานเช่นกันว่า สารงคชรผู้รวบรวมก็มีบทบาทในการปรับปรุงเนื้อหาของธนูเวทด้วย มิใช่คัดลอกวรรณคดีเก่ามาตรงๆโดยไม่ปรับแต่งใดๆเลย ดังข้อความต่อไปนี้

*vinā śārṅgadharaṃ nānyo dhanurvedārthatattvavit |
yatas svapne niśi prāptā śivātattvavicāraṇā ||ŚP. 80.2||*

นอกจากสารงคชรแล้ว ไม่มีผู้รู้ความจริงแห่งความหมายของธนูเวท เนื่องจากเขาได้เข้าถึงการพิจารณาความจริงแท้จากพระศิวะเมื่ออนหลับในยามค่ำคืน

ข้อความนี้ปรากฏชื่อสารงคชร ผู้รวบรวมวรรณคดีเรื่องสารงคชรปัททิต แสดงให้เห็นว่า การปรับปรุงเนื้อหาครั้งสุดท้ายของธนูเวทฉบับนี้จะต้องเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาที่ยังรวบรวมวรรณคดีเรื่องสารงคชรปัททิตขึ้น ดังนั้น ในการศึกษารุ่นนี้ จะถือว่าธนูเวทในสารงคชรปัททิตมีอายุไม่เก่าไปกว่าคริสต์ศตวรรษที่ 14 อนึ่ง การที่ผู้รวบรวมตั้งใจนำข้อมูลเก่ามาเล่าใหม่โดยมิใช่เพียงคัดลอกอย่างเตรงตรงเพื่อเก็บรักษาข้อมูล ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในยุคที่ยังรวบรวมนั้น ศาสตร์การต่อสู้เหล่านี้คงจะมีความจำเป็นหรือมีบทบาททางประการในสังคม มิใช่องค์ความรู้ที่นิ่งงันรอวันสาบสูญเป็นแน่

ในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกธนูเวทในวรรณคดีสารงคชรปัททิตว่า “ธนูเวทฉบับสารงคชรปัททิต”

* ได้แก่ เอาสนสะธนูเวทสังกลนะ (*Aśvanasa Dhanurveda Saṅkalana*), โภทัทณะมณฑนะ (*Kodaṇḍa Maṇḍana*), เปารัตสยะธนูเวท (*Pāuratsya Dhanurveda*), วลีษฐธนูเวทสัมหิตา, และธนูเวทในสารงคชรปัททิต

¹⁵ G. N. Pant, *Indian Archery* (Delhi: Agam Kala Prakashan, 1978), pp.3-5.

2.3.2 รูปแบบของธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติ

ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติประพันธ์ขึ้นด้วยภาษาสันสกฤตมาตรฐาน มีลักษณะ ภาษายาวรรณคดีประเภทศาสตร์เช่นเดียวกับธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ คือเป็นภาษาเรียบ ไม่เน้น การแสดงวรรณศิลป์แต่มุ่งอธิบายข้อมูลอย่างชัดเจน ทว่านอกจากลักษณะภาษาแล้ว รูปแบบของ ธนุรเวทสองฉบับนี้ค่อนข้างต่างกันอยู่มาก แม้จะได้ชื่อว่าเป็นวรรณคดีธนุรเวทเหมือนกันก็ตาม

ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติเป็นงานเขียนย่อแทรกอยู่ในวรรณคดีเรื่องใหญ่ ไม่ผิดจากธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ แต่ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติไม่ปรากฏความพยายาม เชื่อมโยงเนื้อหาธนุรเวทเข้ากับวรรณคดีหลักแต่อย่างใด เมื่อเริ่มต้นก็มีเพียงการอธิบายที่มาของ ธนุรเวท* ตามด้วยการกล่าวถึงศาสตร์แห่งธนูต่อในทันที และมีใจเฉพาะธนุรเวทเท่านั้น เนื้อหา อื่นๆในสารงคชรปัททติก็ไม่ปรากฏการร้อยเรียงเรื่องเข้ากับวรรณคดีหลักเช่นเดียวกัน สารงค ชรปัททติจึงมีเนื้อหาแต่ละหัวข้อแยกจากกันอย่างอิสระ เป็นการประสมตำราต่างๆเข้าไว้ด้วยกัน และนำเสนอข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา ไม่ต้องอาศัยตัวละครใดๆมาเป็นผู้ดำเนินเรื่อง เห็นได้ชัดว่ามี พื้นฐานแนวคิดการรวบรวมต้นฉบับต่างจากธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะมาก

ในด้านการจัดหมวดหมู่และเรียงลำดับเนื้อหา ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติยิ่ง แตกต่างจากฉบับอัคนิปุราณะอย่างชัดเจน กล่าวคือ ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติ แม้จะเป็นเพียง อธิบายเดี่ยวในวรรณคดีทั้งเรื่อง แต่ก็ได้แบ่งเนื้อหาแต่ละประเด็นออกจากกันอย่างละเอียดและ กำกับตอนต้นหัวข้อไว้ชัดเจนด้วยคำว่า “บัดนี้ (*atha*)” ตามด้วยชื่อหัวข้อ ทำให้แยกเนื้อหาแต่ละ ส่วนออกจากกันได้ง่ายดาย คำประพันธ์ทุกบท (นอกจากช่วงเกริ่นนำในตอนแรกสุด) ได้รับการ แจกแจงและบรรจุลงในหัวข้อทั้งหมด ธนุรเวทฉบับนี้จึงเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยอย่างยิ่ง

ในที่นี้จะยกตัวอย่างการแบ่งหัวข้อในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททติด้วยช่วงต้นของ เรื่องทำยืนยิงธนู อันเป็นหัวข้อเดียวกับที่ใช้เป็นตัวอย่างในกรณีของธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ข้างต้น

atha sthānamuṣṭyākaraṣaṇalakṣaṇāni

บัดนี้ คือลักษณะของทำยืน ทำจับลูกธนู และการนำ

* คือคำประพันธ์บทที่ 80.1 และ 80.2 ซึ่งได้แสดงให้เห็นไว้แล้วในหัวข้อ 2.3.1 ของ วิทยานิพนธ์

*sthānānyastāu vidheyāni yojane bhinnakarmanām |
muṣṭyah* pañca samākhyātā vyāyāḥ pañca prakīrtitā ||ŚP. 80.75||*
สิ่งอันพึงใช้ในการประกอบกิจกรรมทั้งหลายอันถูกแบ่งแล้ว คือทำยีน 8 ประการ
ส่วนทำจับลูกธนูนับว่ามี 5 ประการ และทำน้ำวักล่าวกันว่ามี 5 ประการ

*agrato vāmapādaṃ ca dakṣiṇaṃ jānu kuñcitam |
ālīḍhaṃ tu prakartavyaṃ hastadvayasavistaram ||ŚP. 80.76||*

เท้าซ้ายอยู่ข้างหน้า และเท้าขวาอ

ทำนี้กำหนดกันว่าเป็นทำอาลีตะ อันมีการกางออก 2 หัสตะ**

จะเห็นได้ว่า ธนูเวทฉบับสารงครบพิทศดิแบ่งหมวดหมู่เนื้อหาและกำหนดชื่อของ
หัวข้อไว้ชัดเจน และในตัวอย่างข้างต้นนี้ก็มีคำประพันธ์เกริ่นนำก่อนเข้าสู่เนื้อหาว่าด้วยทำยีนยิงธนู
อีกด้วย (คือคำประพันธ์บทที่ 80.75) การแจกแจงหัวข้อในลักษณะนี้ทำให้ธนูเวทฉบับนี้เป็นตำรา
ที่อ่านง่ายและค้นเนื้อหาได้ง่าย จึงสะดวกแก่การใช้งานอย่างยิ่ง

นอกจากจะแบ่งหมวดหมู่ของเนื้อหาออกจกกันอย่างชัดเจนแล้ว ธนูเวทฉบับ
สารงครบพิทศดิยังเรียงลำดับเนื้อหาอย่างเป็นระบบอีกด้วย ซึ่งจะได้นำเสนอด้วยรูปแบบตารางโดย
ใช้เกณฑ์เดียวกับตารางแสดงลำดับเนื้อหาของธนูเวทฉบับอักษิปุราณะข้างต้น คือจะแสดงเนื้อหา
ทั้งหมดของธนูเวทเพื่อให้เห็นรูปแบบการเรียงเนื้อหาของต้นฉบับอย่างชัดเจนที่สุด และจะทำแถบ
สีเทาคาดเนื้อหาส่วนที่ไม่ใช่ประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ไว้ให้ชัดเจน อนึ่ง เนื่องจากธนูเวทฉบับนี้มี
การจัดหัวข้อไว้แล้ว ในที่นี้จึงจะแสดงหัวข้อตามการจัดหมวดหมู่ของเก่าเพื่อให้เห็นแนวคิดดั้งเดิม
ของผู้รวบรวม แต่เนื่องจากชื่อของบางหัวข้อสื่อความหมายไม่ชัดเจนนัก ผู้วิจัยจึงจะไม่แปลตาม
รูปศัพท์ แต่จะแปลโดยบริบทจากเนื้อหา และวงเล็บชื่อหัวข้อเดิมในภาษาสันสกฤตไว้ข้างท้าย
เนื้อหาทั้งหมดของธนูเวทฉบับสารงครบพิทศดิมีลำดับการปรากฏ ดังนี้

บทที่	เนื้อหา
80.1-5	เกริ่นนำ
80.6-27	พิธีธนูธารณะ (พิธีเริ่มเรียน) (<i>Dhanurdhāraṇavidhi</i>)
80.28-46	ลักษณะของคันธนู (<i>Cāpaprāmāṇa</i>)
80.47-53	ลักษณะของสายธนู (<i>Guṇalakṣaṇa</i>)

* สันนิษฐานว่าเป็น “muṣṭayah” (คู่มือเชิงอรรถ * ในหน้า 134 ของวิทยานิพนธ์นี้)

** หัสตะ (*Hasta*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่งของอินเดียโบราณ (คู่มือเชิงอรรถ *** ใน
หน้า 23 ของวิทยานิพนธ์นี้)

80.54-61	ลักษณะของลูกธนู (<i>Śāralakṣaṇa</i>)
80.62-67	ลักษณะของหัวธนู (<i>Phalalakṣaṇa</i>)
80.68-72	การชูปหัวธนู (<i>Phalapāyana</i>)
80.73-74	ลูกธนูนารายณ์และนาลีเกะ (<i>Nārācanālīka</i>)
80.75-82	ลักษณะทำขึ้น ทำจับลูกธนู และการนำว (<i>Sthānamuṣṭyākaraṇalakṣaṇa</i>)
80.83-87	ทำจับลูกธนู (<i>Guṇamuṣṭi</i>)
80.88-89	การจรดลูกธนู (<i>Dhanurmuṣṭisaṃdhāna</i>)
80.90-92	จุดนำว (<i>Vyāya</i>)
80.93-109	เป่าธนู (<i>Lakṣya</i>)
80.110-113	การงดการเรียนการสอน (<i>Anadhyāya</i>)
80.114-123	พิธีกรรมกริยา (<i>Śramakriyā</i>)
80.124-127	วิธีการยิงไม้พลาดเป้า (<i>Lakṣyāskhalanavidhi</i>)
80.128	การจรดลูกธนูอย่างรวดเร็ว (<i>Śīghrasaṃdhāna</i>)
80.129	การยิงไกล (<i>Dūrapātītva</i>)
80.130	การยิงแรง (<i>Dr̥dhaprahāritā</i>)
80.131-134	การเคลื่อนไหวก้าวที่ไม่ดี (<i>Hīnagati</i>)
80.135-139	การพลาดเป้าของลูกธนู (<i>Bāṇānām lakṣyaskhalanagati</i>)
80.140-143	การยิงที่ถูกต้อง (<i>Śuddhagati</i>)
80.144-148	เป่ายากลี่ประการ (<i>Dr̥dhacatuṣka</i>)
80.149-151	การยิงประเภทต่างๆ (<i>Citravidhi</i>)
80.152	การยิงแบบวารุฎีกาวรรณะ (<i>Varāṭikāvarta</i>)
80.153	การยิงแบบกาษฐัจเจทนะ (<i>Kāṣṭhacchedana</i>)
80.154	การยิงแบบพินทุกะ (<i>Binduka</i>)
80.155-156	การยิงแบบโคละกะยุกะ (<i>Golakayugacitravidhi</i>)
80.157	การยิงแบบธาวัลลักษยะ (<i>Dhāvallakṣya</i>)
80.158-162	การยิงแบบศัพทเวธิน (<i>Śabdavedhitva</i>)
80.163-170	พิธีอัสตระ (พิธีหลังจากจบการศึกษา) (<i>Astravidhi</i>)
80.171-181	เคล็ดความเชื่อในการออกศึก (<i>Śastravāraṇa</i>)
80.182-196	การออกสงคราม (<i>Samgrāmaavidhi</i>)

80.197-200	กำลังพลในทัพอักเขาศึกษา (Akṣāuhiṅśaṃkhyā)
80.201-207	กำลังพลในทัพมหาอักเขาศึกษา (Mahākṣāuhiṅī)
80.208-209	การจัดทัพรูปแบบต่างๆ (Vyūhavidhi)
80.210-227	หลักคำสอนในการรบ (Yuddhavidhi)

ตารางที่ 2 เนื้อหาในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคติ

จากตารางจะเห็นได้ว่า ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคติเรียงเนื้อหาไปตามลำดับขั้นตอนชีวิตนักเรียน คือเริ่มตั้งแต่พิธีธนุรธารณะอันเป็นพิธีเริ่มต้นการเรียนการสอน จากนั้นก็อธิบายอุปกรณ์ ทั้งคันธนู สายธนู ลูกธนู ตามด้วยเรื่องทำยิงธนู และการยิงจากง่ายไปยากตามลำดับ แล้วจึงลงท้ายด้วยพิธีกรรมหลังจบการศึกษา และเนื้อหาเกี่ยวกับการออกสงครามอันแสดงถึงการก้าวเข้าเป็นนักเรียนอาชีพเต็มตัว ไม่มีเนื้อหาส่วนใดซ้ำซ้อนหรือกระจัดกระจายไปปรากฏอยู่ในหมวดหมู่ที่ไม่เข้ากัน

เมื่อพิจารณารูปแบบของธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคติ ทั้งการนำเสนอเนื้อหาอย่างตรงไปตรงมา ไม่อิงการผูกเรื่องราวใดๆ การแบ่งหมวดหมู่และการเรียงลำดับเนื้อหาที่เป็นระบบ รวมถึงหัวข้อเนื้อหาที่เห็นได้ชัดว่ารวบรวมขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อผู้ใช้ตำรา* แล้ว ก็สามารถสันนิษฐานได้ว่าธนุรเวทฉบับนี้น่าจะมีจุดประสงค์ในการประพันธ์หรือรวบรวมขึ้นเพื่อประกอบการใช้งานจริง เช่น เป็นตำราประกอบการเรียนการสอนธนู ผู้รวบรวมจึงได้เลือกนำเสนอข้อมูลอย่างชัดเจนและเรียบเรียงเนื้อหาโดยใส่ใจอย่างยิ่งเพื่อให้ใช้งานง่าย คั่นคว้าได้สะดวก ลักษณะนี้แตกต่างจากรูปแบบของธนุรเวทฉบับอัคคิปุราณะซึ่งมุ่งเน้นการรวบรวมเพื่อเก็บรักษาองค์ความรู้อยู่มากทีเดียว

2.4 มหาภารตะ (Mahābhārata)

วรรณคดีสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาคือ มหาภารตะ อันมีเนื้อหาหลักว่าด้วยสงครามใหญ่ระหว่างกษัตริย์สองฝ่ายในจักรวรรดิ แม้ในมหาภารตะจะไม่มีวรรณคดีธนุรเวทแทรกอยู่โดยตรง และไม่มีเนื้อหาส่วนใดอธิบายการฝึกฝนธนูอย่างละเอียดเหมือนธนุรเวททั้งสองฉบับที่กล่าวไว้ข้างต้น แต่มหาภารตะก็แสดงสภาพการเรียนการสอนอาวุธในสังกมอินเดียโบราณไว้ชัดเจน จนไม่อาจเพิกเฉยละเลยเสียได้ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอประวัติวรรณคดีของเรื่องมหาภารตะไว้ด้วย เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับใช้วิเคราะห์และเปรียบเทียบเนื้อหาต่างๆ ในขั้นตอนต่อไป

* หัวข้อดังกล่าวคือ “สูตรสำเร็จในการยิงธนู” (ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.2.2 ของวิทยานิพนธ์นี้)

มหากาพย์จัดเป็นวรรณคดีอิติहाสะ (*Itihāsa*) คือวรรณคดีที่มีเค้าความจริงจากประวัติศาสตร์ มีลักษณะการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว กระชับ ไม่มุ่งเน้นการพรรณนาอย่างละเอียดลออ อลังการ เนื้อหาหลักของมหากาพย์กล่าวถึงสงครามซึ่งบดบังระหว่างกษัตริย์สองตระกูลซึ่งเป็นเครือญาติกัน ได้แก่กษัตริย์ตระกูลปาณฑพ (*Pāṇḍava*) และตระกูลเคารพ (*Kāurava*) กระนั้น วรรณคดีเรื่องนี้ก็ไม่ได้พรรณนาเฉพาะเพียงจากการรบ แต่เล่าเหตุการณ์ตั้งแต่เรื่องบรรพบุรุษของตัวละครเอก กำเนิดตัวละครเอก การผจญภัยของตัวละครเอกก่อนสงคราม หลังสงครามสงบก็ยังดำเนินเรื่องต่อกระทั่งตัวละครเอกเสียชีวิต ไปจนเหตุการณ์ในชั้นหลานและเหลนของตัวละครเอก นอกจากนี้ยังมีตำนาน เรื่องเล่า คำสั่งสอน และคำอธิบายต่างๆอีกมากมายแทรกอยู่ระหว่างการดำเนินเรื่องหลัก ทำให้มหากาพย์เป็นวรรณคดีขนาดมหึมา มีความยาวกว่า 100,000 โศลก นับเป็นวรรณคดีที่ยาวที่สุดในโลก¹⁶ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 18 เล่ม หรือที่เรียกว่า “บรรพ (*Parvan*)” แต่ละบรรพยังแบ่งอีกเป็นบรรพย่อยและอภยยะอีกจำนวนมาก

ตามตำนานว่าผู้ประพันธ์เรื่องมหากาพย์ทั้งหมดคือฤๅษียาสะ (*Vyāsa*) ซึ่งเป็นปู่ของตัวละครเอกในเรื่องด้วย กระนั้นนักวิชาการหลายท่านก็สรุปชัดเจนว่า เรื่องมหากาพย์ไม่อาจประพันธ์ขึ้นในคราวเดียวโดยบุคคลเพียงคนเดียว Macdonell กล่าวว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ อันเป็นต้นเค้าของเรื่องมหากาพย์น่าจะเกิดขึ้นก่อน 900 ปีก่อนคริสตกาล ส่วนวรรณคดีฉบับดั้งเดิมน่าจะประพันธ์ขึ้นในราว 400-500 ปีก่อนคริสตกาล จากนั้นก็มีการปรับ เสริม เติม แต่ง มาเรื่อยๆจนเป็นฉบับสมบูรณ์ที่ใกล้เคียงกับปัจจุบันในราว ค.ศ.350¹⁷ ส่วน Winternitz กล่าวว่า เมื่อพิจารณาภาษา รูปแบบ และฉันทลักษณ์แล้ว เนื้อความแต่ละส่วนในมหากาพย์มีอายุต่างกัน บ้างก็เก่าแก่ตั้งแต่สมัยพระเวท บ้างก็อยู่ในยุคปุราณะ ช่วงเวลาที่มหากาพย์รวมเป็นฉบับสมบูรณ์ควรจะอยู่หลังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือราว 400 ปีก่อนคริสตกาล แต่ไม่ใหม่ไปกว่าคริสต์ศตวรรษที่ 3-4¹⁸

เนื้อหาของมหากาพย์ส่วนที่สะท้อนให้เห็นบรรยากาศการเรียนการสอนอาวูฐได้อย่างดีคือช่วงการฝึกวิชาของเหล่าเจ้าชายปาณฑพและเคารพในอาทิบรรพ (*Ādīparvan*) อันเป็นเนื้อหาส่วนที่ผู้วิจัยนำมาใช้ศึกษาในครั้งนี้โดยตรง ส่วนตอนอื่นๆนั้น แม้จะไม่เห็นภาพการเรียนการสอนมากเท่าตอนที่กล่าวไปแล้ว แต่ก็ยังมีรายละเอียดที่น่าสนใจปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจาย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาร่วมวิเคราะห์พร้อมด้วยเพื่อให้เห็นภาพการฝึกฝนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

¹⁶ Arthur A. Macdonell, *A History of Sanskrit Literature*, p.282.

¹⁷ Ibid., pp.285-287.

¹⁸ M. Winternitz, *A History of Indian Literature*, Vol. 1, pp.461-465.

บทที่ 3

กระบวนการฝึกฝนธนู

ธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรปัททิตได้อธิบายถึงการฝึกฝนธนูไว้หลาย ประเด็น เฉพาะส่วน “เนื้อหาวิชาธนู” ที่อธิบายกลวิธีการฝึกฝนโดยตรง ก็กล่าวไว้อย่างหลากหลาย ครอบคลุมตั้งแต่เมื่อผู้เรียนเริ่มตั้งทำยิง ไปจนถึงการฝึกยิงธนูรูปแบบพิเศษที่ต้องอาศัยทักษะขั้นสูง เมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งหมดที่เกี่ยวกับกระบวนการฝึกฝนธนูในวรรณคดีธนูรเวทสองฉบับนี้ จะสามารถแบ่งได้เป็น 5 ประเด็นหลักๆ ได้แก่ ทำยิงธนู, วิธีการยิงธนู, หลักสูตรการฝึกฝนธนู, ความผิดพลาดในการยิงธนู, และการฝึกยิงธนูรูปแบบพิเศษ ซึ่งจะได้แจกแจง วิเคราะห์ และนำเสนอ ประเด็นเหล่านี้ไว้ในบทนี้ อันเป็นบทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์

3.1 ทำยิงธนู

ธนูรเวททั้งฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรปัททิตไม่มีการเอ่ยถึงทำยิงธนูที่เป็นท่าทาง โดยรวมทั้งร่างกาย แต่จะแยกอธิบายไปที่ละส่วน เช่น วิธีการยืน วิธีการจับลูกธนู เป็นต้น ในแต่ละส่วนจะมีรูปแบบย่อยลงไปอีกจำนวนหนึ่ง และแต่ละรูปแบบย่อยนั้นก็มิชื่อกำกับ โดยละเอียด หากรวมท่าทางแต่ละส่วนเข้าด้วยกันแล้ว ก็นับได้ว่าศาสตร์การธนูของอินเดียโบราณ มีทำยิงธนูที่หลากหลายอย่างยิ่ง

เมื่อเปรียบเทียบธนูรเวทสองฉบับที่ใช้ในการศึกษา จะพบว่าฉบับที่ให้รายละเอียดทำยิงธนู ไว้มากกว่าคือฉบับสารงคชรปัททิต ซึ่งได้แบ่งท่าทางการยิงธนูออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ทำยืน, ทำจับ ลูกธนู, การจรดลูกธนู, และจุดน้าว ส่วนธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวถึงแต่ทำยืนเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ในหัวข้อทำยิงธนูนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวทางการแบ่งหมวดหมู่เนื้อหาตามอย่างธนูรเวทฉบับ สารงคชรปัททิตซึ่งมีความสมบูรณ์มากกว่า และได้แจกแจงวิเคราะห์ที่ละหัวข้อให้ชัดเจนต่อไป ตามลำดับ ดังนี้

3.1.1 ทำยืน (*Sthāna*)

คำว่า “*sthāna*” ในภาษาสันสกฤตแปลว่า “การยืน, ท่าทาง, สภาพ, สถานที่, ฯลฯ”¹ และเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาวรรณคดีธนูรเวทจะอนุมานได้ว่า ในศาสตร์การธนู คำนี้มีความหมาย เฉพาะว่า “การตั้งท่าสำหรับการยิงธนู” ซึ่งมีทั้งทำยืน ทำนั่ง ทำคุกเข่า แต่โดยมากแล้วก็จะเป็นการทำยืน ในวิทยานิพนธ์นี้จึงเลือกแปลคำนี้ว่า “ทำยืน” เพื่อให้กระชับและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

¹ MW., p.1263.

ทำยืนทั้งหมดในรณูรเวทสองฉบับนี้มีจำนวนรวม 13 ท่า แบ่งเป็นที่ปรากฏในฉบับ
 อัคนิปุราณะ 9 ท่า และฉบับสารงครบพิทติ 8 ท่า มีทำยืนที่ซ้ำกันในรณูรเวทสองฉบับจำนวน 4 ท่า
 ชื่อน่าสนใจประการหนึ่งคือ ในบรรดาทำยืนทั้งหมดนี้ มีถึง 5 ท่าที่สัมพันธ์กับทำยืนในการละครที่
 ปรากฏในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ (*Nāṭyaśāstra*) ของภรตมุนิ (*Bharata Muni*) อันเป็นวรรณคดี
 สำคัญทางด้านการละครสันสกฤต* ด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกันอย่างมีนัยยะสำคัญ ไม่อาจละเลยได้
 ผู้วิจัยจึงได้นำข้อความจากคัมภีร์นาฏยศาสตร์ส่วนที่สัมพันธ์กันมาวิเคราะห์พร้อมด้วย

ทำยืนทั้ง 13 ท่าในรณูรเวทฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงครบพิทติ มีดังต่อไปนี้

3.1.1.1 ทำสมปตะ, สมปาทะ (*Samapada, Samapāda*)

ภาพที่ 2 ทำสมปตะ, สมปาทะ

ทำยืนนี้ปรากฏในรณูรเวททั้งสองฉบับ โดยฉบับอัคนิปุราณะเรียกชื่อว่า
 “*Samapada*” ขณะที่ฉบับสารงครบพิทติใช้คำว่า “*Samapāda*” แต่ทั้งสองคำนี้ก็มีความหมาย
 ตรงกันคือ “เท้าเสมอ”² รณูรเวททั้งสองฉบับอธิบายว่าเป็นทำยืนที่นิ้วหัวแม่เท้า ช่อเท้า และเท้าทั้งคู่
 อยู่ใกล้กัน³ เท้าวางอยู่เสมอกันและไม่สั่น⁴ จึงสันนิษฐานได้ว่าทำนี้เป็นทำยืนเท้าชิด นิ้วเท้าชี้ไป
 ข้างหน้า

* เมื่อแรกกล่าวถึงทำยืนนั้น นานูยศาสตร์จะจงว่าเป็น “ทำยืนในการยิงอาวุธทั้งปวง
 (*sthānāni sarvaśastravimokṣaṇe*)” (Nāṭ. 11.50) ทว่าในเนื้อหากลับกล่าวถึงการใช้งานทำยืน
 ในกรณีอื่นๆด้วย ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องอาวุธเพียงอย่างเดียว

² MW., pp.583, 617, 1152.

³ AgP. 249.9

⁴ ŚP. 80.79

ทำสมปตะเป็นหนึ่งในทำยีนที่ปรากฏในนาฏยศาสตร์ โดยคัมภีร์นั้นเรียกชื่อว่า “*Samapāda*” เช่นเดียวกับธนุรเวทฉบับสารงคหฐปทีติ และอธิบายว่าเท้าทั้งสองจะวางเสมอกันโดยอยู่ห่างกัน 1 ตาละ* และลำตัวจะตั้งตรง⁵ แม้ธนุรเวทและนาฏยศาสตร์จะกล่าวถึงระยะห่างของเท้าไว้ไม่เท่ากัน ทว่าเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ทำสมปตะในวรรณคดีทั้งสองกลุ่มก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก

ในปัจจุบัน กีฬายิงธนูมาตรฐาน** จะแนะนำให้หลีกเลี่ยงทำยีนนี้ โดยอธิบายว่าทำยีนเท้าชิดจะทำให้นักธนูทรงตัวได้ไม่มั่นคง⁶

3.1.1.2 ทำไวสาจะ, วิสาจะ (*Vāisākha, Viśākha*)

ภาพที่ 3 ทำไวสาจะ, วิสาจะ

* ตาละ (*Tāla*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่ง วัดจากปลายนิ้วหัวแม่มือถึงปลายนิ้วกลางของมือที่กางออก เทียบได้กับหน่วย “คืบ” ของไทย หน่วยตาละนี้มีชื่อหน่วยอื่นที่มีความยาวเท่ากันคือหน่วยวิตัสติ (*Vitasti*)

⁵ Nāt. 11.58-59

** ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “กีฬายิงธนูมาตรฐาน” โดยหมายถึงกีฬายิงธนูประเภท Target Archery ซึ่งเป็นกีฬายิงธนูที่มีกฎกติกาหลักเป็นสากลและเป็นกีฬายิงธนูประเภทเดียวที่ได้รับการบรรจุเข้าในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกในปัจจุบัน กีฬานี้คนนี้ผู้เข้าแข่งขันจะยืนยิงเป้าหนึ่งภายในสนามแข่งขันที่เป็นมาตรฐาน โดยแต่ละตำแหน่งของเป้าจะมีคะแนนแตกต่างกัน ผู้ชนะคือผู้ที่ยิงธนูครบตามจำนวนที่กำหนดได้คะแนนรวมสูงสุด

⁶ Natalie Riechart and Gilman Keasey, *Archery*, 2nd ed. (New York: A.S. Barnes & Company, 1940), p.51.

ทำยี่นนี้ปรากฏในธนุรเวททั้งสองฉบับ ด้วยชื่อ “*Vāisākha*” ในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ และชื่อ “*Visākha*” ตามฉบับสารงคธรปัททติ ซึ่งมีความหมายตรงกัน หมายถึง “เป็นงาม”⁷ ทำยี่นนี้คือทำยี่นทางขาออก ลงน้ำหนักที่ขาสองข้างเท่าๆกัน ธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะอธิบายว่าระยะห่างระหว่างเท้าทั้งสองคือ 3 วิตัสติ* นักธนูจะต้องหันปลายเท้าออกด้านนอกและต้องมีเข่ามั่นคงด้วย⁸ ส่วนธนุรเวทฉบับสารงคธรปัททติกล่าวว่าทำยี่นนี้ใช้สำหรับยิงเป้ากู่ณะ** โดยเท้าทั้งสองจะอยู่ห่างจากกัน 1 หัสตะ*** (เทียบได้กับ 2 วิตัสติ)⁹

ทำยี่นนี้ปรากฏในนาฏยศาสตร์ด้วยชื่อ “*Vāisākha*” และมีคำอธิบายว่าเมื่อยืนด้วยทำยี่น เท้าจะอยู่ห่างกัน 3.5 ตาละ ปลายเท้าหันออกด้านข้าง ต้นขาผอน ไม่เกร็ง¹⁰ นับว่าใกล้เคียงกับในวรรณคดีธนุรเวทโดยเฉพาะฉบับอัคนิปุราณะมากที่สุด

⁷ MW., p.952.

* วิตัสติ (*Vitasti*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่ง วัดจากปลายนิ้วหัวแม่มือถึงปลายนิ้วก้อยของมือที่กางออก หรือเทียบได้กับหน่วย “คืบ” ของไทย

⁸ AgP. 249.10

** คำว่า “เป้ากู่ณะ” ในที่นี้แปลมาจากคำในธนุรเวทว่า “*kūṭalakṣya*” ซึ่งมีรูปแบบเป็นคำสมาส ประกอบขึ้นจากคำว่า “*kūṭa*” แปลว่า “ยอด, ปลายแหลม” และคำว่า “*lakṣya*” แปลว่า “เป้า” เนื่องจากคำว่า “*kūṭalakṣya*” ไม่ปรากฏในที่อื่นใดเลย ทำให้ไม่สามารถตีความให้ชัดเจนลงไปได้ว่า คำนี้หมายถึง “เป้าที่มีลักษณะเป็นยอดแหลม” หรือ “เป้าที่อยู่บนยอดแหลม”

*** หัสตะ (*Hasta*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่ง วัดจากปลายนิ้วกลางถึงข้อศอก หรือเทียบได้กับหน่วย “ศอก” ของไทย ตามมาตราวัดความยาวของอินเดียโบราณ 1 หัสตะจะยาวเท่ากับ 2 วิตัสติ

⁹ ŚP. 80.78

¹⁰ Nāṭ. 11.61-63

3.1.1.3 ท่าอาลีณะ (Ālīḍha)

ภาพที่ 4 ท่าอาลีณะ

คำว่า “*ālīḍha*” ในภาษาสันสกฤตแปลว่า “ถูกเลีย, ถูกกิน, ถูกขัด”¹¹ จึงสันนิษฐานว่าชื่อนี้สื่อถึงการเหยียดขาโดยเทียบกับการแลบลิ้น ท่าอาลีณะปรากฏในธนุรเวททั้งสองฉบับ ธนุรเวทฉบับอักษิณปุราณะอธิบายว่า เป็นการยืนแยกขาให้กว้าง 5 วิตุสติ โดยที่เข่าและต้นขาข้างขวามีรูปร่างคุดคั่นไถ¹² ส่วนฉบับสารงคชรปัทมดิกกล่าววาระยะห่างของเท้าทั้งสองคือ 2 หัสตะ (เทียบได้กับ 4 วิตุสติ) เท้าซ้ายอยู่ข้างหน้า และเท้าขวางอ¹³

Pant เคยวิเคราะห์ท่าอาลีณะไว้ว่า เป็นการก้าวขาซ้ายไปด้านหน้าและขาขวายู่ทางด้านหลัง โดยนักธนูหันหน้าตรงเข้าหาเป้าหมาย¹⁴ ทว่าหากนักธนูยืนหันหน้าตรงเข้าหาเป้าจะไม่สามารถยิงธนูได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสายธนูจะไม่ตึงเต็มที่ขณะน้ำ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าท่าอาลีณะน่าจะเป็นท่ายืนหันข้างให้เป้า โดยก้าวเท้าซ้ายออกไปด้านข้างลำตัวให้ขาเหยียดตรง* และงอเท้าขวาลง** มากกว่าจะเป็นการยืนหน้าตรงตามที่ Pant กล่าวไว้

¹¹ MW., p.154.

¹² AgP. 249.12

¹³ ŚP. 80.76

¹⁴ G. N. Pant, *Indian Archery* (Delhi: Agam Kala Prakashan, 1978), p.236.

* แม้จะเป็นการก้าวขาไปข้างลำตัว แต่ก็น่าจะนับว่าขาซ้ายนั้นอยู่ “ด้านหน้า (*agratas*)” ตามต้นฉบับได้ เนื่องจากผู้ยิงยืนหันข้าง การก้าวขาไปด้านข้างจึงเป็นการก้าวเข้าไปหาเป้านั่นเอง

** คำประพันธ์บทที่กล่าวถึงท่าอาลีณะในธนุรเวททั้งสองฉบับ ไม่ได้อธิบายว่าจะต้องงอเท้าขวาลงมากเพียงใด ทว่าบทที่กล่าวถึงท่าปรตยาลีณะในธนุรเวทฉบับอักษิณปุราณะมีคำอธิบายบางประการซึ่งช่วยให้เข้าใจท่าอาลีณะได้ชัดเจนขึ้นว่าจะต้องงอเท้าลงค่อนข้างมาก (ดูรายละเอียดได้ที่เชิงอรรถ* ในหน้าถัดไป)

ส่วนนาฏยศาสตร์กล่าวถึงท่าอาลีณะไว้ว่า ผู้ยืนด้วยท่านี้ต้องเหยียดเท้าขวาออกไป 5 ศาละ¹⁵ ซึ่งแม้จะเป็นระยะเท่ากับที่ธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะให้ไว้ แต่เท้าที่เหยียดออกนั้นต่างข้างกัน รายละเอียดส่วนนี้จะวิเคราะห์ในทำยีนปรตยาลีณะอันอยู่ลำดับถัดไป

3.1.1.4 ท่าปรตยาลีณะ (*Pratyālīḍha*)

ภาพที่ 5 ท่าปรตยาลีณะ

ท่าปรตยาลีณะปรากฏในธนูรเวททั้งสองฉบับ ชื่อของท่ายีนนี้ประกอบขึ้นจากคำว่า “*prati*” และ “*ālīḍha*” จึงมีความหมายว่า “ตรงข้ามกับท่าอาลีณะ” สัมพันธ์กับลักษณะของท่ายีน คือการกลับด้านซ้าย-ขวา จากท่าอาลีณะ ธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวว่าท่านี้ขาซ้ายจะงอโค้ง* ส่วนขาขวาเหยียดตรง¹⁶ ขณะที่ธนูรเวทฉบับสารงครบพิทรคิอธิบายว่าขาขวาจะอยู่ข้างหน้า และท่านี้ใช้ได้ดีสำหรับการยิงธนูระยะไกล¹⁷

คำอธิบายจากฉบับสารงครบพิทรคิช่วยให้วิเคราะห์ได้เพิ่มเติมว่า นักธนูที่ยืนด้วยท่าปรตยาลีณะจะต้องเปลี่ยนมือจับคันธนู จากปกติที่จับด้วยมือซ้ายต้องเปลี่ยนมาเป็นมือขวา และมือที่จับลูกธนูซึ่งเดิมเป็นมือขวาก็จะเปลี่ยนเป็นมือซ้ายแทน เนื่องจากนักธนูจะไม่สามารถนำ

¹⁵ Nāt. 11.67-68

* ต้นฉบับใช้คำว่า “*tiryagbhūto bhavedvāmo*” ซึ่งคำว่า “*tiryag*” โดยทั่วไปจะมีความหมายว่า “แนวขวาง” (MW., p.447.) ทำให้สามารถพิจารณาได้ว่า นักธนูคงจะต้องงอเข่าลงมากจนต้นขาอยู่ในแนวขวางหรือเกือบขนานกับพื้น ไม่ใช่งอเข่าเพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ เนื่องจากท่าปรตยาลีณะเป็นท่าพลิกกลับของท่าอาลีณะ จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่า ท่าอาลีณะก็คงจะต้องงอเข่าลงมากจนต้นขาอยู่ในแนวขวางเช่นเดียวกัน

¹⁶ AgP. 249.13

¹⁷ ŚP. 80.77

ธนูได้เลยหากยื่นหันทันข้างขวาให้เป่าหมายและยังจับคันธนูด้วยมือซ้าย อนึ่ง การที่นักธนูยื่น โดยอง
ขาซ้ายเหยียดขาขวา และต้องเปลี่ยนข้างมือด้วยเช่นนี้ ทำให้กล่าวได้ว่า ทำยี่นนี้เป็นการทำ “ตรงข้ามกับ
อาลีณะ” ตามชื่อ “ปรัตยาลีณะ” โดยแท้จริง

นาฏยศาสตร์อธิบายท่าปรัตยาลีณะไว้ว่าขาขวาจะงอ ส่วนเท้าซ้ายจะ
เหยียดออก¹⁸ ทำให้ทั้งท่าอาลีณะและท่าปรัตยาลีณะในนาฏยศาสตร์สลับกับในธนูเวท จึงอาจสรุป
ได้ว่า ความสับสนเรื่องด้านซ้าย-ขวาของท่าอาลีณะและปรัตยาลีณะอาจเกิดขึ้นตั้งแต่ในวัฒนธรรม
อินเดียโบราณแล้ว แต่ก็ไม่ทำให้เกิดผลเสียสำคัญประการใดนัก เพราะทำยี่นสองทำนี้มีลักษณะเป็น
ท่าคู่ซึ่งถูกเอ่ยถึงด้วยกันเสมอ ไม่ว่าอย่างไร การเอ่ยถึงท่าอาลีณะและปรัตยาลีณะก็จะยังคงสื่อความ
ถึงท่า “ขาหนึ่งเหยียด ขาหนึ่งงอ” ได้ทั้งซ้ายและขวายู่นั่นเอง

อนึ่ง อมรโกษะ (*Amarakoṣa*) ซึ่งเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทอภิธาน
ศัพท์ที่สำคัญเล่มหนึ่ง ได้กล่าวถึงท่าอาลีณะคู่กับท่าปรัตยาลีณะในฐานะตัวอย่างทำยี่นในการยิงธนู
ด้วย¹⁹ นับเป็นข้อน่าสนใจที่ว่า แม้วรรณคดีที่ไม่ได้เกี่ยวกับการธนู โดยตรงก็ยังคงกล่าวถึงทำยี่นทั้งสอง
นี้คู่กัน ซึ่งเป็นสิ่งพิสูจน์ถึงความแพร่หลายของทำยี่นคู่นี้ยิ่งด้วย

3.1.1.5 ท่ามณฑล (Maṇḍala)

ภาพที่ 6 ท่ามณฑล

ทำยี่นนี้ปรากฏเฉพาะในธนูเวทฉบับอัคนิปุราณะ เป็นทำยี่นที่ต้องแยกขา
ให้กว้าง 4 วิตสติ และเข้าทั้งสองข้างมีรูปร่างอย่างแหวหงส์²⁰ คำว่า “แหวหงส์ (*haṃsapankti*)” นี้

¹⁸ Nāṭ. 11.70-71

¹⁹ Umura Singh, *Koṣha or Dictionary of the Sanskrit Language* (Calcutta: Nundo Mohun Banerjee & Co., 1891), p.212.

²⁰ AgP. 249.11

สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงการเรียงแถวเวลาบินของฝูงหงส์ เนื่องจากหงส์หรือนกตระกูลนกเป็ดน้ำอื่นๆ จะไม่เรียงแถวเลยนอกจากเวลาบิน และแถวบินของฝูงหงส์จะมีลักษณะเป็นรูปหัวลูกศร หรือคล้ายอักษร V ฉะนั้นท่ามัททะจะจะเป็นท่ายืนกางขากว้าง แล้วย่อตัวลงค่อนข้างมากให้เข่างอพับเป็นมุมฉากหรือมุมแหลม ington้ำหนักที่ขาสองข้างเท่าๆกัน ซึ่งจะทำให้เกิดพื้นที่ว่างระหว่างขาเป็นรูปปิด สอดคล้องกับชื่อทำยีนว่า “*Maṇḍala*” ซึ่งแปลว่า “วง, วงกลม, อาณาเขต, มณฑล”²¹

ท่ามัททะเป็นท่ายืนอีกท่าหนึ่งที่ปรากฏในนาฏยศาสตร์ โดยคัมภีร์นั้นกล่าวว่า ผู้ยืนต้องวางเท้าให้อยู่ห่างกัน 4 ตาละ เท้าเสมอกับเอวและเข่า ปลายเท้าหันออกด้านข้าง²² นับว่าสอดคล้องกับคำอธิบายในวรรณคดีธนุรเวท

3.1.1.6 ท่าชาตะ (*Jāta*)

ภาพที่ 7 ท่าชาตะ

คำว่า “*jāta*” แปลว่า “การเกิด, กำเนิด”²³ ท่านี้พบเฉพาะในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ต้นฉบับอธิบายว่าท่าชาตะเป็นท่ายืนที่เท้ากางออก 12 อังคุละ* (เทียบได้กับ 1 วิตัสติ) โดยข้อเท้าและส้นเท้าสองข้างห่างกัน 5 อังคุละ²⁴ จะเห็นได้ว่า ท่ายืนนี้เป็นท่ายืนเท้าชิด ส้นเท้าอยู่ชิดกัน แต่แยกปลายเท้าออกจากกันเล็กน้อย ซึ่งเป็นท่าที่ใกล้เคียงกับท่าสมปทะมาก ต่างกันเพียงที่ปลายเท้าของท่าสมปทะไม่แยกออกจากกันเท่านั้น

²¹ MW., p.775.

²² Nāṭ. 11.65-66

²³ MW., p.417.

* อังคุละ (*Angula*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่ง วัดจากความกว้างของนิ้ว ตามมาตราวัดความยาวของอินเดียบอราณ 12 อังคุละจะยาวเท่ากับ 1 วิตัสติ

²⁴ AgP. 249.14

3.1.1.7 ท่าวิกฤไะ (*Vikata*)

ภาพที่ 8 ท่าวิกฤไะ

คำว่า “*vikata*” มีความหมายว่า “นากลัว, ใหญ่, กว้าง”²⁵ ท่าขึ้นนี้พบเฉพาะในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ต้นฉบับกล่าวถึงกันว่า เท้าสองข้างจะกางออกถึง 1 ทันตะ* (เทียบได้กับ 8 วิตัสติ) และช่วงตรงกลางขาหรือหัวเข่าจะมีระยะห่างจากกัน 2 หัสตะ (เทียบได้กับ 4 วิตัสติ) เข่าซ้ายเหยียดตรง เข่าขวาเหยียดตรงหรืองอโดยไม่ขยับ²⁶

น่าสังเกตว่า ท่าวิกฤไะเป็นท่าเดียวที่เปิดโอกาสให้นักธนูปรับท่าได้เล็กน้อย คือจะปักเข่าขวาคู่การงอเข่า หรือจะไม่ปักเข่าก็ได้ตามความถนัด แตกต่างจากท่าอื่นอื่นๆ ที่ตำราจะกำหนดท่าทางให้ตายตัว อาจเพราะเหตุว่า เมื่อยืนด้วยท่านี้ นักธนูจะต้องกางขาออกกว้างมาก อาจเกิดการเกร็งหรือล้าได้ง่าย การปรับท่าทางตามความถนัดจึงอาจเอื้อให้นักธนูสามารถยืนด้วยท่านี้ได้มั่นคงขึ้น เป็นผลดีต่อการยิงธนูอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

²⁵ MW., p.953.

* ทันตะ (*Danda*) คือหน่วยวัดความยาวหน่วยหนึ่ง อาจเทียบได้กับหน่วย “วา” ของไทย ตามมาตราวัดความยาวของอินเดียโบราณ 1 ทันตะจะยาวเท่ากับ 4 หัสตะ หรือ 8 วิตัสติ หน่วยทันตะนี้มีชื่อหน่วยอื่นที่มีความยาวเท่ากันอยู่อีก ได้แก่หน่วยธนูส (*Dhanus*) และหน่วยธันวันตระ (*Dhanvantara*)

²⁶ AgP. 249.15-16

3.1.1.8 ทำสัมปฐะ (*Sampūṭa*)

ภาพที่ 9 ทำสัมปฐะ

คำว่า “*sampūṭa*” มีความหมายว่า “ครึ่งหนึ่งของทรงกลม”²⁷ ท่าโยนนี้ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ มีคำอธิบายว่า เท้าทั้งคู่จะแบะออก และระยะห่างระหว่างเท้าจะเป็นสองเท่าของระยะห่างระหว่างเท้า²⁸ เมื่อพิจารณาแล้วอาจสรุปได้ว่าทำสัมปฐะเป็นท่าโยนเท้าชิด หันปลายเท้าออกด้านข้าง และงอเข่าลง ทำให้ขากางออกในช่วงหัวเข่าและหุบเข่ามาชิดกันอีกครั้งในช่วงเท้า นับว่าทำสัมปฐะนี้กระทำได้ยากเมื่อเทียบกับท่าอื่นๆ รวมถึงทรงตัวให้มั่นคงได้ยากกว่าด้วย

3.1.1.9 ทำอันยาเย (*Anyāya*)

ภาพที่ 10 ทำอันยาเย

²⁷ MW., p.1173.

²⁸ AgP. 249.17

ทำยีนนี้ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ชื่อทำยีน “*Anyāya*” มีความหมายว่า “ความไม่ถูกต้อง, ความไม่เหมาะสม, ความผิดปกติ”²⁹ กระนั้น ทำอันยายะก็เป็นทำที่เรียบง่ายมากทำหนึ่ง ต้นฉบับอธิบายว่า ทำยีนนี้ ปลายเท้าจะหันออกเล็กน้อย ระยะห่างระหว่างเท้าคือ 16 อังคุละ (เทียบได้กับ 1.3 วิตัสติ) และขาเหยียดออกคุดงไม่เท้าที่ตรง³⁰ กล่าวคือเป็นทำยีนเหยียดขาตรงและแยกขาออกจากกันเล็กน้อย ไม่มีการงอเข้าหรือทิ้งน้ำหนักตัวลงไปฝั่งใดฝั่งหนึ่งเป็นพิเศษ น่าสังเกตว่าทำยีนนี้ใกล้เคียงกับท่าไวสาจะหรือวิสาจะในธนุรเวท และท่าสมปาตะในนาฏยศาสตร์มาก ต่างกันแค่ระยะห่างระหว่างเท้าเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

3.1.1.10 ท่าอสมะ (*Asama*)

ภาพที่ 11 ท่าอสมะ

ทำยีนนี้ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับสารงคชรบัทธติ คำว่า “*asama*” ในภาษาสันสกฤตแปลว่า “ไม่เสมอ, ไม่เท่ากัน”³¹ สอดคล้องกับลักษณะของทำยีน คือก้าวเท้าขวาไปข้างหน้าเป็นระยะ 1 หัสตะ (เทียบได้กับ 2 วิตัสติ) และโน้มลำตัวลง³² น่าสังเกตว่า ท่าอสมะเป็นเพียงทำยีนเดียวที่ระบุว่าลำตัวของนักธนูจะไม่ตั้งตรง

²⁹ MW., p.46.

³⁰ AgP. 249.18

³¹ MW., p.119.

³² ŚP. 80.79

3.1.1.11 ท่าทรทุรกระมะ (*Dardurakrama*)

ภาพที่ 12 ท่าทรทุรกระมะ

ชื่อท่าโยนนี้ประกอบขึ้นจากคำว่า “*dardura*” แปลว่า “กบ” และคำว่า “*krama*” แปลว่า “การก้าวอย่าง”³³ รวมแล้วจึงหมายถึง “การก้าวอย่างของกบ” ท่าโยนนี้ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับศารงคหปัทธา โดยอธิบายว่าเป็นท่าสำหรับการยิงแรง ขาทั้งสองจะงอ เข่าทั้งคู่วางอยู่บนพื้น³⁴ กล่าวคือเป็นท่านั่งคุกเข่ายิงธนู

3.1.1.12 ท่าครุฑกระมะ (*Garudakrama*)

ภาพที่ 13 ท่าครุฑกระมะ

³³ MW., pp.470, 319.

³⁴ ŚP. 80.80

ชื่อท่าครุฑกระมะประกอบขึ้นจากคำว่า “*garuḍa*” แปลว่า “ครุฑ”³⁵ และ คำว่า “*krama*” ชื่อนี้จึงหมายถึง “การก้าวย่างของครุฑ” ทำยีนี่ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับ สารงครรปัทคติ โดยมีคำอธิบายว่า เขาซ้ายจะวางอยู่บนพื้นดิน ส่วนเขขวาจะงอและวางอยู่ข้างหน้า³⁶ จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ทำยีนี่คือท่าคุกเข่าซ้ายลงข้างหนึ่งและชันเขขวาวางไว้ข้างหน้าลำตัว ตำแหน่งที่วางเท้าขวาในทำยีนี่เป็นข้อที่ควรกล่าวถึง เพราะต้นฉบับใช้ คำว่า “*agratas*” เช่นเดียวกับคำอธิบายท่าอาลีณะ ในกรณีของท่าอาลีณะ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการก้าวขา ไปด้านข้างลำตัว แต่เพราะนักธนูกำลังหันข้างให้เป้า จึงนับว่าเป็นการก้าวขาเข้าหาเป้าหรือก้าวไป “ด้านหน้า” ตามคำในต้นฉบับได้ ทว่ากรณีของท่าครุฑกระมะนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรเป็นการชันเข่าและ วางเท้าลงด้านหน้าลำตัวโดยตรง เพราะหากนักธนูจับคันธนูด้วยมือซ้ายซึ่งเป็นท่าจับปกติ นักธนูก็จะหันซ้ายข้างซ้ายให้เป้า หากชันเขขวาตามที่ต้นฉบับกำหนด การวางเท้าข้างลำตัวจะไม่สามารถ ถือเป็น “ด้านหน้า” ที่ชี้ไปหาเป้าได้เลย หรือหากนักธนูจับคันธนูด้วยมือขวา หันซ้ายข้างขวาให้เป้า การชันเขขวาและวางเท้าขวาลงด้านข้างลำตัวเพื่อให้เข้าชี้ไปหาเป้าจะยิ่งเป็นการขัดขวางการยิงธนู เพราะเข่าอาจกระทบหรือขวางคันธนูให้เบี่ยงไปจากตำแหน่งที่ควรจะเป็น และต้นขาที่อาจขวางทาง สายธนูในขณะที่นิ้วหรือยิงอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสรุปว่าตำแหน่งของการชันเข่าและการวางเท้าขวาใน ท่าครุฑกระมะควรอยู่ตรงหน้าลำตัว อันจะทำให้ท่าทางโดยรวมเป็นธรรมชาติและไม่เกิดอุปสรรค ต่อการยิงธนู

3.1.1.13 ท่าปัทมาสนะ (*Padmāsana*)

ภาพที่ 14 ท่าปัทมาสนะ

³⁵ MW., p.348.

³⁶ ŚP. 80.81

ชื่อทำเนี่ยประกอบขึ้นจากคำว่า “*padma*” แปลว่า “ดอกบัว” และ “*āsana*” แปลว่า “การนั่ง, ที่นั่ง, อาสน์” จึงมีความหมายรวมว่า “มีอาสน์คือดอกบัว”³⁷ ทำเนี่ยนี้ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ แต่ไม่มีคำอธิบายใดๆเลยวาท่าปัทมาสนะมีท่าทางอย่างไร กล่าวแต่เพียงว่าเป็นท่าอันเป็นที่รู้จัก และมีลักษณะเป็นมงคล³⁸ เท่านั้น

อย่างไรก็ดี ท่าปัทมาสนะนับได้ว่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักจริงดังที่ต้นฉบับธนุรเวทกล่าวไว้ เนื่องจากเป็นท่าทางพื้นฐานในการ โยคะและในงานศิลปกรรมของอินเดียโบราณ โดยเฉพาะด้านประติมากรรม เมื่ออาศัยข้อมูลจากศาสตร์ทางศิลปะมาพิจารณาประกอบ จะสรุปได้ว่า ท่าปัทมาสนะก็คือท่านั่งขัดสมาธิ³⁹ ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่า หากนักธนูนั่งขัดสมาธิกับพื้นราบ จะไม่สามารถใช้ธนูอย่างปกติได้ เนื่องจากคันทนูจะยาวเกินความสูงของตัวนักธนูขณะนั่ง จึงเป็นไปได้หลายทางว่าเมื่อใช้ท่าปัทมาสนะนี้ นักธนูอาจต้องยกแขนที่จับคันทนูให้สูงขึ้นแทนการเหยียดแขนขนานกับพื้นตามปกติ หรืออาจเอียงคันทนูให้พอดีกับความสูงขณะนั่ง หรือเลือกใช้คันทนูที่สั้นกว่าปกติ แต่ข้อมูลเหล่านี้ไม่มีบันทึกไว้แน่ชัด

ในบรรดาทำเนี่ยทั้งหมด 13 ท่า มีเพียง 4 ท่าเท่านั้นที่ปรากฏในธนุรเวททั้งสองฉบับ ได้แก่ท่าสมปทะหรือสมปาทะ, ท่าไวสาชะหรือวิสาชะ, ท่าอาลีชะ, และท่าปรตยาลีชะ น่าสังเกตว่าทำเนี่ยเหล่านี้ยังปรากฏในนาฏยศาสตร์โดยลักษณะของท่าในวรรณคดีทั้งสองกลุ่มยังใกล้เคียงกันมากอีกด้วย ทำเนี่ยกลุ่มนี้จึงน่าจะเป็นท่าเนี่ยพื้นฐานในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในกิจกรรมธนู นอกจากนี้ ทำเนี่ยกลุ่มนี้ยังมีความโดดเด่น จดจำง่าย และจำแนกจากกันง่าย ไม่มีรายละเอียดจุกจิก รวมถึงน่าจะมีโอกาสใช้มากยามออกสมรภูมิจริง จึงเอื้อให้การสืบทอดทำเนี่ยกลุ่มนี้เป็นไปได้อย่างมั่นคง ชื่อและคำอธิบายทำเนี่ยกลุ่มนี้ในนาฏยศาสตร์และธนุรเวททั้งสองฉบับจึงไม่แตกต่างกันมากนักทั้งที่วรรณคดีเหล่านั้นมีอายุห่างกันหลายศตวรรษ

ทำเนี่ยอีกกลุ่มหนึ่งในจำนวน 13 ท่าข้างต้นคือทำเนี่ยที่ปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับใดฉบับหนึ่ง ได้แก่ ท่ามณฑละ, ท่าชาตะ, ท่าวิกฐะ, ท่าสัมปฐะ, และท่าอันยาชะในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ และท่าอสมะ, ท่าทรรทุกระมะ, ท่าครุฑกระมะ, และท่าปัทมาสนะในธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ เมื่อพิจารณาร่วมกับทำเนี่ยกลุ่มที่ปรากฏในธนุรเวททั้งสองฉบับด้วยแล้วจะพบว่า ทำเนี่ยในฉบับอัคนิปุราณะหลายท่ามีลักษณะใกล้เคียงกัน ต่างกันที่รายละเอียดเพียงเล็กน้อย เช่น ท่าสมปทะกับท่าชาตะ หรือท่าไวสาชะกับท่าอันยาชะ นอกจากนี้ บางท่ายังยื่นและทรงตัวได้

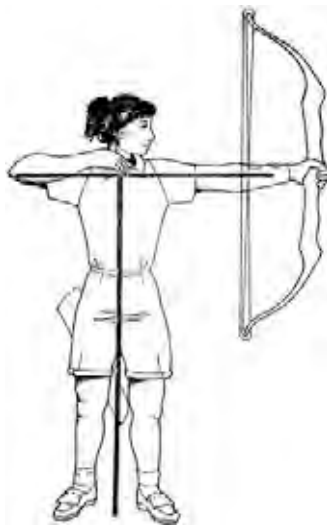
³⁷ MW., pp.584, 159, 585.

³⁸ ŚP. 80.82

³⁹ T.A. Gopinatha Rao, *Elements of Hindu Iconography*, 2nd ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1985), p.18.

ยาก เช่นท่าวิถุและท่าสัมปฤจะ เป็นต้น ขณะที่ทำขึ้นในฉบับสารงครบปีทศดิแต่ละท่าจะจำแนกจากกันชัดเจนกว่า และกระทำได้ง่ายทุกท่า อีกทั้งทำขึ้นที่ค่อนข้างช้าช้อนและกระทำได้ยากในฉบับอัคนิปราณะก็ไม่ปรากฏในฉบับสารงครบปีทศดิเลย ความแตกต่างของทำขึ้นในธนุรเวทสองฉบับเช่นนี้สามารถสันนิษฐานสาเหตุได้หลายประการ เช่น อาจมีการชำระศาสตร์การยิงธนูขึ้นใหม่หลังจากยุคสมัยของอัคนิปราณะและคัดทำขึ้นที่ยากหรือช้าช้อนออกไป หรืออาจเพราะธนุรเวทฉบับอัคนิปราณะและฉบับสารงครบปีทศดิอาศัยความรู้ด้านธนูต่างสำนักกันมาตั้งแต่แรก เป็นต้น

ทำขึ้นในธนุรเวท เทียบได้กับคำศัพท์ปัจจุบันว่า “Stance” โดยทำขึ้นหลัก (Major Stance) ในกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันมีเพียง 4 ท่า ทุกท่ามีลักษณะการยืนพื้นฐานเหมือนกันคือยืนตัวตรง แยกขาพอประมาณ ถ่ายน้ำหนักลงไปที่ขาทั้งสองเท่ากัน⁴⁰ ซึ่งเทียบได้กับท่าไวสาจะหรือวิสาจะในธนุรเวท แต่ละท่าต่างกันเพียงตำแหน่งการวางเท้าเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนท่าพลิกแพลงอื่นๆ เช่น การคุกเข่าหรือย่อตัวยิงธนูนั้นอาจพบได้ในกีฬายิงธนูประเภทอื่น เช่น กีฬายิงธนูล่าสัตว์ (Bowhunting)⁴¹ แต่ก็ไม่มีการบัญญัติเป็นท่าไว้ชัดเจนเหมือนในธนุรเวท

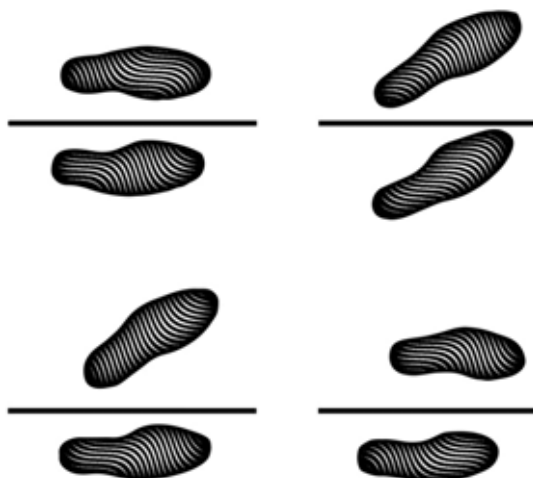

ภาพที่ 15 ทำขึ้นในกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบัน
เน้นให้ร่างกายสมมาตร ทิ้งน้ำหนักเท่ากันที่เท้าทั้งสอง
(ภาพจากหนังสือ *Archery: Steps to Success*)⁴²

⁴⁰ Donald W. Campbell, *Archery* (New Jersey: Prentice-Hall, 1971), pp.23-24.

⁴¹ Edmund H. Burke, *Archery Handbook*, 4th ed. (New York: Arco Publishing Company, 1968), p.94.

⁴² Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, 2nd ed. (Illinois: Human Kinetics, 1997), p.41.

ภาพที่ 16 ตำแหน่งการวางเท้าของแต่ละท่ายืน ในกีฬายิงธนูมาตรฐาน
(จากซ้ายไปขวา บนลงล่าง) *Parallel Stance, Oblique Stance, Open Stance, Closed Stance*
(ภาพดัดแปลงจากหนังสือ *Archery*)⁴³

สาเหตุที่ธนูรเวทบัญญัติท่ายืนไว้หลากหลายกว่ากีฬายิงธนูในปัจจุบันมาก คงเนื่องจากในอินเดียโบราณ การฝึกฝนยิงธนูมีขึ้นเพื่อนำไปใช้สมรรถุมิจริง นักธนูมีโอกาสสูงที่จะเผชิญกับสถานการณ์ไม่คาดคิดและต้องพลิกแพลงการยิงธนูเพื่อเอาชนะศัตรูและเอาชีวิตรอดให้ได้ นอกจากนี้พลธนูอินเดียยังต้องเข้าร่วมในสนามรบ และเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ โดยอาศัยรถศึก ช้าง ม้า หรือการเดินเท้า* (ต่างจากพลธนูยุโรปที่มักจะตั้งแถวยืนประจำจุดใดจุดหนึ่งในสนามรบ ไม่ย้ายตำแหน่ง⁴⁴) ตำราการยิงธนูของอินเดียจึงต้องกำหนดท่ายืนให้หลากหลาย เพื่อให้ให้นักธนูได้เรียนรู้และฝึกฝนให้ชำนาญทุกท่า สามารถยิงธนูทุกดอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะกำลังอยู่ในสถานการณ์ที่ทรงตัวให้มั่นคงได้ยากก็ตาม

⁴³ Donald W. Campbell, *Archery*, p. 24.

* ลักษณะการเข้าร่วมสงครามของนักธนูอินเดียดังกล่าวสามารถสังเกตได้จากวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่อง เช่น มหาภารตะ รามายณะ หรือพิจารณาได้จากข้อความในธนูรเวทฉบับอักษิปุราณะ (249.37) เป็นต้น

⁴⁴ T. Roberts, *The English Bowman, or Tracts on Archery* (London: C. Roworth, 1801), p.42.

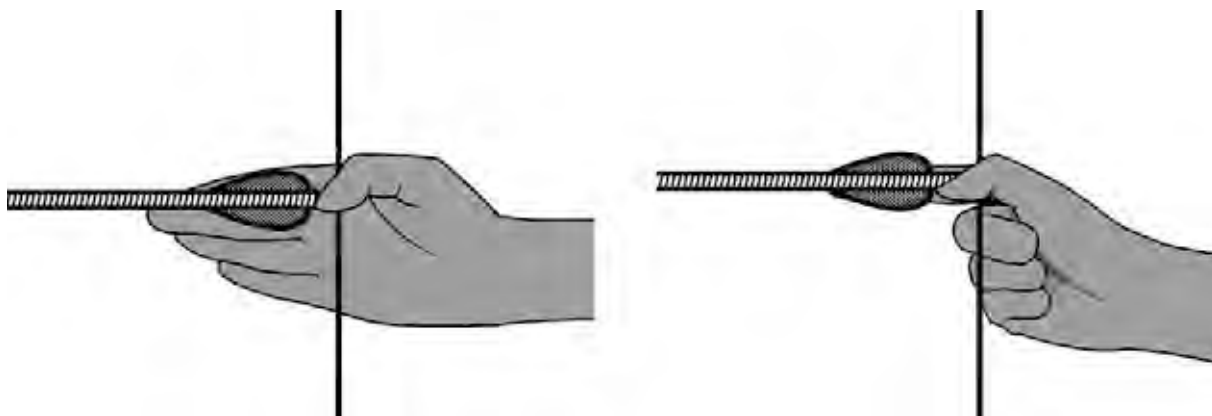
3.1.2 ทำจับลูกธนู (Gunamusti)

คำศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า “*guṇa*” หมายถึง “เชือก, สายธนู, คุณ, ฯลฯ” ส่วน “*muṣṭi*” โดยทั่วไปแปลว่า “การขโมย, กำปั้น”⁴⁵ รวมแล้วคำว่า “คุณมุขฎิ (*guṇamuṣṭi*)” จึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “กำปั้นที่จับสายธนู”

ในกรณีของนักธนูทั่วไปซึ่งถนัดขวา มือข้างที่จับคันธนูจะเป็นมือซ้าย ส่วนมือขวานั้นจะเป็น “คุณมุขฎิ” ซึ่งคอยประคองหางลูกธนู และนิ้วสายเพื่อยิงออกไป นักธนูอินเดียโบราณก็เช่นกัน* กระนั้น แม้ธนูเวทจะเลือกใช้คำว่า “คุณมุขฎิ” มาเป็นชื่อหัวข้อ แต่ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่ควรสรุปลงไปแน่ชัดว่านักธนูชาวภารตะได้จับที่สายธนูจริงในยามนาว เพราะมีบางข้อความกล่าวไว้ให้จับหางลูกธนูโดยตรงด้วย⁴⁶ ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จะเลือกเปลี่ยนชื่อหัวข้อ “คุณมุขฎิ” ว่า “ทำจับลูกธนู” เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนว่า หัวข้อนี้คือการอธิบาย “ท่าทางของมือข้างที่ไม่ได้จับคันธนู” นั่นเอง

เนื้อหาที่อธิบายท่าจับลูกธนูปรากฏเฉพาะในธนูเวทฉบับสารงครรปัทคติ มีกล่าวถึงอยู่ 5 ท่า ได้แก่

3.1.2.1 ทำปตাকা (*Patākā*)

ภาพที่ 17 ทำปตাকা (ภาพสันนิษฐาน)

คำว่า “*patākā*” มีความหมายว่า “ธง, สัญลักษณ์”⁴⁷ ธนูเวทอธิบายท่าปตাকাไว้ว่านิ้วชี้เหยียดจะออกและนิ้วหัวแม่มือแตะที่โคนนิ้วชี้ เป็นท่าที่ใช้สำหรับการยิงระยะไกล

⁴⁵ MW., pp.357, 824.

* การที่นักธนูอินเดียโบราณใช้มือซ้ายจับคันธนูและมือขวาเป็นคุณมุขฎิ สามารถยืนยันได้จากคำอธิบายวิธีการยิงธนู (ดูรายละเอียดได้ที่ตารางที่ 3 (หน้า 50) ของวิทยานิพนธ์นี้)

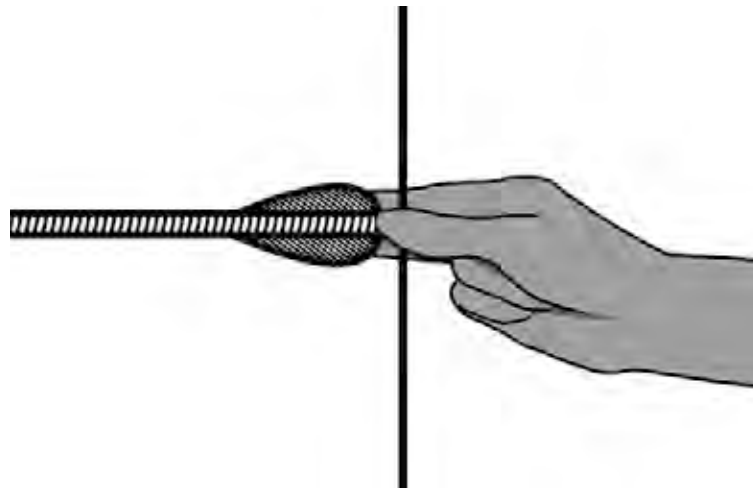
⁴⁶ AgP. 249.31; 250.5

⁴⁷ MW., p.581.

⁴⁸ ขณะที่นาฏยศาสตร์เอ่ยถึงท่ามือในการร่ายรำท่าหนึ่ง ชื่อท่าปตาคะ (*Patāka*) มีนิ้วหัวแม่มืออง และนิ้วที่เหลือเหยียดออก⁴⁹ ท่าปตาคาในธนุรเวทและท่าปตาคะในนาฏยศาสตร์จึงอาจมีความสัมพันธ์กันก็เป็นได้

อนึ่ง ธนุรเวทไม่ได้กล่าวถึงนิ้วอื่นๆของท่าปตาคา นอกจากนิ้วหัวแม่มืออง และนิ้วชี้ จึงสันนิษฐานได้ว่านิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อยคงไม่มีท่าทางหรือความจำเป็นอย่างไร เป็นพิเศษในท่านี้ นิ้วเหล่านั้นอาจเหยียดตรงไปธรรมดาตามที่ปรากฏเป็นท่าปตาคะในนาฏยศาสตร์ หรืออาจอเก็บไว้ในอุ้งมือก็เป็นได้

3.1.2.2 ท่าวัชรมุขฤ (Vajramuṣṭi)

ภาพที่ 18 ท่าวัชรมุขฤ

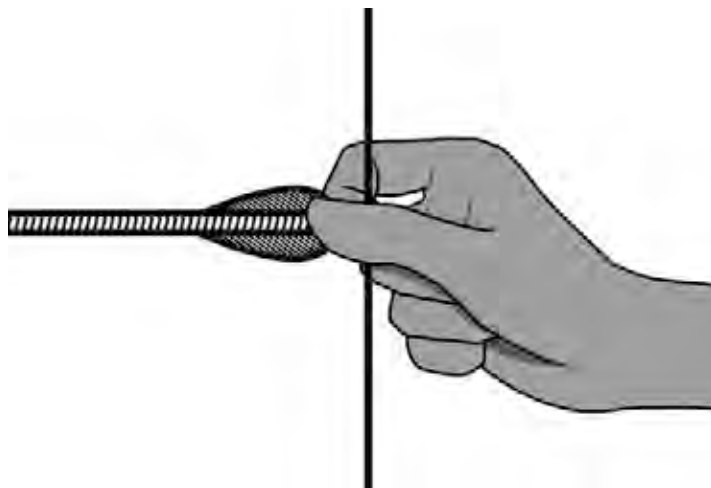
⁴⁸ ŚP. 80.84 ในคำประพันธ์บทเดียวกันนี้ยังกล่าวถึงลักษณะของท่าปตาคาไว้อีกประการหนึ่งว่า “*nalikā*” (*patākā sā ca vijñeyā nalikā dūramokṣane*) คำนี้แปลว่า “ท่อ, อวัยวะที่มีลักษณะเป็นท่อ, แล่งธนู, เครื่องหอมชนิดหนึ่ง, พืชชนิดหนึ่ง” (MW., p.530) ซึ่งไม่มีความหมายใดสามารถนำมาอธิบายท่าจับลูกธนูได้ อย่างไรก็ตาม น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคิได้เอ่ยถึงลูกธนูประเภทหนึ่งชื่อ “นาลิกะ (*Nālīka*)” ซึ่งมีน้ำหนักน้อยกว่าลูกธนูปกติ ใช้สำหรับการยิงระยะไกล (ŚP. 80.74) จะเห็นได้ว่า ชื่อลูกธนูนาลิกะใกล้เคียงกับคำอธิบายลักษณะท่าปตาคาอย่างมาก และจุดประสงค์การใช้งานลูกธนูนาลิกะก็ยังคงตรงกับการใช้งานท่าปตาคาอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า คำทั้งสอง คือ *nalikā* และ *nālīka* น่าจะมีความเกี่ยวข้องกัน แต่อาจแยกกลายเป็นคำสองคำจากความคลาดเคลื่อนในการบันทึกหรือคัดลอกต้นฉบับ และข้อความดั้งเดิมอาจมีว่า “ท่าปตาคาใช้กับลูกธนูนาลิกะในการยิงระยะไกล” ก็เป็นไปได้

⁴⁹ Nāt. 9.18

ชื่อทำวัชรมุขฎีประกอบขึ้นจากคำว่า “*vajra*” แปลว่า “วัชระ (อาวุธชนิดหนึ่ง), สายฟ้า, เพชร, แข็งแกร่ง”⁵⁰ และคำว่า “*muṣṭi*” รวมแล้วจึงน่าจะมีความหมายว่า “กำปั้นวัชระ” เนื่องจากในคัมภีร์อธิบายว่า ทำวัชระเป็นทำวัชระที่ใช้กับการยิงลูกธนูนารัจจะ* โดยนิ้วหัวแม่มือจะอยู่ตรงกลางของนิ้วชี้และนิ้วกลาง⁵¹ ซึ่งจะทำให้ลักษณะของมือคล้ายกับวัชระ อันเป็นอาวุธที่มีปลายแหลมหลายซี่ซึ่งไปทางเดียวกัน

น่าสังเกตว่า ทำวัชรมุขฎีเป็นทำวัชระที่ทำด้วยนิ้วกลางจับด้วยแตกต่างจากทำวัชระอื่นๆที่ใช้เฉพาะนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ แต่เนื่องจากทำวัชระนี้ใช้สำหรับยิงลูกธนูนารัจจะซึ่งมีน้ำหนักมากเป็นพิเศษ การใช้นิ้วกลางช่วยจึงสมเหตุสมผลเพราะจะทำให้มีแรงจับและดึงมากขึ้น

3.1.2.3 ทำมัดสตรี (*Matsarī*)

ภาพที่ 19 ทำมัดสตรี

สันนิษฐานว่าคำว่า “*matsarī*” ในที่นี้ประกอบคำขึ้นจากคำว่า “*matsa*” แปลว่า “ปลา”⁵² และปัจจัย “*ra*” ซึ่งบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ รวมเป็นคำว่า “*matsara*” หมายถึง “เกี่ยวข้องกับปลา” แล้วแจกรูปคำเป็นสตรีลิงค์ว่า “*matsarī*” เพื่อขยายคำว่า “*muṣṭi*” เช่นเดียวกับชื่อทำวัชระอื่นๆซึ่งล้วนเป็นคำสตรีลิงค์ทั้งสิ้น วรรณเวทฉบับสารงรบทศคืออธิบายว่าทำวัชระใช้ในการยิงเป้าได้หลากหลาย โดยปลายนิ้วชี้จะวางอยู่ที่โคนเล็บของนิ้วหัวแม่มือ⁵³

⁵⁰ MW., p.913.

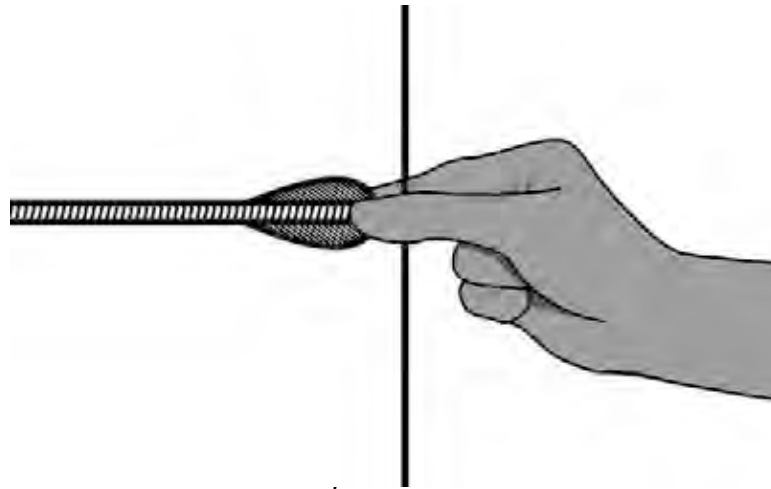
* นารัจจะ (*Nārāca*) คือลูกธนูที่ทำจากโลหะทั้งดอก และติดขนนกใหญ่ที่บริเวณหาง 5 อัน (ŚP. 80.73) จึงมีน้ำหนักมากกว่าลูกธนูธรรมดาที่มีก้านทำจากไม้

⁵¹ ŚP. 80.85

⁵² MW., p.776.

⁵³ ŚP. 80.86

3.1.2.4 ท่ากาคตุณฐี (Kākatuṇḍī)

ภาพที่ 20 ท่ากาคตุณฐี

ชื่อท่ากาคตุณฐีประกอบขึ้นจากคำว่า “kāka” แปลว่า “อีกา” และ “tuṇḍa” แปลว่า “จะงอยปาก”⁵⁴ แจกรูปคำเป็นสตรีลิงค์ว่า “kākatuṇḍī” รวมมีความหมายว่า “จะงอยปากของกา” ฆนุรเวทอธิบายว่า ท่านี้นิ้วชี้จะแตะที่ปลายนิ้วหัวแม่มือ ให้เกิดเป็นรูปคล้ายจะงอยปาก ใช้สำหรับการยิงเป้าเล็ก⁵⁵

3.1.2.5 ท่าสิงหกรรมี (Simhakarnī)

ฆนุรเวทฉบับสารงคชรปัททคิกล่าวถึงจำนวนท่าจับลูกธนูว่ามี 5 ท่า และเอ่ยชื่อท่าสิงหกรรมีไว้ชัดเจน⁵⁶ แต่กลับไม่อธิบายวิธีการจับลูกธนูด้วยท่าสิงหกรรมี กระนั้น ชื่อสิงหกรรมีก็ปรากฏในฆนุรเวทฉบับเดียวกันอีกครั้งในส่วนที่กล่าวถึงสูตรสำเร็จการยิงธนู* และยังปรากฏในฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะด้วย⁵⁷ ทั้งที่ฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะไม่มีเนื้อหาที่อธิบายท่าจับลูกธนูและไม่ได้เอ่ยชื่อท่าจับลูกธนูท่าอื่นๆเลย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้พบชื่อสิงหกรรมีปรากฏเป็นชื่อท่ามือ (Hasta Mudrā) ท่าหนึ่งของประติมากรรมในวัฒนธรรมการตะด้วย จึงสันนิษฐานว่าศาสตร์การยิงธนูของอินเดียโบราณคงมีท่าจับลูกธนูที่ชื่อท่าสิงหกรรมีอยู่จริง แต่คำอธิบายท่านี้อาจตกหล่นจากต้นฉบับฆนุรเวทระหว่างการประพันธ์หรือการคัดลอกครั้งใดครั้งหนึ่ง ทำให้ไม่มีเนื้อหาส่วนนี้ในฆนุรเวทฉบับสารงคชรปัททคิทั้งที่มีชื่อปรากฏอยู่ให้เห็น

⁵⁴ MW., pp.266, 450.

⁵⁵ ŚP. 80.87

⁵⁶ ŚP., 80.75; 80.83

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.2.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

⁵⁷ AgP. 250.5 โดยฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะเรียกชื่อท่านี้ว่าสิงหกรรมะ (Simhakarna)

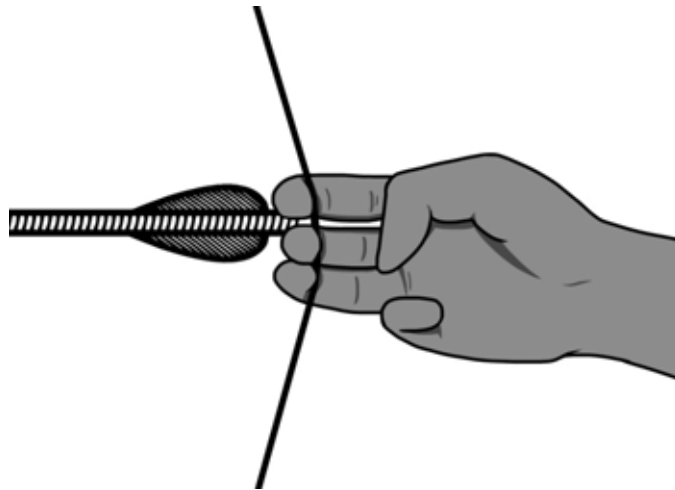
ภาพที่ 21 ทำสังขรณณ์ในงานประติมากรรม
(ภาพคัดแปลงจากหนังสือ *A Hand Book of South Indian Images*)⁵⁸

ส่วนนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ แม้จะไม่อธิบายถึงทำจับลูกธนูแบบต่างๆเหมือนอย่างฉบับสารงครบพิทติ แต่การเอ่ยชื่อทำสังขรณณ์โดยจำเพาะเจาะจงขึ้นมา ย่อมแสดงว่าในสมัยที่ประพันธ์หรือรวบรวมนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะนั้นมียังความรู้เรื่องทำจับลูกธนูเกิดขึ้นแล้ว และจะต้องมีมากกว่า 1 ท่า ทำให้ต้องมีการระบุชื่อทำให้ชัดเจนเมื่อกล่าวถึง

ทำจับลูกธนูในนุรเวทแตกต่างจากกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในคัมภีร์นุรเวท นิ้วที่เป็นหลักในการทำจับลูกธนูคือนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ การยิงลูกธนูออกไปจึงเกิดจากการแยกนิ้วทั้งสองออกจากกัน ขณะที่กีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันจะใช้วิธีอย่างวัฒนธรรมยุโรปที่เรียกว่า Mediterranean Draw คือจรดปลายหางลูกธนูเข้ากับสายธนู แล้วใช้ข้อนิ้วของนิ้วชี้ นิ้วกลาง และนิ้วนางเกี่ยวสายธนู⁵⁹ การยิงจึงเกิดจากการเหยียดนิ้วทั้งสามนั้นให้ตรงเปิดทางให้สายธนูตีตัวออกไป

⁵⁸ T.N. Srinivasan, *A Hand Book of South Indian Images* (Tirupati: Tirumalai-Tirupati Devasthanams, 1954), p.22.

⁵⁹ Jean A. Barrett, *Archery*, 2nd ed. (California: Goodyear Publishing Company, 1973), pp.49-50.

ภาพที่ 22 ทำจับลูกแบบ *Mediterranean Draw*
(ภาพดัดแปลงจากหนังสือ *Traditional Archery from Six Continents*)⁶⁰

เมื่อเปรียบเทียบทำจับลูกธนูในธนูรเวทกับ *Mediterranean Draw* แล้ว วิธีหลัง จะมีความละเอียดดียิ่งกว่า เนื่องจากหากแรงเหนียวที่สายธนูจากทั้งสามนิ้วไม่สม่ำเสมอ หรือ เหยียดนิ้วไม่พร้อมกันจริงๆ ลูกธนูก็จะพุ่งออกไปไม่ตรง⁶¹ นักธนูต้องอาศัยการฝึกฝนมากกว่าเพื่อ ป้องกันหรือแก้ไขปัญหานี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ทำจับลูกธนูของธนูรเวทมีความเป็นธรรมชาติมากกว่า วิธีจับในปัจจุบัน ซึ่งก็สอดคล้องตามรูปแบบการใช้งานที่เน้นความคล่องแคล่วยามต่อสู้เป็นอย่างดี

3.1.3 การจรดลูกธนู (*Samdhāna*)

“*Samdhāna*” ปรากฏเป็นชื่อหัวข้อหนึ่งในธนูรเวทฉบับสารงคชรบัทธติ แต่ ต้นฉบับกลับไม่ได้อธิบายไว้เลยว่าคำนี้หมายถึงกิริยาอาการอย่างไร จากธนูรเวทจึงสามารถอนุมาน ได้เพียงว่า “*samdhāna*” น่าจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของท่าทางการยิงธนู เช่นเดียวกับทำขึ้น ทำจับ ลูกธนู และจุดนิ้ว ซึ่งปรากฏอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ คำว่า “*samdhāna*” ในภาษาสันสกฤตยังตีความ ได้หลากหลาย เฉพาะในด้านการธนู Monier-William และ Apte ก็ให้ความหมายไว้ทั้ง “การจรด ลูกธนูเข้ากับสายธนู” และ “การเล็ง”⁶² ส่วน Pant ก็ตีความว่าหมายถึงการนำวธนู⁶³ โดยอ้างอิงจาก วลีขัณฑ์ธนูรเวทสัมหิตา ทว่าผู้วิจัยพบว่างานของ Pant มีความคลาดเคลื่อนในการแปล และการสรุป ความหมายเช่นนั้นจะขัดกับข้อมูลอื่นๆในธนูรเวท จึงไม่ได้เห็นด้วยกับข้อสรุปของ Pant ดังกล่าว

⁶⁰ Charles E. Grayson, Mary French, and Michael J. O’Brien, *Traditional Archery from Six Continents* (Columbia: University of Missouri Press, 2007), p.9.

⁶¹ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, pp.68, 79.

⁶² MW., p.1144.; Vaman Shivram Apte, *The Practical Sanskrit-English Dictionary*, 10th ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 2006), p. 956.

⁶³ G. N. Pant, *Indian Archery*, p.241.

แม้การตีความคำว่า “*saṃdhāna*” ให้ชัดเจนลงไปโดยพิจารณาจากธนุรเวทและความหมายของคำจะไม่สามารถกระทำได้ ทว่านาฏยศาสตร์กลับนิยามไว้ชัดเจนว่า “*saṃdhāna*” เป็นขั้นตอนหนึ่งในการยัชนู หมายถึง “การประกอบเข้ากับคันธนู (*saravinyāsa*)”⁶⁴ กล่าวคือเป็นการจรดหางลูกธนูเข้ากับสายธนูก่อนจะเริ่มนำวและยิง การตีความเช่นนี้จะสอดคล้องกับข้อมูลอื่นๆ ของ “*saṃdhāna*” ในธนุรเวทด้วย ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของคำว่า “*saṃdhāna*” ตามคำอธิบายของนาฏยศาสตร์ และจะเลือกแปลคำนี้ว่า “การจรดลูกธนูเข้ากับสายธนู” หรือ “การจรดลูกธนู” เพื่อความกระชับและเข้าใจง่ายขึ้น

เนื้อหาว่าด้วยการจรดลูกธนูปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับสารงคหปัททศมี ข้อความสั้นมากอยู่ในคำประพันธ์เพียง 2 บทเท่านั้น ทำให้ขาดรายละเอียด วิเคราะห์ได้ไม่ชัดเจน กระนั้น ธนุรเวทก็ได้แบ่งวิธีการจรดลูกธนูออกไว้ถึง 3 รูปแบบ ดังนี้

3.1.3.1 การจรดลูกธนูแบบเสมอ (*Sama Saṃdhāna*)

ธนุรเวทอธิบายว่า การจรดลูกธนูแบบเสมอใช้สำหรับการยิงเป้าที่ถูกกำหนดไว้ดีแล้ว⁶⁵ ทำให้เข้าใจได้ว่าการจรดลูกธนูแบบนี้คือการจรดลูกธนูที่จุดกึ่งกลางสายธนูในแนวนานกับพื้น หางลูกธนูจะอยู่ในระนาบเดียวกับหัวลูกธนู เมื่อยิงออกไป ลูกธนูก็จะพุ่งตรงไปยังเป้าหมาย ไม่เฉียงขึ้นหรือลง

3.1.3.2 การจรดลูกธนูแบบต่ำ (*Adhaḥ Saṃdhāna*)

ธนุรเวทระบุว่า การจรดลูกธนูแบบต่ำใช้สำหรับการยิงระยะไกล⁶⁶ จึงอธิบายได้ว่า วิธีนี้คือการจรดลูกธนูให้หางลูกธนูอยู่ต่ำกว่าจุดกึ่งกลางสายธนู อันจะทำให้หัวลูกธนูเชิดขึ้นเล็กน้อย ลูกธนูจึงไม่ขนานกับพื้น เมื่อยิงออกไป ลูกธนูก็จะเคลื่อนที่เป็นวิถีโค้งมากกว่าการจรดลูกธนูแบบเสมอ ทำให้ยิงได้ไกลขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ถึงจะจรดลูกธนูให้ต่ำลงกว่าปกติ แต่ก็คงไม่ต่ำมากนัก เนื่องจากช่วงกลางสายธนูเป็นบริเวณที่จะมีแรงตึงสูงสุด หากจรดต่ำเกินไปจนพ้นช่วงกลางสายธนู แรงตึงจะลดลงทำให้ยิงได้ระยะทางน้อย ผิดจุดประสงค์การใช้งานของการจรดลูกธนูวิธีนี้ นั่นคือการยิงระยะไกล

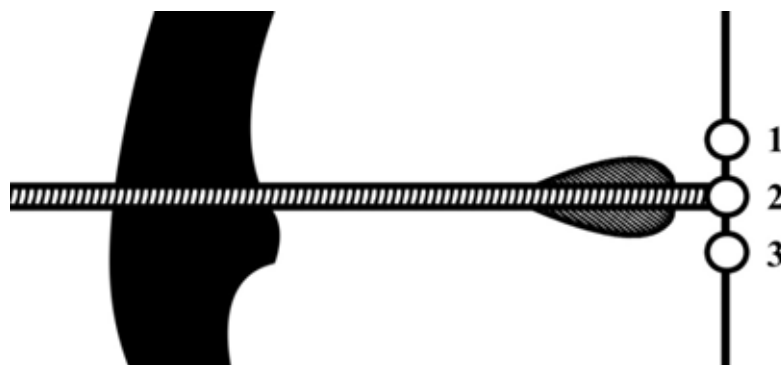
⁶⁴ Nāt. 11.95-97

⁶⁵ ŚP. 80.89

⁶⁶ ŚP. 80.89

3.1.3.3 การจรดลูกธนูแบบสูง (*Ūrdhva Samdhāna*)

ธนูเรวกกล่าวถึงการจรดลูกธนูแบบสูงว่า ใช้สำหรับยิงสิ่งที่แตกออกได้ยาก⁶⁷ หรือก็คือใช้สำหรับการยิงแรงใส่เป้าที่หนาหรือแข็งนั่นเอง การจรดลูกธนูวิธีนี้น่าจะมีลักษณะตรงข้ามกับการจรดลูกธนูแบบต่ำ กล่าวคือ จรดหางลูกธนูสูงกว่าจุดกึ่งกลางสายธนูเล็กน้อย อันจะทำให้ลูกธนูพุ่งเฉียงลง

ภาพที่ 23 ภาพสันนิษฐานตำแหน่งการจรดลูกธนู

(จากบน) การจรดลูกธนูแบบสูง, การจรดลูกธนูแบบเสมอ, การจรดลูกธนูแบบต่ำ

การจรดลูกธนูในธนูเรวเทียบได้กับขั้นตอน Nocking ในการยิงธนูในปัจจุบัน ทว่ากีฬายิงธนูมาตรฐานไม่นิยมจรดลูกธนูให้เอียงขึ้นลง แต่จะจรดขนานกับพื้น ให้ลูกธนูทำมุมฉากกับสายธนู (หากเทียบกับธนูเรวจะเป็นการจรดลูกธนูแบบเสมอ) นอกจากนี้ยังนิยมติดอุปกรณ์ Nock Locator เพื่อให้จรดลูกธนูเข้ากับสายธนูที่ตำแหน่งเดิมทุกครั้ง อันจะส่งผลให้ลูกธนูทุกดอกพุ่งออกไปในองศาเดียวกัน⁶⁸ ความแตกต่างของรูปแบบการจรดลูกธนูเช่นนี้พิจารณาได้จากจุดประสงค์ในการยิงธนู เนื่องจากกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันเป็นการยิงเป้านิ่งและแข่งขันกันที่ผลคะแนนจากตำแหน่งบนเป้าที่ยิงได้ นักธนูต้องยิงลูกธนูไปในทิศทางเดียวกันทุกดอกและต้องการให้คลาดเคลื่อนน้อยที่สุด จึงต่างกับการยิงธนูในวัฒนธรรมอินเดียโบราณซึ่งใช้ในการสงครามเป็นหลัก และมีการเปลี่ยนทิศทางหรือพลิกแพลงอยู่ทุกเมื่อ

⁶⁷ ŚP. 80.89

⁶⁸ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, pp.28-29.

3.1.4 จุดน้ำว (*Vyāya*)

พจนานุกรมให้ความหมายของคำว่า “*vyāya*” ไว้ว่า “การดึง, การน้ำว”⁶⁹ แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาธนุรเวทแล้วจะพบว่า “*vyāya*” ไม่ได้หมายรวมถึงวิธีหรือท่าทางทั้งหมดในการน้ำว แต่เป็นตำแหน่งของหางลูกธนูที่น้ำวสายไปหยุดอยู่ที่ตำแหน่งใดก่อนยิง ผู้วิจัยจะเรียกตำแหน่งเหล่านี้ว่า “จุดน้ำว”

เนื้อหาว่าด้วยจุดน้ำวปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับสารงครรปัทธา โดยกล่าวว่า จุดน้ำวมี 5 รูปแบบ ได้แก่

3.1.4.1 ท่าไกศิกะ (*Kāśika*)

ภาพที่ 24 ท่าไกศิกะ

คำว่า “*kāśika*” มีความหมายว่า “เกี่ยวข้องกับเส้นผม”⁷⁰ ธนุรเวทระบุว่า ท่าไกศิกะใช้สำหรับการยิงธนูในการรบทั่วไป เป็นการน้ำวให้ลูกธนูอยู่ที่โคนผม (“*keśamūla*”)⁷¹ ทว่าไม่ได้ให้รายละเอียดชัดเจนว่าโคนผมดังกล่าวหมายถึงตำแหน่งใดของศีรษะ

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าท่าไกศิกะเป็นท่าน้ำวให้มือจรดหรืออยู่ในระนาบเดียวกับไรผมบริเวณหน้าผาก เนื่องจากการน้ำวไปถึงหูหรือคอ (คือท่าวัตสกรณะและท่าภระตะ) จะใช้กับการยิงแรงเป็นพิเศษ ท่าไกศิกะซึ่งมีจุดประสงค์สำหรับยิงเป้าทั่วไปจึงน่าจะมีระยะการน้ำวสายธนูสั้นกว่า อีกทั้งไรผมที่หน้าผากนั้นยังอาจถือเป็นตำแหน่งแรกของเรือนผมบนศีรษะ นับเป็น “*keśamūla*” ซึ่งอาจแปลว่า “จุดเริ่มต้นของเส้นผม” ได้อีกด้วย

⁶⁹ MW., p.1038.

⁷⁰ MW., p.311.

⁷¹ ŚP. 80.90-91

3.1.4.2 ทำสัตตวิเก (Sāttvika)

ภาพที่ 25 ทำสัตตวิเก

คำว่า “sāttvika” หมายถึง “บริสุทธิ์, ดี”⁷² ชนุรเวทอธิบายว่า ทำสัตตวิเกคือทำน้าวธนูให้ลูกธนูอยู่บริเวณกระหม่อม ใช้สำหรับยิงเป้าที่อยู่ต่ำ⁷³ จะเห็นได้ว่าการใช้งานทำนี้สอดคล้องกับลักษณะของท่ามาก เนื่องจากหางลูกธนูถูกดึงเฉียงขึ้นสูง จึงทำให้วิถีของลูกธนูพุ่งลง

3.1.4.3 ทำวัตสकरण (Vatsakarna)

ภาพที่ 26 ทำวัตสकरण

ชื่อทำวัตสकरणประกอบขึ้นจากคำว่า “vatsa” แปลว่า “ลูกวัว” และ “karna” แปลว่า “หู”⁷⁴ รวมถึงมีความหมายว่า “ใบหูของลูกวัว” ชนุรเวทอธิบายทำวัตสकरणว่าเป็นทำน้าวให้ลูกธนูจรดใบหู ใช้สำหรับการยิงแรง⁷⁵

⁷² MW., p.1200.

⁷³ ŚP. 80.90-91

⁷⁴ MW., pp.915, 256.

⁷⁵ ŚP. 80.90; 80.92

3.1.4.4 ทำภระตะ (*Bharata*)

ภาพที่ 27 ทำภระตะ

คำว่า “*bharata*” แปลว่า “สิ่งอันพึงรักษาไว้, นามหนึ่งของพระอัคนี, นักแสดง, ฯลฯ”⁷⁶ ส่วนในขนรวท ทำภระตะคือทำนำวธนูให้ลู่ทขนูอยู่บรเวณคอ ใช้สำหรับกรยงแรง⁷⁷ เช่นเดียวกับทำวตสกรณะ

3.1.4.5 ทำสกัณธะ (*Skandha*)

ภาพที่ 28 ทำสกัณธะ

คำว่า “*skandha*” แปลว่า “หัวไหล่”⁷⁸ นับว่าชื่อทำนี้บ่งบอกลักษณะของทำเป็นอย่างดี คือกรนำวธนูให้ลู่ทขนูจรดหัวไหล่ ใช้สำหรับกรยงที่ต้อกรทั้งกรแรงและกร

⁷⁶ MW., p.747.

⁷⁷ ŚP. 80.90; 80.92

⁷⁸ Vaman Shivram Apte, The Practical Sanskrit-English Dictionary, p.1003.

ไกล⁷⁹ เมื่อเทียบกับท่าอื่นๆ จะเห็นได้ว่า จุดนิ้วของท่าสกันระอยู่ไกลจากกันชนมากที่สุด นักชุนจะต้องออกแรงดึงสายชุนมากกว่า ซึ่งจะทำให้แรงดึงมากตามไปด้วย จึงเหมาะสมกับจุดประสงค์การใช้งานทำนี่เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ชื่อน่าสนใจประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องจุดนิ้วหรือ “*vyāya*” นี้ คือนานาฏยศาสตร์มีเนื้อหากล่าวถึง “นยายะ (*Nyāya*)” ซึ่งมีความสัมพันธ์บางประการกับเรื่องจุดนิ้วในชุนรเวท ในที่นี้จึงจะสรุปเรื่องนยายะจากานาฏยศาสตร์โดยสังเขปไว้ด้วย เพื่อให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของหัวข้อนี้ในวรรณคดีทั้งสองกลุ่มได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในภาษาสันสกฤต คำว่า “*nyāya*” มีความหมายว่า “วิธีการ, กฎเกณฑ์”⁸⁰ สำหรับเนื้อหาว่าด้วยนยายะในนาฏยศาสตร์นั้น ต้นฉบับเจาะจงชัดเจนว่าเป็น “นยายะในการใช้อาวุธ”⁸¹ ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 2 ช่วง แต่ละช่วงอธิบายต่างกันไป ดังนี้

ในช่วงต้น นาฏยศาสตร์กล่าวว่า นยายะมี 4 รูปแบบ ได้แก่

1. ทำภารตะ (*Bhārata*) เป็นการทำร้ายศัตรูที่เอว
2. ทำสาวตตะ (*Sātvata*) เป็นการทำร้ายศัตรูที่เท้า
3. ทำวารชคณยะ (*Vārṣagaṇya*) เป็นการทำร้ายศัตรูที่อก
4. ทำไกศิกะ (*Kāisika*) เป็นการทำร้ายศัตรูที่ศีรษะ⁸²

นยายะทั้ง 4 รูปแบบข้างต้นนั้น ไม่ได้ระบุแน่ชัดว่าใช้กับอาวุธชนิดใด แต่เมื่อพิจารณาจากคำภาษาสันสกฤตที่ต้นฉบับเลือกใช้ในการอธิบายแต่ละท่าว่า “*chedya*” ซึ่งแปลว่า “ตัด, ฟัน, ฉีก”⁸³ จะเห็นว่าอาวุธที่ใช้กระทำนยายะเหล่านั้นน่าจะเป็นอาวุธประเภทที่มีคม

ส่วนในช่วงท้าย คำอธิบายนยายะแต่ละรูปแบบกลับไม่สอดคล้องกับช่วงต้น คือนยายะเหล่านั้นกลายเป็นวิธีการแสดงท่าทางประกอบอาวุธ โดยเฉพาะการควงดาบและโล่ คล้ายกับการอย่างสามขุมในการเล่นกระบี่กระบองของไทย โดยไม่กล่าวถึงการจู่โจมเลยแม้แต่น้อย

แม้ว่านยายะในนาฏยศาสตร์จะไม่เกี่ยวข้องการยิงชุน ทว่าคำศัพท์ของหัวข้อนี้ก็ใกล้เคียงกับเรื่องจุดนิ้วในชุนรเวทจนสังเกตได้ และสามารถเทียบคู่คำได้ทั้งสิ้น ทั้ง “*Nyāya – Vyāya*”, “*Bhārata – Bharata*”, “*Sātvata – Sāttvika*”, “*Varsagaṇya – Vatsakarṇa*” และ “*Kāisika – Kāisika*” จึงเป็นไปได้มากกว่า ความคล้ายคลึงอย่างมากเช่นนี้ไม่ได้เป็นเรื่องบังเอิญ แต่

⁷⁹ ŚP. 80.91-92

⁸⁰ MW., p.572.

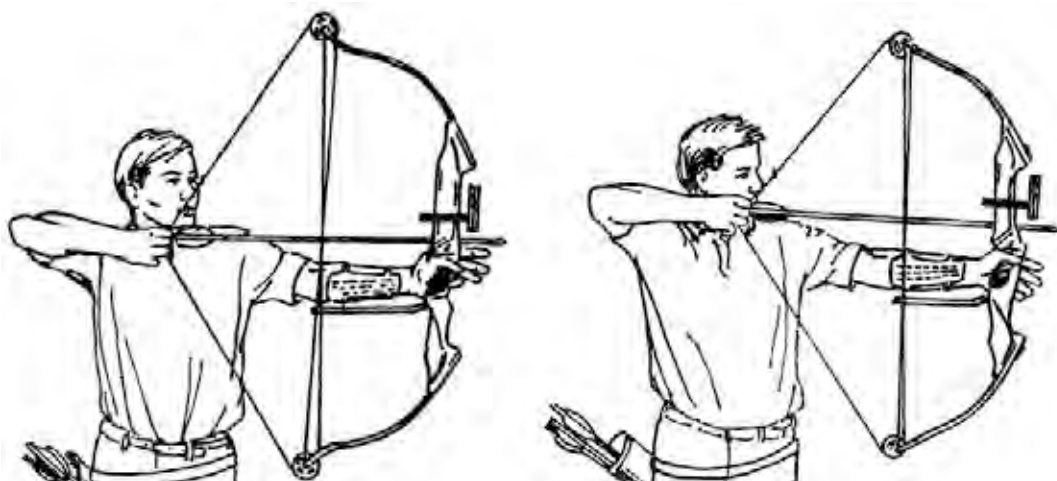
⁸¹ Nāt. 11.72

⁸² Nāt. 11.73-74

⁸³ MW., p.407.

เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของศาสตร์ในช่วงเวลาอันยาวนาน จาก “*Nyāya*” คือวิธีการใช้อาวุธ ไปสู่ “*Vyāya*” คือวิธีน้าวธนู ส่วนสาเหตุที่แท้จริงของความเปลี่ยนแปลงของศาสตร์ยังไม่อาจสรุปได้แน่ชัด

จุดน้าวในธนูรเวทเทียบได้กับคำศัพท์ในวงการยิงธนูปัจจุบันว่า Anchor หรือ Anchor Point หมายถึงตำแหน่งที่น้าวธนูไปสุดก่อนจะยิงเช่นเดียวกับในธนูรเวท แต่ปัจจุบันจะใช้การบอกตำแหน่งจากมือที่น้าว ต่างจากธนูรเวทที่พิจารณาจากหางลูกธนู จุดน้าวในกีฬายิงธนูมาตรฐานทุกวันนี้นิยมกันใช้เพียง 2 จุดเท่านั้น คือจุดใต้คาง (Under-Chin Anchor) ซึ่งมือที่น้าวธนูจะอยู่ที่คอของนักธนู (ใกล้เคียงกับท่าภระตะในธนูรเวท) และจุดด้านข้างของไบหน้า (Side Anchor) ซึ่งมือจะอยู่ที่แก้ม⁸⁴ แต่จะไม่มีมีการพลิกแพลงจุดน้าวไปยังตำแหน่งอื่นๆเพื่อเปลี่ยนวิถีของลูกธนูหรือเพื่อเพิ่มความแรงและระยะทางดังเช่นที่ปรากฏในธนูรเวทเลย

ภาพที่ 29 จุดน้าวในกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบัน (จากซ้าย) จุดใต้คาง, จุดด้านข้างของไบหน้า (ภาพดัดแปลงจากหนังสือ *Archery: Steps to Success*)⁸⁵

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ท่ายิงธนูทั้งหลายเหล่านี้คงเป็นเนื้อหาแรกๆที่ผู้เรียนธนูจะต้องศึกษาพิจารณาได้จากการที่ต้นฉบับกล่าวถึงเรื่องนี้เป็นลำดับแรกในบรรดาเนื้อหาที่เกี่ยวกับวิธีการฝึกฝนธนูทั้งหมด ทั้งยังมีการเอ่ยชื่อท่ายิงต่างๆในเนื้อหาส่วนอื่นต่อไปด้วย หากผู้เรียนไม่ผ่านการเรียนรู้ชื่อเฉพาะของท่ายิงเหล่านี้มาก่อน ก็อาจเกิดความสับสนได้ง่าย และเมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาท่ายิงจนครบ ทั้งทำขึ้น, ทำจับลูกธนู, การจรดลูกธนู, และจุดน้าวดังนี้แล้ว ก็สามารถสรุปได้ว่า ศาสตร์แห่งธนูของอินเดียโบราณได้กำหนดท่าทางแต่ละส่วนไว้อย่างเป็นอิสระจากกัน ลักษณะดังกล่าวนี้

⁸⁴ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, pp.65-67.

⁸⁵ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, p.66.

ทำให้เกิดประโยชน์สำคัญประการหนึ่ง คือช่วยให้นักชนูปลิกเพลงทำยิ่งได้มาก ไม่ถูกจำกัดให้มอง แต่ภาพรวมทั้งร่างกายซึ่งจะมีความหลากหลายน้อยกว่า นักชุนก็จะมีโอกาสและมีความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนแต่ละองค์ประกอบได้ตามความเหมาะสม นับว่าเนื้อหาว่าด้วยทำยงชุนในชุนรเวทเอื้อต่อการพลิกเพลงเพื่อการสูรับในสถานการณัจริงอย่างยิ่ง

ท่าทางสำหรับการยงชุนทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้นับได้ว่าครอบคลุมส่วนหลักๆของร่างกายที่ใช้ยงชุนครบทุกส่วน ผู้ที่ศึกษาจนจบเนื้อหาส่วนนี้ก็นับได้ว่าผ่านพื้นฐานสำคัญขั้นหนึ่งพร้อมสำหรับการลงมือปฏิบัติจริงและฝึกฝนขัดเกลาขั้นสูงขึ้นตามลำดับต่อไป

3.2 วิธีการยงชุน

วิธียงชุนเป็นสิ่งที่ควรเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงมากกว่าการเรียนรู้ทฤษฎี ดังนั้น หากในตำราจะไม่มีการกล่าวถึงเนื้อหาส่วนนี้หรือกล่าวเพียงคร่าวๆ ก็จะไม่น่าแปลกใจเท่าไรนัก ทว่าในชุนรเวททั้งฉบับอักษิปุราณะและฉบับสารงคชรบัทธติกลับมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นวิธีการยงชุนค่อนข้างละเอียดและหลากหลายแง่มุม

เนื่องจากความซับซ้อนทั้งด้านรายละเอียดและการเรียงเรียงของต้นฉบับ ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยจึงต้องเรียบเรียงเนื้อหาเหล่านั้นใหม่เพื่อให้เข้าใจง่ายและเป็นระบบมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็นสามหัวข้อย่อย ได้แก่ ขั้นตอนการยงชุน สูตรสำเร็จในการยงชุน และคำอธิบายเบ็ดเตล็ด ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนการยงชุน

ขั้นตอนการยงชุน ในที่นี้หมายถึง ลำดับขั้นตอนในการยงชุนชุนดอกหนึ่งๆ ออกจากต้นชุนไปสู่เป้าหมาย (มิใช่ขั้นตอนในการเรียนหรือการฝึกฝน) เนื่องจากชุนเป็นอาวุธที่ซับซ้อนการใช้งานครั้งหนึ่งประกอบด้วยขั้นตอนย่อยๆมากมาย ดังที่ Kisik Lee ผู้ฝึกสอนกีฬายิงชุนมาตรฐานระดับโลกได้แบ่งการยงชุนแต่ละดอกออกเป็นขั้นตอนย่อยถึง 12 ขั้นตอน⁸⁶ ต่างจากอาวุธที่ถือติดมือเช่นดาบหรือกระบองซึ่งมีวิธีการใช้งานเรียบง่ายกว่ามาก

ชุนรเวททั้งฉบับอักษิปุราณะและฉบับสารงคชรบัทธติมีเนื้อหาส่วนที่อธิบายขั้นตอนการยงชุน แต่อยู่ในฐานะเป็นรายละเอียดหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม มิใช่การยงเพื่อฝึกฝนตามปกติ ซึ่งแม้จะเป็นเนื้อหาที่ไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อสอนวิธีการยงแก่ผู้เรียนโดยตรง แต่ก็ได้ช่วยให้เห็นวิธีการยงชุนอย่างชาวภารตะโบราณได้ดี ผู้วิจัยจึงเลือกจะนำมาศึกษาในที่นี้ด้วย

⁸⁶ พงษ์ศักดิ์ ศรีสมทรัพย์, “ผลของการฝึกกศุโลบายห้าขั้นตอนที่มีต่อคะแนนในการยงชุน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 22.

ธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวถึงพิธีกรรม 2 พิธี แยกกันปรากฏในอรรถาธิบายที่ 249 และ 250 ตามลำดับ ไม่มีการเอ่ยถึงชื่อของทั้งสองพิธีกรรม แต่มีกิจกรรมการยิงธนูอยู่ในพิธีทั้งคู่ ส่วนธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทมามีพิธีกรรมปรากฏอยู่หลายพิธี และพิธีที่มีการยิงธนูคือพิธี สรมะกริยา (Śramakriyā)* พิธีกรรมทั้งสามนี้มีกิจกรรมหลักเหมือนกันทั้งสิ้น คือ จะเริ่มต้นด้วยการเตรียมการสำหรับยิงธนู และสิ้นสุดพิธีเมื่อยิงลูกธนูออกไป ขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์มีอยู่ไม่มากนัก นับว่าการยิงธนูเป็นองค์ประกอบหลักของพิธี ซึ่งต้นฉบับก็ได้พรรณนาขั้นตอนการยิงในพิธีไว้ค่อนข้างละเอียด จึงนำมาศึกษาและเปรียบเทียบได้ชัดเจน

ในที่นี้จะนำเสนอขั้นตอนการยิงธนูในธนุรเวท โดยเปรียบเทียบขั้นตอนในพิธีกรรมทั้งสามดังกล่าวด้วยรูปแบบตาราง เพื่อให้เข้าใจวิธีการยิงธนูแบบอินเดียโบราณได้ง่าย ส่วนขั้นตอนทางความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวิธีการยิงโดยตรงก็จะใส่ลงในตารางไว้ด้วยเพื่อให้เห็นภาพพิธีกรรมที่สมบูรณ์ แต่จะแรงงาไว้ให้แยกออกจากขั้นตอนการยิงได้ชัดเจน ดังนี้

พิธีกรรมในธนุรเวทฉบับ อัคนิปุราณะ อรรถาธิบายที่ 249 ⁸⁷	พิธีกรรมในธนุรเวทฉบับ อัคนิปุราณะ อรรถาธิบายที่ 250 ⁸⁸	พิธีสรมะกริยา ในธนุรเวท ฉบับสารงคชรปัทม ⁸⁹
	นำคันธนูให้เต็มที่	
ทำความสะอาดด้วยทำสวัสดิกะ	ชำระคันธนูและคทาธนูให้ บริสุทธิ์ด้วยเนื้อ	
	วางอาวุธเหล่านั้นลงในสถานที่ ประกอบพิธี	
	ใส่ลูกธนูลงแฉ่งธนู	
	ผูกแฉ่งธนูเข้ากับรักแร้ขวา	
จับคันธนูด้วยมือซ้าย และ ลูกธนูด้วยมือขวา		
ยื่นด้วยทำไวสาจะหรือทำชาตะ		
ขึ้นสายธนู		ขึ้นสายธนูและผูกสายที่ปลาย คันธนู
แต่ละส่วนล่างของมือจับคันธนู		

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 4.4.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

⁸⁷ AgP. 249.19-33

⁸⁸ AgP. 250.1-7

⁸⁹ ŚP. 80.115-119

และหัวลูกธนูลงกับพื้น และยกขึ้นด้วยท่าอแกน โดยจับลูกธนูที่หาง		
ปรับสายธนูให้ห่างจากคันธนู 12 انگคุละ		
ตั้งท่า โดยให้คันธนูอยู่ในระดับสะดือ และแล่งธนูอยู่ที่หัวไหล่		ตั้งทำขึ้น
ยกมือขึ้นที่ระหว่างตากับหู	ดึงลูกธนูออกจากแล่งธนูด้วยมือขวา	จับลูกธนู
จับและดึงลูกธนูไปข้างหน้า พักไว้ที่ราวนมด้านขวา		
	ทาบลูกธนูที่กลางคันธนู	
เหยียดแขนทั้งสองไปข้างหน้า	ยกคันธนูขึ้นสู่ระดับรักแร้ด้วยมือซ้าย	ยกคันธนูขึ้นด้วยมือซ้าย
ใช้กำมือที่จับคันธนูบังเป้า		
	ทำจิตใจให้ไม่เศร้าหมอง	
		หยิบลูกธนูมา
จับลูกธนูที่ส่วนหางด้วย นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ ประคองด้วยนิ้วกลางและนิ้วนาง	จับหางลูกธนูด้วยท่า ลิงหกรรณะ จรดลูกธนูเข้ากับสายธนูด้วยการจรดแบบเสมอ	จรดลูกธนูเข้ากับสายธนู
	วางประคองหัวลูกธนูด้วยนิ้วชี้ และนิ้วกลางของมือซ้าย	
	ใช้กำมือที่จับคันธนูบังเป้า และมุ่งใจไปสู่เป้า	
		นำธนูและแท่งพื้นดิน
		แสดงความนอบน้อมต่อ พระศิวะ พระกณेश ครุ คันธนู และลูกธนู
		ขออนุญาตครูเพื่อนำธนู
นำธนูอย่างรวดเร็ว	นำธนู	นำธนูพร้อมกับหายใจเข้าให้เต็ม

		นั่ง กลั้นหายใจ
ปล่อยลูกธนู	ปล่อยลูกธนู	ปล่อยลูกธนูพร้อมกับทำเสียง “ฮุม”
ทิ้งมือที่จับลูกธนูไปทาง ด้านหลังอย่างรวดเร็ว		

ตารางที่ 3 ขั้นตอนในพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นวิธีการยิงธนู

จากตารางเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของทั้งสามพิธีกรรม หรือก็คือขั้นตอนการยิงธนูจากแต่ละต้นฉบับนั้นใกล้เคียงกัน แม้ว่าจะเรียงลำดับขั้นตอนสลับกันบ้าง เช่น ธนูเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวว่าให้หยิบลูกธนูออกจากแฉ่งธนูก่อนแล้วจึงยกคันธนูขึ้นในท่าเตรียมยิง ขณะที่ฉบับสารงคชรปัทมดิกกล่าวไว้กลับกัน ทว่าการเรียงลำดับที่แตกต่างเหล่านี้ไม่มีนัยยะสำคัญ แต่ประการใด โดยรวมแล้ว ขั้นตอนการยิงธนูในธนูเวททั้งสองฉบับก็ประกอบด้วย

- การตั้งท่าให้ถูกต้อง
- การยกคันธนู
- การหยิบลูกธนูออกจากแฉ่ง
- การจรดลูกธนูเข้ากับสายธนู
- การน้าวธนู
- การปล่อยลูกธนูเพื่อยิงออกไป

ขั้นตอนเหล่านี้คล้ายคลึงกับการยิงธนูในอีกหลากหลายวัฒนธรรมทั่วโลก รวมถึงกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันด้วย กระนั้น หากพิจารณารายละเอียดให้ถี่ถ้วน ก็จะสามารถสังเกตเห็นได้ถึงเอกลักษณ์บางประการของศาสตร์การยิงธนูของอินเดียโบราณ เช่น การผูกแฉ่งธนูที่หัวไหล่ ซึ่งต่างจากวัฒนธรรมแมนจู ญี่ปุ่น หรือเปอร์เซียที่จะผูกไว้กับเอว⁹⁰, การใช้นิ้วชี้และนิ้วกลางของมือซ้ายประคองหัวลูกธนูระหว่างการน้าว ขณะที่นักธนูเขมรโบราณจะใช้นิ้วชี้เพียงนิ้วเดียว, หรือการเล็งโดยเอากำมือที่จับคันธนูบังเป้าโดยตรง เป็นต้น สันนิษฐานว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์เหล่านี้คือลักษณะของอุปกรณ์ รวมถึงภูมิปัญญาที่สั่งสมมายาวนาน ผ่านการปรับแก้จนเกิดเป็นวิธีการยิงธนูอันเหมาะสมแก่สถานการณ์จริงของอินเดียโบราณที่สุด

⁹⁰ Charles E. Grayson, Mary French, and Michael J. O'Brien, Traditional Archery from Six Continents, pp.52, 55, 60.

ภาพที่ 30 การประคองหัวลูกธนูของวัฒนธรรมเขมร โบราณ
(ภาพสลักบนผนังระเบียงฝั่งตะวันตกที่ปราสาทบายน ถ่ายโดยผู้วิจัย)

อนึ่ง แม้ว่าเนื้อหาพิธีกรรมเหล่านี้จะไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนวิธียิงธนูโดยตรง และธนุรเวททั้งสองฉบับก็ไม่ได้อธิบายว่าพิธีกรรมดังกล่าวมีความหมายหรือจุดประสงค์อย่างไร กระนั้นก็สามารถเห็นกุศโลบายของพิธีนี้ได้ไม่ยากนัก นั่นคือผู้เรียนจะจดจำขั้นตอนการยิงธนูอย่างละเอียดและปฏิบัติได้ถูกต้องแม่นยำ เนื่องจากการเป็นพิธีกรรมจะมีความศักดิ์สิทธิ์ช่วยกำกับให้ผู้ร่วมพิธีตั้งใจปฏิบัติตามขั้นตอนให้ถูกต้องไม่ผิดเพี้ยน ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ประกอบกิจกรรมหลักในพิธีก็จะได้มีโอกาสทบทวนขั้นตอนการยิงธนูทีละขั้นๆจนขึ้นใจ และเมื่อมีพื้นฐานแน่น ผู้เรียนก็ย่อมสามารถต่อยอดสู่การยิงพลิกแพลงรูปแบบต่างๆต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.2 สูตรสำเร็จในการยิงธนู

นอกจากจะมีขั้นตอนการยิงธนูปรากฏอยู่ในส่วนพิธีกรรมแล้ว ธนุรเวทฉบับสารงครบพิทศดัยังรวบรวม “สูตรสำเร็จ” เพื่อการยิงธนูไว้อีกด้วย คือคำอธิบายวิธีการยิงธนูรูปแบบต่างๆ 4 รูปแบบ ได้แก่ การยิงธรรมดา การยิงเร็ว การยิงไกล และการยิงแรง โดยแจกแจงท่าทางสำหรับการยิงแต่ละรูปแบบอย่างละเอียด ทั้งทำยืน ทำจับลูกธนู วิชัจรดลูกธนู จุดนิ้ว หรือแม้แต่ชนิดของลูกธนูที่ควรใช้ แต่อธิบายให้กระชับ เข้าใจง่าย ได้เนื้อความครบถ้วนภายในคำประพันธ์ช่วงสั้นๆ สะดวกต่อการท่องจำหรืออ่านทบทวนอย่างรวดเร็ว ผู้วิจัยจึงจะนับเนื้อหาส่วนนี้ว่าเป็น “สูตรสำเร็จการยิงธนู” เนื้อหาดังกล่าวนี้นี้ไม่ปรากฏในธนุรเวทฉบับอักษนิปุราณะ

สูตรสำเร็จสำหรับการยิงธนูแต่ละรูปแบบนั้น มีดังนี้

3.2.2.1 สูตรสำเร็จสำหรับการยิงกรรมดา

ยื่นด้วยท้าวิศาจะ จับลูกธนูด้วยทำสังหกรรมณี จรดลูกธนูแบบเสมอ น้ำด้วยท่าโกศิกะ และใช้ลูกธนูที่มีหัวแบบโคปุจจะ* โดยด้านหน้าและหลังของร่างกายต้องเสมอกัน ไหล่สองข้างได้ระดับเท่ากัน ไม่ขยับมือและปลายยอดผม สายตาจับจ้องที่เป้าหมายไม่วอกแวก ใช้กำปั้นบังเป้าและเล็งปลายลูกธนูสู่เป้า กำหนดใจตามแนวสายตาที่เล็ง แล้วจึงปล่อยลูกธนู⁹¹

3.2.2.2 สูตรสำเร็จสำหรับการยิงไกล

ใช้ลูกธนูแบบหญิง** ยื่นด้วยท่าปรตยาสิทธิ์ะ จับลูกธนูด้วยท่าปตกา จรดลูกธนูแบบต่ำ⁹²

3.2.2.3 สูตรสำเร็จสำหรับการยิงแรง

ใช้ลูกธนูแบบชาย** ยื่นด้วยท่าทรทุระมะะ จับลูกธนูด้วยท้าวัระ (วัชรมุขฤ) จรดลูกธนูแบบสูง น้ำด้วยท่าสกันระ และแขนต้องมีความแข็งแรงอย่างยิ่ง จึงจะสามารถยิงรูปแบบนี้ได้⁹³

* หัวลูกธนูโคปุจจะ (*Gopuccha*) หรือโคปุจจะ (*Gopucchaka*) เป็นหัวลูกธนูที่ใช้สำหรับยิงเป้าโดยเฉพาะ (ŚP. 80.63; 80.66)

⁹¹ ŚP. 80.124-127

** ธนุรเวทฉบับสารงครบปีทศอธิบายว่า ลูกธนูมี 3 ประเภท ได้แก่ลูกธนูแบบหญิง คือลูกธนูที่ด้านหัวใหญ่ ใช้สำหรับการยิงไกล, ลูกธนูแบบชาย คือลูกธนูที่ด้านหางใหญ่ ใช้ยิงเป้าที่หนาหรือแข็ง, และลูกธนูแบบกลาง คือลูกธนูที่ด้านหัวและหางมีขนาดเท่ากัน ใช้สำหรับยิงเป้า (ŚP. 80.60-61) แต่ต้นฉบับไม่ได้อธิบายชัดเจนว่า เป้าดังกล่าวของลูกธนูแบบกลางมีลักษณะเช่นไร

น่าสังเกตว่า การกำหนดประเภทของลูกธนูเช่นนี้สัมพันธ์กับเพศทางไวยากรณ์ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมีเพศชาย (Masculine), เพศหญิง (Feminine), และเพศกลาง (Neuter) เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ธนุรเวทยังมีการหลากคำที่ใช้เรียกชื่อประเภทลูกธนูด้วย คือ เรียกลูกธนูแบบหญิงทั้งด้วยคำว่า “*strī*” “*nārī*” “*yuvatī*” และเรียกลูกธนูแบบชายว่า “*pums*” และ “*puruṣa*” (ส่วนลูกธนูแบบกลางนั้นมีชื่อเรียกเพียงชื่อเดียว คือ “*napuṣaka*”) จะเห็นได้ว่า ธนุรเวทไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบัญญัติชื่อที่เจาะจงตายตัวสำหรับลูกธนูแต่ละประเภท เพียงแต่ใช้คำที่สื่อถึงเพศนั้นๆ เท่านั้น

⁹² ŚP. 80.129

⁹³ ŚP. 80.130

3.2.2.4 สูตรสำเร็จสำหรับการยิงเร็ว

การยิงเร็วเป็นหัวข้อที่อธิบายต่างจากการยิงรูปแบบอื่นๆ ไม่มีใครจะอ้างว่า จะต้องใช้ท่าทางหรือลูกธนูชนิดใด กล่าวเพียงแต่ว่า ทักษะการยิงเร็วจะเกิดแก่ผู้ที่ตั้งความปรารถนา และได้พยายามฝึกฝนท่วงท่าการยิงให้ว่องไวในทุกๆ ขั้นตอนเป็นประจำ ทั้งการหยิบลูกธนูออกจาก แล่ง จรด นิ้ว และยิง⁹⁴

น่าสนใจว่า ต้นฉบับเคยอธิบายจุดประสงค์การใช้งานทำยิงแต่ละท่าไว้ในเนื้อหาที่กล่าวถึงท่าทางการยิงแล้วครั้งหนึ่ง แต่ก็ได้รวบรวมข้อมูลนั้นมาซ้ำอีกครั้งในหัวข้อสูตรสำเร็จการยิงธนู ทั้งยังได้จัดกลุ่มเนื้อหาขึ้นใหม่ด้วย คือแบ่งตามรูปแบบการยิง (จากเดิมที่จัดตามส่วนประกอบของทำยิง แบ่งเป็นทำยื่น ทำจับลูกธนู ฯลฯ) นับเป็นการอำนวยความสะดวกให้ผู้ใช้ตำราไม่ต้องยุ่งยากกลับไปค้นทำยิงแต่ละส่วนมาประกอบกันเองเมื่อจะเปลี่ยนรูปแบบการยิงธนู นอกจากนี้ ต้นฉบับยังได้เลือกวิธีการนำเสนอที่ไม่ซ้ำซ้อน โดยในส่วนสูตรสำเร็จสำหรับการยิงธนูก็อธิบายเนื้อหาแต่เพียงสั้นๆ ให้สามารถนึกเชื่อมโยงกลับไปสู่เนื้อหาที่เคยกล่าวไว้ก่อนหน้านี้ในส่วนท่าทางการยิงได้ ไม่ต้องลงรายละเอียดใหม่ทั้งหมดให้ยืดเยื้อสับสน นับว่าบรรณวิจิตรบรรจงบรรณการเป็นตำราที่ใช้งานง่าย เพราะมีรูปแบบเอื้อต่อผู้ใช้ตำรา ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความใส่ใจอย่างยิ่งของผู้เรียบเรียงต้นฉบับอีกด้วย

3.2.3 คำแนะนำเบ็ดเตล็ดสำหรับการยิงธนู

นอกเหนือจากขั้นตอนการยิงธนูและสูตรสำเร็จเพื่อการยิงหลากหลายรูปแบบแล้ว เนื้อหาอีกกลุ่มหนึ่งที่ว่าด้วยวิธีการยิงธนูคือคำแนะนำต่างๆ ที่แทรกอยู่กระจัดกระจายในบรรณวิจิตรบรรจงสองฉบับ ทั้งคำแนะนำทางด้านร่างกายและด้านจิตใจเพื่อให้การยิงธนูประสบผลสำเร็จสูงสุด

คำแนะนำเบ็ดเตล็ดที่ปรากฏในบรรณวิจิตรบรรจงฉบับอัคนิปุราณะเน้นเรื่องการจัดระเบียบร่างกายในการยิงธนู โดยอธิบายไว้ในส่วนพิธีกรรมแทรกไปตามแต่ละขั้นตอนว่า

- ผู้ยิงธนูจะต้องขยับนิ้วออก จัดทำยื่นให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ไหล่ต้องลาดลงคอไม่ขยับ กดศีรษะงุ่มลงจนคาง⁹⁵ ซึ่งการขยับเป็นรูปสามเหลี่ยมก็สอดคล้องกับที่ต้นฉบับกำหนดว่าในพิธีให้ใช้ทำยื่นไวศาชะหรือชาตะเท่านั้น
- หน้าผาก จมูก ปาก ไหล่ และเข่าต้องอยู่ในแนวเสมอกัน⁹⁶

⁹⁴ ŚP. 80.128

⁹⁵ AgP. 249.28

⁹⁶ AgP. 249.29

- คางกับหัวไหล่อาจอยู่ห่างกัน 3, 2, หรือ 1 انگคุละก็ได้⁹⁷ แต่สันนิษฐานว่าระยะห่างที่ดีที่สุดคงจะเป็น 3 انگคุละ เนื่องจากต้นฉบับกล่าวอ้างถึงสองครั้ง และยังคงกล่าวถึงระยะนี้ก่อนระยะอื่นๆ ด้วย
- กำมือที่ยกคันธนูขึ้นเพื่อน้ำจะต้องมีความพอดี ไม่เบนเข้าด้านในหรือออกด้านนอก ไม่สูงไม่ต่ำเกินไป ไม่คู้หรือเหยียดเกินไป ไม่บิด ไม่ขยับ และต้องมั่นคงจุดท่อนไม้⁹⁸
- ขณะน้ำ ผู้ยิงควรกดข้อศอกให้อยู่ได้ระดับแนวเป้า เมื่อน้ำจวนสุดแล้ว และกำลังเล็งเป้าหมาย ข้อศอกควรอยู่ในแนวเสมอกับเป้า ส่วนเมื่อปล่อยลูกธนู ข้อศอกก็ควรอยู่นเหนือกว่าระดับของเป้า⁹⁹ ข้อความส่วนนี้ไม่ได้กล่าวไว้ว่าหมายถึงข้อศอกข้างใดของนักธนู แต่สันนิษฐานได้ว่าคงเป็นข้างที่จับลูกธนู เนื่องจากแขนและมือข้างที่ถือคันธนูนั้นควรจะอยู่นิ่งมั่นคง ไม่ขยับเขยื้อนตามที่ต้นฉบับกล่าวไว้ก่อนหน้า

คำอธิบายเรื่องการจัดระเบียบร่างกายเหล่านี้ละเอียดถี่ถ้วนเป็นอย่างยิ่ง ไม่ละเลยกระทั่งท่าทางหรือการเคลื่อนไหวเล็กๆ เช่น ระดับของศอกขณะกำลังน้ำและยิงธนู แม้ว่าเนื้อหาเหล่านี้อาจเป็นเพียงข้อบังคับในพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เข้มขลังตลอดการประกอบพิธี แต่เมื่อพิจารณาในอีกมุมหนึ่ง คำอธิบายเหล่านี้ก็เป็นคำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อผู้เรียนด้วย เพราะหากนักธนูมีระเบียบร่างกายถูกต้องตามแบบแผนก็จะส่งผลดีต่อการฝึกฝนยิงธนูต่อไป เช่น ทำให้ยิงธนูได้แม่นยำสม่ำเสมอมากขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดหมวดหมู่แก่นี้อาหาส่วนนี้ว่าเป็นคำแนะนำเพื่อการยิงธนู มิใช่เป็นรายละเอียดของพิธีกรรมแต่เพียงอย่างเดียว

ในธนุรเวทฉบับสารงครปัททติ เนื้อหาที่จัดเป็นคำอธิบายเบ็ดเตล็ดเพื่อการยิงธนูปรากฏแยกกันอยู่ แต่รวมแล้วก็มีคำประพันธ์เพียง 5 บท กล่าวว่

- ลูกธนูจะไม่มีทางพลาดเป้าหมายหากสายตาของผู้ยิง ปลายลูกธนู และเป้าอยู่ในแนวเดียวกัน¹⁰⁰
- หากกำมือทั้งสองของผู้ยิงอยู่เสมอแล้ว ลูกธนูจะสามารถทำลายแม้เป้าที่แข็งแกร่งได้ด้วย¹⁰¹

⁹⁷ AgP. 249.29-30

⁹⁸ AgP. 249.26-27

⁹⁹ AgP. 249.34-35

¹⁰⁰ SP. 80.140

¹⁰¹ SP. 80.141

- ลูกธนูที่สะอาด ลับคมแล้ว เมื่อน้าวให้ดีและยิงโดยแรงก็จะพุ่งทะลุร่างกายของคน ม้า หรือแม้กระทั่งช้างออกไปได้¹⁰²
- นักธนูจะประสบความสำเร็จหากประคองลูกธนูคุดประคองดอกไม้ก้านธนูให้มันคุดกำงู นึกมุ่งหมายเป้าคุดมุ่งหมายทรัพย์สมบัติ¹⁰³
- หากนักธนูคนใดคำนึงถึงลูกธนูเสมอด้วยหญ้า ค้านธนูเสมอด้วยไม้พิน และสายธนูเสมอด้วยลมหายใจ * เขาก็จะเป็นผู้เลืกกว่านักธนูอื่นๆ¹⁰⁴

จะเห็นได้ว่า คำแนะนำเพื่อการยิงธนูในฉบับสารงคชรบัทธติมีเนื้อหากว้างกว่าฉบับอัคนิปุราณะ คือครอบคลุมทั้งด้านร่างกายและแนวคิดจิตใจ ทั้งยังมีลักษณะการอธิบายที่กระชับ ชัดเจน เอื้อให้ผู้ตำราสามารถศึกษาและนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาทั้งส่วนพิธีกรรมที่แสดงขั้นตอนการยิงธนู สูตรสำเร็จในการยิงรูปแบบต่างๆ และคำแนะนำปลีกย่อยแล้ว ภาพรวมวิธีการยิงธนูอย่างชาวภารตะโบราณก็กระจ่างชัดยิ่งขึ้น อนึ่ง เรื่องวิธีการยิงธนูนี้มีข้อน่าสังเกตสำคัญประการหนึ่งคือ ธนุรเวททั้งสองฉบับไม่มีหัวข้อที่เจาะจงอธิบาย “วิธีการยิงธนูสำหรับผู้เริ่มต้น” โดยตรง คงเป็นเพราะการฝึกยิงธนูนั้นต้องเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงเป็นหลัก ตำราเป็นเพียงตัวช่วยอธิบายประกอบให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นและช่วยเตือนความจำหากหลงลืมรายละเอียดบางประการ ทำให้ไม่จำเป็นจะต้องบรรจุการสอนวิธียิงธนูเอาไว้ในวรรณคดีธนุรเวท อย่างไรก็ตาม แม้ไม่มีคำอธิบายวิธียิงธนูพื้นฐาน แต่เนื้อหาอื่นๆที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มิได้ไร้ประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการจัดระเบียบร่างกายที่ปรากฏในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ อันจะช่วยขัดเกลาท่าทางของนักธนูและนำไปสู่ความแม่นยำสม่ำเสมอในการยิง หรือเรื่องสูตรสำเร็จการยิงธนูในธนุรเวทฉบับสารงคชรบัทธติ ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนที่รวบรวมวิธีการยิงไว้หลากหลายสามารถนำไปใช้ได้รวดเร็ว นับว่าสะดวกแก่ผู้ตำราอย่างยิ่ง

¹⁰² ŚP. 80.142

¹⁰³ ŚP. 80.121

* สันนิษฐานว่า หมายถึงไม่รู้สึกลิ้นเปลืองหรือเสียดายลูกธนู (เปรียบกับหญ้าหรือฟางซึ่งไม่มีค่ามากนัก) ถือค้านธนูด้วยความระมัดระวัง และคอยระวังปกป้องสายธนูอย่างดีที่สุด

¹⁰⁴ ŚP. 80.143

3.3 หลักสูตรการฝึกฝนธนู*

ธนูเวททั้งฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรปัททศิปราภฏข้อความที่แสดงถึงหลักสูตรการฝึกฝนธนูตามธรรมเนียมอินเดียโบราณ ทว่าเนื้อหาส่วนนี้ก็ม่น้อยและไม่ได้อธิบายละเอียดนัก อีกทั้งธนูเวทสองฉบับยังกล่าวต่างกันทั้งในด้านรายละเอียดและแง่มุม ทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นเสมือนภาพปะติดปะต่อที่ไม่สมบูรณ์ ไม่เห็นภาพรวมของการฝึกธนูได้ชัดเจนเท่าที่ควร

ธนูเวทฉบับอัคนิปุราณะไม่ได้อธิบายหลักสูตรการฝึกธนูอย่างกว้างขวางนัก มีเพียงการกล่าวถึงกิจกรรมการฝึกอย่างสั้นๆเท่านั้น ซึ่งสามารถสรุปลำดับของกิจกรรมการฝึกเหล่านั้นได้ดังนี้

- ฝึกยิงเป้ารูปกลมขนาด 16 อังคุละผูกติดกับท่อนไม้สูงเท่าร่องหน้าผากเป็นลำดับแรก
- จากนั้น หากต้องการฝึกฝนการยิงธนูไฟ ให้ฝึกจับลูกธนูด้วยนิ้วกลาง
- ฝึกยิงเป้ารูปสี่เหลี่ยมสูงระดับสายตาซึ่งตั้งไว้ทางขวามือ
- ฝึกการยิงธนูต่อเนื่อง การยิงให้เฉียบคมแม่นยำ การยิงไปด้านหน้า การหันกลับแล้วยิงไปด้านหลัง การยิงสูง การยิงต่ำ และการยิงเร็ว
- ฝึกยิงสัตว์ โดยผู้สอนจะขู่ผู้เรียนให้ตกใจด้วยการขว้างสิ่งต่างๆไปด้วย¹⁰⁵

แม้จะมีรายละเอียดน้อย แต่กิจกรรมการฝึกฝนธนูในธนูเวทฉบับอัคนิปุราณะก็ยังได้เรียงลำดับขั้นตอนการฝึกจากง่ายไปยากให้เห็น กล่าวคือ เมื่อเริ่มต้นนั้นเป็นการฝึกยิงเป้าธรรมดา จากนั้นก็ฝึกยิงโดยเปลี่ยนข้างมือที่จับคันธนู คือขั้นตอนที่ให้ฝึกกับเป้ารูปสี่เหลี่ยมซึ่งตั้งทางขวา** การฝึกทั้งสองมือเช่นนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความชำนาญ สามารถใช้งานอาวุธของตนได้รอบทิศทาง ยามออกศึก เมื่อยิงเป้าธรรมดาด้วยมือทั้งสองได้แล้ว จึงขยับไปฝึกการยิงที่ต้องอาศัยชั้นเชิงมากขึ้น

* ชื่อหัวข้อว่า “หลักสูตร” ในที่นี้ผู้วิจัยมิได้หมายถึง ประมวลรายวิชาและกิจกรรมซึ่งต้องกำหนดไว้อย่างตายตัวเพื่อสร้างมาตรฐานในการเรียนการสอนตามอย่างการศึกษาในปัจจุบัน ทว่าจะใช้เป็นคำรวมเรียกกลุ่มเนื้อหาหนึ่งในธนูเวท อันประกอบด้วยคำอธิบายถึงกิจกรรมการฝึก การจัดอุปกรณ์ที่ใช้ฝึก รวมไปถึงแนวทางการฝึก หรือกล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบหลายๆประการของการเรียนการสอนรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งคำว่า “หลักสูตรการฝึกฝนธนู” น่าจะเป็นคำที่สื่อถึงเนื้อหาเหล่านี้ได้ชัดเจนมากกว่าคำอื่นๆ

¹⁰⁵ AgP. 250.8-12

** หากจับธนูตามปกติคือใช้มือซ้ายจับคันธนู จะไม่สามารถยิงเป้าที่อยู่ทางขวาของตัวได้นอกจากจะหันกลับหรือเปลี่ยนมาจับคันธนูด้วยมือขวาแทน แต่ข้อความที่กล่าวถึงการหันกลับแล้วยิงนั้นปรากฏในคำประพันธ์บทถัดไป ในที่นี้จึงควรเป็นเพียงการยิงโดยเปลี่ยนมือที่จับคันธนู

ได้แก่ การฝึกยิંગต่อเนื่อง ยิงให้เลียบคม ฯลฯ ทว่าต้นฉบับก็ไม่ได้ลงรายละเอียดว่าจะฝึกการยิงเหล่านั้นได้ด้วยวิธีใด ส่วนการยิงสัตว์ซึ่งปรากฏในลำดับสุดท้ายนั้น ต้นฉบับมีเนื้อหาบ่อยมากจนไม่สามารถอธิบายชัดเจนลงไปได้ แต่อาจหมายถึงการที่ครูพาผู้เรียนออกฝึกภาคสนามให้ยิงสัตว์จริง โดยแทรกการฝึกฝนจิตใจผู้เรียนให้เข้มแข็ง ไม่สะดุ้งกลัวง่าย ๆ ด้วยการขว้างสิ่งต่างๆ ดังที่กล่าวไว้

จากข้อความในต้นฉบับสันนิษฐานได้ว่านักธนูที่ผ่านการฝึกฝนตามหลักสูตรในฆราวาสฉบับอัคนิปุราณะน่าจะสามารถยิงธนูได้ทั้งสองมือ ยิงพลิกแพลงต่างๆ ได้ระดับหนึ่ง มีจิตใจเข้มแข็ง และมีประสบการณ์ภาคสนามด้วย

ส่วนฆราวาสฉบับสารงคชรปัทสนั้น แม้ไม่มีหัวข้อที่เจาะจงอธิบายหลักสูตรการฝึกฝนธนู โดยเฉพาะ ทว่าก็มีเนื้อหาที่น่าสนใจปรากฏอยู่ในหัวข้อ “เป้าธนู (*Lakṣya*)” โดยช่วงต้นของหัวข้อนี้ อธิบายเป้าประเภทต่างๆ* จากนั้นจึงกล่าวถึงความสำคัญของการฝึกฝน กิจกรรมการฝึก การตั้งเป้า และแนวทางการยิงเป้า แม้ต้นฉบับจะไม่ได้ระบุว่าเป้าธนูที่เอ่ยถึงในหัวข้อนี้หมายถึงเป้าในโอกาสใด แต่ก็สามารถพิจารณาได้ว่าต้องเป็นเป้าที่ใช้ฝึกซ้อมนั่นเอง เนื่องจากในสถานการณ์จริงคงไม่สามารถกำหนดระยะและทิศทางเป้าให้เป็นไปตามตำรา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเนื้อหาในหัวข้อ “เป้าธนู” นี้ สามารถนำมาอธิบายการฝึกฝนธนูได้แทบทั้งสิ้น

แม้จะปรากฏหลักสูตรการฝึกฝนธนูในหลากหลายประเด็น ทั้งกิจกรรม อุปกรณ์ ฯลฯ ทว่า ฆราวาสฉบับนี้ก็กล่าวถึงแต่ละประเด็นเพียงสั้นๆ เนื้อหาจึงค่อนข้างกระจัดกระจาย ไม่สามารถสรุปให้เป็นเอกภาพได้อย่างฆราวาสฉบับอัคนิปุราณะ ในที่นี้ จึงจะยกคำประพันธ์ต้นฉบับและคำแปลส่วนหลักสูตรการฝึกฝนธนูจากฆราวาสฉบับสารงคชรปัทสนี้มาแสดงไว้โดยตรง เนื่องจากเป็นวิธีที่จะเอื้อให้เข้าใจเนื้อหาส่วนนี้ได้ดีที่สุด ดังนี้

śrameṇāskhalitaṃ lakṣyaṃ dūraṃ ca bahubhedanam |
śrameṇa kaṭhinā muṣṭiḥ śighrasaṃdhānamāpyate ||SP. 80.98||

ด้วยการฝึกหนัก เป้าย่อมไม่สั่นคลอน ไกล และแตกหักมาก**

ด้วยการฝึกหนักอันยากลำบาก กำมือย่อมถึงซึ่งการจรดลูกธนูอย่างรวดเร็ว

śrameṇa citrayodhitvaṃ śrameṇa prāpyate jayah |
tasmādgurusamakṣaṃ hi śramaḥ kārya vijānatā ||SP. 80.99||

ด้วยการฝึกหนัก การต่อสู้อันหลากหลายย่อมมีได้ ด้วยการฝึกหนัก ย่อมได้รับ

ชัยชนะ เพราะเหตุนั้นเทียว การฝึกหนักเป็นสิ่งอันผู้ฉลาดพึงกระทำต่อหน้าครู

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.5.1 ของวิทยานิพนธ์นี้

** สันนิษฐานว่าหมายถึง นักธนูจะยิงได้แม่นยำ ไกล และแรงมากขึ้น

*prathamam vāmahastena yaḥ śramam kurute naraḥ |
tasya cāpakriyāsiddhiracirādeva jāyate* ||ŚP. 80.100||

คนใดกระทำการฝึกหนักด้วยมือซ้ายเป็นลำดับแรก

ความสำเร็จด้านการชนย่อมเกิดแก่เขาในเวลาไม่ช้านานนั้นเทียว

*vāmahaste tu saṃsiddhe paścāddakṣiṇamārabhet |
ubhābhyām ca śramam kuryānnārācāisca śarāistathā* ||ŚP. 80.101||

เมื่อมือซ้ายฝึกสำเร็จแล้ว หลังจากนั้นก็พึงเริ่มฝึกมือขวา

จากนั้น พึงกระทำการฝึกกับลูกชนและนารจะทั้งหลายด้วยทั้งสองมือ

*vāmenāiva śramam kuryātsusiddhe dakṣiṇe kare |
viśākhenāsamenāiva tathā vyāye ca kāśike* ||ŚP. 80.102||

เมื่อมือขวาฝึกสำเร็จดีแล้ว พึงกระทำการฝึกด้วยมือซ้ายนั้นเทียว

ด้วยทำยืนทำวิสาจะและทำอสมะ และจุดนิ้วแบบ ไกศิกะ

*udite bhāskare lakṣyam paścimāyām niveśayet |
aparāhṇe ca kartavyam lakṣyam pūrvadigāśritam* ||ŚP. 80.103||

เมื่ออาทิตย์ขึ้น พึงวางเป้าทางทิศตะวันตก

และในยามบ่าย พึงกระทำเป้าให้อยู่ทางทิศตะวันออก

*uttareṇa sadā kāryam prāṇasya na virodhakam |
saṃgrāmeṇa vinā kāryam na lakṣyam dakṣiṇāmukham* ||ŚP. 80.104||

พึงกระทำเป้าอันไม่ขัดต่อชีวิตให้อยู่ทางทิศเหนือในกาลทุกเมื่อ

หากไม่มีสงคราม ไม่พึงกระทำให้เป้าหมายหน้าไปทางทิศใต้

*ṣaṣṭidhanvantare lakṣyam jyeṣṭhalakṣyam prakīrtitam |
catvāriṃśanmadhyamaṃ ca viṃśatiśca kaniṣṭhakam* ||ŚP. 80.105||

เป้าที่ระยะ 60 ชั้นวันตระ กล่าวกันว่าเป็นเป้าชั้นเลิศสุด,

40 คือชั้นกลาง, และ 20 คือชั้นต่ำสุด

*śarāṇām kathitam hyetannārācānāmathocyate |
catvāriṃśacca triṃśacca ṣoḍaśāiva bhavettataḥ* ||ŚP. 80.106||

นี่คือเป้าของลูกชนนารจะอันบอกเล่ากันมา ย่อมได้รับการกล่าวถึงดังนี้

(เป้าของนารจะตามลำดับ)พึงเป็น 40, 30, 16 ชั้นวันตระนั้นเทียว

*catuḥsatāiśca kāṇḍānām yo hi lakṣyaṃ visarjayet |
sūryodaye cāstamaye sa jyeṣṭho dhanvinām bhavet ||ŚP. 80.107||*

ชั่วอาทิตย์ขึ้นและตก ผู้ใดพึงยิงเป้าด้วยลูกธนู 400 ดอก

ผู้นั้นพึงเป็นผู้เลิศสุดในบรรดานักธนูทั้งหลาย

*triśatāirmadhyamaścāiva dviśatābhyāṃ kaniṣṭhakah |
lakṣyaṃ ca puruṣonmānaṃ kuryāccandrakasamyutam ||ŚP. 80.108||*

(ผู้ใดยิงลูกธนู) 300 ดอกเป็น(นักธนู)ระดับกลาง, 200 ดอกเป็นระดับต่ำสุด

และพึงกระทำเป้าให้สูงเท่าบุรุษ ผูกด้วยรูปกลมอย่างดวงจันทร์

*ūrdhvavedhī bhavējyješṭho nābhivedhī ca madhyamah |
yaḥ pādavedhī lakṣyasya sa kaniṣṭho mato mayā ||ŚP. 80.109||*

ผู้ยิงด้านบน(ของเป้า)พึงเป็นผู้เลิศสุด, ผู้ยิงท้อง(ของเป้า)เป็นระดับกลาง,

ผู้ใดยิงเท้าของเป้า ผู้นั้นอันเราเชื่อว่าเป็นระดับต่ำสุด

หลักสูตรการฝึกที่ปรากฏในธนุรเวทฉบับสารงครบพิทศดิแม้จะไม่ลงรายละเอียดมากนัก แต่ยังพอเห็นขั้นตอนของกิจกรรมการฝึกได้คร่าวๆว่า เริ่มแรกเป็นการฝึกจับคันธนูด้วยมือซ้าย โดยยังไม่มีลูกธนู เมื่อมือซ้ายจับคันธนูได้คล่องแคล่วก็ให้เปลี่ยนมาฝึกใช้มือขวา หลังจากนั้นจึงเริ่มฝึกโดยใช้ลูกธนูร่วมด้วย สุดท้ายจึงจะฝึกยิงประกอบทำขึ้นและจุดน้ำหลายๆแบบ นับว่าเป็นหลักสูตรที่คำนึงถึงลำดับความยากง่ายและความปลอดภัยมากที่สุด เพราะท่าจับคันธนูด้วยมือซ้ายเป็นรูปแบบการจับธนูปกติสำหรับนักธนูที่ถนัดขวา กล่าวคือธนุรเวทฉบับนี้กำหนดให้เริ่มต้นฝึกจากท่าที่ง่ายที่สุด เมื่อชำนาญดีแล้วจึงให้เปลี่ยนมาฝึกอีกมือหนึ่ง ซึ่งการเริ่มต้นด้วยการฝึกใช้ธนูให้ได้ทั้งสองมือเช่นนี้ก็คล้ายกับกิจกรรมการฝึกในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะด้วย ส่วนการให้ฝึกคันธนูเปล่าก่อนแล้วจึงใช้ลูกธนูประกอบด้วยภายหลังก็มีผลด้านความปลอดภัย เนื่องจากในระยะแรกกล้ามเนื้อหลัง แขน หรือมือของผู้เรียนอาจยังไม่แข็งแรงพอจะต้านทานแรงดึงของคันธนู หากฝึกโดยใช้ลูกธนูตั้งแต่ต้นก็อาจเกิดอุบัติเหตุ เป็นอันตรายทั้งต่อตัวผู้เรียนเองและผู้ร่วมเรียนได้นอกจากนี้ การใช้คันธนูเปล่าฝึกในช่วงแรกยังเอื้อให้ผู้เรียนได้ค่อยๆสร้างความคุ้นเคยกับท่วงท่าและอุปกรณ์ ทั้งช่วยให้มีสมาธิกับการขัดเกลารูปร่างพื้นฐานได้เต็มที่โดยไม่ต้องพะวงถึงผลลัพธ์ในการยิง การฝึกฝนกีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันก็เริ่มต้นด้วยการฝึกคันธนูเปล่าแล้วจึงใช้ลูกธนูจริงในภายหลังเช่นเดียวกัน¹⁰⁶

¹⁰⁶ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, p.45.

เป้าที่ใช้ฝึกในฉบับสารงครบพิทศมีลักษณะคล้ายในฉบับอักษิปุราณะ คือเป็นเป้ารูปกลม ความสูงเท่าตัวคน การวางเป้าจะไว้ทางตะวันตกในช่วงเช้า และไว้ทางตะวันออกในช่วงบ่าย คาดว่า เพื่อไม่ให้แสงอาทิตย์ส่องเข้าทางด้านหน้า อันจะเป็นอุปสรรคต่อการเล็งและยิงธนู นอกจากนี้ยังมี ข้อห้ามการวางเป้าบางประการตามความเชื่ออีกด้วย ส่วนระยะที่จะวางเป้านั้น แม้ต้นฉบับไม่ได้ กล่าวไว้ชัดเจน แต่เชื่อว่าคงมีระยะห่างตามที่ปรากฏในคำประพันธ์อีกบทหนึ่งคือ 20, 40, และ 60 รั้ววันตระ หรือ 16, 30, และ 40 รั้ววันตระในกรณีที่ใช้ลูกธนูนารายะ

อีกหนึ่งประเด็นในเรื่องหลักสูตรการฝึกธนูที่ธนุรเวทฉบับสารงครบพิทศได้อธิบายไว้คือ แนวทางการยิงธนูที่ดี โดยกล่าวว่า ตำแหน่งที่นับว่านักธนูยิงได้ดีที่สุดคือตำแหน่งด้านบนของเป้า รองลงมาคือ “ท้อง” และ “เท้า” ของเป้าตามลำดับ ซึ่งคงหมายถึงบริเวณตรงกลางและด้านล่างของ เป้า สันนิษฐานว่าตำแหน่งที่กล่าวถึงในที่นี้คงไม่ใช่ตำแหน่งบนเป้ารูปกลม แต่หมายรวมส่วนขาตั้ง ด้วย เนื่องจากมีคำอธิบายว่าเป้านั้น “สูงเท่าบุรุษ (*puruṣonmānam*)”¹⁰⁷ หากเทียบเป้าเป็นคนจริง การยิงเข้าที่ด้านบนคือศีรษะย่อมได้ผลสูงสุด ต้นฉบับจึงยกย่องการยิงเข้าด้านบนเหนือกว่าตำแหน่ง อื่นๆ นอกจากนี้ การยิงธนูให้ได้จำนวนมากในเวลาจำกัดก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้นฉบับสรรเสริญ อนึ่ง การบรรจุเนื้อหาเรื่องแนวทางการยิงที่ดีไว้ในเรื่องหลักสูตรการฝึกเช่นนี้ อาจช่วยกำหนดแนวทางการฝึกแก่ผู้เรียนได้ เพราะผู้เรียนจะได้เข้าใจเป้าหมายว่าควรฝึกให้ยิงได้ลักษณะเช่นไร และยังเป็นแรงบันดาลใจแก่ผู้เรียนให้พัฒนาตนเองยิ่งขึ้นอีกด้วย

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาว่าด้วยหลักสูตรการฝึกฝนธนูในธนุรเวทฉบับอักษิปุราณะและฉบับ สารงครบพิทศ จะเห็นได้ชัดว่ามีความแตกต่างกัน ในฉบับอักษิปุราณะกล่าวถึงแต่กิจกรรมการฝึก โดยอธิบายไล่ไปที่ละขั้นตอนตั้งแต่เริ่มฝึกกระทั่งฝึกปฏิบัติในภาคสนาม ส่วนฉบับสารงครบพิทศ กล่าวถึงประเด็นหลากหลายกระจายกันไป อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่เรื่องหลักสูตรการฝึกในธนุรเวท ทั้งสองฉบับมีเหมือนกันคือจุดประสงค์การฝึกเพื่อให้อิทธิพลได้อย่างหลากหลายและมีประสิทธิภาพ สามารถปรับเปลี่ยนพลิกแพลงการยิงได้ทั้งเรื่องมือที่ใช้และตำแหน่งของเป้า รวมถึงให้มีความเร็ว และความเฉียบคมด้วย ซึ่งจุดประสงค์เหล่านี้ก็สอดคล้องกับการใช้งานหลักของธนูในสังกมภารตะ โบราณ นั่นคือการใช้ในยามสงครามนั่นเอง

¹⁰⁷ ŚP. 80.108

3.4 ความผิดพลาดในการยัชฌู

เนื้อหาว่าด้วยความผิดพลาดในการยัชฌูปรากฏเฉพาะในธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ แม้จะมีจำนวนคำประพันธ์ที่กล่าวถึงเรื่องนี้อยู่น้อยมาก แต่ต้นฉบับก็ได้แยกเนื้อหาส่วนนี้ออกมา ไม่กล่าวปะปนกับเรื่องอื่นๆ ทั้งยังกำหนดเป็นหัวข้อไว้ชัดเจน แสดงว่าเป็นประเด็นที่จะละเอียดเสียมิได้

ลักษณะความผิดพลาดในการยัชฌูตามที่มีในธนุรเวทสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ อาการผิดปกติของลูกธนูกลางอากาศ และวิธีการยิงที่พลาดเป้า รายละเอียดของความผิดพลาดทั้งสองกลุ่มจะได้อธิบายโดยลำดับไป ดังนี้

3.4.1 อาการผิดปกติของลูกธนูกลางอากาศ

ในการยิงที่ดี ลูกธนูที่ยิงออกจากคันธนูควรพุ่งตรงไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ด้วยความผิดพลาดบางประการ ลูกธนูจะสายขณะกำลังพุ่งอยู่กลางอากาศอันจะส่งผลต่อความแม่นยำในการยิง ต้นฉบับธนุรเวทเรียกกลุ่มอาการผิดปกติที่เกิดแก่ลูกธนูในลักษณะนี้ว่า “การเคลื่อนไหวที่ไม่ดี (*hīnagatayah*)” ส่วนในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกว่า “อาการผิดปกติของลูกธนูกลางอากาศ” เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติแบ่งลักษณะอาการผิดปกติของลูกธนูกลางอากาศออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

3.4.1.1 สูจิมุข (Sūcīmukhā)

คำว่า “*sūcīmukhā*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*sūcī*” แปลว่า “เข็ม” และ “*mukha*” แปลว่า “ใบหน้า, ปาก, ด้านหน้า, ปลาย, ฯลฯ”¹⁰⁸ โดยแจกแจงเป็น “*mukhā*” เพื่อขยายคำว่า “การเคลื่อนไหว (*gati*)” ซึ่งเป็นคำนามสตรีลิงค์ ธนุรเวทกล่าวว่าลักษณะสูจิมุขจะเกิดขึ้นแก่ลูกธนูที่ขนนกกลับ หรือไม่มีขนนก¹⁰⁹ ทว่าไม่ได้อธิบายไว้ว่ามีอาการหรือลักษณะเป็นเช่นไร

โดยหลักการแล้ว ขนนกที่ปลายหางลูกธนูมีหน้าที่ช่วยให้ลูกธนูหมุนควงส่วนในตัวขณะกำลังพุ่งอยู่กลางอากาศ อันจะทำให้ลูกธนูมีความนิ่ง ไม่ส่ายได้ง่ายเมื่อปะทะกับแรงอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในขณะยิง เช่น แรงต้านอากาศหรือแรงลม หากไม่มีขนนกหรือขนนกเสื่อมสภาพ ลูกธนูก็มีโอกาสสูงที่จะพลาดเป้าไปไกล อย่างไรก็ตาม นักธนูผู้มีทักษะสูงและใช้อุปกรณ์ที่ผ่านการปรับแต่งโดยละเอียดมาแล้วก็อาจยิงลูกธนูไร้ขนนกได้เข้าเป้าดีเทียบเท่ากับลูกธนูที่มีขนนกปกติ ทว่าความเป็นไปได้ในกรณีนี้ค่อนข้างต่ำ การที่ธนุรเวทจัดว่าลูกธนูไร้ขนนกเป็นลักษณะผิดปกติจึงนับว่ามีเหตุผลอันควร

¹⁰⁸ MW., pp.1241, 819.

¹⁰⁹ ŚP. 80.132

3.4.1.2 มินปูจฉา, มัตสยปูจฉา (*Mīnapucchā, Matsyapucchā*)

ต้นฉบับเรียกชื่ออาการนี้ทั้งว่า “มินปูจฉา”¹¹⁰ และ “มัตสยปูจฉา”¹¹¹ แต่แม้ชื่อเรียกจะไม่คงที่ก็ไม่เป็นปัญหาสำคัญเท่าใดนัก เพราะคำว่า “*mīna*” และ “*matsya*” ในภาษาสันสกฤตต่างก็แปลว่า “ปลา” ทั้งคู่ เมื่อประกอบกับคำว่า “*puccha*” ซึ่งหมายถึง “หาง”¹¹² (โดยแจก रूपเป็น “*pucchā*” ให้เป็นรูปสตรีลิงค์เช่นเดียวกับ “*สูลิจิมุขา*” ข้างต้น) รวมถึงแปลได้ว่า “หางปลา” ฆนุรเวทฉบับสารงครรปัทธคืออธิบายว่า อาการนี้จะเกิดเมื่อผู้ยิงจับลูกธนูผิดท่าและใช้คันธนูที่แข็งเกินไป¹¹³

ต้นฉบับไม่ได้บอกไว้ว่า อาการ “หางปลา” มีลักษณะเป็นอย่างไร แต่สันนิษฐานได้จากชื่อว่า น่าจะหมายถึงการส่ายซ้ายขวาของลูกธนูขณะพุ่งอยู่กลางอากาศ เหมือนการเคลื่อนไหวของปลาที่โบกหางยามว่ายน้ำ ก็พียงอนุมานมาตรฐานในปัจจุบันก็มีการกล่าวถึงอาการส่ายลักษณะเดียวกันนี้ โดยใช้ชื่อเรียกว่า Fishtailing หรือ Minnowing* และแม้จะอธิบายสาเหตุของอาการต่างจากในฆนุรเวท แต่ก็นับเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขเช่นเดียวกัน มิฉะนั้นนักธนูจะไม่สามารถยิงเข้าเป้าแม่นยำสม่ำเสมอได้¹¹⁴

3.4.1.3 ภรมรี (*Bhramarī*)

คำภาษาสันสกฤตว่า “*bhramarī*” หมายถึง “ผึ้ง”¹¹⁵ ต้นฉบับอธิบายลักษณะของอาการนี้น้อยมาก คือบอกเพียงว่า ลูกธนูจะพุ่งไปไม่ตรง¹¹⁶ โดยไม่กล่าวถึงสาเหตุหรือรายละเอียดอื่นๆเลย

¹¹⁰ ŚP. 80.131

¹¹¹ ŚP. 80.133

¹¹² MW., pp.818, 776, 631.

¹¹³ ŚP. 80.133

* Fishtailing และ Minnowing เป็นสองอาการที่คล้ายกัน มีลักษณะพื้นฐานเหมือนกันคือ ลูกธนูจะส่ายซ้ายขวาขณะพุ่งอยู่กลางอากาศ แต่ไม่ใช่อาการเดียวกัน กล่าวคือการส่ายแบบ Fishtailing จะมีช่วงการส่ายใหญ่และช้า มักเกิดจากการใช้อุปกรณ์ที่ไม่พอดี ส่วน Minnowing จะมีช่วงการส่ายเล็กกว่าและเร็วกว่า เกิดจากลูกธนูไปเฉียดโคนคันธนูขณะกำลังพุ่งออกมา แต่เนื่องจากต้นฉบับฆนุรเวทไม่มีข้อมูลชัดเจนเพียงพอ จึงไม่สามารถสรุปได้ว่าลักษณะมินปูจฉานั้น คล้ายคลึงกับอาการใดมากกว่า ระหว่าง Fishtailing กับ Minnowing

¹¹⁴ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, Archery: Steps to Success, pp.110-115.

¹¹⁵ MW., p.769.

¹¹⁶ ŚP. 80.134

สันนิษฐานว่า อาการผิดปกติแบบกรรมนี้อาจหมายถึงลูกธนูที่พุ่งออกไปจะกวัดแกว่งไปมา และน่าจะมีการเคลื่อนไหวยามากกว่าหนึ่งระนาบ คือไม่ใช่เพียงสายช้าย-ขวาอย่างแบบมินปุงจา หรือกระดกขึ้นลงซึ่งก็พียงธนูมาตรฐานในปัจจุบันเรียกว่า Porpoising¹¹⁷ แต่อาจสายทั้งแนวนอนและแนวตั้งประกอประกกัน หรือแกว่งในรูปแบบอื่นๆ ทำให้ชาวอินเดียโบราณมองว่าลูกธนูนั้นเคลื่อนไหวยเหมือนผี ซึ่งมักบินจวดเลวียนไปๆมาๆ เอาแน่เอาอนไม่ได้

3.4.2 การยิงที่พลาดเป้า

นอกจากอาการเคลื่อนไหวยผิดปกติของลูกธนูขณะอยู่กลางอากาศแล้ว ทิศทางที่ลูกธนูพลาดไปจากเป้าก็เป็นความผิดพลาดอีกกลุ่มหนึ่งที่ธนูเวทฉบับศารงศรปัททิตให้ ความสำคัญ ต้นฉบับแบ่งลักษณะการยิงพลาดกลุ่มนี้ออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ พลาดโดยเฉียงออกช้าย เฉียงออกขวา เฉียงขึ้นบน และเฉียงลงล่าง แต่ละรูปแบบอธิบายสาเหตุไว้อย่างสั้นกระชับ ดังนี้

3.4.2.1 การยิงเฉียงออกช้าย

เกิดจากมือที่กำคันธนูอยู่ตรงหน้า และมือที่กำสายธนูสั้นจากข้างท้าย¹¹⁸

3.4.2.2 การยิงเฉียงออกขวา

เกิดจากการจับลูกธนูอย่างหลวมๆ¹¹⁹

3.4.2.3 การยิงเฉียงขึ้นบน

เกิดจากมือที่กำคันธนูอยู่ด้านบน และมือที่กำสายธนูอยู่ด้านล่าง¹²⁰ กล่าวคือ มือทั้งสองอยู่ในระนาบไม่เสมอกัน ทำให้ยิงลูกธนูออกไปด้วยแนวเชิดขึ้น

3.4.2.4 การยิงเฉียงลงล่าง

เกิดจากมือที่กำคันธนูอยู่ด้านล่าง และมือที่กำสายธนูอยู่ด้านบน¹²¹ กล่าวคือ มือทั้งสองอยู่ในระนาบไม่เสมอกัน แต่ตรงข้ามกับการยิงเฉียงขึ้นบน ทำให้ยิงลูกธนูออกไปด้วยแนวกดลง

สาเหตุของความผิดพลาดที่ระบุไว้ข้างต้นทำให้พิจารณาได้ว่า การยิงพลาดที่ต้นฉบับกล่าวถึงเหล่านี้คงไม่ใช่ระดับใช้การไม่ได้หรือยิงออกไปคนละทิศละทาง แต่น่าจะเป็นการยิงพลาดเล็กน้อยๆมากกว่า เพราะการสั้นของมือและการจับลูกธนูหลวมจะไม่ทำให้ลูกธนูเปลี่ยน

¹¹⁷ Kathleen M. Haywood and Catherine F. Lewis, *Archery: Steps to Success*, p.110.

¹¹⁸ SP. 80.136

¹¹⁹ SP. 80.137

¹²⁰ SP. 80.138

¹²¹ SP. 80.139

ทิศทางไปไกลนัก ส่วนที่ว่ามือสองข้างนำวธนูในระนาบไม่เสมอกันก็คงเป็นระยะน้อยๆ ซึ่งจะ
ทำให้ลูกธนูพลาดเป้าไม่มาก เพราะเมื่อนำวธนู ระนาบของมือทั้งสองก็จะใกล้เคียงกันอยู่แล้วโดย
ธรรมชาติ (ยกเว้นเมื่อจะยิงรูปแบบพิเศษ เช่น ใช้จุดนิ้วทำสาดตวิเกะเพื่อยิงเป้าต่ำ* แต่ลักษณะนั้นก็
ไม่ได้นับเป็นความผิดพลาด) อนึ่ง แม้ต้นฉบับจะไม่ได้อธิบายวิธีแก้ไขการยิงพลาดเหล่านี้ไว้
โดยตรง แต่ก็บอกสาเหตุของการพลาดแต่ละรูปแบบไว้ชัดเจน ผู้ใช้ตำราสามารถนำไปใช้สังเกต
และแก้ไขข้อผิดพลาดเหล่านี้ได้

ข้อนำสังเกตประการหนึ่งของเนื้อหาว่าด้วยความผิดพลาดในการยิง คือ ธรุเวทฉบับ
สารงครบพิศติจัดเนื้อหาไว้หลังจากเนื้อหาเกี่ยวกับการฝึกฝนอื่นๆ เช่น เรื่องทำยิงหรือวิธีการยิง
แต่อยู่ก่อนเริ่มเนื้อหาส่วนการฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษซึ่งต้องใช้ความชำนาญขั้นสูงในการยิง อีกทั้ง
ความผิดพลาดเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องละเอียดลอออย่างยิ่งทั้งสิ้น หัวข้ออาการผิดปกติของลูกธนูกลาง
อากาศนั้นมุ่งจับผิดการเคลื่อนไหวของลูกธนูขณะพุ่งซึ่งสังเกตได้ยาก ส่วนเรื่องวิธีการยิงที่พลาดเป้า
ก็จะจริงไปที่การวางมือขณะนำวธนูให้ถูกต้องสมบูรณ์ซึ่งต้องอาศัยการสังเกตมากเช่นเดียวกัน
ดังนั้น จึงเป็นไปได้สูงว่า ความผิดพลาดที่ธรุเวทฉบับนี้กล่าวถึงไม่ใช่ความผิดพลาดของนักธนู
มือใหม่ซึ่งมักจะยังยิงสะเปะสะปะ แต่เป็นความผิดพลาดของนักธนูที่ฝึกฝนมาแล้วระยะหนึ่ง
สามารถยิงให้ใกล้เคียงหรือเข้าเป้าได้บ้างแล้ว แต่ยังไม่แม่นยำสม่ำเสมอ จึงต้องอาศัยความรู้ส่วนนี้
มาขัดเกลาฝีมือให้เฉียบคมยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถยิงธนูได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพร้อมจะพัฒนา
ไปฝึกการยิงรูปแบบพิเศษได้หากต้องการอีกด้วย

3.5 การยิงธนูรูปแบบพิเศษ

การตั้งทำยิงให้ถูกต้องครบทุกส่วน การเรียนรู้วิธีการยิงที่ละขั้นตอนอย่างละเอียด การ
ฝึกฝนตามหลักสูตร รวมถึงการสังเกตและแก้ไขข้อผิดพลาดดังที่กล่าวไปข้างต้น นับเป็น
กระบวนการทั่วไปในการฝึกฝนธนูที่ผู้เรียนธนูทุกยุคสมัยต้องพบ นักธนูที่ผ่านกระบวนการนี้แล้วก็
ควรจะยิงธนูได้เข้าเป้า และสามารถเป็นกำลังในการรบได้ กระนั้น การฝึกฝนธนูในอินเดียโบราณก็
ไม่ได้ยุติเพียงเท่านั้น เพราะธรุเวทยังมีเนื้อหาอีกส่วนหนึ่งว่าด้วยการยิงธนูรูปแบบพิเศษอีกด้วย

การยิงธนูรูปแบบพิเศษมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบแตกต่างกันไปทั้งเรื่องตำแหน่งของ
เป้า ลักษณะเป้า หรือวิธีที่กำหนดให้ยิง ทว่าสิ่งที่โดดเด่นเหมือนกันทุกรูปแบบก็คือเป็นเป้าที่ยิงได้
ยากอย่างยิ่ง ต้องอาศัยทักษะขั้นสูงจึงจะสามารถยิงได้สำเร็จ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดของการ
ยิงธนูแบบพิเศษเหล่านี้ต่อไป แต่ในเบื้องต้นนี้จะกล่าวถึงวิธีการจำแนกประเภทเป้าธนูเสียก่อน เพื่อ

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.1.4.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

เป็นพื้นฐานให้เข้าใจมุมมองที่ชาวภารตะใช้พิจารณาเป่าธนูว่าง่าย ยาก หรือมีความพิเศษประการใด จากนั้นจึงจะกล่าวถึงวิธีฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษต่างๆไปตามลำดับ

3.5.1 ประเภทของเป่าธนู

กีฬายิงธนูมาตรฐานในปัจจุบันมีจุดมุ่งหมายเดียวคือยิงให้เข้าจุดศูนย์กลางของเป้า รูปกลมซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีคะแนนสูงสุด เป้าทั้งที่ใช้ซ้อมและที่ใช้แข่งขันจริงจึงมีลักษณะไม่ต่างกันมากนัก คือเป็นเป้าหนึ่ง ทรงแบน มีลวดลายเป็นรูปวงกลมเรียงซ้อนกันจากวงใหญ่ไปวงเล็ก ขนาด ความสูง และวัสดุที่ใช้ประกอบขึ้นเป็นเป้าอาจแตกต่างกันไปบ้าง แต่เป่าก็มีเพียงรูปแบบเดียว และตั้งไว้ในทิศทางตรงหน้า สูงราวระดับสายตาทั้งสิ้น ในทางกลับกัน การยิงธนูในวัฒนธรรมอินเดียโบราณมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้งานจริงยามออกรบ เป้าที่ใช้ฝึกจึงมีความหลากหลาย ทั้งด้าน รูปแบบ ชนิด วัสดุ ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าสิ่งของต่างๆ รอบตัวก็สามารถนำมาใช้เป็นเป้าฝึกซ้อมได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเป้าลักษณะตายตัว และผู้สอนอาจเป็นผู้กำหนดเป้าเพื่อให้ศิษย์ได้ฝึกยิง เช่นที่ โทณะสั่งให้ศิษย์ยิงหัวของนกปลอมบนยอดไม้¹²² เป็นต้น นอกจากนี้ ตำแหน่งที่วางเป่าก็ไม่จำกัด เฉพาะระดับสายตา แต่มีทั้งเป้าที่อยู่ต่ำ อยู่สูง รวมถึงเป่าหนึ่งและเป่าเคลื่อนไหวในอาคารต่างๆกัน อีกด้วย

เนื้อหาเกี่ยวกับการจำแนกประเภทของเป่าธนูปรากฏในธนูรเวททั้งฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงครบพิทติ ทว่าทั้งสองฉบับมีเกณฑ์การพิจารณาประเภทของเป่าต่างกัน วิธีการจำแนกจึงแตกต่างกันไปด้วย ดังนี้

3.5.1.1 ประเภทของเป่าธนูในธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะ

อัคนิปุราณะจำแนกเป่าธนูโดยใช้เกณฑ์แบ่งตามตำแหน่งของเป่าอันจะส่งผลต่อความยากง่ายในการยิง สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

3.5.1.1.1 เป่าทฤณะ (*Dr̥ḍha*)

คำว่า “*dr̥ḍha*” ในภาษาสันสกฤตเป็นคำที่มีความหมาย หลากหลายมาก เช่น “มัน, แน่น, หนา, แข็ง, ใหญ่, อยู่กับที่, ฯลฯ”¹²³ เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาจะ พบว่า เป่าทฤณะในธนูรเวทฉบับนี้คงหมายถึงเป้าที่สามารถยิงได้ไม่ยากนัก หรือยิงได้ง่ายกว่า กลุ่มอื่นๆในธนูรเวทฉบับเดียวกัน เนื่องจากต้นฉบับอธิบายว่าเป้าที่จัดอยู่ในประเภททฤณะ ได้แก่ เป้าที่ไม่ได้อยู่ต่ำ และเป้าที่ไม่แหลมคมไม่รุนแรง¹²⁴ สันนิษฐานว่าเป้าประเภทนี้อาจเป็นเป้าหนึ่งและ

¹²² MBh.1.123.48

¹²³ MW., p.490.

¹²⁴ AgP. 250.14

ตั้งอยู่ในระดับสายตาหรือสูงกว่านั้นไม่มาก อันนับเป็นตำแหน่งปกติสำหรับการยิงธนูขึ้นพื้นฐาน เป้าที่ใช้ในการเรียนการสอนเบื้องต้นก็อาจจัดอยู่ในกลุ่มเป้าทฤษณะนี้เช่นเดียวกัน

3.5.1.1.2 เป้าทุษกระ (*Duṣkara*)

คำภาษาสันสกฤตว่า “*duṣkara*” หมายถึง “ทำได้ยาก”¹²⁵

ต้นฉบับอธิบายว่าเป้าที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ เป้าที่อยู่สูง และเป้าที่อยู่ต่ำ¹²⁶ เป้าลักษณะนี้จะยิ่งได้ยากกว่าเป้าในระดับสายตาทั่วไป นักธนูต้องสามารถกระยะห่าง จังหวะ และองศาการยิง รวมถึงประเมินผลกระทบที่แรงโน้มถ่วงหรือแรงจากภายนอกอื่นๆ กระทำต่อลูกธนูได้แม่นยำ จึงจะสามารถยิงเข้าเป้ากลุ่มนี้ได้

3.5.1.1.3 เป้าจิตรทุษกระ (*Citraduṣkara*)

ชื่อของเป้าประเภทนี้ประกอบขึ้นจากคำว่า “*citra*” ซึ่งแปลว่า “จุด, แดกต่าง, โคดเด่น, ฯลฯ”¹²⁷ และคำว่า “*duṣkara*” รวมแล้วจึงหมายถึง “ทำได้ยากเป็นพิเศษ” ต้นฉบับอธิบายว่าเป้าชนิดนี้คือเป้าที่อยู่ระหว่างจุดกลางศีรษะและอณนะทั้งฝั่งซ้ายและขวา¹²⁸

คำว่า “อณนะ” เป็นคำที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นเองจากคำสันสกฤตในต้นฉบับว่า “*ayana*” คำนี้มีความหมายหลากหลาย แต่ในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็นศัพท์เฉพาะทางดาราศาสตร์ หมายถึงเส้นทางโคจรของดวงอาทิตย์บนท้องฟ้าในวันครีษมายันและวันเหมายัน* ดังนั้น สันนิษฐานได้ว่า เป้าจิตรทุษกระหมายถึงเป้าที่อยู่ในมุมเงยสูงมาก เกือบตั้งฉากกับพื้นโลก และอยู่ก่อนไปทางซ้ายหรือขวาของผู้ยิง อันเป็นเป้าที่ยิงได้ยากมาก และน่าจะยิ่งยากที่สุดในบรรดาเป้าทั้งสามกลุ่มของธนูเรทฉบับนี้ นักธนูจะต้องเชี่ยวชาญการประเมินตำแหน่ง ระยะห่าง จังหวะ องศาการยิง และเนื่องจากเป็นการยิงสวนแรงโน้มถ่วง ลูกธนูจะหมดกำลังอย่างรวดเร็ว เมื่อลูกธนูมีกำลังน้อย ก็ยังมีโอกาสสูงขึ้นไปที่จะเกิดความเบี่ยงเบนจากแรงกระทำอื่นๆ เช่น แรงลม

¹²⁵ MW., p.487.

¹²⁶ AgP. 250.14

¹²⁷ MW., p.396.

¹²⁸ AgP. 250.15

* วันครีษมายัน (Summer Solstice) และวันเหมายัน (Winter Solstice) คือวันที่ตำแหน่งของดวงอาทิตย์อยู่เฉยๆ ไปสุดทางทิศเหนือและทิศใต้ ตามลำดับ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นวนเวียนเป็นวัฏจักรทุกหกเดือน

เป่าทั้งสามข้างต้นเป็นกลุ่มที่ธนุรเวทฉบับอัคคินปุราณะได้จำแนกประเภทไว้อย่างชัดเจน โดยใช้เกณฑ์ตำแหน่งที่ตั้ง ทว่ามีคำประพันธ์บทหนึ่งกล่าวถึงเป่าอีกสามรูปแบบ ความว่า

*bhrāntaṃ pracalitaṃ cāiva sthiraṃ yacca bhavediti |
samantāttādayedbhindyācchedayedvyathayedapi ||AgP. 250.18||*

(เป่า)ใดเป็นเป่าที่เคลื่อนที่ไปๆมาๆ เป่าขยับเขยื้อน และเป่านิ่ง

เขาพึงยิง ทำลาย ฉีก ทิ่มแทง(เป่าเหล่านั้น)โดยสมบูรณ์

คำประพันธ์บทนี้ปรากฏท้ายอธยายะที่ 250 ของธนุรเวทฉบับอัคคินปุราณะ ไม่ได้อยู่ร่วมกับเนื้อหาช่วงที่อธิบายการจำแนกประเภทเป่าข้างต้น กระนั้น ก็ยังสามารถเห็นได้ว่ามีแนวคิดการแบ่งประเภทของเป่าอยู่ในคำประพันธ์บทนี้ ทั้งยังใช้วิธีจำแนกต่างเกณฑ์กับเป่ากลุ่มแรกด้วย คือในบทนี้จะพิจารณาเป่าจากลักษณะการเคลื่อนไหว ว่าอยู่นิ่ง (*sthira*) ขยับเขยื้อน (*pracalita*) หรือเคลื่อนที่ไปๆมาๆ (*bhrānta*) ทว่าต้นฉบับก็ไม่มีคำอธิบายเพิ่มใดๆ เกี่ยวกับเป่าเหล่านี้เลย จึงไม่สามารถระบุได้ว่าเป่าในคำประพันธ์บทนี้สัมพันธ์กับเป่ากลุ่มแรก คือเป่าทฤณะ-เป่าทฤษะ-เป่าจิตฤษะหรือไม่ เป่าเหล่านี้อาจเป็นเป่าเดียวกันกับเป่ากลุ่มแรกโดยตรง (เช่น เป่าทฤณะเป็นเป่านิ่ง เป่าจิตฤษะเป็นเป่าเคลื่อนที่) หรือเป่ากลุ่มแรกแต่ละประเภทจะมีวิธีเคลื่อนไหวสามรูปแบบ (คือเป่าทฤณะก็มีทั้งที่อยู่นิ่ง ขยับเขยื้อน และเคลื่อนที่ เป่าทฤษะและเป่าจิตฤษะก็เช่นกัน) หรือเป่าสองกลุ่มนี้อาจไม่สัมพันธ์กันเลย เป็นเพียงการรวบรวมต้นฉบับต่างๆ มาบันทึกไว้ด้วยกันในธนุรเวทฉบับนี้ก็ว่าได้

อย่างไรก็ตาม การปรากฏเป่าสองกลุ่มซึ่งใช้เกณฑ์พิจารณาต่างกันเช่นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า แม้ในสมัยของธนุรเวทฉบับอัคคินปุราณะ การจำแนกประเภทของเป่าก็มีมากกว่าหนึ่งวิธีแล้ว แต่สาเหตุที่ต้องกำหนดเกณฑ์มากกว่าหนึ่งเกณฑ์ รวมถึงลักษณะการใช้งานแต่ละเกณฑ์ในสถานการณ์จริงนั้น ไม่สามารถตีความได้แน่ชัดโดยอาศัยหลักฐานทางวรรณคดีเพียงทางเดียว

3.5.1.2 ประเภทของเป่าธนูในธนุรเวทฉบับสารงครบทัทติ

ธนุรเวทฉบับสารงครบทัทติกล่าวถึงการแบ่งประเภทของเป่าธนูไว้อย่างชัดเจน โดยใช้เกณฑ์พิจารณาจากการเคลื่อนที่ของเป่าและผู้ยิง สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท แต่ไม่มีการระบุไว้เลยว่า เป่าเหล่านั้นตั้งอยู่ในตำแหน่งใด มีความยากง่ายต่างกันอย่างไร หรือจะต้องเรียงลำดับการฝึกฝนอย่างไร

เป่าทั้ง 4 ประเภทนั้น มีดังต่อไปนี้

3.5.1.2.1 เป้าสติระ (Sthira)

คำว่า “*sthira*” แปลว่า “นิ่ง, มั่น, มั่นคง, ฯลฯ”¹²⁹ ชื่อนี้สอดคล้องกับลักษณะของเป้า คือเป็นเป้านิ่งและผู้ที่ยิงก็ต้องยืนนิ่งอยู่เช่นกัน ต้นฉบับกล่าวว่าเป้าสติระมี 3 ประเภท (*triprakāra*) และผู้ที่สามารถยิงเป้าสติระได้จะเรียกว่า “สติระเวธิน (*Sthiravedhin*)”¹³⁰ ทว่ากลับไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมใดๆ ไว้เลย ทำให้ไม่ทราบว่เป้าสติระทั้งสามประเภทมีรูปแบบอย่างไร และนักธนูจะได้รับฉายา “สติระเวธิน” ซึ่งอาจแปลว่า “ผู้ยิงเป้าสติระ” หรือ “ผู้ยิงเป้านิ่ง”¹³¹ นั้นเมื่อใด เพราะการ “ยิงเป้านิ่งโดยยืนนิ่ง” อาจหมายถึงการยิงธนูอย่างง่ายซึ่งเป็นกิจกรรมแรกๆ ใน การเรียน หรืออาจเป็นเป้าที่ไกลและยาก สมควรที่นักธนูจะได้รับฉายาหากยิงสำเร็จก็เป็นได้*

3.5.1.2.2 เป้าจละ (Cala)

คำว่า “*cala*” แปลว่า “ขยับ, เคลื่อนไหว”¹³² ธนูเวทฉบับ สারণชรปัทมดิกกล่าวถึงเป้าประเภทนี้ว่า หมายถึงกรณีที่ผู้ยิงยืนนิ่งแต่ยิงเป้าที่เคลื่อนไหว¹³³

3.5.1.2.3 เป้าจลาจละ (Calācala)

คำว่า “*calācala*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*cala*” และ “*acala*” ซึ่งคำหลังนี้หมายถึง “ไม่เคลื่อนไหว”¹³⁴ ดังนั้นชื่อเป้าจลาจละจึงควรว่า “มีทั้งการเคลื่อนไหวและการอยู่นิ่ง” เนื่องจากต้นฉบับกล่าวว่าเป้าประเภทนี้เป็นเป้านิ่ง แต่ผู้ยิงต้องกำลังเคลื่อนที่อยู่¹³⁵

3.5.1.2.4 เป้าทวะจละ (Dvayacala)

ชื่อทวะจละประกอบขึ้นจากคำว่า “*dvaya*” ซึ่งแปลว่า “สอง, คู่”¹³⁶ และคำว่า “*cala*” ชื่อนี้จึงมีความหมายว่า “เคลื่อนที่ทั้งสองฝ่าย” สอดคล้องกับคำอธิบายใน ต้นฉบับที่ว่า เป้าทวะจละคือทั้งเป้าและผู้ยิงกำลังเคลื่อนที่อยู่ทั้งคู่ และนักธนูต้องผ่านการฝึกหนัก จึงจะยิงเป้านี้ได้สำเร็จ¹³⁷

¹²⁹ MW., p.1264.

¹³⁰ ŚP. 80.94

¹³¹ MW., pp.1264, 1018.

* เรื่องฉายาของนักธนู ดูรายละเอียดได้ที่ท้ายหัวข้อ 3.5.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

¹³² MW., p.391.

¹³³ ŚP. 80.95

¹³⁴ MW., p.8.

¹³⁵ ŚP. 80.96

¹³⁶ MW., p.503.

¹³⁷ ŚP. 80.97

จะเห็นได้ว่า ฆนุรเวทฉบับสารงครบพิทติจําแนกประเภทของเป้าโดยพิจารณาจากการเคลื่อนที่ ต่างจากเกณฑ์หลักของฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะซึ่งแบ่งตามตำแหน่งที่ตั้งเป้า ทว่า วิธีจําแนกในฉบับสารงครบพิทติกลับไปคล้ายคลึงกับกลุ่มเป้าในคำประพันธ์บทที่ 250.18 ของฉบับอัคนิปุราณะ ความแตกต่างเพียงเล็กน้อยคือฉบับสารงครบพิทติจะพิจารณาการเคลื่อนที่ของผู้ยิงประกอบด้วย ขณะที่ฉบับอัคนิปุราณะคํานึงเฉพาะการเคลื่อนไหวของเป้าเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การแบ่งประเภทของเป้าตามการเคลื่อนที่ก็น่าจะเป็นเกณฑ์ที่สำคัญและนิยามกันแพร่หลายไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเกณฑ์ด้านตำแหน่งที่ตั้ง จึงได้ปรากฏอยู่ในฆนุรเวททั้งสองฉบับ แม้จะเห็นคํากลางไม่ชัดเจนนักในฉบับอัคนิปุราณะก็ตาม

การศึกษาการแบ่งประเภทเป้าฆนุในฆนุรเวททั้งสองฉบับทำให้เห็นได้ชัดถึงมุมมองของวัฒนธรรมอินเดียโบราณต่อวิธีการพิจารณาเป้าอันหนึ่งๆ ว่ามีหลากหลายด้าน โดยเฉพาะเรื่องตำแหน่งที่ตั้งและการเคลื่อนที่ อันจะเป็นพื้นฐานช่วยให้เข้าใจเป้าสำหรับการยิงรูปแบบพิเศษและแนวคิดของชาวภารตะต่อเป้ากลุ่มนั้นได้ดียิ่งขึ้นด้วย

3.5.2 การฝึกฝนฆนุรูปแบบพิเศษต่างๆ

หลังจากผ่านการเรียนรู้และฝึกฝนจนสามารถยิงเป้าสำหรับฝึกซ้อมทั่วไปได้คล่องแคล่วแม่นยำดีแล้ว นักฆนุบางส่วนอาจก้าวเข้าสู่การยิงฆนุรูปแบบพิเศษ ซึ่งมีความยากเหนือกว่าการฝึกธรรมดาอยู่มาก ทั้งด้วยลักษณะของเป้า หรือวิธีที่กำหนดในการยิงเป้า ต้องอาศัยความอดทนฝึกฝนอย่างหนักกระทั่งเกิดความเชี่ยวชาญเอกอุจึงจะสามารถยิงเป้าเหล่านั้นได้ และเมื่อทำได้สำเร็จ นักฆนุคนนั้นก็จะได้รับการยกย่องเหนือนักฆนุอื่นๆ

ต้นฉบับฆนุรเวทแยกการฝึกฆนุรูปแบบพิเศษมากล่าวไว้ในช่วงท้ายๆ ไม่อธิบายร่วมกับส่วนการฝึกฝนธรรมดา เนื้อหาว่าด้วยวิธีการฝึกฝนฆนุแบบพิเศษหลากหลายรูปแบบนั้นพบเฉพาะในฆนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอข้อมูลและวิเคราะห์ประเด็นนี้โดยอาศัยฆนุรเวทฉบับนี้เป็นสำคัญ ส่วนฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะก็มีการกล่าวถึงเป้าชนิดหนึ่งแยกไว้ต่างหากจากส่วนที่อธิบายการฝึกธรรมดาด้วย คือเป้าภรมณะ (*Bhramana*) โดยกล่าวเพียงว่าเป็นเป้าที่มีลักษณะแน่นหนา ทำขึ้นจากขนนก และจะใช้ฝึกภายหลังจากเป้าชนิดอื่นๆ¹³⁸ แต่ก็ไม่ได้อธิบายรายละเอียดใดๆเพิ่มเติม ทำให้ไม่สามารถตีความได้ว่าเป้าภรมณะเป็นเป้าสำหรับการยิงรูปแบบพิเศษหรือไม่ประการใด ผู้วิจัยจึงไม่เลือกนำเป้าชนิดนี้มาวิเคราะห์ร่วมด้วย

ลำดับต่อไปจะนำเสนอการฝึกฝนฆนุรูปแบบพิเศษที่ปรากฏในฆนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ แต่เนื่องจากต้นฉบับจัดกลุ่มเนื้อหาส่วนนี้ไว้ค่อนข้างสับสน ผู้วิจัยจึงได้เรียบเรียง

¹³⁸ AgP. 250.17

ข้อมูลขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและเข้าใจง่ายที่สุด และได้แบ่งรูปแบบการฝึกเหล่านั้น ออกเป็น 11 รูปแบบ ดังนี้

3.5.2.1 การยิงเหล็ก

ธนุรเวทฉบับสารงครบพิทศได้จัดกลุ่มการยิง 4 รูปแบบเข้าไว้ด้วยกันใน หัวข้อ “เป้ายากสี่ประการ (*Dr̥dhacatuṣka*)” โดยเอ่ยถึงการยิงเหล็กไว้เป็นอันดับแรกในกลุ่มนี้ ต้นฉบับกล่าวว่าเหล็กที่เป็นเป้าในกรณีนี้จะต้องทำเป็นรูปทรงบาตร * มีความหนา 0.5 อังคุละ นักธนูพึงยิงโดยใช้ลูกธนูที่มีหัวแบบกากคุดณะ ** หากยิงบาตรมากกว่า 3 ใบแตกด้วยลูกธนูดอกเดียว จึงจะนับว่ายิงเป้านี้ได้สำเร็จ และนักธนูจะได้รับฉายาว่า “ทฤฒฆาติน (*Dr̥dhaghātin*)”¹³⁹ อันแปลได้ว่า “ผู้ทำลายเป้ายาก” ตามคำที่ประกอบขึ้นคือ “*dr̥dha*” และ “*ghātin*” ซึ่งแปลว่า “ผู้ฆ่า, ผู้ทำลาย”¹⁴⁰

3.5.2.2 การยิงแผ่นหนัง

การยิงรูปแบบนี้ก็เป็นหนึ่งในหัวข้อ “เป้ายากสี่ประการ” เช่นเดียวกัน มีลักษณะคือนักธนูต้องยิงแผ่นหนังจำนวน 24 แผ่นด้วยลูกธนูดอกเดียวให้ทะลุ ลูกธนูที่เหมาะสม สำหรับการยิงรูปแบบนี้คือลูกธนูที่มีหัวแบบอารามุฆะ *** และต้นฉบับยังกล่าวด้วยว่า ผู้ที่ยิงได้ เช่นนี้ก็จะสามารถยิงธนูทะลุร่างกายของพญาช้างได้ด้วย¹⁴¹

อนึ่ง ฝ่ายวรรณคดีบาลี ในอรรถกถาของสุขุมาลสูตรก็มีการกล่าวถึงการยิง แผ่นหนังเช่นเดียวกัน โดยเล่าว่าพระโพธิสัตว์วิทศัตถะได้แสดงศิลปะต่างๆต่อหน้าเจ้าศากยะทั้งหลายเพื่อแสดงถึงความเพียบพร้อมที่จะอภิเษกสมรส หนึ่งในศิลปะที่ทรงแสดงคือการยิงหนัง กระบือแห่ง 60 แผ่นให้ทะลุ (*สมุทฺธิปตฺถํ สุกฺขมฺหิสสมมํ วินฺวิชฺฌิตํ วมุทฺตีตํ*)¹⁴² แม้จะมีรายละเอียดต่างจากธนุรเวทไปบ้าง แต่ข้อความนี้ก็ช่วยยืนยันได้ว่า สำหรับชาวภารตะโบราณ การยิงแผ่นหนัง

* คำประพันธ์บทที่อธิบายรายละเอียดของการยิงรูปแบบนี้ (ŚP. 80.145) เลือกใช้คำว่า “บาตร โลหะ (*lohapātra*)” แต่คำประพันธ์ข้างเคียงอื่นๆอีกสองบท (ŚP. 80.144; 80.148) ใช้คำว่า “เหล็ก (*ayas*)” เป้านี้จึงควรเป็นบาตรเหล็กมากกว่าจะเป็น โลหะชนิดอื่น

** หัวลูกธนูกากคุดณะ (*Kākatuṇḍa*) เป็นหัวลูกธนูสำหรับยิงโลหะ (ŚP. 80.66)

¹³⁹ ŚP. 80.145; 80.148

¹⁴⁰ MW., p.377.

*** หัวลูกธนูอารามุฆะ (*Ārāmukha*) เป็นหัวลูกธนูสำหรับยิงแผ่นหนัง (ŚP. 80.65)

¹⁴¹ ŚP. 80.146; 80.148

¹⁴² อจ. ตัก. อ. (บาลี) 2/206.

จำนวนมากนับเป็นหนึ่งในรูปแบบการยิงธนูขั้นสูงซึ่งสามารถใช้เป็นบททดสอบฝีมือของนักธนูได้อย่างดี

3.5.2.3 การยิงหมอน้ำ

อีกหนึ่งใน “เป้ายากสี่ประการ” ของธนูรเวทฉบับสารงคธรรปัทธติ คือการยิงหมอน้ำที่กำลังลอยอยู่ในน้ำ ด้วยลูกธนูที่มีหัวแบบสูจิमुखะ* หากยิงได้นักธนูก็จะได้ฉายาว่า “ทฤฒเกทิน (*Dr̥ḍhabhedin*)”¹⁴³ ซึ่งแปลว่า “ผู้ทำลายเป้ายาก” ตามคำที่มาประกอบกันคือ “*dr̥ḍha*” และ “*bhedin*” ซึ่งแปลว่า “ผู้ทำลาย, ผู้หัก, ผู้ที่มแทง”¹⁴⁴

3.5.2.4 การยิงก้อนดิน

การยิงก้อนดินเป็นการยิงรูปแบบสุดท้ายในกลุ่ม “เป้ายากสี่ประการ” มีลักษณะเป้าเป็นก้อนดินที่กำลังหมุนวนอยู่บนวงล้อ ต้นฉบับกล่าวถึงการยิงรูปแบบนี้รวมไปกับการยิงหมอน้ำ และให้รายละเอียดของการยิงทั้งสองรูปแบบไว้ตรงกัน กล่าวคือ ลูกธนูที่กำหนดให้ใช้ก็เป็นแบบเดียวกันคือแบบหัวลูกธนูสูจิमुखะ หากนักธนูยิงสำเร็จก็จะได้ฉายา “ทฤฒเกทิน” เหมือนกันด้วย¹⁴⁵ สาเหตุที่ธนูรเวทกล่าวถึงการยิงก้อนดินรวมกับการยิงหมอน้ำเช่นนี้คงเนื่องมาจากรูปแบบของเป้าทั้งสองนี้คล้ายคลึงกันมากจนไม่จำเป็นต้องแยกออกจากกัน นั่นคือเป็นการยิงสิ่งที่เคลื่อนที่ในลักษณะหมุนวนเป็นวงกลม

3.5.2.5 การยิงแบบพาดงังคะ (*Bāṇabhaṅga*)

คำว่า “*bāṇabhaṅga*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*bāṇa*” ซึ่งแปลว่า “ลูกธนู” และ “*bhaṅga*” แปลว่า “การหัก, การทำลาย”¹⁴⁶ รวมถึงมีความหมายว่า “การหักลูกธนู” เมื่อพิจารณาบริบทพร้อมด้วยแล้วสามารถตีความได้ว่า การยิงแบบพาดงังคะหมายถึง “การยิงทำลายลูกธนูของอีกฝ่าย”

การยิงแบบพาดงังคะมีสองรูปแบบย่อย ประการแรกคือการยิงทำลายลูกธนูที่ปักอยู่แล้วบนเป้า ส่วนอีกประการหนึ่งคือการยิงทำลายลูกธนูที่กำลังเคลื่อนที่ ทั้งสองรูปแบบมีรายละเอียดไม่มากนัก ต้นฉบับกล่าวแต่เพียงว่า ในการยิงทำลายลูกธนูที่ปักอยู่บนเป้า

* หัวลูกธนูสูจิमुखะ (*Sūcīmukha*) เป็นหัวลูกธนูสำหรับยิงเจาะเกราะ (ŚP. 80.65)

¹⁴³ ŚP. 80.147-148

¹⁴⁴ MW., p.766.

¹⁴⁵ ŚP. 80.147-148

¹⁴⁶ MW., pp.727, 744.

นักธนูจะต้องใช้ลูกธนูที่มีหัวแบบทวิผลิเกะ* ยิงออกไปในแนวขวาง ส่วนการยิงทำลายลูกธนูเคลื่อนที่นั้น ลูกธนูที่เป็นเป้าหมายต้องพุ่งเข้าหาผู้ที่กำลังจะยิงพาดกัณฑ์ และจะต้องพุ่งในแนวระนาบ (ไม่ใช่ลูกธนูที่ยิงขึ้นฟ้า) หากผู้ใดยิงรูปแบบนี้ได้สำเร็จ ก็จะได้ฉายาว่า “พาดจเจทิน (*Bānacchedin*)”¹⁴⁷ ซึ่งแปลว่า “ผู้ยิงตัดลูกธนู” ตามการประกอบศัพท์จากคำว่า “*bāna*” และ “*chedin*” ซึ่งแปลว่า “ผู้ตัด”¹⁴⁸

เรื่องการยิงทำลายลูกธนูมีประเด็นที่น่าสนใจในวรรณคดีบาลีด้วย กล่าวคือ อรรถกถาของสรภังคชาดก มีการเอ่ยถึงนักธนูคนหนึ่งซึ่งเรียกว่า “*สรเวธิ*”¹⁴⁹ ซึ่งชื่อนี้แปลได้ว่า “ผู้ยิงหักลูกธนู” จากการประกอบกันของคำว่า “*สร*” ซึ่งแปลว่า “ลูกธนู” และ “*เวธิ*” ซึ่งแปลว่า “การยิง”¹⁵⁰ เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องจะพบว่านักธนูสรเวธินี้เป็นหนึ่งในผู้ที่มีความสามารถและสถานะเหนือกว่านักธนูธรรมดา จึงสันนิษฐานได้ว่า สรเวธิในวรรณคดีบาลีและพาดกัณฑ์ในธนุรเวทน่าจะมีความคล้ายคลึงกัน คือเป็นการยิงทำลายลูกธนูของอีกฝ่าย และนับเป็นการยิงรูปแบบพิเศษซึ่งจะนำเกียรติยศมาสู่ผู้ยิงเช่นเดียวกัน ส่วนรายละเอียดของการยิงจะมีความเหมือนหรือแตกต่างกันนั้น ยังไม่มีหลักฐานที่จะอธิบายได้แน่ชัด

นอกจากเรื่องสรเวธิแล้ว ในอรรถกถาชาดกเดียวกันยังปรากฏคำว่า “*สรภงฺก*” อีกด้วย ว่าเป็นชื่อฉายาที่พระโพธิสัตว์ได้รับหลังจากแสดงศิลปการธนู ตันฉบับอธิบายว่า พระโพธิสัตว์ยิงลูกธนูหลายดอกขึ้นไปในอากาศให้เป็นปราสาทศร** เป็นอาทิ จากนั้นก็ยิงลูกธนูอีกดอกหนึ่งขึ้นไปทำลายปราสาทศรนั้นให้เป็นชิ้นๆ พระองค์จึงเป็นที่รู้จักในนามนี้¹⁵¹ อนึ่ง คำว่า “*สรภงฺก*” นั้นมีความหมายโดยศัพท์และลักษณะการประกอบรูปคำเหมือนคำว่า “*bānabhāṅga*” ทุกประการ ต่างแต่เพียงเลือกใช้คำ “*สร*” มาแทน “*bāna*” เท่านั้น ดังนั้น แม้ว่าอรรถกถาชาดกกับ

* หัวลูกธนูทวิผลิเกะ (*Dviphalika*) ไม่มีคำอธิบายในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัททศิวาเป็น หัวลูกธนูที่มีลักษณะเช่น ไรหรือ ใช้งานอย่างไร ทว่ามีหัวลูกธนูอีกรูปแบบหนึ่งที่มีชื่อคล้ายกันและปรากฏอยู่ในคำอธิบายของธนุรเวทฉบับนี้ คือหัวลูกธนูทวิภัลลกะ (*Dvibhallaka*) หรือทวิภัลล (Dvibhalla) ใช้สำหรับยิงสายธนูและลูกธนูของฝ่ายตรงข้าม (ŚP. 80.63; 80.66)

¹⁴⁷ ŚP. 80.150-151

¹⁴⁸ MW. p.407.

¹⁴⁹ พุ. ชา. จตุตถาลีศ. อ. (บาลี) 7/368-369.

¹⁵⁰ T.W. Rhys Davids and William Stede, eds., *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*, 6th ed. (London: The Pali Text Society, 1972), pp.697, 648.

** ปราสาทศร (*สรปราสาท*) เป็นรูปแบบศิลปการธนูชนิดหนึ่งในวรรณคดีบาลี

¹⁵¹ พุ. ชา. จตุตถาลีศ. อ. (บาลี) 7/383.

ธนุรเวทจะอธิบายการยิงทั้งสองนี้ไว้ต่างกัน แต่ความคล้ายคลึงของรูปคำเช่นนี้อาจแสดงว่าทั้งสองคำมีความสัมพันธ์กันมาก่อนก็เป็นได้

3.5.2.6 การยิงแบบวารฎีกาบรรตะ (*Varāṭikāvarta*)

ชื่อ “*Varāṭikāvarta*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*varāṭikā*” และ “*āvarta*” ซึ่งแปลว่า “หอยเบียด” และ “การหมุน”¹⁵² ตามลำดับ จึงมีความหมายโดยศัพท์ว่า “การหมุนของหอยเบียด” เมื่อพิจารณาบริบทร่วมด้วยก็จะสามารถตีความได้ว่า การยิงแบบวารฎีกาบรรตะคือ “การยิงที่มีเป้าเป็นหอยเบียดที่กำลังหมุน”

ต้นฉบับอธิบายการเตรียมเป้าสำหรับการยิงรูปแบบนี้ว่า ต้องผูกขนม้าที่ท่อนไม้ และผูกหอยเบียดไว้ที่ขนม้านั้น จากนั้นผู้ช่วยจะใช้มือหมุนท่อนไม้ให้หอยเบียดหมุน และนักธนูต้องยิงหอยเบียดที่กำลังหมุนนั้น ผู้ที่ยิงสำเร็จจะได้ชื่อว่า “ธนุรธร (*Dhanurdhara*)”¹⁵³ ซึ่งแปลว่า “ผู้ทรงไว้ซึ่งธนู”¹⁵⁴

อนึ่ง ธนุรเวทฉบับสารงครบพิทศได้เอ่ยถึงการยิงแบบ “กรวารบรรตะ (*Karāvarta*)” ไว้ด้วย¹⁵⁵ ซึ่งสันนิษฐานว่าหมายถึงการยิงแบบวารฎีกาบรรตะนั่นเอง พิจารณาได้จากตำแหน่งที่คำนี้ปรากฏในต้นฉบับ และจากความหมายของชื่อตามคำที่ประกอบขึ้นคือ “*kara*” ซึ่งแปลว่า “มือ”¹⁵⁶ กับ “*āvarta*” อันแปลรวมได้ว่า “การหมุนด้วยมือ” สอดคล้องกับคำอธิบายของการยิงวารฎีกาบรรตะที่ว่า ผู้ช่วยต้องหมุนท่อนไม้ด้วยมือเพื่อให้หอยเบียดหมุนเป็นเป้าสำหรับนักธนู

3.5.2.7 การยิงแบบกาษฐัจเฉทนะ (*Kāṣṭhacchedana*)

คำว่า “*kāṣṭhacchedana*” ประกอบขึ้นจากคำว่า “*kāṣṭha*” แปลว่า “ท่อนไม้” และ “*chedana*” แปลว่า “การตัด, การฉีก, การทำลาย”¹⁵⁷ รวมถึงมีความหมายว่า “การฉีกท่อนไม้” หรืออาจแปลอย่างตีความได้ว่า “การยิงที่มีการฉีกท่อนไม้เป็นเป้า” คือยิงเพื่อฉีกท่อนไม้นั่นเอง

การยิงรูปแบบนี้มีวิธีการเรียบง่าย คือใช้ท่อนไม้ชิ้นที่มีลักษณะเหมือนหางวัวเป็นเป้า และยิงด้วยลูกธนูที่มีหัวแบบกษุประ * หากนักธนูยิงให้ท่อนไม้ฉีกออกได้ก็นับว่ายิง

¹⁵² MW. pp.921, 156.

¹⁵³ ŚP. 80.152

¹⁵⁴ MW., p.509.

¹⁵⁵ ŚP. 80.149

¹⁵⁶ MW., p.253.

¹⁵⁷ MW., pp.281, 407.

* หัวลูกธนูกษุประ (*Kṣurapra*) เป็นหัวลูกธนูสำหรับยิงคันธนูของอีกฝ่าย (ŚP. 80.65)

สำเร็จและจะได้ฉายาว่า “กายฐัจเจตตฤ (*Kāṣṭhacchettṛ*)”¹⁵⁸ ซึ่งแปลว่า “ผู้ถือท่อนไม้” ตามคำ
ที่มาประกอบกันคือ “*kāṣṭha*” และ “*chettṛ*” ซึ่งคำหลังนี้หมายถึง “ผู้ตัด, ผู้ถือ”¹⁵⁹

เนื่องจากต้นฉบับไม่อธิบายรายละเอียดใดๆ ไปได้เลย ทำให้ไม่สามารถสรุป
ได้ว่า ท่อนไม้ที่ใช้เป็นเป้าควรมีขนาดเท่าไร หรือที่ว่า “เหมือนหางวัว (*gopucchasaṃnibham*)”
นั่นคือมีรูปร่างลักษณะอย่างไรแน่ กระนั้นก็อาจพิจารณาได้ว่า การเลือกใช้ท่อนไม้ชิ้น (*sārdram*)
คงหมายถึงให้ใช้ท่อน ไม้ที่ยังสด มีเนื้อไม้เหนียว นึกยาก อันจะเป็นการท้าทายความสามารถนักธนู

3.5.2.8 การยิงแบบพินทุกะ (*Binduka*)

คำว่า “*binduka*” แปลว่า “หยด, จุด”¹⁶⁰ การยิงแบบพินทุกะจึงหมายถึง
“การยิงจุดหรือรอยเล็กๆ” ต้นฉบับกล่าวว่า ให้แต้มรอยสีสว่างอันเหมือนดอกพินทุกะ * สีอ่อนที่เป้า
ผู้ที่ยิงรอยแต้มเล็กๆนั้น ได้จะเรียกว่า “จิตร โยธิน (*Citrayodhin*)”¹⁶¹ ซึ่งแปลว่า “ผู้ชำนาญยุทธด้วย
รอยจุด”^{**} ตามคำที่ประกอบกันคือ “*citra*” และ “*yodhin*” อันมีความหมายว่า “รอยแต้ม” และ
“นักรบ”¹⁶² ตามลำดับ

3.5.2.9 การยิงแบบโคลกะยุคะ (*Golakayuga*)

คำว่า “*golaka*” หมายถึง “ลูกบอล” ส่วนคำว่า “*yuga*” แปลว่า “คู่, แยก,
ยุค, ฯลฯ”¹⁶³ แต่พิจารณาจากบริบทในที่นี้แล้วควรจะแปลว่า “คู่” ดังนั้น “*golakayuga*” จึง
หมายถึง “คู่ของลูกบอล” ที่ใช้เป็นเป้าสำหรับการยิงรูปแบบนี้

¹⁵⁸ ŚP. 80.153

¹⁵⁹ MW., p.407.

¹⁶⁰ MW., p.731.

* ในขั้นนี้ไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่า “พินทุกะ (*Bandhūka*)” คือพืชชนิดใด เนื่องจาก
พจนานุกรมให้ชื่อวิทยาศาสตร์ไว้สองชื่อ ได้แก่ *Terminalia tomentosa* และ *Pentapetes*
phoenicea (MW., p.721)

¹⁶¹ ŚP. 80.154

** คำว่า “*citrayodhin*” นี้อาจแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ผู้รบอย่างหลากหลาย” (MW.,
p.397.) เนื่องจากคำว่า “*citra*” นั้นสามารถแปลว่า “หลากหลาย” ได้ด้วย ทว่าในที่นี้ควรเลือกแปล
คำว่า “*citra*” ว่า “รอยแต้ม” อันจะสอดคล้องกับเนื้อหาที่กล่าวว่านักธนูจะต้องยิงรอยแต้มบนเป้า
มากกว่า

¹⁶² MW., pp.396, 858.

¹⁶³ MW., pp.368, 854.

ลักษณะการยิงแบบโคลกะยุคคือ เหล่าผู้ช่วยจะยื่นประจันหน้ากับนักธนู และขว้างลูกบอลไม้สองลูกขึ้นสู่เบื้องบนทางด้านหน้าของตนให้ไกลจนเอื้อมไม่ถึง ลูกบอลจะพุ่งไปทางด้านหลังของนักธนู นักธนูต้องหันกลับและยิงลูกบอลให้ได้ด้วยลูกธนูสองดอก หากทำสำเร็จ จะนับว่านักธนูผู้นั้นเลิศสุดในบรรดานักธนูทั้งหลาย และจะเป็นที่ยกย่องของพระเจ้าแผ่นดินทั้งปวง¹⁶⁴

3.5.2.10 การยิงแบบชาวัลลักษยะ (*Dhāvallakṣya*)

คำว่า “*dhāvallakṣya*” เป็นการประกอบคำขึ้นจากคำว่า “*dhāvat*” และ “*lakṣya*” ซึ่งแปลว่า “วิ่งอยู่” และ “เป้า” ตามลำดับ¹⁶⁵ กระนั้นหากพิจารณาบริบทประกอบด้วยจะพบว่า การยิงแบบชาวัลลักษยะนั้น สิ่งที่กำลังวิ่งหรือเคลื่อนไหวยกลับไม่ใช่เป้า แต่เป็นตัวนักธนูเอง ต้นฉบับอธิบายการยิงรูปแบบนี้ไว้น้อยมาก กล่าวเพียงว่า นักธนูทั้งสี่เหล่าทัพ คือนักธนูบนหลังช้าง บนหลังม้า บนรถ และนักธนูที่เดินเท้า จะต้องฝึกหนักด้วยการวิ่งและยิงเป้าที่หมายเอาไว้ให้ได้¹⁶⁶ แต่ไม่เอ่ยถึงลักษณะของเป้าหรือฉายาที่นักธนูจะได้รับเมื่อยิงสำเร็จได้เลย

3.5.2.11 การยิงแบบศัพทเวธิน (*Śabdavedhin*)

คำว่า “*śabda*” มีความหมายว่า “เสียง” และคำว่า “*vedhin*” คือ “การยิง”¹⁶⁷ การยิงแบบศัพทเวธินจึงแปลว่า “การยิงโดยใช้เสียง, การยิงตามเสียง, การยิงไปที่เสียง” ก็ได้ ต้นฉบับอธิบายการยิงรูปแบบนี้ว่าเป็นการยิงในที่มืด โดยการวางบาตรโลหะผสม* ไว้ห่างจากเป้า 2 หัสตะ แล้วให้ผู้ช่วยใช้ก้อนกรวดเคาะบาตรให้เกิดเสียง นักธนูต้องอาศัยโสตสัมผัสคะแนนตำแหน่ง

¹⁶⁴ ŚP. 80.155-156

¹⁶⁵ MW., pp.516, 893.

¹⁶⁶ ŚP. 80.157

¹⁶⁷ MW., pp.1052, 1018.

* คำว่า “โลหะผสม” ในที่นี้แปลจากคำในต้นฉบับว่า “*kāmsya*” พจนานุกรมแต่ละฉบับให้ความหมายไว้หลากหลาย มีทั้งว่าเป็นคิวโปรนิกเกิล (Cupronickel หรือ White copper เป็นส่วนผสมระหว่างทองแดงกับนิกเกิล) (MW., p.266.; Vaman Shivram Apte, The Practical Sanskrit-English Dictionary, p.346.), สัมฤทธิ์ (Bell-metal เป็นส่วนผสมระหว่างทองแดงกับดีบุก) (MW., p.266.; Vaman Shivram Apte, The Practical Sanskrit-English Dictionary, p.346.), ทองเหลือง (MW., p.266.; Arthur Anthony Macdonell, A Practical Sanskrit Dictionary, 8th ed. (Oxford: Oxford University Press, 1979), p.65.), ดีบุกผสมพลวง ตะกั่ว และบิสมีท (Queen’s metal) (MW., p.266), หรือเป็นทองแดงผสมสังกะสี (MW., p.266)

ของเป่าจากเสียง จากนั้นผู้ช่วยจะเคาะบาตรอีกครั้งหนึ่ง แล้วให้นักธนูยิง การจะยิงเข้าเป้าได้ต้องเกิดจากการฝึกฝนตามกฎเกณฑ์เป็นประจำ¹⁶⁸

นอกจากธนูรเวทแล้ว วรรณคดีอื่นๆก็มีการกล่าวถึงการยิงโดยอาศัยการฟังเสียงเช่นเดียวกัน เช่นที่ปรากฏในมหากาธะว่า อรชุนได้ใช้การยิงแบบศัพท์เวชยะ (*Śabda-vedhya*) ในการสู้กับจิตรเสน (*Citrasena*) ราชาแห่งคนธรรพ์¹⁶⁹ โดยอรชุนเองก็มีฉายาหนึ่งว่า “ศัพท์เวชิน” ด้วย¹⁷⁰ ส่วนเอกลายยะ (*Ekalavya*) ก็ใช้การยิงศัพท์เวชิตวะ (*Śabdavedhitva*) ยิงปากสุนัขที่กำลังเห่าจากที่ไกล¹⁷¹ หรือในวรรณคดีบาลี อรรถกถาของสรภังคชาดกก็เล่าว่าพระโพธิสัตว์ได้ประลองความสามารถกับนักธนูสี่นาย หนึ่งในนั้นคือ “นักธนูศัพท์เวชิ (*สพทเวชิ*)”¹⁷² แม้ว่าต้นฉบับจะไม่ได้อธิบายใดๆเพิ่มเติม แต่อาจสันนิษฐานได้จากรูปศัพท์ว่าการยิงศัพท์เวชินของธนูรเวท ศัพท์เวชยะและศัพท์เวชิตวะของมหากาธะ และศัพท์เวชิของวรรณคดีบาลีมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเป็นการยิงที่นักธนูต้องใช้การฟังเสียงกำหนดตำแหน่งเป้าแทนการมองอย่างปกติ ส่วนรายละเอียดอื่นๆไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด

จะเห็นได้ว่าการฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษทั้งหมดเหล่านี้มีความโดดเด่นเหนือกว่าการฝึกฝนธรรมดาอย่างเห็นได้ชัด และการฝึกพิเศษแต่ละรูปแบบก็มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกัน บ้างใช้เป้าที่แข็งแรงแรงมาก บ้างใช้เป้าที่เคลื่อนที่รวดเร็วทำให้ยิงโดนได้ยาก หรือบ้างก็มีข้อกำหนดพิเศษในการยิง เช่นการยิงโคลกยะคุชะ หรือการยิงศัพท์เวชิน ทว่า แม้จะมีความยากหรือต้องใช้ทักษะเฉพาะทางอย่างไรก็ตาม การฝึกฝนเหล่านี้ก็ยังเป็นรูปแบบการยิงที่เป็นไปได้จริง นักธนูในปัจจุบันก็สามารถทำได้หากผ่านการฝึกฝนมากพอ การตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงแม้เมื่อกล่าวถึงการยิงแบบพิเศษเช่นนี้บ่งชี้ว่า ธนูรเวทฉบับสารงครบพิชิตให้ความสำคัญกับการนำเนื้อหาไปใช้งานจริงเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะเช่นนี้ต่างกับวรรณคดีสันสกฤตหรือบาลีจำนวนมากที่เมื่อเอ่ยถึงการยิงธนูแบบพิเศษก็จะพรรณนาในลักษณะเหนือจริงเพื่อขับเน้นความเก่งกล้าสามารถของตัวละคร

อนึ่ง แม้ธนูรเวทจะกล่าวถึงการยิงธนูรูปแบบพิเศษไว้หลากหลาย ทว่ากลับไม่มีข้อความใดอธิบายถึงบริบทแวดล้อมของการฝึกเหล่านี้เลย เช่นว่า มีนักธนูจำนวนเท่าใดที่ก้าวเข้าสู่การฝึกฝนแบบพิเศษ และมีผู้ฝึกสำเร็จมากน้อยเพียงใด นักธนูคนหนึ่งๆจะฝึกฝนการยิงเป้าพิเศษก็รูปแบบ ลำดับการฝึกเป็นอย่างไร หรือหากยิงได้สำเร็จจะได้รับสิ่งตอบแทนที่เป็นรูปธรรม

¹⁶⁸ ŚP. 80.158-161

¹⁶⁹ MBh. 3.234.24

¹⁷⁰ MW., p.1053.

¹⁷¹ MBh. 1.123.18-21

¹⁷² ชู. ชา. จตุตถาลีศ. อ. (บาลี) 7/368-369.

ประการใดบ้าง เป็นต้น สิ่งที่ปรากฏในธนุรเวทมีเพียงเรื่องฉายาซึ่งนักธนูจะได้รับหากยิงเป้า
ประเภทนั้นๆ ได้สำเร็จเท่านั้น

เรื่องฉายานี้ นอกจากจะเห็นได้จากนามของอรชุนจากเรื่องมหาภารตะแล้ว
วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงตัวอย่างได้ชัดเจนก็คืออรรถกถาของสรภังคชาดกซึ่งได้กล่าวไปแล้ว
บางส่วนในเรื่องการยิงพาดงักกะและการยิงศัพทเวธิน เนื้อเรื่องอรรถกถาของชาดกนั้นเล่าว่า
พระโพธิสัตว์ต้องการแสดงศิลปะการธนูของตนให้ประจักษ์ จึงขอให้พระราชาริษยเมษ
เสนายะของพระองค์มาประลองกับตน คำกล่าวของพระโพธิสัตว์นั้นมีว่า

เทว ตุมหากัม ธนุกุคเหสุ อุกุชณเวธิพาลเวธิสททเวธิสรเวธิโน

จตุตาโร ธนุกุคเห ปกุกุสาเปหิติฯ¹⁷³

ข้าแต่พระองค์ ในบรรดานักธนูทั้งหลายของพระองค์ ขอโปรดให้เรียกนักธนูทั้งสี่
ผู้ยิงคูดสายฟ้า ผู้สามารถยิงเส้นขน ผู้ยิงตามเสียง และผู้ยิงหักลูกธนูมาเถิด

จากข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า นายเมษเสนายะซึ่งมีฉายาว่า “ผู้ยิงคูดสายฟ้า
(อุกุชณเวธิ)”, “ผู้สามารถยิงเส้นขน (วาลเวธิ)”, “ผู้ยิงตามเสียง (สททเวธิ)”, และ “ผู้ยิงหักลูกธนู
(สรเวธิ)” นี้มีความโดดเด่นเหนือกว่า “บรรดานักธนูทั้งหลาย” ของพระราชายังชัดเจน และอาจมี
สถานะเป็นทหารเอก ผู้รับใช้กิจการในพระองค์ (ในที่นี้คือการประลองกับบุคคลอื่นตามพระราช-
โองการ) จึงเป็นไปได้ว่าฉายาคือเครื่องแสดงระดับชั้นของนักธนู ซึ่งอาจนำไปสู่เกียรติยศหรือ
ระดับชั้นทางสังคม ได้ด้วย นอกจากนี้ ข้อความในชาดกฏฐกถานี้ยังได้บ่งชี้อีกว่า นักธนูคนหนึ่งๆ
ไม่สามารถยิงธนูแบบพิเศษได้ทุกรูปแบบ จึงได้เกิดเป็นฉายาประจำตนซึ่งบอกถึงความสามารถใน
การยิงอย่างเจาะจงเพียงรูปแบบเดียวเช่นนี้

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่านักธนูที่ผ่านการยิงรูปแบบพิเศษจะได้รับรางวัล
หรือเบี้ยหวัดมากกว่าพลธนูธรรมดาบ้างหรือไม่ แต่น่าสังเกตว่า รูปแบบการยิงเหล่านั้นมีลักษณะ
คล้ายบททดสอบนักธนูในวรรณคดีอินเดียโบราณ เช่น ในการสยุมพรนางเทราปที (*Drāupadī*)
จากเรื่องมหาภารตะ เจ้าชายทั้งหลายจะต้องยิงลูกธนูผ่านเครื่องกลไปสู่อุปที่ที่กำหนดไว้ให้ได้ มีเพียง
ผู้ที่ทำสำเร็จจึงจะได้สิทธิ์เป็นคู่ครองของนาง¹⁷⁴ หรือในวรรณคดีบาลี อรรถกถาสุขุมมาสสูตร พระ
โพธิสัตว์ได้ยิงธนูรูปแบบพิเศษเป็นการแสดงความสามารถให้ประจักษ์ เพื่อยืนยันความเพียบพร้อม
สำหรับการอภิเษกสมรส¹⁷⁵ ส่วนอรรถกถาสรภังคชาดกก็เล่าว่าพระโพธิสัตว์ยิงธนูในลักษณะ

¹⁷³ พุ. ชา. จตุตาลีศ. อ. (บาลี) 7/368.

¹⁷⁴ MBh. 1.176.34-35

¹⁷⁵ อจ. ติก. อ. (บาลี) 2/206-207.

คล้ายกันเพื่อพิสูจน์ฝีมือในการรับราชการ และพระราชซึ่งทอดพระเนตรอยู่ที่พอพระทัยมากจึงดำริจะแต่งตั้งพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นเสนาบดี¹⁷⁶

การยิงธนูรูปแบบพิเศษในวรรณคดีเหล่านี้ แม้จะไม่ตรงกับที่ปรากฏในธนุรเวททุกรายละเอียด แต่ก็พอจะช่วยให้สันนิษฐานได้ว่า การยิงธนูลักษณะนี้น่าจะมีจุดประสงค์การใช้งานด้านการแสดงฝีมือเป็นสำคัญ เมื่อแสดงฝีมือเป็นที่ประจักษ์แล้ว นักธนูก็อาจได้รับรางวัล ตำแหน่งหรือลาภยศต่างๆตามแต่กรณีไป ส่วนการยิงเพื่อต่อสู้กันแม้จะไม่โดดเด่นเท่า ก็ยังมีหลักฐานปรากฏอยู่ประปราย เช่น กรณีของอรชุนและเอกລະยະที่ยิงธนูแบบศัพทเวธิน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้การสู้รบอาจไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักในการฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษ แต่การฝึกฝนเหล่านี้ย่อมช่วยเสริมความเชี่ยวชาญแก่นักธนู อันจะมีประโยชน์ในยามออกศึกจริงนั่นเอง

อนึ่ง ในด้านรูปแบบของต้นฉบับ มีสิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ แม้ว่าธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติจะอธิบายรูปแบบการยิงแบบพิเศษอย่างชัดเจนจนสามารถนำมาปฏิบัติตามได้ ทว่ากลับไม่มีคำบอกกล่าวถึงวิธีการ หรือเคล็ดลับใดๆเพื่อให้ยิงเป้าเหล่านั้นได้สำเร็จเลย ไม่มีแม้แต่คำแนะนำการเลือกใช้ท่าทางต่างๆในการยิงดังที่เคยปรากฏมาก่อนในเนื้อหาว่าด้วยสูตรสำเร็จสำหรับการยิงธนู จะมีก็เพียงการบอกชนิดลูกธนูที่ควรใช้ในการยิงบางรูปแบบเท่านั้น เมื่อพิจารณาประเด็นนี้ร่วมกับลักษณะอื่นๆของธนุรเวทฉบับสารงครบพิทติ จึงสันนิษฐานได้ว่า ธนุรเวทฉบับนี้รวบรวมขึ้นโดยมีจุดประสงค์เป็นตำราการเรียนการสอนธนู โดยต้องมีครูเป็นผู้สอน เพราะเมื่อมีผู้รู้คอยกำกับ ก็ไม่จำเป็นต้องบรรจุเนื้อหาว่าด้วยกลวิธีการยิงธนูรูปแบบพิเศษลงในตำรา เพียงนำเสนอรูปแบบการยิงไว้เป็นแนวทางการฝึก และอาศัยการอบรมสั่งสอนจากครูมาประกอบ ก็จะสามารถเติมเต็มการฝึกฝนนั้นได้โดยสมบูรณ์

เมื่อพิจารณาเนื้อหาว่าด้วยการฝึกฝนธนูทั้งหมดจากธนุรเวท จะเห็นได้ว่า วรรณคดีธนุรเวททั้งสองฉบับนี้มีความแตกต่างกันหลายประการ ทั้งด้านแง่มุมที่ต้นฉบับนำเสนอ และรายละเอียดของเนื้อหา ซึ่งประเด็นที่แต่ละต้นฉบับมีกล่าวถึงนั้น สามารถสรุปให้ชัดเจนได้ด้วยตารางต่อไปนี้

¹⁷⁶ พุ. ชา. จตุตถาส. อ. (บาลี) 7/368-371.

เนื้อหา	ธนุรเวท ฉบับอัคนิปุราณะ	ธนุรเวท ฉบับสารงคชรปัทคติ
ทำยงธนู	มี	มี
ทำยี่น	มี	มี
ทำจับลูกธนู	-	มี
การจรดลูกธนู	-	มี
จุดน้ำว	-	มี
วิธีการยิงธนู	มี	มี
ขั้นตอนการยิงธนู	มี	มี
สูตรสำเร็จในการยิงธนู	-	มี
คำแนะนำเบ็ดเตล็ดสำหรับการยิงธนู	มี	มี
หลักสูตรการฝึกฝนธนู	มี	มี
ความผิดพลาดในการยิงธนู	-	มี
อาการผิดปกติของลูกธนู กลางอากาศ	-	มี
วิธีการยิงที่พลาดเป้า	-	มี
ประเภทของเป้าธนู	มี	มี
การฝึกฝนธนูรูปแบบพิเศษต่างๆ	-	มี

ตารางที่ 4 ประเด็นในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรปัทคติ

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคติมีเนื้อหาครอบคลุมการฝึกธนูในแง่มุมต่างๆ มากกว่าฉบับอัคนิปุราณะมาก อีกทั้งเนื้อหาบางหัวข้อที่ปรากฏในธนุรเวททั้งสองฉบับ ฉบับสารงคชรปัทคติก็มีรายละเอียดมากกว่าฉบับอัคนิปุราณะ เช่น เรื่องทำยงธนู ฉบับสารงคชรปัทคติอธิบายไว้ครบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การตั้งทำยี่น จับลูกธนู จรดลูกธนูเข้ากับสายธนู จนถึงทำน้ำว ขณะที่ฉบับอัคนิปุราณะกล่าวถึงเพียงแค่ทำยี่นเท่านั้น

นอกจากนี้ แม้ว่าธนุรเวททั้งสองจะอธิบายในประเด็นเดียวกันอยู่บ้าง แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก็จะพบว่า รายละเอียดของเนื้อหานั้นไม่ได้เหมือนกันนัก เช่น เรื่องทำยี่นในการยิงธนูก็มีทำยี่นเพียง 4 ท่าที่ตรงกัน ในธนุรเวททั้งสองฉบับ นอกนั้นเป็นท่าที่แตกต่างกันทั้งสิ้น หรือเรื่องหลักสูตรการฝึกฝนธนูซึ่งปรากฏเนื้อหาต่างแง่มุมกัน ธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะเน้นเฉพาะกิจกรรมการฝึก ขณะที่ฉบับสารงคชรปัทคติกล่าวถึงทั้งกิจกรรม อุปกรณ์การฝึก และแนวทางการฝึก เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลทั้งหมดแล้ว จะพบว่าเนื้อหาที่ตรงกันในธนุรเวทสองฉบับนี้มีอยู่เพียงเล็กน้อย คือเรื่องวิธียิณธนู และทำยีนบางทำเท่านั้น แต่ทั้งสองประเด็นนี้ก็ไม่สามารถนำมาใช้ยืนยันความสัมพันธ์ขององค์ความรู้ในธนุรเวททั้งสองได้ เนื่องจากเรื่องวิธียิณธนูที่ธนุรเวททั้งสองอธิบายไว้คล้ายกันนั้นก็ไม่ได้ต่างจากขั้นตอนการยิณธนูของกลุ่มชนอื่นๆทั่วโลก ส่วนทำยีนทั้งสี่ที่ตรงกัน ธนุรเวทในสองฉบับก็สันนิษฐานได้ว่าเป็นทำยีนทั่วไปในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ไม่ใช่ทำยีนเฉพาะทางในการยิณธนู เนื่องจากมีหลักฐานของทำยีนเหล่านี้ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ด้วย นอกจากนี้แม้จะเป็นข้อมูลส่วนที่ตรงกันอย่างชัดเจน เช่นเรื่องทำยีน 4 ทำนั้น ธนุรเวททั้งสองฉบับก็อธิบายเนื้อหานั้นด้วยสำนวนภาษาของตนเอง ไม่มีคำประพันธ์ใดเลยที่คัดลอกกันมา จึงสามารถยืนยันได้ว่า ธนุรเวทฉบับอัคคินปุราณะและฉบับสารงคชรบัทธติมีที่มาจากศาสตร์การธนูต่างสำนักกันหรือใช้ต้นฉบับที่ต่างกันมารวบรวม นับว่าการศึกษาในครั้งนี้ นอกจากจะสามารถใช้อธิบายกระบวนการฝึกฝนธนูในวัฒนธรรมอินเดียโบราณได้แล้ว ยังให้ความกระจ่างด้านการศึกษานธนุรเวทในเชิงวรรณคดีได้ด้วย

แม้ว่าธนุรเวทฉบับอัคคินปุราณะและฉบับสารงคชรบัทธติจะแตกต่างกันทั้งในด้านที่มาและรายละเอียดหลายๆประการ กระนั้น เมื่อประมวลเนื้อหาทั้งหมดเข้าด้วยกันแล้ว ก็ยังเห็นได้ถึงความสอดคล้องในฐานะศาสตร์แห่งธนูของวัฒนธรรมอินเดียโบราณ อันมีรายละเอียดซับซ้อนโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ต่างจากศาสตร์การธนูของวัฒนธรรมอื่นๆ หากเปรียบเทียบกับกีฬายิณธนูมาตรฐานในปัจจุบันแล้ว จะพบว่าเนื้อหาที่ธนุรเวทต่างกับปัจจุบัน โดยสิ้นเชิงนั้นมีอยู่ 3 ส่วน คือ เรื่องทำทางการยิณธนู ประเภทของเป้าธนู และการยิณธนูรูปแบบพิเศษ กล่าวคือ ธนุรเวทอธิบายทำทางการยิณธนูไว้หลากหลายมาก และทำทางแต่ละส่วนก็สามารถใช้แยกกันได้ เอื้อให้นักธนูสามารถพลิกแพลงการยิงได้อย่างอิสระ เป้าธนูและการยิงแบบพิเศษก็มีเอ่ยถึงไว้มากมายหลายรูปแบบ ขณะที่กีฬายิณธนูมาตรฐานในปัจจุบันจะมีทำยีนน้อยกว่ากันมาก ไม่มีเป้าที่หลากหลาย และไม่มีรูปแบบการยิงพิเศษใดๆ ความแตกต่างเหล่านี้ น่าจะมีที่มาจากความผิดแผกด้านวัตถุประสงค์การใช้งานธนูเป็นสำคัญ เนื่องจากในสังคมอินเดียโบราณ ธนูมีไว้ใช้ในสมรภูมิ ทักษะหลักที่จำเป็นต่อนักธนูจึงได้แก่ความแม่นยำและความสามารถในการพลิกแพลงการยิงไปตามสถานการณ์ เพื่อให้การยิงนั้นสัมฤทธิ์ผล ขณะที่กีฬายิณธนูมาตรฐานในปัจจุบันมีจุดมุ่งหมายคือการยิงธนูไปสู่จุดเดียว ให้แม่นยำสม่ำเสมอมากที่สุด จึงไม่ต้องอาศัยความหลากหลายในการยิงเหมือนอย่างธนุรเวท อนึ่ง ความแตกต่างที่เกิดจากวัตถุประสงค์ที่ต่างกันเช่นนี้ยังอาจเห็นได้จากส่วนอื่นๆของธนุรเวทอีกด้วย เช่น เรื่องหลักสูตรการฝึกฝนธนู แม้ธนุรเวททั้งสองฉบับจะเรียงลำดับกิจกรรมการฝึกสอดคล้องกับการฝึกกีฬายิณธนูมาตรฐานในปัจจุบัน เช่น ให้ฝึกคันธนูเปล่าด้วยมือข้างที่ถนัดเป็นอันดับแรก กระนั้นก็ยังเห็นถึงแนวคิดเบื้องหลังการฝึกที่ต่างกัน คือธนุรเวทระบุให้ฝึกยิงเป้า

หลากหลายรูปแบบ ทั้งยิงเร็ว ยิงต่อเนื่อง ยิงเป้าต่างตำแหน่ง ฯลฯ ซึ่งการฝึกเหล่านี้ก็สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักในการฝึกธนูของชาวภารตะโบราณ นั่นคือฝึกเพื่อใช้ในการรบนั่นเอง

ในบทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการฝึกฝนธนูในธนุรเวทแบบ อคินิปุระณะและฉบับสารงคชรปัทธาติ โดยเจาะจงที่ “เนื้อหาวิชาธนู” ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏในธนุรเวททั้งสอง อย่างไรก็ตาม การฝึกฝนธนูของชาวภารตะโบราณยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกมาก ทั้งในด้าน บุคลิกภาพ ระบบการเรียนการสอน ความเชื่อที่เกี่ยวกับการศึกษา ฯลฯ ประเด็นเหล่านี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอและวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนในบทที่ 4 “สภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนู” ในวิทยานิพนธ์นี้ต่อไป

บทที่ 4

สภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนู

การฝึกฝนอาวุธธนูมิใช่ศาสตร์ที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการอ่านตำราเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติจริงและเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตจริงของชาวภารตะโบราณ ดังนั้น การฝึกฝนธนูจึงมีองค์ประกอบอยู่หลายประการ เช่น บุคลากร และระบบการเรียนการสอน เนื้อหาวิชา แนวคิดและความเชื่อ ฯลฯ จากการศึกษาธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะฉบับสารงครบปีทติจะพบว่า สิ่งปรากฏในธนูรเวทนั้นโดยมากจะเป็น “เนื้อหาวิชาธนู” มากกว่าข้ออธิบายระบบการเรียนการสอน บุคลากรหรือองค์ประกอบอื่นๆ

ผู้วิจัยได้แจกแจงและอธิบาย “เนื้อหาวิชาธนู” อย่างละเอียดไปแล้วในบทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์ ส่วนในบทนี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบด้านอื่นๆอันจะนำไปสู่ความเข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนูของชาวภารตะโบราณ โดยเน้นการศึกษาจากธนูรเวททั้งสองฉบับและจากวรรณคดีเรื่องมหาภารตะ โดยเฉพาะในอาทิบรพซึ่งเล่าถึงการฝึกวิชาของเหล่าเจ้าชายปาณฑพเคาเทพโดยตรง รายละเอียดน่าสนใจที่ปรากฏอยู่กระจัดกระจายในตอนอื่นๆก็จะนำมาร่วมวิเคราะห์ด้วย เพื่อให้เห็นภาพการฝึกฝนธนูได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

องค์ประกอบต่างๆที่แสดงถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนูนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ ระบบการเรียนการสอนธนู บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู สถานที่และเวลาในการฝึกฝนธนู และพิธีกรรมและความเชื่อในการฝึกฝนธนู ดังนี้

4.1 ระบบการเรียนการสอนธนู

ในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ การฝึกฝนธนูไม่สามารถกระทำได้ด้วยตนเอง ผู้ที่จะรู้ศาสตร์นี้ได้ต้องผ่านการหล่อหลอมภายใต้ระบบการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาแก่ศิษย์ ดังหลักฐานมากมายจากวรรณคดีสันสกฤตว่า ตัวละครที่มีความสามารถด้านธนูนั้นล้วนแต่เคยผ่านการเรียนกับครูก่อนทั้งสิ้น เช่นที่เหล่าเจ้าชายเคาเทพและปาณฑพได้ร่ำเรียนวิชาอาวุธจากกฤปะ (*Kṛpa*) และ โทธณะ¹ ส่วนกฤปะเองก็เคยเรียนมาจากบิดาของตนคือฤษีศรทวัต (*Śaradvat*)² และในภายหลัง กฤปะก็ได้เป็นผู้สอนธนูรเวทแก่ปรีกษิต (*Parikṣit*) หลานของอรชุนอีกด้วย³ ในวรรณคดีเรื่องอื่น เช่น รามายณะหรือกถาสรีตสาคร ตัวละครเอก คือพระรามและพระเจ้าอุทัยนะ

¹ MBh 1.120.20-21; 1.122.39-40

² MBh. 1.120.20

³ MBh. 1.45.11

(Udayana) ก็ได้เรียนการใช้ธนูและอาวุธอื่นๆจากอาจารย์ของตน คือฤๅษีวิศวามิตร และฤๅษีชมัทคนิ (Jamadagni) ตามลำดับ⁴

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงแนวคิดของระบบครูได้ดีคือกรณีของเอกถวายในมหากาโรตะ เอกถวายมาขอเรียนอาวุธกับ โทธนะแต่ถูกปฏิเสธ จึงกลับไปปั้นดินขึ้นเป็นรูปโทธนะ และฝึกซ้อม ธนูต่อหน้ารูปดินนั้นจนคล่องแคล่ว ภายหลังเมื่อได้พบกับโทธนะอีก เอกถวายก็ยังนอบน้อมนับถือ โทธนะว่าเป็นอาจารย์ของตน⁵ กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดการจำเป็นต้องมีครูนั้นผูกพันกับการศึกษาวิชาอาวุธในวัฒนธรรมนี้แน่นอนอย่างยิ่ง

นอกจากจะมีหลักฐานคือเนื้อเรื่องในวรรณคดีแล้ว การเรียนการสอนธนู โดยระบบครู-ศิษย์ เช่นนี้ยังอาจสังเกตได้จากธนูเวทอีกด้วย โดยเฉพาะธนูเวทฉบับสารงคหะปัททติ กล่าวคือ ธนูเวท ฉบับนี้มีลักษณะหลายประการที่บ่งชี้ว่าน่าจะรวบรวมขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราประกอบการเรียนการสอน เช่น การแบ่งหมวดหมู่และลำดับเนื้อหาให้เป็นระบบ ทำให้เข้าใจง่ายและค้นคว้าได้สะดวก * หรือ การนำเสนอเนื้อหาที่เอื้อต่อการนำไปปฏิบัติ เช่น ส่วนที่ว่าด้วยสูตรสำเร็จในการยิงธนู** เป็นต้น กระนั้น ก็ยังมีสิ่งที่ยืนยันว่าธนูเวทฉบับสารงคหะปัททติไม่ใช่คู่มือสำหรับเรียนด้วยตนเอง นั่นคือ การมีรายละเอียดเนื้อหาบ่อยเกินไปในบางจุด จนไม่สามารถจะทำความเข้าใจศาสตร์แห่งธนูให้แจ้ง ได้ผ่านการอ่านธนูเวทเพียงอย่างเดียว

ตัวอย่างเนื้อหาที่ไม่ชัดเจนคือเรื่องการจรดลูกธนู (Samdhāna) ซึ่งมีข้อความอธิบายเพียงว่า

*samdhānam trividham proktam adha ūrdhvaṃ samaṃ tathā |
yojayet triprakāram hi kāryeṣvapi yathākramam ||ŚP. 80.88||*

การจรดลูกธนูกล่าวกันว่ามี 3 รูปแบบ ได้แก่การจรดแบบต่ำ, แบบสูง, และแบบเสมอ ทั้งสามรูปแบบพึงใช้ในกรณีทั้งหลายโดยลำดับดังนี้

*adhasca dūrapātitaṃ same lakṣyaṃ suniścitam |
drdhasphoṭaṃ prakurvīta ūrdhvasamsthānayogataḥ ||ŚP. 80.89||*

การจรดแบบต่ำพึงใช้กับการยิงไกล การจรดแบบเสมอพึงใช้กับเป้าอันกำหนดไว้ดีแล้ว และวิธีการจรดแบบสูง พึงใช้กับสิ่งที่แตกออกอย่างแรง

⁴ Robert P. Goldman, tr, The Rāmāyana of Vālmīki: Volume I: Bālakānda (Delhi: Motilal Banarsidass, 2007), pp.175-177.; C.H. Tawney, tr., The Ocean of Story, Vol.1, 2nd ed. (Patna: Motilal Banarsidass, 1968), p.100.

⁵ MBh. 1.123.10-14; 1.123.31-35

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 2.3.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

** ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.2.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

ฉบับเดียวกันที่อ้างถึงระบบการเรียนที่ต้องอาศัยครูอีกด้วย เช่น คำประพันธ์ที่กล่าวถึงความสำคัญของการฝึกฝนต่อหน้าผู้เป็นครู ความว่า

śrameṇa citrayodhitvaṃ śrameṇa prāpyate jayaḥ |
tasmādgurusamakṣaṃ hi śramaḥ kāryo vijānatā ||ŚP. 80.99||
 ด้วยการฝึกหนัก การต่อสู้อันหลากหลายย่อมมีได้ ด้วยการฝึกหนัก ย่อมได้รับ
 ชัยชนะ เพราะเหตุนี้เห็น การฝึกหนักเป็นสิ่งอันผู้ฉลาดพึงกระทำต่อหน้าครู

ในดินแดนภารตะโบราณ การมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาไม่ได้จำกัดเฉพาะในด้านการธนู แต่นับว่าเป็นระบบการศึกษาทั่วไปของวัฒนธรรมนี้ เห็นได้จากการเรียนพระเวทซึ่งเป็นการศึกษาหลักของเด็กชาวอารยัน ก็ต้องอาศัยการถ่ายทอดจากครูเช่นเดียวกัน * กระนั้น การเรียนธนูก็มีได้มีรายละเอียดเหมือนการศึกษาอื่นๆ ไปเสียทั้งหมด แง่มุมหนึ่งที่น่าสังเกตได้คือ ผู้เรียนธนูไม่จำเป็นต้องจากบ้านเรือนไปใช้ชีวิตอยู่ในอาศรมของอาจารย์เสมอไป แต่อาจเชิญครูให้มาสอนในสถานที่ของตนได้ เช่นที่ภิชมะ (*Bhīṣma*) ผู้เป็นปู่ของเหล่าเจ้าชายเการพและปาณฑพ ได้รับโทรณะซึ่งเดินทางมาจากแคว้นปัญจาละไว้และมอบหลานๆของตนให้เป็นศิษย์⁶ ทว่าในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้ก็ปรากฏหลักฐานว่ามีกรณีที่ผู้เรียนต้องเป็นฝ่ายเดินทางไปหาเพื่อเรียนกับอาจารย์ด้วยเช่นกัน ดังที่ภรรณะ (*Karna*) ไปฝากตัวเป็นศิษย์ของปรัศูราม (*Paraśurāma*) ถึงอาศรมบนภูเขามเหन्द्र (*Mahendra*)⁷ หรือที่ราชบุตรต่างเมืองต้องเดินทางมายังราชสำนักหัสตินาปุระ (*Hastināpura*) เพื่อขอเรียนกับโทรณะไปพร้อมกับเหล่าปาณฑพเการพด้วย

rājaputrāstathāivānye sametya bharatarṣabha |
abhijagmustato droṇamastrārthe dvijasattamam |
vṛṣṇayaścāndhakāścāiva nānādeśyāśca pārthivāḥ ||MBh. 1.122.46||
 บัดนั้น ราชบุตรอื่นๆทั้งหลาย ทั้งพวกกฤษณะ อันธกะ และเหล่าพระเจ้าแผ่นดิน
 จากดินแดนต่างๆ มาร่วมกันแล้ว ข้าแต่ฤๅษะแห่งภระตะ!^{**}
 และได้เข้ามาหาโทรณะผู้เลิศสุดแห่งทวิชะ เพื่อการอาวุธ

* ดูเพิ่มเติมได้ใน Rajbali Pandey, *Hindu Samskāras: Socio-Religious Study of the Hindu Sacraments*, 5th ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1987); Radha Kumud Mookerji, “Ancient Indian Education,” in *The Cultural Heritage of India: Vol. II Itihāsas, Purānas, Dharma and Other Śāstras*, 2nd ed. (Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1963), pp.640-654.

⁶ MBh. 1.122.39-40

⁷ MBh. 12.2.14

** หมายถึง โคแห่งภระตะ มีนัยยะว่าเป็นผู้ที่เลิศที่สุดในบรรดาคนกลุ่มนั้น

การเชิญครูมาสอน แทนการส่งผู้เรียน ไปอยู่ในสำนักของครู อาจเกิดขึ้นได้เพราะตัวละคร เป็นเชื้อพระวงศ์ซึ่งต้องได้รับการอารักขาอย่างดี แต่ในขณะเดียวกัน การมีเจ้าชายเมืองอื่นเดินทางมา ฝากตัวเป็นศิษย์ของโทณะด้วยก็แสดงให้เห็นว่า ราชสำนักหัตดินาปุระเวลานั้นกลายเป็นสำนักของ โทณะไปแล้วในตัว นำค่านึงว่า ผู้เรียนธนูในชีวิตจริงโดยมากก็เป็นกลุ่มคนที่มีสถานะคล้ายคลึงกับ ตัวละครในเรื่อง เหตุการณ์ทั้งการเชิญครูมาสอนในราชสำนักและการไปเรียนกับครูดามราชสำนัก ต่างเมืองจึงอาจเป็นปกติของการเรียนธนูก็เป็นได้

เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องของมหากาพย์จะพบว่า การศึกษาด้านการธนูมีทั้งแบบเรียน ร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังที่ราชบุตรทั้งหลายมาฝากตัวกับโทณะ และการเรียนแบบตัวต่อตัว เช่น วรรณะ ซึ่งไปเป็นศิษย์ของปรัศูรามเพียงลำพัง นอกจากนี้ยังสามารถเห็นได้ว่า ผู้เรียนจะได้รับการศึกษาด้าน อื่นๆร่วมไปด้วย มิใช่ร่ำเรียนเฉพาะธนูเพียงอาวุธเดียว ดังตัวอย่างคือคำประพันธ์ที่กล่าวถึงการศึกษา ของธฤตราษฎร์ (*Dhṛtarāṣṭra*) ปาณฑุ (*Pāṇḍu*) วิฑูร (*Vidura*) และการศึกษาของอรชุน ความว่า

การศึกษาของธฤตราษฎร์ ปาณฑุ และวิฑูร

dhanurvede 'śvapṛṣṭhe ca gadāyuddhe 'sicarmaṇi |
tathāiva gajasikṣāyāṃ nītiśāstre ca pāragāḥ ||MBh. 1.102.17||
itihāsapurāṇeṣu nānāsikṣāsu cābhibho |
vedavedāṅgatattvajñāḥ sarvatra kṛtaniśramāḥ ||MBh. 1.102.18||
 พวกเขาได้ผ่าน(การศึกษา)ในด้านศาสตร์การธนู (การยุทธ์)บนหลังม้า การยุทธ์ ด้วยคทา ด้านดาบและโล่ ด้านคชศาสตร์ ด้านการปกครอง ด้านอิติहाสะปุราณะ และศาสตร์ต่าง ๆ นานา ข้าแต่ท่านผู้ยิ่งใหญ่! พวกเขาเป็นผู้รู้พระเวท เวทางคะ และ สัจธรรม เป็นผู้กระทำการฝึกฝนแล้วในทุกด้าน

การศึกษาของอรชุน

gadāyuddhe 'sicaryāyāṃ tomaraprāsāśaktiṣu |
dronaḥ saṃkīrṇayuddheṣu śikṣayāmāsa pāṇḍavam ||MBh. 1.123.8||
 โทณะได้สอนบุตรแห่งปาณฑุในเรื่องการยุทธ์ด้วยคทา การฝึกฝนดาบ ในเรื่องโตมร เญียง หอก และในการยุทธ์ผสมทั้งหลาย

จากคำประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าตัวละครได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านการใช้อาวุธหลากหลายชนิด อาทิ ธนู ดาบ คทา โตมร ด้านการต่อสู้รูปแบบต่างๆ รวมถึงความรู้อื่นๆ เช่น พระเวท เวทางคะ วรรณคดี และศาสตร์การปกครอง นับว่าครบหลักสูตรสำหรับกษัตริย์โดย สมบูรณ์

แม้จะตัวละครเหล่านี้ได้รับการศึกษาทุกด้าน แต่ท้ายที่สุดแล้ว ก็ไม่จำเป็นว่าแต่ละคนจะเชี่ยวชาญเหมือนกันไปทั้งหมด ธฤตราษฎร์ โคเดเด่น ในทางพละกำลัง ฝ่ายปาณทุก่งกาจด้านธนู⁸ ภิมะ (Bhīma) เหนือกว่าผู้อื่นในด้านคทา ส่วนนกุล (Nakula) และสหเทพ (Sahadeva) ก็เป็นเลิศในเรื่องดาบ⁹ เป็นต้น การได้เรียนรู้ทุกวิชาเหมือนกันแต่กลับชำนาญต่างกันไปเช่นนี้ นอกจากจะอธิบายได้ด้วยความสามารถส่วนบุคคลแล้ว ยังอาจเป็นหลักฐานถึง “การฝึกเฉพาะทาง” อีกด้วย

ในเรื่องหลักสูตรการฝึกนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ผู้เรียนแต่ละคนคงจะมีกิจกรรมการฝึกไม่เหมือนกันเสียทีเดียว แต่อาจจะเรียนอาวุธทุกชนิดในระดับพื้นฐานเหมือนกับคนอื่นๆ จากนั้นจึง “ฝึกเฉพาะทาง” คือเรียนขั้นสูงขึ้นไปเฉพาะในสาขาที่ตนถนัด เนื่องจากสภาพร่างกายและทักษะของผู้เรียนแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน และความต่างนี้หากถูกจำกัดภายใต้หลักสูตรการเรียนที่ตายตัว ไม่ยืดหยุ่น ความชำนาญโคเดเด่นเฉพาะด้านดังที่ปรากฏแก่ตัวละครจะไม่เกิดขึ้นได้เลย และผู้ที่จะคอยดูแลและปรับหลักสูตรการเรียนให้สอดคล้องกับความถนัด จุดเด่น หรือข้อบกพร่องของศิษย์แต่ละคนก็คงไม่พ้นครูผู้สอนนี่เอง ดังนั้น แม้จะไม่มีข้อความที่แสดงถึง “การฝึกเฉพาะทาง” อย่างชัดเจนทั้งในมหากาธะและธนูรเวท แต่หลักฐานคือความเชี่ยวชาญอาวุธชนิดต่างๆ ของตัวละครดังที่ยกตัวอย่างไว้ข้างต้นก็ไม่อาจทำให้วิเคราะห์เป็นอื่นไปได้ นอกจากนี้ การฝึกเฉพาะทางที่ต่างกันไปตามแต่ละบุคคลนี้ ยังช่วยอธิบายลักษณะเนื้อหาวาดด้วยหลักสูตรการฝึกฝนธนูของธนูรเวทฉบับสารงครบัพทศดอีกด้วย กล่าวคือ เหตุที่เนื้อหาส่วนนั้นอธิบายการเริ่มฝึกฝนธนูอย่างละเอียดลออแต่ไม่กล่าวถึงการฝึกหลังจากผู้เรียนพอจะเริ่มยิงธนูได้ ก็เพราะหลักสูตรของผู้เรียนแต่ละคนจะเริ่มแตกต่างกันออกไปแล้วนั่นเอง

นอกจากการฝึกที่แปรผันไปตามตัวบุคคลจนไม่อาจกำหนดหลักสูตรตายตัวได้แล้ว การแบ่งระดับชั้นในการศึกษาธนูหรืออาวุธอื่นในวัฒนธรรมการตะก็ไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนอีกด้วย กล่าวคือ ในเรื่องมหากาธะไม่มีกล่าวเลยว่า การเรียนการสอนธนูมีการแบ่งระดับชั้นเรียนหรือมีกิจกรรมในแต่ละชั้นตอนอย่างไรบ้าง ส่วนธนูรเวทก็มีข้อความบรรยายกิจกรรมการฝึกเพียงคร่าวๆ เท่านั้น เช่นที่ธนูรเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวว่า ควรเริ่มฝึกกับเป้ารูปกลม หลังจากนั้นจึงฝึกยิงเป้ารูปสี่เหลี่ยม หรือที่ธนูรเวทฉบับสารงครบัพทศดว่า ให้ฝึกด้วยมือซ้ายก่อน เมื่อสำเร็จจึงฝึกมือขวา^{*} แต่ทั้งสองฉบับกลับไม่มีการอธิบายถึงระดับชั้นเรียนเลย ดังนั้น จึงเป็นไปได้มากกว่าการศึกษากาธะในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ไม่มีการแบ่งชั้นเรียนชัดเจนเหมือนการศึกษาปัจจุบัน ศิษย์เพียงแต่ต้องพัฒนาฝีมือให้สูงขึ้นหรือหลากหลายขึ้นด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งหรือกิจกรรมที่ครูจัดให้เท่านั้น

⁸ MBh. 1.102.19

⁹ MBh. 1.123.40-41

^{*} ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.3 ของวิทยานิพนธ์นี้

อนึ่ง เนื่องจากนครเวทไม่ได้กล่าวถึงเกณฑ์ที่ผู้เรียนจะต้องผ่านเพื่อเข้าสู่กิจกรรมการฝึกขั้นต่อไป (เช่น ในตัวอย่างข้างต้นก็คือการเปลี่ยนเป้ายิงหรือเปลี่ยนมือที่ไช้) จึงสันนิษฐานได้ว่าการเปลี่ยนกิจกรรมการฝึกก็คงขึ้นกับดุลยพินิจของครูเป็นสำคัญ หรือกล่าวได้ว่า การวัดผลการเรียนครูและอาวูรอื่นๆในวัฒนธรรมอินเดียโบราณไม่น่าจะมีรูปแบบที่เป็นมาตรฐานเดียว จึงส่งผลให้ไม่มีวิธีสอบวัดผลหรือเกณฑ์การผ่านกิจกรรมฝึกแต่ละขั้นกำหนดไว้ในตำรา เพราะอาศัยครูเป็นผู้ประเมินและกำหนดหลักสูตรตามที่ครูเห็นสมควรนั่นเอง

ตัวอย่างการทดสอบวัดผลระหว่างการเรียนรู้อาวูร เห็นได้จากเรื่องมหากาธะช่วงการฝึกวิชาของเหล่าเจ้าชายปาณฑพเคารพ ดังนี้

*tāmstu sarvānsamānīya sarvavidyāsu niṣṭhitān |
dronaḥ praharaṇajñāne jijñāsuh puruṣarṣabha ||MBh. 1.123.45||*
ฝ่ายโทระณะอยากรู้ความสามารถในการต่อสู้ เมื่อเรียกรวม(ศิษย์)ทั้งปวงผู้ชำนาญ
ในวิชาทั้งมวลนั้นแล้ว ข้าแต่ฤๅษะแห่งมนุษย์!

*krtrimam bhāsamāropya vṛkṣāgre śilpibhiḥ kṛtam |
avijñātaṁ kumārāṇām lakṣyabhūtamupādiśat ||MBh. 1.123.46||*
ได้วางนภประดิษฐ์อันเหล่าช่างได้ทำขึ้นไว้บนยอดไม้
ได้ชี้(นกนั้น)อัน ไม่มีใครสังเกต ว่าเป็นเป้าของกุมารทั้งหลาย

*drona uvāca
śīghraṁ bhavantaḥ sarve vāi dhanūṁṣyādāya satvarāḥ |
bhāsametaṁ samuddiśya tiṣṭhantām samhiteṣavaḥ ||MBh. 1.123.47||*
โทระณะได้กล่าวว่า

“พวกเจ้าทั้งปวงผู้องไว เมื่อหยิบธนูมาแล้วด้วยความรวดเร็ว
เมื่อเล็งนกนี้แล้ว จรดลูกธนูแล้ว ก็ยิงยืนอยู่

*madvākyasamakālaṁ ca śīro 'sya vinipātyatām |
ekāikaśo niyokṣyāmi tathā kuruta putrakāḥ ||MBh. 1.123.48||*
ศีรษะของมันจงถูกบั่นลงพร้อมคำสั่งของข้า
ข้าจะสั่งทีละคน ลูกๆเอ๋ย! จงทำตามนั้น”

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากเจ้าชายทั้งหลายได้เรียนอาวูรต่างๆและพัฒนาความชำนาญเฉพาะทางแล้ว กระนั้น โทระณะก็เลือกทดสอบโดยใช้อาวูรเพียงชนิดเดียว อีกทั้งการจัดทดสอบนี้ก็ไม่ได้กระทำขึ้นเนื่องในโอกาสใดเป็นพิเศษ เพียงแต่ผู้เป็นครุอยากทราบเท่านั้น เนื้อเรื่องส่วนนี้จึง

เป็นหลักฐานได้อย่างดีว่า การทดสอบวัดผลการเรียนอาวูรลั้วนขึ้นอยู่กับผู้สอนทั้งสิ้น ทั้งด้านวิธีการ และด้าน โอกาสหรือช่วงเวลาที่จะจัดการประเมิน

สำหรับขั้นตอนสุดท้าย คือการสิ้นสุดการเรียนการสอนนั้น ไม่มีอธิบายรายละเอียดไว้ในวรรณคดีเรื่องใดๆเลย ทำให้ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า ศิษย์จะสำเร็จการศึกษาได้อย่างไรและเมื่อไร ในเรื่องมหากาธะ หลังจากเหล่าเจ้าชายเทพบุตรผ่านการเรียนกับโอรณะ ต้นฉบับก็เพียงแต่ใช้คำมาขยายความว่าตัวละคร ได้มีความรู้ความชำนาญแล้วเท่านั้น เช่น คำว่า “มีอาวูรอันกระทำแล้ว (*kr̥tāstra*)”¹⁰ หรือ “มีความรู้อันได้รับพร้อมแล้ว (*samprāptavidyā*)”¹¹ เป็นต้น สันนิษฐานได้ว่า การเรียนการสอนหรืออาวูรใดๆในวัฒนธรรมอินเดียโบราณคงไม่มีเกณฑ์การจบการศึกษาที่แน่นอน แต่อาศัยการประเมินผลจากผู้เป็นครูว่าศิษย์มีความสามารถน่าพึงใจก็นับเป็นการสิ้นสุดการเล่าเรียนกับครุท่านนั้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิชาอาวูรในสังคมการตะโบราณก็มีได้จำกัดว่าจะยุติลงแค่เมื่อผู้เรียนสำเร็จการศึกษาจากครุท่านหนึ่งๆ เพราะผู้เรียนยังสามารถไปศึกษาเพิ่มเติมจากครุท่านอื่นๆได้อีกตามความขวนขวายและความจำเป็นของตน ดังเช่นกรณีซึ่งต้องการเรียนอาวูรพรหมศาสตร์ (*Brahmāstra*) แต่ถูกปฏิเสธจากโอรณะ จึงไปฝากตัวเป็นศิษย์ของปรศุรามจนกระทั่งได้วิชามาในที่สุด¹²

เมื่อพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับระบบการเรียนการสอนในวัฒนธรรมการตะทั้งหมด จะเห็นได้ว่า เป็นระบบที่อิงกับตัวผู้สอนอย่างยิ่ง ทั้งการปรับหลักสูตร กิจกรรม หรือการประเมินผลการเรียน ล้วนขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครุ อาจนับว่าครุเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของการฝึกฝนครุก็ได้ ยังมีกรณีตัวอย่างที่ตัวละครมีความสามารถด้านธนู แต่ไม่ได้ผ่านระบบการเรียนกับครุปรากฏในวรรณคดีอยู่บ้าง คือเจ้าชายสิทหัตตะในอรรถกถาพระไตรปิฎกบาลีซึ่งชำนาญศาสตร์ศิลป์ต่างๆด้วยพระองค์เองโดยไม่เคยต้องเรียนกับครุใด¹³ และพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งมีเรื่องเล่าในวนบรรพ (*Vanaparvan*) ของมหากาธะ ว่าเนื่องจากมีเพื่อนเป็นกษัตริย์ผู้รู้การธนู ทำให้พราหมณ์นั้นเก่งกาจด้านธนูไปด้วย¹⁴ อย่างไรก็ตาม กรณีของพราหมณ์นี้นับว่าเป็นเหตุการณ์พิเศษที่แทบไม่ปรากฏเลยในวรรณคดีอื่นๆ ส่วนเรื่องพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีบาลีก็เห็นได้ชัดว่าเป็นการประพันธ์ในเชิงยกย่องเหนือจริง ดังนั้น จึงสามารถยืนยันได้ว่า ระบบการเรียนการสอนที่อิงกับครุก็ยังเป็นรูปแบบที่สำคัญและเด่นชัดที่สุดของการฝึกฝนธนูในวัฒนธรรมอินเดียโบราณนั่นเอง

¹⁰ MBh. 1.124.1

¹¹ MBh. 1.124.3

¹² MBh. 12.2.9-16; 12.3.1-2

¹³ อัง. ตัก. อ. (บาลี) 2/205-207.

¹⁴ MBh. 3.205.22-23

4.2 บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู

เท่าที่สังเกตได้จากวรรณคดีธนูรเวทและมหากาธะ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู ประกอบด้วยบุคคล 3 ฝ่าย ได้แก่ ครูผู้สอน ศิษย์ และผู้ช่วย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 ครูผู้สอน

ครูเป็นบุคคลสำคัญยิ่งต่อกระบวนการฝึกฝนธนูในวัฒนธรรมนี้ เนื่องจากกระบวนการเรียนการสอนทั้งระบบอิงอยู่กับครูเป็นหลัก ครูจึงมิใช่เพียงใครก็ได้ที่พอจะมีความรู้ด้านธนู แต่ต้องเป็นบุคคลผู้มีสถานะสูง กอปรด้วยชาติวุฒิและคุณวุฒิเพียบพร้อม จึงจะเหมาะสมที่จะเป็นผู้รับผิดชอบถ่ายทอดวิชาแก่ผู้เรียน อันมีทายาทของชนชั้นปกครองเป็นกลุ่มสำคัญ

ครูผู้สอนอาวุธในวรรณคดีแทบทุกคนถือวาระพราหมณ์ เช่น ปรศุราม กฤปะ โทธนะ ชมทักนิ เป็นต้น และในธนูรเวทฉบับอัคนิปราณะก็ปรากฏคำว่า “พราหมณ์ผู้เป็นครู (*guruvipra*)”¹⁵ อีกด้วย เนื่องจากพราหมณ์เป็นวาระที่ถือครององค์ความรู้ด้านต่างๆ ในสังคมอินเดียโบราณ จึงนับเป็นเรื่องปกติที่ผู้ถ่ายทอดศาสตร์ทั้งหลายรวมถึงด้านการธนูจะเป็นพราหมณ์ กระนั้น เนื้อเรื่องตอนหนึ่งในมหากาธะก็ได้แสดงให้เห็นว่า พราหมณ์ที่เป็นครูสอนอาวุธไม่ได้มีจำนวนมากหรือแพร่หลายทั่วไปในสังคมนัก และภาพลักษณ์ของพราหมณ์โดยมากก็น่าจะเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ความสามารถด้านอาวุธเสียมากกว่า เพราะเมื่ออรหุนปลอมเป็นพราหมณ์ไปร่วมงานสุมพรของนางเทราปที และจะประลองฝีมือด้านธนูกับเหล่ากษัตริย์ ผู้คนที่ดูอยู่ก็พากันไม่เห็นด้วย กล่าวว่

yat karnaśalyapramukhāiḥ pārthivāir lokaviśrutāiḥ |
nānataṃ balavadbhirhi dhanurvedaparāyaṇāiḥ ||MBh. 1.179.4||
 “(ธนู)ใดไม่อาจงัดได้โดยพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายผู้มีชื่อเสียงในโลก มีพลัง
 กอปรด้วยความรู้ อันมีภรรยาและศัลยะเป็นประมุข

tatkatham tvakṛtāstreṇa prānato durbalīyasā |
*baṭumātrena śakyam hi sajyam kartu * dhanurdvijāḥ ||MBh. 1.179.5||*
 เหล่าทวิชะจะสามารถขึ้นสายธนูนั้น โดยเป็นเพียงเด็กหนุ่ม ไม่รู้การอาวุธ
 ด้อยกำลัง ได้อย่างไร

¹⁵ AgP. 249.7

* สันนิษฐานว่าเป็น “kartum”

*avahāsya bhaviṣyanti brāhmaṇāḥ sarvarājasu |
karmaṇyasminnasamsiddhe cāpalādaparīkṣite* ||MBh. 1.179.6||
พรหมณ์เหล่านั้นจะถูกดูหมิ่นในบรรดาราชาทั้งหลายทั้งปวง
เนื่องจากความอวดดีในการกระทำอันไม่สำเร็จและไม่ได้พิจารณา¹⁶

แม้ครูวาระพรหมณ์จะเป็นหลักในการถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับธนู แต่ใน
วรรณคดีก็ยังมีตัวอย่างการเรียนการสอนธนูโดยครูที่ไม่ใช่พรหมณ์อยู่ด้วย คือการเรียนวิชาของ
อภิมันยู (*Abhimanyu*) และบุตรทั้งห้าของนางเทราปที ซึ่งผู้สอนก็คืออรชุนผู้เป็นบิดานั่นเอง¹⁶

ธนูรเวทฉบับสารงครบพิทติใช้เกณฑ์ด้านความรู้ความสามารถแจกแจงครูผู้สอน
อาวุธออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ “อาจารย์ (*Ācārya*)”, “ภารกวะ (*Bhārgava*)”, “โยธะ (*Yodha*)”, และ
“คณกะ (*Gaṇaka*)” โดยอธิบายว่า การยุทธทั้งหมดมี 7 รูปแบบ ได้แก่ การต่อสู้ด้วยธนู จักร หอก
พระขรรค์ มีด คทา และการต่อสู้มือเปล่า ผู้สอนที่มีความสามารถทั้ง 7 ด้านจะเรียกว่า “อาจารย์”,
ผู้ที่มีทักษะ 4 ด้านจากทั้งหมดจะเรียกว่า “ภารกวะ”, ส่วน “โยธะ” และ “คณกะ” คือผู้ที่มี
ความสามารถ 2 และ 1 ด้านตามลำดับ¹⁷ กระนั้น ผู้วิจัยไม่เคยพบแนวคิดการกำหนดกลุ่มผู้สอน
เช่นนี้ในวรรณคดีอื่นเลย ทำให้ไม่สามารถยืนยันได้ว่า ประเภทของครูตามทฤษฎีนี้มีอิทธิพลใน
สถานการณ์จริงมากน้อยเพียงใด

นอกจากความซ้ำของในวิชาอาวุธแล้ว คุณสมบัติอื่นๆของครูก็มีความสำคัญ
ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แม้จะไม่มีกรบัญญัติประเด็นนี้ไว้ในตำรา แต่ก็สามารถเห็นได้ว่า ผู้ปกครอง
เองก็มีการพิจารณาคุณสมบัติของครูผู้สอนก่อนจะเลือกมอบบุตรหลานของตนให้เป็นศิษย์ เช่นที่
กฤษณะเคยครุ่นคิดถึงการหาผู้ที่จะมาเป็นครูให้หลานๆ ดังนี้

*viśeṣārthī tato bhīṣmaḥ pāutrāṇāṃ vinayepsayā |
iṣvastrajñānpariyapṛcchadācāryānvīryasammatān* ||MBh. 1.121.1||
ลำดับนั้น กฤษณะผู้ปรารถนาความดีเลิศ ได้ถามเหล่าอาจารย์ผู้รู้การธนู
ผู้ได้รับพิจารณาแล้วว่ามีความกล้า ด้วยปรารถนาการศึกษาแก่หลานทั้งหลาย

*nālpadhīrnāmābhāgastathānānāstrakovidāḥ |
nādevasattvo vinayetkurūnastre mahābalān* ||MBh. 1.121.2||
“ผู้มีได้ปัญญาน้อย มิได้ไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้ยังซึ่งการอาวุธต่างๆ
มิได้ไร้ความเป็นเทพ พึงอบรมเหล่าครูผู้มีพลังมาก ในด้านอาวุธ”

¹⁶ MBh. 1.213.65; 1.213.81

¹⁷ ŚP. 80.8-9

ลักษณะการศึกษาด้านอาวฐในวัฒนธรรมนี้ ส่งผลให้ครูมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง คือเป็นทั้งผู้ถ่ายทอดเนื้อหา และเป็นผู้ควบคุมหลักสูตรไปในตัว ทั้งการปรับเนื้อหาวิชา กำหนด กิจกรรมการฝึก และประเมินผลการเรียน ล้วนขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูทั้งสิ้น นอกจากนี้ ด้วยกำเนิดที่เป็นพราหมณ์ ครูจึงมีหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนูแก่ศิษย์ อีกด้วย*

บทบาทอันสำคัญเหนือผู้ใดในระบบการเรียนการสอน ทำให้ครูมีสิทธิและอำนาจ การตัดสินใจหลายประการซึ่งครอบคลุมไปถึงประเด็นอื่นๆนอกเหนือจากเนื้อหาการเรียนด้วย ประการแรก ครูสามารถเลือกรับศิษย์เองได้ตามความพอใจของตนโดยไม่ต้องอิง กับธรรมเนียมหรือข้อบัญญัติใดๆเลย ดังจะเห็นได้จากเมื่อภรรยาไปขอเรียนกับปรศุราม ก็ต้อง โทษกว่าตนเป็นพราหมณ์เพื่อให้ปรศุรามยอมรับเข้าสำนัก¹⁸ เนื่องจากครูท่านนี้เกลียดชังคนวรรณะ กษัตริย์มาก** จึงไม่ยอมรับศิษย์ที่มีวรรณะกษัตริย์ ทั้งที่โดยทั่วไปแล้วคนวรรณะกษัตริย์นี้เองเป็น คนกลุ่มหลักที่จะศึกษาวิชาอาวฐ

ค่าเล่าเรียน หรือที่เรียกว่าทักษิณา (*Dakṣiṇā*) เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่อยู่ในอำนาจของครู โดยตรง ครูสามารถกำหนดทักษิณาอย่างไรก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง สิ่งอื่นๆ หรือแม้แต่ข้อตกลงที่ ไม่เกี่ยวกับทรัพย์สิน และจะกำหนดทักษิณาของศิษย์แต่ละคนต่างกัน ไปก็ยิ่งได้ เช่นที่โทณะขอ ทักษิณาจากเอกลวณะเป็นนิ้วหัวแม่มือของเอกลวณะเอง¹⁹ แต่ขอจากเจ้าชายปานทพการพเป็น คำสัญญาให้กระทำการที่โทณะปรารถนาโดยไม่ได้บอกเสียด้วยซ้ำว่าสิ่งนั้นคืออะไร²⁰ แล้วจึงเฉลย หลังจากเจ้าชายทั้งหลายสำเร็จการศึกษาว่าต้องการให้จับตัวราชาทรูปท (*Drupada*) มาให้²¹ เนื่องจากโทณะมีความแค้นเป็นการส่วนตัวกับผู้นี้ ทำยที่สุดแล้ว ทั้งเอกลวณะและเหล่าเจ้าชาย ปานทพการพก็ต้องกระทำตามที่โทณะสั่งเพื่อเป็นการจ่ายทักษิณาโดยไม่บิดพลิ้ว คือเอกลวณะ

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 4.4 ของวิทยานิพนธ์นี้

¹⁸ MBh. 12.2.15

** ในวรรณคดีปุราณะ ปรศุรามเกลียดชังคนวรรณะกษัตริย์มาก เนื่องจากมีกษัตริย์มาข่มเหง ครอบครวัและฆ่าบิดาของปรศุราม ปรศุรามจึงตามไปแก้แค้นกษัตริย์องค์นั้นและฆ่าล้างวงศ์วาน กษัตริย์หมดทั้ง โลกถึง 21 ครั้ง ภายหลังจึงปลีกตัวไปบำเพ็ญตบะที่ภูเขามเหศวระ (ดูเพิ่มเติมได้ใน Vettam Mani, *Purānic Encyclopaedia* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), pp.568-572.)

¹⁹ MBh. 1.123.35

²⁰ MBh. 1.122.42

²¹ MBh. 1.128.1-2

ต้องตัดนิ้วหัวแม่มือของตนมอบแก่โอรณะ และเจ้าชายเหล่านั้นต้องยกทัพไปทำสงครามกับแคว้นปัญจาละ (*Pañcāla*) เพื่อจับตัวทรุพทผู้เป็นราชามาให้อาจารย์ของตน

นอกจากการรับศิษย์และค่าเล่าเรียนแล้ว การเลือกจะสอนหรือไม่สอนเนื้อหาแก่ศิษย์คนใดคนหนึ่ง รวมถึงการมอบรางวัลและวิชาพิเศษก็เป็นสิทธิของครูแต่เพียงผู้เดียวเช่นกัน แม้ว่าครูจะเป็นผู้ควบคุมหลักสูตรและทำหน้าที่ปรับกิจกรรมการฝึกให้เหมาะแก่ศิษย์แต่ละคนอยู่แล้ว ทว่าการเลือกสอนวิชา โดยเฉพาะวิชาอาวุธพิเศษหรือตำราลับนั้น ไม่ได้มีเหตุผลเฉพาะความถนัดหรือความสามารถของศิษย์เท่านั้น แต่ครูอาจเลือกถ่ายทอดวิชาเหล่านี้แก่ศิษย์จะจงเป็นรายบุคคล โดยพิจารณาจากอุปนิสัย ความประพฤติ หรือแม้แต่ความสนิทยศนุหาส่วนตัวก็ได้ ดังจะเห็นได้จากครั้งที่ภรรยาของภรรยาเรียนอาวุธพรหมศาสตร์กับโอรณะ แต่โอรณะปฏิเสธเพราะทราบถึงจิตใจชั่วร้ายของภรรยา และมีความลำเอียงเข้าข้างอรชุนเหนือกว่าศิษย์คนอื่นๆ²²

โดยสรุป ครูนับเป็นเสาหลักของกระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านการธนูและอาวุธในวัฒนธรรมภารตะโบราณ เป็นบุคคลที่มีสถานะสูง ทั้งด้วยชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ ครูมีบทบาทครอบคลุมทุกด้านของการเรียนการสอน นอกจากนี้ ยังมีสิทธิ์ขาดในการกำหนดเงื่อนไขต่างๆภายในสำนักของตนเองอีกด้วย การกำกับดูแลการเรียนการสอนอย่างเบ็ดเสร็จเช่นนี้ก็มีลักษณะเหมือนกับบทบาทของครูในการศึกษาด้านพระเวท²³ อันเป็นการศึกษาหลักของชาวอารยันในสังคมโบราณนั่นเอง

4.2.2 ศิษย์

ศิษย์ หรือผู้เรียน ในที่นี้จะจำกัดขอบเขตการศึกษาไว้เฉพาะผู้ที่เรียนภายใต้ระบบการเรียนธนูและอาวุธอย่างมาตรฐานในสังคมอินเดียโบราณซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายรายละเอียดไว้ข้างต้นเท่านั้น ไม่นำกรณีอื่นๆมาวิเคราะห์ร่วมด้วย เช่น ผู้ที่ฝึกหัดจนชำนาญด้วยตนเอง หรือครูพักลักจำมาจากคนอื่น เนื่องจากกรณีเหล่านี้ไม่ใช่วิธีการตามปกติ และผู้ที่เรียนสำเร็จได้ก็คงมีจำนวนไม่มากนัก

ด้านวาระของผู้เรียนอาวธุนั้น ในวรรณคดีที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาไม่มีกล่าวถึงหัวข้อนี้โดยตรง แต่มีข้อความที่อาจนำมาวิเคราะห์ได้หลากหลาย เช่นคำประพันธ์จากธนุรเวทฉบับอัคนิ-ปุราณะ ดังนี้

²² MBh. 12.2.9-13

²³ Radha Kumud Mookerji, "Ancient Indian Education," in *The Cultural Heritage of India: Vol. II Itihāsas, Purānas, Dharma and Other Śāstras*, p.641.

... *dhanurvede gururviprah prokto varṇadvayasya ca* ||AgP. 249.7||

อนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นครูของทั้งสองวรรณะอันเขาได้ระบุไว้ในชนรเวท

*yuddhādhikārah sūdrasya svayam vyāpadi śikṣayā |
deśasthāiḥ saṅkarāi rājñah kāryyā yuddhasahāyatā* ||AgP. 249.8||

ด้วยการศึกษา สิทธิของศูทรในการต่อสู้เมื่อมีภัยอันตรายแก่ตน ย่อมมี

ความเป็นพันธมิตรในการรบเป็นสิ่งอันราชาพึงกระทำแก่คนวรรณะผสมทั้งหลาย
ที่อาศัยในชนบท

คำประพันธ์บทที่ 249.7 ของชนรเวทฉบับนี้ใช้คำว่า “(ครู)ของทั้งสองวรรณะ
(*varṇadvayasya*)” สันนิษฐานได้ว่า “สองวรรณะ” ในที่นี้ควรหมายถึงวรรณะพราหมณ์และ
กษัตริย์ เพราะเป็นสองวรรณะที่มีหลักฐานประกอบจากวรรณคดีอื่นๆชัดเจนที่สุดว่ามีการเรียน
อาวุธ ทว่า คำประพันธ์บทต่อมากลับแสดงให้เห็นว่า ความรู้ด้านอาวุธไม่ได้จำกัดอยู่ในสองวรรณะ
นี้เท่านั้น แม้แต่คนวรรณะศูทรหรือวรรณะผสมซึ่งนับเป็นชนชั้นล่างในสังคมก็ยังมีความรู้ด้านการ
ต่อสู้พอที่จะป้องกันตัวหรือออกรบได้ และจากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีโอกาสที่คนวรรณะ
ศูทรจะได้รับการศึกษาอีกด้วย

ข้อที่ว่าคนวรรณะอื่นๆนอกจากพราหมณ์และกษัตริย์ก็อาจมีความรู้ด้านอาวุธนั้น
สามารถยืนยันได้จากข้อความในชนรเวทฉบับสารงคชรปัทดิ ดังนี้

*ācāryeṇa dhanurdeyaṃ brāhmaṇe suparīkṣite |
lubdhe dhūrte kṛtaghne ca mandabuddhāu na dīyate* ||ŚP. 80.6||

ธนูเป็นสิ่งอันอาจารย์พึงมอบแก่(ศิษย์วรรณะ)พราหมณ์ ผู้ได้รับการพิจารณา

โดยดีแล้ว ไม่มอบแก่ผู้โลกมาก เจ้าเล่ห์ ไม่ใส่ใจ และหัวทึบ

*brāhmaṇāya dhanurdeyaṃ khadgaṃ vāi kṣatriyāya ca |
vāiśyāya dāpayetkuntam gadāṃ sūdrasya dāpayet* ||ŚP. 80.7||

(ครู)พึงมอบธนูแก่พราหมณ์ และดาบแก่กษัตริย์

พึงมอบหอกแก่ไวศยะ พึงมอบคทาแก่ศูทร

เมื่อพิจารณาจากชนรเวททั้งฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรปัทดิแล้ว ทำให้
สันนิษฐานได้ว่า วิชาอาวุธน่าจะเปิดกว้างสำหรับคนทั้งสี่วรรณะในสังคมภารตะโบราณ ทุกคน
สามารถมาเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น แต่จะได้รับการคัดเลือกเข้าศึกษาหรือไม่ก็ขึ้นกับครูแต่ละคนไป เช่นที่
ปรศุรามไม่รับศิษย์วรรณะกษัตริย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาด้านอาวุธคงไม่แพร่หลายในหมู่
ไวศยะหรือศูทรมากนัก ทำให้แทบไม่ปรากฏหลักฐานในวรรณคดี ผู้เรียนส่วนใหญ่จึงน่าจะเป็น

พราหมณ์และกษัตริย์* ส่วนคุณสมบัติอื่นๆของผู้เรียนนอกจากเรื่องวรรณะก็คงขึ้นอยู่กับ การ “พิจารณาโดยดีแล้ว” ของครูนั่นเอง ข้อความในธนูรเวทฉบับสารงครบปีทศที่ได้อีกตัวอย่างไว้ข้างต้นนี้ก็ช่วยให้เห็นว่า คุณสมบัติพึงประสงค์ของผู้เรียนอาวูรก็คือควมมีคุณธรรม ความตั้งใจศึกษา และการมีสติปัญญาเฉียบแหลม เป็นสำคัญ

ในการเรียนพระเวทอันนับได้ว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับของคนในสังคมอารยัน จะสังเกตได้ว่า เมื่อเข้าสำนักแล้ว ศิษย์จะมีพันธกิจหลักต่อครูอยู่ 3 ประการ ได้แก่การจ่ายทักษิณา การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู และการรับใช้ครูในกิจการส่วนตัวตามที่ครูกำหนด เช่น การทำงานบ้าน ตักน้ำ หาไฟ²⁴ เป็นต้น ส่วนในการศึกษาอาวูร การจ่ายทักษิณาและการเคารพเชื่อฟังครูนั้นปรากฏหลักฐานชัดเจนตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วในหัวข้อก่อนหน้า แต่มหากาณะซึ่งกล่าวถึงพันธกิจทั้งสองไว้นั้นกลับไม่ได้แสดงถึงการรับใช้ในกิจการส่วนตัวของครู เป็นไปได้ว่า เนื่องจากกรณีที่โอรณะสอนเจ้าชายเการพปาลนพเป็นการเรียนการสอนภายในราชสำนักของเหล่าเจ้าชายเอง มีบริวารคอยทำหน้าที่รับใช้อยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่เจ้าชายทั้งหลายผู้เป็นศิษย์จะต้องรับใช้อาจารย์ด้วยตนเอง หรือในอีกแง่หนึ่ง อาจเพราะการรับใช้ครูเป็นเรื่องปกติธรรมดาสามัญจนวณคคติไม่ต้องกล่าวถึงให้เห็นก็เป็นได้

เมื่อพิจารณาจากระบบการเรียนการสอน รวมถึงบทบาทและสิทธิของครูตามที่เสนอไว้ข้างต้น จะพบว่า นอกเหนือจากการตัดสินใจเลือกอาจารย์ที่จะไปฝากตัวด้วยแล้ว ผู้เรียนก็แทบไม่มีบทบาทในการกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองเลย เกือบทุกกระบวนการในการเรียนอาวูรจะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้เป็นครู ศิษย์มีเพียงหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของครูเท่านั้น

นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่หลักสูตรหรือกิจกรรมการเรียนตามขนบของอินเดียโบราณ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีมาตรฐานเดียวหรือความเสมอภาคทางการศึกษา แต่ครูสามารถเลือก

* แม้คำประพันธ์บทที่ 80.7 ของธนูรเวทฉบับสารงครบปีทศจะระบุอาวูรสำหรับผู้เรียนแต่ละวรรณะไว้ชัดเจน ทว่าในความเป็นจริง การเลือกใช้ชนิดอาวูรไม่น่าจะยึดหลักตายตัวตามนั้น แต่คงขึ้นกับความถนัดมากกว่า จะเห็นว่าในเรื่องมหากาณะ อรชุนมักใช้ธนูในการสู้รบ ส่วนภีมะและทุรโยธน์ (*Duryodhana*) จะเลือกใช้ศทา ทั้งที่บุคคลเหล่านี้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ นับเป็นการใช้ชนิดอาวูรไม่ตรงกับวรรณะตามที่ตำราบัญญัติไว้ ดังนั้น การกำหนดอาวูรตามวรรณะซึ่งปรากฏในธนูรเวทฉบับสารงครบปีทศจึงไม่น่าจะมีการนำมาปฏิบัติจริง คงเป็นแต่เพียงทฤษฎีอันเกิดจากความเชื่อเรื่อง “ศักดิ์” ของอาวูรแต่ละชนิดเท่านั้น เช่น การระบุให้พราหมณ์ใช้อาวูรธนู ก็เพราะธนูถือเป็นอาวูรชั้นสูงสุดในวัฒนธรรมการตะโบราณ เป็นต้น

²⁴ Manusmṛti 2.108; 2.182

สอนเฉพาะบางเนื้อหาแก่ศิษย์คนใดก็ได้ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของศิษย์เองที่จะแสดงออกถึงความกระตือรือร้นชวนชวน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน และพยายามฝึกซ้อมวิชาอาวุธให้ดีที่สุด เพราะนอกจากจะมีประโยชน์คือเกิดความชำนาญแก่ตนเองแล้ว ยังจะช่วยสร้างความไว้วางใจจากครูทำให้มีโอกาสจะได้รับถ่ายทอดวิชาพิเศษเหนือกว่าศิษย์คนอื่นๆ อีกด้วย เช่นกรณีของอรชุนดังต่อไปนี้

...*tadabhyāsakṛtaṃ matvā rātrāvabhyasta pāṇḍavaḥ* ||MBh. 1.123.4||

เมื่อได้นึกถึงการฝึกช้านั้น บุตรแห่งปาณฑุก็ได้ฝึกฝนในยามราตรี

*tasya jyāṭalanirghoṣaṃ droṇaḥ śuśrāva bhārata |
upetya cāinamutthāya pariṣvajyedamabravit* ||MBh. 1.123.5||

เมื่อได้ยินเสียงคิดสายธนูของเขา ข้าแต่พระภารตะ!

โทरणะก็เข้ามาหา ลูกขึ้น สวมกอด และกล่าวดังนี้

*prayatisye tathā kartuṃ yathā nānyo dhanurdharaḥ |
tvatsamo bhavitā loka satyametadbravīmi te* ||MBh. 1.123.6||

“โดยประการใดที่นักธนูอื่นในโลกจะไม่เสมอด้วยเจ้า

ข้าจะทุ่มเทเพื่อกระทำประการนั้น ข้ากล่าวคำสัตย์นี้ไว้แก่เจ้า”

*tato droṇo 'rjunaṃ bhūyo ratheṣu ca gajeṣu ca |
aśveṣu bhūmāvapi ca raṇasikṣāmasikṣayat* ||MBh. 1.123.7||

จากนั้น โทरणะได้สอนอรชุนถึงศาสตร์การรบบนรถ ช้าง

ม้า และพื้นดินมากยิ่งขึ้น

การสอนจงเจาะเฉพาะบางบุคคลเช่นนี้ ส่งผลให้เกิด “ศิษย์เอก” ประจำสำนัก ผู้เป็นที่สนิทสนมหาไว้วางใจของครู และจะได้รับถ่ายทอดวิชาเหนือกว่าศิษย์คนอื่นๆ ลักษณะนี้นับเป็นสภาพทั่วไปของการศึกษาเล่าเรียนในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ มิใช่ลักษณะของการเรียนอาวุธแต่เพียงอย่างเดียว

4.2.3 ผู้ช่วย

เรื่องผู้ช่วยในการเรียนการสอนธนูนั้น ผู้วิจัยไม่เคยพบว่ามีกรกล่าวถึงอย่างชัดเจนไว้ในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องใดเลย แต่ข้อความที่ปรากฏในธนุรเวทฉบับสารงครบทศตวรรษทำให้ทราบว่า ในกระบวนการฝึกฝนธนูจะต้องมีอีกบุคคลหนึ่งทำหน้าที่คอยช่วยเหลือผู้เรียนในบางโอกาส เช่น กรณีการยิงธนูแบบ โคลกะยุคะ และการยิงแบบศัพทเวธิน* ซึ่งต้นฉบับอธิบายไว้ว่า

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.5.2 ของวิทยานิพนธ์นี้

การยิงแบบโคลกะยุคะ

*kāṣṭhagolayugaṃ kṣiptaṃ dūramūrdhvapurahṣthitāih |
aprāptadhāraṃ pṛṣṭhena gacchetpucchamukhena hi ||ŚP. 80.155||*

คู่ลูกบอลไม้อันเหล่าผู้ยื่นแล้วขว้างไปไกลทางเบื้องบนด้านหน้า

พุ่งไปสู่ที่สุคปลายอันเอื่อมไม่ถึงเบื้องหลัง โดยมีหน้าหันไปทางด้านหลัง

การยิงแบบศัพทเวธิน

*lakṣyasthāne nyasetkāmsyapātraṃ hastadvayāntare |
tādayeccharkarābhistacchabdaḥ samjāyate yathā ||ŚP. 80.158||*

ฟังวางบาตรโลหะผสมที่เป่า ที่ระยะห่าง 2 หัตตะ ฟังยังให้เคาะ(บาตร)

ด้วยก้อนกรวดทั้งหลาย เสียง(ของบาตร)นั้นย่อมเกิดขึ้นฉะนั้น

การยิงแบบโคลกะยุคะนั้น ลูกบอลทั้งสองซึ่งเป็นเป้าจะถูกขว้างไปทางด้านหลังของนักธนูให้ต้องหันกลับไปยิง นักธนูจึงไม่สามารถเป็นผู้ขว้างเองได้ และเมื่อสังเกตจากคำว่า “เหล่าผู้ยื่นแล้ว (sthitāih)” ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ผู้ช่วยในการเรียนคราาหนึ่งๆอาจมีอยู่หลายคน ส่วนการยิงแบบศัพทเวธินต้องมีการตั้งบาตรไว้ที่เป่าและเคาะบาตรให้เกิดเสียง เพื่อให้ให้นักธนูฟังเสียงแล้วยิงเป้าให้ได้ในความมืด นักธนูจึงไม่สามารถเคาะบาตรเองได้แน่นอน นับเป็นรูปแบบการยิงที่ยืนยันได้อย่างดีว่า ผู้ช่วยมีความจำเป็นต่อกระบวนการยิงหรือการฝึกฝนธนู

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ช่วยจะมีความสำคัญ แต่ก็คงไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะเฉพาะทางอย่างไรมากนัก จึงเป็นไปได้ว่า ผู้ใดก็น่าจะทำหน้าที่นี้ได้ ไม่ใช่ตำแหน่งที่ต้องระบอบุคคลไว้ตายตัว ผู้ช่วยในการยิงธนูอาจจะเป็นครูผู้สอนเอง เป็นคนรับใช้ภายในราชสำนัก เป็นเพื่อนร่วมเรียน ผลัดเปลี่ยนกันมายิงบ้าง ทำหน้าที่ผู้ช่วยบ้าง หมุนเวียนกันไป หรืออาจเป็นคนที่มิตำแหน่งหรืออาชีพนี้โดยเฉพาะก็เป็นได้

4.3 สถานที่และเวลาในการฝึกฝนธนู

สถานที่และเวลาในการฝึกฝนธนูเป็นหัวข้อที่ยังขาดความชัดเจนอยู่มาก เนื่องจากการเรียนการสอนธนูนั้นสอดแทรกไปกับวิชาอาวุธอื่นๆโดยไม่มีหลักสูตรตายตัว และแทบไม่มีการกล่าวถึงประเด็นนี้โดยตรงในธนูรเวทหรือมหากาโรตตะเลย จึงได้แต่สังเกตจากข้อความหรือเนื้อเรื่องส่วนต่างๆมาประกอบกัน ซึ่งก็ช่วยให้เห็นภาพคร่าวๆของสถานที่หรือเวลาในการศึกษาอาวุธได้บางส่วนเท่านั้น

ด้านสถานที่ ผู้วิจัยได้สังเกตจากเรื่องมหาภารตะ พบว่าการฝึกฝนอาวุธของตัวละครเกิดขึ้นในสถานที่ต่างกันไป เช่น เจ้าชายเการพปาณฑพฝึกในราชสำนัก* กระณะฝึกที่อาศรมของปรัศูรามบนภูเขามเหนท์²⁵ หรือเอกลวณะฝึกเองในป่า²⁶ เป็นต้น จึงเป็นไปได้ว่า การฝึกฝนหรือการเรียนการสอนสามารถเกิดขึ้นที่ใดก็ได้ที่มีสภาพพื้นที่เหมาะสม เช่น เป็นลานโล่ง กว้างขวาง ไม่มีสิ่งรบกวนกะกะอันจะเป็นอุปสรรคต่อการยิงธนู ไม่มีลมพัดแรงจนเกินไป ฯลฯ และข้อความในธนุรเวทฉบับสารงครรปัททิตีว่า เป้าระยะไกลสำหรับการฝึกจะตั้งที่ระยะห่าง 60 วันวันตระ** ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่า สถานที่ฝึกธนูควรมีพื้นที่ไม่แคบกว่าระยะนั้น ทว่ารายละเอียดอื่นนอกเหนือจากที่กล่าวมานี้ก็แทบไม่มีปรากฏเลย ทำให้ยังไม่สามารถวิเคราะห์และอภิปรายเนื้อหา ด้านสถานที่ได้มากเท่าที่ควร

เรื่องเวลาในการฝึกฝนธนู ผู้วิจัยมุ่งพิจารณาช่วงเวลาในการศึกษาตลอดกระบวนการ รวมถึงตารางเวลาฝึกในวันหนึ่งๆด้วย แต่ก็มีข้อมูลน้อยมากเช่นกัน ไม่สามารถระบุอายุที่แน่นอนของผู้เรียนในการเริ่มต้นฝึกอาวุธได้ แต่เมื่อดูจากเนื้อเรื่องมหาภารตะจะพบว่า เหล่าเจ้าชายปาณฑพเการพได้พบกับโทณะและเริ่มเรียนอาวุธในช่วงวัยที่ยังเล่นลูกบอล (*vitā*)²⁷ แสดงว่าน่าจะเป็นเด็กอยู่ แต่ฤทธราชฎร์ ปาณฑุ และวิฑูรเริ่มฝึกธนูหลังจาก “ได้อย่างเข้าสู่วัยรุ่น (*samapadyanta yāuvanam*)”²⁸ ดังนั้น ช่วงเวลาที่สามารถเริ่มเรียนอาวุธได้ก็อาจครอบคลุมตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยรุ่น ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา มีคำอธิบายปรากฏเพียงในธนุรเวทฉบับสารงครรปัททิตี ดังนี้

*ṣaṅmāsātsiddhyate *** muṣṭiḥ śarāḥ saṃvatsareṇa tu |*
nārācāstasya siddhyanti yasya tuṣṭo maheśvaraḥ ||SP. 80.120||*
 ทำมื่อยอมสำเร็จหลังจาก 6 เดือน ส่วนลูกธนูทั้งหลายใช้เวลา 1 ปี
 พระมเหศวรได้โปรดปรานผู้ใด นาราคะทั้งหลายยอมสำเร็จแก่ผู้นั้น

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 4.1 ของวิทยานิพนธ์นี้

²⁵ MBh. 12.2.17-18

²⁶ MBh. 1.123.12-13

** ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.3 ของวิทยานิพนธ์นี้

²⁷ MBh. 1.122.12

²⁸ MBh. 1.102.16-17

*** สันนิษฐานว่าเป็น “*siddhyate*” และ “*siddhyanti*” ตามลำดับ (คู่มือเชิงอรรถ* ของหน้า

จากข้อความข้างต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “ท่ามือ” ซึ่งจะสำเร็จภายใน 6 เดือนคงหมายถึงการฝึกหัด โดยยังไม่ใช้ลูกธนู ส่วนที่ว่า “ลูกธนูทั้งหลาย” ก็คงหมายถึงการฝึกโดยใช้ลูกธนูร่วมด้วย อันจะสอดคล้องกับเนื้อหาว่าด้วยวิธีการฝึกธนูที่ปรากฏในธนุรเวทฉบับเดียวกันว่า ผู้เรียนจะต้องฝึกหัดกับคันธนูเปล่าก่อน เมื่อชำนาญแล้วจึงจะพัฒนาไปสู่การฝึกโดยใช้คันธนูร่วมกับลูกธนู* ระยะเวลาตามที่ต้นฉบับกล่าวไว้นี้คงเป็นระยะเวลาโดยเฉลี่ยที่ผู้เรียนส่วนใหญ่จะใช้ในการศึกษา กระนั้น ลักษณะหลักสูตรการเรียนที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามดุลยพินิจของครูก็อาจส่งผลให้ศิษย์แต่ละคน ใช้เวลามากน้อยต่างกัน ไปบ้าง แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ยืนยันในประเด็นนี้ได้แน่ชัด

นอกจากช่วงอายุที่เริ่มเรียน และระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาแล้ว ตารางเวลาในการเรียนการสอนก็ยังคลุมเครืออยู่มากเช่นกัน ไม่มีข้อความใดอธิบายโดยตรงว่า การฝึกอาวุธต้องกระทำในเวลาใด วันละกี่ชั่วโมง สัปดาห์ละกี่วัน หรือฝึกในเดือนใดฤดูใด ที่ทราบได้มีเพียงข้อมูลจากธนุรเวทฉบับสารงคหฤทธิพิศว่า ในวัน 8 คำ, 14 คำ, วันขึ้น 1 คำ, และครึ่งวันของวันเพ็ญ รวมถึงวันที่เกิดกลางร้ายขึ้นจะเป็นช่วงเวลาที่ห้ามกระทำกิจเกี่ยวกับการเรียนการสอนธนู²⁹ ทำให้ในเดือนหนึ่งๆ มีวันหยุด 5 วันเป็นอย่างน้อย แต่ก็ไม่มีหลักฐานอื่นใดเลยที่ผู้เรียนจะต้องเรียนหรือฝึกฝนทุกวันทีนอกเหนือจากวันหยุดเหล่านี้หรือไม่ประการใด

คำประพันธ์อีกบทหนึ่งในวรรณคดีเรื่องเดียวกันกล่าวไว้ว่า ในเวลาเช้าให้วางเป้าไว้ทางทิศตะวันตก ส่วนยามบ่ายให้วางทางทิศตะวันออก³⁰ ข้อความนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การฝึกอาวุธธนูนั้นกระทำกันตลอดทั้งวัน มิเช่นนั้นก็สามารถฝึกในเวลาใดก็ได้ โดยวางเป้าให้เหมาะสมกับช่วงเวลานั้นๆ ทว่าวรรณคดีเรื่องอรรถศาสตร์ (*Arthasāstra*) อันเป็นวรรณคดีสันสกฤตเกี่ยวกับศาสตร์การปกครองที่สำคัญ ได้กล่าวว่าการฝึกการยุทธ์จะกระทำกันในช่วงเช้า³¹ จึงสันนิษฐานได้ว่า ครูอาจารย์แต่ละสำนักก็อาจกำหนดเวลาที่ทำให้ฝึกแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม การฝึกธนูไม่น่าจะกระทำในเวลากลางคืน นอกเสียจากต้องการฝึกรูปแบบพิเศษ เช่น ฝึกยิงแบบศัพทเวธินซึ่งต้องอาศัยความมืด สิ่งที่ยืนยันข้อสันนิษฐานนี้คือเนื้อเรื่องมหากาพย์ที่ว่าอรชุนตัดสินใจไปฝึกธนูเองในตอนกลางคืน เมื่อโทรณะมาพบก็เกิดความรักความเอ็นดูอย่างยิ่ง³² คงเพราะการฝึกฝนยามค่ำคืนของอรชุนเป็นการแสดงออกถึงความพากเพียรเหนือกว่าศิษย์คนอื่นๆ นั่นเอง

* ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.3 ของวิทยานิพนธ์นี้

²⁹ ŚP. 80.110-113 (ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 4.4.4 ของวิทยานิพนธ์นี้)

³⁰ ŚP. 80.103

³¹ Kāuṭilya Arthasāstra 1.5.12

³² MBh. 1.123.4-6

4.4 พิธีกรรมและความเชื่อในการฝึกฝนธนู

ในเบื้องต้นนั้น ผู้วิจัยคาดการณ์ว่าจะสามารถเก็บข้อมูลเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในการฝึกฝนธนูได้จากมหาภารตะ ซึ่งเป็นวรรณคดีที่สะท้อนถึงการฝึกฝนธนูในสถานการณ์จริงได้ดี ทว่ามหาภารตะกลับแทบไม่ปรากฏเนื้อหาเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในกระบวนการฝึกฝนหรือการเรียนการสอนธนูเลย ผู้วิจัยจึงต้องอาศัยข้อมูลจากธนุรเวทมาพิจารณาเป็นหลักในหัวข้อนี้แทน

ธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคิปรากฏพิธีกรรมอยู่ 3 พิธีด้วยกัน ได้แก่ พิธีธนุรธารณะ พิธีศรมะกริยา และพิธีอัสตระ ส่วนธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะกล่าวถึงพิธีกรรมไว้ 2 พิธี แต่ไม่ระบุชื่อทั้งสองพิธีนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับพิธีศรมะกริยาในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคิ ผู้วิจัยจึงจะยกไปอธิบายและวิเคราะห์ร่วมกับพิธีศรมะกริยาด้วย นอกจากเรื่องการประกอบพิธีกรรมโดยตรงแล้ว ในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคิยังปรากฏความเชื่ออีกกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน คือความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์หรือเวลาที่ไม่เหมาะแก่การเรียน ซึ่งผู้วิจัยจะได้แยกอธิบายเป็นอีกหัวข้อหนึ่งภายหลังจากพิธีกรรมทั้งสามนั้น

4.4.1 พิธีธนุรธารณะ (*Dhanurdhāranavidhi*)

ชื่อของพิธีนี้ประกอบขึ้นจากคำว่า “*dhanus*” แปลว่า “ธนู”, “*dhāraṇa*” แปลว่า “การถือ, การทรงไว้, การครอบครอง”, และคำว่า “*vidhi*” ซึ่งหมายถึง “กฎ, พิธี, วิธีการ, ฯลฯ”³³ รวมถึงมีความหมายว่า “พิธีการถือครองธนู” พิธีธนุรธารณะเป็นเนื้อหาลำดับแรกสุดในธนุรเวทฉบับสารงคชรปัทคิ อยู่ถัดจากคำเกริ่นนำตอนต้นเท่านั้น เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งที่ปรากฏในต้นฉบับและเนื้อหาของพิธีแล้ว สามารถยืนยันได้ว่า พิธีนี้เป็นพิธีกรรมในการเริ่มต้นเรียนธนู น่าจะจัดขึ้นเพียงครั้งเดียวก่อนเริ่มการศึกษา มิใช่ปฏิบัติทุกครั้งเมื่อจะเริ่มเรียนในแต่ละวัน

ต้นฉบับระบุช่วงเวลาประกอบพิธีนี้ไว้ค่อนข้างละเอียด คือกำหนดให้จัดในวันอาทิตย์ วันพฤหัสบดี หรือวันศุกร์ ซึ่งมีดิถี* ตรงกับ 3 ค่ำ, 5 ค่ำ, 7 ค่ำ, 10 ค่ำ, 12 ค่ำ, หรือ 13 ค่ำ มีนักษัตรตรงกับอัศวินิ (*Aśvinī*), โรหิณี (*Rohiṇī*), ปุณรรวสุ (*Punarvasu*), ปุษยะ (*Puṣya*), อุตตรฟัลคุนิ (*Uttaraphalgunī*), หัสตะ (*Hasta*), อนูราธา (*Anurādhā*), อุตตราษาตา (*Uttarāśādhā*), อุตตรภัทรปทา (*Uttarabhadrapadā*), หรือเรวตี (*Revatī*) ในเดือนที่ 1, 3, 6, 7, 10, หรือ 11³⁴ ผู้ที่จะเริ่มศึกษาธนูซึ่งต้องเข้าร่วมในพิธีด้วยนั้นจะต้องผ่านการถือพรตอดอาหาร

³³ MW., pp.509, 515, 968.

* ดิถี (*Tithi*) หมายถึงวันตามจันทรคติ นับจากความเปลี่ยนแปลงของเสี้ยวดวงจันทร์ในแต่ละวัน หรือในวัฒนธรรมไทยก็คือการนับวันตาม “ค่ำ” ของข้างขึ้นข้างแรม เช่น วันขึ้น 1 ค่ำ, วันแรม 1 ค่ำ นั่นเอง

³⁴ ŚP. 80.10-13

(*Upavāsa*) มาก่อนเข้าพิธี³⁵ ทว่าคัมภีร์ก็ไม่ได้อธิบายว่า การถือพรตอดอาหารสำหรับพิธี
 ฆนุรชารณะมีรูปแบบอย่างไร* หรือต้องกระทำเป็นเวลานานเท่าใด

ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีฆนุรชารณะ สามารถสรุปเป็นข้อๆให้เข้าใจได้ง่าย
 ดังต่อไปนี้

- เริ่มต้นพิธีด้วยการแจกจ่ายทาน และประกอบพิธีโหมา (*Homa*)
- จัดเหล่ากุมารีมอบแด่พราหมณ์ทั้งหลายที่มาร่วมพิธี
- แสดงความเคารพใส่สวโยคีอื่นๆที่มาร่วมพิธี
- ศิษย์บูชาครูด้วยอาหาร เครื่อง เสื้อผ้า เครื่องประดับ และมาลัยหอมอัน
 งดงาม
- ศิษย์นุ่งห่มหนังวาง ประคองอัญชลี ขอรุณจากผู้เป็นครู
- ครูประกอบพิธีอังคนยาสะ (*Ānganyāsa*) แก่ศิษย์
- ครูมอบมานุษรณู** ซึ่งเสกฆนุรมนตร์ (*Dhanurmantra*) แล้วแก่ศิษย์
 และมอบลูกธนูพร้อมมนตร์กำกับจากดอกตูดดอก
- ศิษย์ยิงดอกไม้ด้วยลูกธนูไร้หัว จากนั้นยิงปลาและยิงเนื้อด้วยลูกธนูมีหัว
- ทำนายโชคชะตาของศิษย์โดยพิจารณาจากทิศทางที่ลูกธนูปักลงในเนื้อ
- ศิษย์น้อมไหว้ มอบธนูและลูกธนูคืนครู เป็นอันจบพิธี³⁶

จะเห็นได้ว่า พิธีฆนุรชารณะนี้ประกอบด้วยขั้นตอนและพิธีกรรมย่อยๆมากมาย
 ทั้งการเริ่มต้นพิธีด้วยการให้ทาน พิธีโหมา การรับรองเหล่านักบวชผู้มาร่วมในพิธี การบูชาครู พิธี
 อังคนยาสะ การรับมอบอาวุธ การยิงธนู รวมถึงการทำนายชะตาของศิษย์จากผลการยิงนั้น นับว่า
 ฆนุรชารณะเป็นพิธีที่ค่อนข้างซับซ้อน และคงจะมีรายละเอียดมาก ทว่าคัมภีร์กลับไม่ได้แจกแจง
 รายละเอียดเหล่านั้นไว้นัก เช่น ไม่มีการอธิบายเลยว่า จะต้องประกอบพิธีที่ไหน จัดสถานที่อย่างไร

³⁵ ŚP. 80.17

* การถือพรตอดอาหาร หรือพิธีอุปวาสะมีรูปแบบย่อยๆมากมาย เช่น รูปแบบอดิกฤจระ
 (*Atikṛcchra*) คือการรับประทานอาหารเพียงวันละ 1 คำ ตลอด 9 วัน และไม่รับประทานอะไรเลย
 อีก 3 วัน หรืองานทราณะพรต (*Cāndrāyaṇavrata*) คือการรับประทานอาหารมากน้อยสัมพันธ์
 กับคติของดวงจันทร์ เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมได้ใน Monier-Williams, *Religious Thought and Life
 in India: Part I*, 2nd ed. (London: John Murray, 1885), pp.426-428.)

** มานุษรณู (*Mānuṣa Cāpa*) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า “มานวธนู (*Mānava Cāpa*)”
 หมายถึง คันธนูที่ยาว 4 หัสตะ (ŚP. 80.34)

³⁶ ŚP. 80.14-28

พิธีโหมะในตอนต้นของพิธีต้องกระทำอย่างไรบ้าง หรือธนูมนตร์ที่ครูใช้สกดคันธนูในพิธีนั้นกล่าว
ว่าอะไร เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ได้ช่วยยืนยันการเป็น “ตำราสำหรับนักเรียน” ของธนูเวทฉบับ
สารงครบพิทติ ดังที่ธนูเวทฉบับนี้มุ่งแสดงเนื้อหาเฉพาะส่วนที่จำเป็นต่อผู้เรียน มิได้เก็บ
รายละเอียดครบถ้วนสมบูรณ์พร้อมในทุกประเด็น อย่างไรก็ตาม แม้จะมีรายละเอียดไม่มากนัก แต่
เนื้อหาเหล่านี้ก็เพียงพอจะช่วยให้เห็นภาพพิธีกรรมนี้ได้อย่างคร่าวๆ และบางขั้นตอนในพิธีก็มีการ
อธิบายไว้พอสมควร เช่น ส่วนพิธีอังคนยาสะ เป็นต้น

พิธีอังคนยาสะ คือการอัญเชิญเทพแต่ละองค์ให้มาสถิตในแต่ละอวัยวะของผู้เข้าพิธี
เพื่อขอความคุ้มครองรักษาจากเทพแก่บุคคลนั้นๆ³⁷ พิธีอังคนยาสะในพิธีธนูธรรณนี้ ต้นฉบับ
ระบุให้ครูเป็นผู้ทำพิธีให้ศิษย์ โดยตั้งพระศิวะไว้ที่กระหม่อม, พระเกศวะ (พระวิษณุ) ไว้ที่แขนทั้ง
สอง, พระพรหมไว้ที่สะดือ, และพระคณศไว้ที่หน้าแข้งทั้งสอง³⁸ และกล่าวมนตร์ดังนี้

om hoṃ śikhāsthāne śaṃkarāya namaḥ |
om hoṃ bāhvoḥ keśavāya namaḥ |
om hoṃ nābhimadhye brahmaṇo namaḥ |
om hoṃ jaṅghayorganapataye namaḥ ||ŚP. 80.20||

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระศังกรบนกระหม่อม

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระเกศวะที่แขนทั้งสอง

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระพรหมที่กลางสะดือ

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระคณศที่แข้งทั้งสอง

ธนูเวทยังได้กล่าวไว้ว่า พิธีอังคนยาสะเป็นพิธีที่มีการเอ่ยนามพระศิวะ อันจะช่วย
บันดาลความสำเร็จ อีกทั้งการประกอบพิธีนี้จะช่วยประหารบาปและขจัดอุปสรรคแก่ศิษย์อีกด้วย³⁹

นอกจากพิธีอังคนยาสะแล้ว การทำนายโชคชะตาของศิษย์โดยพิจารณาจากการ
ยิงธนูในพิธีก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ต้นฉบับให้รายละเอียดไว้ โดยศิษย์จะได้รับธนูจากครุมาลัยยัง
ดอกไม้ ปลา และเนื้อตามลำดับ ในการยิงเนื้อ หากลูกธนูปักเข้าทางทิศตะวันออก เชื่อว่าศิษย์ผู้นั้น
จะมีชัยชนะและมีความสุข, หากเข้าทางทิศใต้ จะเกิดการวิวาทรุนแรงและมีการเดินทางไปต่างแดน,
หากเข้าทางทิศตะวันตก ศิษย์จะมีความมั่งคั่ง, หากเข้าทางทิศเหนือ จะเป็นสิริมงคล, หากเข้าทางทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือ จะเกิดสิ่งเลวร้าย, และหากเข้าทางทิศอื่น ๆ คือทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศ

³⁷ Monier-Williams, Religious Thought and Life in India: Part I, p.204.

³⁸ ŚP. 80.19

³⁹ ŚP. 80.18

ตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จะนับว่าเป็นทิศดี บำรุงความสุข และศิษย์จะประสบ
ความสำเร็จด้านการอาวูธ⁴⁰

อย่างไรก็ดี แม้พิธีฆนุรธารณะจะเป็นพิธีกรรมสำคัญเนื่องในโอกาสการเริ่มต้น
การศึกษาฆนุ และมีรายละเอียดมากที่สุดในบรรดาพิธีกรรมทั้งสามที่ปรากฏในฆนุรเวทฉบับ
สารงครบพิทติ ทว่าผู้วิจัยกลับไม่พบข้อความที่กล่าวถึงพิธีนี้เลยในมหากาณะ ทั้งส่วนที่เจ้าชาย
ปาณฑพเคารพเริ่มศึกษากับ โทณะ หรือแม้แต่เมื่อปรศุรามยอมรับภรรยาเข้าเป็นศิษย์ สาเหตุของ
ลักษณะเช่นนี้อาจสันนิษฐานได้เป็นสองแนวทางว่า พิธีฆนุรธารณะอาจนับเป็นเรื่องปกติธรรมดาใน
การเริ่มเรียนอาวูธ พรรณคดีที่ดำเนินเนื้อเรื่องอย่างรวดเร็วเช่นมหากาณะจึงเลือกจะไม่กล่าวถึง
พิธีกรรมนี้ หรืออาจเพราะในยุคสมัยที่รวบรวมมหากาณะ พิธีนี้ยังไม่ถือกำเนิดขึ้นก็เป็นได้ เพราะ
ฆนุรเวทฉบับสารงครบพิทติอันปรากฏหลักฐานพิธีนี้อยู่ก็รวบรวมขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14 ซึ่ง
เป็นช่วงเวลาหลายร้อยปีภายหลังการรวบรวมมหากาณะ

4.4.2 พิธีศรมะกริยา (*Śramakriyā*)

ชื่อพิธีกรรมนี้ประกอบขึ้นจากคำว่า “*śrama*” แปลว่า “ความเหน็ดเหนื่อย, การ
ฝึกหนัก” และคำว่า “*kriyā*” ซึ่งหมายถึง “การกระทำ, พิธีกรรม, ฯลฯ”⁴¹ รวมแล้วจึงหมายถึง
“พิธีกรรมในการฝึกหนัก” ฆนุรเวทฉบับสารงครบพิทติกล่าวถึงพิธีนี้หลังจากเนื้อหาว่าด้วยท่าทาง
การยิงธนู เป้าที่ใช้ฝึก และการงคการเรียนการสอน แต่อยู่ก่อนเนื้อหาช่วงวิธีการยิงพลิกเพลง
รูปแบบต่างๆ ดังนั้น แม้จะไม่มีข้อความอธิบายว่า พิธีนี้จัดขึ้นใน โอกาสใด ก็สามารถสันนิษฐานได้
ว่า พิธีศรมะกริยาน่าจะเป็นพิธีกรรมก่อนเริ่มการฝึกฝนอย่างจริงจัง และด้วยคำประพันธ์อีกบทหนึ่ง
ในฆนุรเวทอันบ่งชี้ว่า พิธีนี้สามารถกระทำซ้ำๆ ได้⁴² จึงอาจเป็นไปได้ว่า ผู้เรียนจะต้องประกอบพิธี
ศรมะกริยาก่อนการฝึกเป็นประจำหรือทุกๆ ครั้ง

พิธีศรมะกริยานี้เรียบง่ายมาก กิจกรรมหลักตลอดพิธีมีเพียงการยิงลูกธนูดอกหนึ่ง
ออกจากคันธนูเท่านั้น และขั้นตอนในพิธีแทบทั้งหมดก็คือขั้นตอนในการยิงธนู ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอ
ไว้โดยละเอียดแล้วเมื่อวิเคราะห์ถึงการยิงธนูในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ* จึงจะกล่าวแต่เพียงสรุป
ในที่นี้ว่า ขั้นตอนในพิธีศรมะกริยาประกอบด้วย การขึ้นสายธนู, หยิบคันธนูและลูกธนูขึ้นมาจรด
ลูกธนูเข้ากับสาย, น้าวธนูและแทงพื้นดินแสดงความนอบน้อมต่อพระศิวะ พระกณศ ครู คันธนู
และลูกธนู, ขออนุญาตครูเพื่อน้าวธนู, น้าวธนู, และปล่อยลูกธนูเพื่อยิงออกไป เป็นอันจบพิธี

⁴⁰ ŚP. 80.24-27

⁴¹ MW., pp.1096, 320.

⁴² ŚP. 80.119

* คู่มือแถวขาของตารางที่ 3 (หน้า 50-52) ของวิทยานิพนธ์นี้

นอกจากการแทงพื้นดิน (*Bhūmivedha*) และแสดงความเคารพต่อเทพ คุรุ และอาวุธแล้ว พิธีกรรมกรียาก็แทบไม่ปรากฏขึ้นตอนที่ส่งผลทางด้านความศักดิ์สิทธิ์โดยตรงเลย นอกจากนี้ ต้นฉบับเองก็ไม่ได้อธิบายชัดเจนว่าพิธีนี้จะช่วยให้เกิดประโยชน์ทางใด กล่าวแต่เพียงว่า นักธนูผู้ปรารถนาความสำเร็จพึงประกอบพิธีนี้ซ้ำๆ⁴³ เท่านั้น

ฝ่ายธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะได้กล่าวถึงพิธีกรรมอยู่ 2 พิธี พิธีทั้งคู่ไม่ปรากฏชื่อ ทั้งยังมีรายละเอียดน้อย ทว่าคล้ายคลึงอย่างยิ่งกับพิธีกรรมกรียาในธนุรเวทฉบับสารงครรปัทดิ ผู้วิจัยจึงจะนำมาอภิปรายร่วมกับเนื้อหาในหัวข้อนี้ด้วย

พิธีกรรมแรกในธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะปรากฏอยู่ในอชยาระที่ 249 ส่วน อีกพิธีอยู่ในอชยาระที่ 250 ขึ้นตอนแทบทั้งหมดของพิธีก็คือการยิงธนู ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในวิทยานิพนธ์นี้แล้วเช่นเดียวกัน * โดยรายละเอียดส่วนการยิงธนูในทั้งสองพิธีนี้ไม่ต่างจากพิธีกรรมกรียานัก ความแตกต่างเล็กน้อยในส่วนอื่นๆของแต่ละพิธีจึงมีเพียงว่า พิธีกรรมในอชยาระที่ 249 มีการแสดงความเคารพด้วยท่าสวัตติกะในตอนเริ่มต้น⁴⁴ และมีขั้นตอนที่ผู้เรียนต้อง “วางส่วนล่างของอาวุธ”^{**} และส่วนหัวของลูกธนูบนพื้น (*adhakṣaṭim tu dhanuṣaḥ phaladeśam tu ... dharanyām sthāpayitvā*)⁴⁵ ขณะที่พิธีกรรมในอชยาระที่ 250 ไม่มีการแสดงความเคารพและการแตะอาวุธกับพื้น แต่มีการกำหนดให้ทวิชะนำวคันธนูให้เต็มที่เป็นอันดับแรก จากนั้นก็ชำระคันธนูและลูกธนูให้บริสุทธิ์โดยใช้เนื้อ แล้ววางอาวุธเหล่านั้นลงในสถานที่ประกอบอัญญพิธีแทน⁴⁶

ด้วยเหตุที่พิธีกรรมทั้งสามคล้ายคลึงกัน คือมีการยิงธนูออกหนึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของพิธี พิธีกรรมทั้งสามจึงอาจมีความข้องเกี่ยวสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะพิธีในอชยาระที่ 249 ของธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะกับพิธีกรรมกรียาในธนุรเวทฉบับสารงครรปัทดิ ซึ่งมีองค์ประกอบพิธีใกล้เคียงกันมาก คือประกอบด้วยขั้นตอนการยิงธนูและการใช้อาวุธแตะพื้นดิน อีกทั้งการแตะ

⁴³ ŚP. 80.119

* คู่มือที่แถวซ้ายและแถวกลางของตารางที่ 3 (หน้า 50-52) ของวิทยานิพนธ์นี้

⁴⁴ AgP. 249.19

** สันนิษฐานว่าหมายถึง ส่วนมือจับของคันธนู

⁴⁵ AgP. 249.21

⁴⁶ AgP. 250.1

อาวูรกับพื้นดินยังกระทำด้วยอากัปกริยาที่เหมือนกันด้วย คือการนำวธนูและใช้หัวลูกธนูแตะพื้น * พิธีทั้งสองนี้จึงอาจเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างเดียวกันหรือมีที่มาจากแนวคิดเดียวกันก็เป็นได้

4.4.3 พิธีอัสตระ (*Astravidhi*)

ในสังคมอินเดียโบราณะ เมื่อการศึกษาพระเวทสิ้นสุดลงจะมีการจัดพิธีโคทานะ (*Godāna*) หรือพิธีสมาวรัตนะ (*Samāvartana*) เป็นสัญญาณว่าผู้เรียนได้สำเร็จการศึกษาแล้ว⁴⁷ แต่สำหรับการศึกษาวิชาอาวูร ไม่พบว่าพิธีกรรมใดๆที่สามารถใช้กำหนดการสิ้นสุดการเรียนได้ ฆนุรเวทฉบับสารงครบปีทศดึกกล่าวแต่เพียงว่า หลังจากการศึกษาเล่าเรียนสำเร็จลงแล้ว ฆนุร จะต้องฝึกหนักในฤดูใบไม้ร่วง (*Sarad*) เป็นเวลา 2 เดือนทุกปีเพื่อไม่ให้ลืมวิชา⁴⁸ และต้อง ประกอบพิธีอัสตระต่อไปทุกๆปี

ชื่อพิธีว่า “*astra*” มีความหมายว่า “อาวูร”⁴⁹ พิธีกรรมนี้จึงหมายถึง “พิธีแห่งอาวูร” เป็นเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในช่วงท้ายฆนุรเวทฉบับสารงครบปีทศดึก พิธีอัสตระเป็นพิธีที่ต้นฉบับให้ รายละเอียดไว้น้อย กล่าวแต่เพียงว่า ฆนุรต้องประกอบพิธีในวัน 9 ค่ำ เดือนอัสวยุชะ (*Āśvayuja*) เพื่อบูชาพระศิวะ พระนางจันที คุรุ อาวูร และลูกธนูทั้งหลาย โดยมีขั้นตอนของพิธี ดังนี้

- ให้ทักษิณาและจัดเหล่ากุมาริแต่พรหมณ์ทั้งหลายในพิธี
- ถวายสัตว์เป็นพลีแต่เทวี
- สวดมนตร์อันกล่าวถึงพระเวท อากมะ (*Āgama*) ตามกฎเกณฑ์พิธี ฆปโหมะ (*Japahoma*)
- ฝึกอาวูรทั้งหลายให้ชำนาญ เป็นอันจบพิธี⁵⁰

ลักษณะการบรรยายพิธีอัสตระใกล้เคียงกับพิธีฆนุรธารณะ คือกล่าวถึงเพียงให้เห็น ภาพคร่าวๆ แต่ไม่แจกแจงรายละเอียดในพิธี ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่า ต้องกระทำแต่ละขั้นตอน อย่างไรให้ถูกต้องแน่ชัด ทั้งการจัดเครื่องพลี การสวดมนตร์ และพิธีฆปโหมะ มีเพียงส่วนการฝึก

* พิธีกรรมในอธยายะที่ 249 ของฆนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ไม่ได้กล่าวโดยตรงว่าผู้ทำพิธี ต้อง “นำวธนู” ทว่าการใช้ส่วนล่างของมือจับคันธนูและพื้นพร้อมทั้งหัวลูกธนูจะไม่สามารถทำได้ หากฆนุรไม่ได้กำลังนำวธนูอยู่ จึงสรุปได้ว่าท่าทางนี้จะต้องกระทำโดยนำวธนูด้วยนั่นเอง

⁴⁷ Rajbali Pandey, *Hindu Samskāras: Socio-Religious Study of the Hindu Sacraments*, pp. 144-146.

⁴⁸ ŚP. 80.164

⁴⁹ MW., p.122.

⁵⁰ ŚP. 80.166-168

อาวุธท้ายพิธีเท่านั้นที่มีข้อความระบุว่า อาวุธที่ใช้ในพิธีนี้ประกอบด้วยอาวุธพระพรหม (*Brāhma*), อาวุธพระนารายณ์ (*Nārāyaṇa*), อาวุธพระศิวะ (*Sāiva*), อาวุธพระอินทร์ (*Āindra*), อาวุธพระพาย (*Vāyavya*), อาวุธพระวรุณ (*Vāruṇa*), อาวุธพระอัคนี (*Āgneya*), และอาวุธพิเศษทั้งหลายที่ครูให้ไว้⁵¹ ทว่าเนื่องจากไม่มีคำอธิบายอื่นใดนอกเหนือจากนี้ ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะอาวุธหรือวิธีการฝึกได้เลย

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง คือในปัจจุบันชาวภารตะยังมีพิธีกรรมหนึ่ง เรียกว่าพิธี “อายุรบูชา (*Āyudha Pūjā*)” ซึ่งหมายถึง “การบูชาอาวุธ” จัดขึ้นในวันที่ 9 ของพิธีมหานวราตรี⁵² หรือตรงกับวันขึ้น 9 ค่ำในเดือนอัสวชุชะ เป็นพิธีบูชาเทวีศักดิ์ทั้งสาม คือสร้สวตี ปารวตี และลักษมี ผู้คนจะนำอุปกรณ์ประกอบอาชีพของตนมาบูชา เช่น เกษตรกรจะนำไถและจอบมาในพิธีเพื่อบูชาด้วยเครื่องหอมและดอกไม้ เป็นต้น⁵³ แม้ว่าลักษณะการประกอบพิธีอายุรบูชาในปัจจุบันจะไม่ตรงกับพิธีอัสดระในธนุรเวทฉบับสารงครบปีทศดิ แต่ทั้งความหมายของชื่อพิธี วันที่ประกอบพิธี และแนวคิดการ “บูชาอุปกรณ์ประจำตัว” ทำให้น่าเชื่ออย่างยิ่งว่า พิธีอายุรบูชาในปัจจุบันก็สืบทอดมาจากพิธีอัสดระนั่นเอง เพียงแต่เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ขึ้นบ้างตามเวลาที่ผ่านไป

4.4.4 วาระงคการเรียนการสอน (*Anadhyāya*)

นอกจากเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาโดยตรงแล้ว เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งในธนุรเวทที่สะท้อนถึงความคิดความเชื่อของชาวอินเดียโบราณคือเรื่องวาระต้องห้ามในการเรียนการสอน กล่าวคือ แม้จะไม่มีข้อความระบุว่า การเรียนการสอนธนูจะต้องกระทำในวันใดบ้าง แต่ธนุรเวทฉบับสารงครบปีทศดิก็ได้กำหนดวาระที่ห้ามการเรียนการสอนไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

- วัน 8 ค่ำ, วัน 14 ค่ำ, วันขึ้น 1 ค่ำ, และครึ่งวันของวันเพ็ญ
- วันฝนตก และเมื่อเมฆคำรามผิดเวลา
- เมื่อมีผู้พบเห็นงูในสถานที่ฝึก
- เมื่อเป่าลูกทำลายลง
- เมื่อคันธนูหัก
- หากสายธนูขาดในการยิงครั้งแรก⁵⁴

⁵¹ ŚP. 80.168

⁵² Rev F. Kittel, *A Kannada-English Dictionary*, 12th ed. (New Delhi: Asian Educational Services, 2006), p.162.

⁵³ Bartholomaeus Ziegenbalg, *Genealogy of the South-Indian Gods, A Manual of the Mythology and Religion of the People of Southern India* (Madras: Higginbotham and Co., 1869), pp.106-107.

⁵⁴ ŚP. 80.110-113

เมื่อพิจารณาโอกาสทั้งการเรียนการสอนเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดเบื้องหลัง การกำหนดวันก็คือความเชื่อทางศาสนาเป็นสำคัญ ความเชื่อเหล่านี้สามารถจำแนกได้เป็นสองกลุ่ม ได้แก่ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามที่ตรงกับข้อห้าม และความเชื่อเรื่องลางร้ายระหว่างการเรียน ทั้งฤกษ์ และลางเหล่านี้ก็สอดคล้องกับวาระในการหยุดเรียนของการศึกษาแขนงอื่นๆด้วย กล่าวคือ คติที่ ฆนุรเวทกำหนดว่าห้ามเรียนนั้นตรงกับวันปารวณะ (*Pārvaṇa*) หรือปรรวัน (*Parvan*) คือวันขึ้น 1 ค่ำ, วันเพ็ญ, วัน 8 และ 14 ค่ำทั้งขึ้นแรม ซึ่งเพาชายนะธรรมสูตร (*Bāudhāyana Dharmasūtra*) กล่าวว่า ต้องงดการเรียนการสอน เนื่องจากเป็นวันที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงเหล่ารากษสและปีศาจได้ โดย วัน 8 ค่ำจะทำลายครู, วัน 14 ค่ำจะทำลายศิษย์, และวันเพ็ญจะทำลายการเล่าเรียน⁵⁵ ส่วนลางร้าย สำหรับการเรียนฆนุ ทั้งฟ้าคำราม ฝนตก และสัตว์ร้ายก็คล้ายคลึงกับที่เพาชายนะธรรมสูตรกล่าวว่า ไห้งดเรียนในวันที่มีฝนฟ้าคะนอง⁵⁶ และที่ Monier-William ศึกษาไว้ว่า การเรียนการสอนจะ ยุติลงเมื่อมีฟ้าคะนอง, มีคนหรือสัตว์ผ่านหน้าระหว่างครูกับศิษย์, มีแขกมาเยือน, และช่วงเวลา ส่วนใหญ่ของฤดูฝน⁵⁷ จึงนับได้ว่า การงดการเรียนการสอนฆนุเป็นไปตามขนบธรรมเนียมทั่วไป ของการศึกษาในวัฒนธรรมอินเดียโบราณ มีเพียงเรื่องความเสียหายของอุปกรณ์เท่านั้นที่ไม่พบใน เงื่อนไขการหยุดเรียนของการศึกษาแขนงอื่น ทว่าก็ยังนับเป็นลางร้ายซึ่งสมควรยุติการเรียนการสอน ได้เช่นกัน

เนื้อหาส่วนพิธีกรรมและความเชื่อที่ปรากฏในฆนุรเวทได้ช่วยให้เห็นว่า กระบวนการฝึกฝน ฆนุผูกพันอยู่กับความเชื่อทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทำให้ปรากฏทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียน และการกำหนดวันในการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนา และคติความเชื่อหลัก ที่สังเกตได้จากฆนุรเวทฉบับสารงคหะปัททคือความนิยมในการบูชาพระศิวะ เห็นได้จากพิธีกรรม ทั้งสามในฆนุรเวทฉบับนี้ล้วนมีพระศิวะเป็นเทพประธานทั้งสิ้น และองค์ประกอบอื่นๆในพิธีก็ยัง เกี่ยวเนื่องกับการนับถือบูชาพระศิวะอีกด้วย เช่น การเชิญนักบวชโศวโยคิมาร่วมในพิธีฆนุรชารณะ หรือการบูชาพระนางจันตีผู้เป็นชายาของพระศิวะในพิธีอัศตระ เป็นต้น การนับถือพระศิวะเป็น เทพสูงสุดก็สอดคล้องกับที่มาของฆนุรเวทตามที่ต้นฉบับระบุไว้ในคำเกริ่นนำว่า สารงคหะได้เรียนรู้ ศาสตร์การฆนุจากพระศิวะในความฝัน⁵⁸ นอกจากนี้ ลักษณะดังกล่าวยังอาจสะท้อนถึงความนิยม การนับถือศาสนาในสำนักการเรียนฆนุที่ใช้ตำราอื่นอีกด้วย

⁵⁵ Bāudhāyana Dharmasūtra 1.11.21.6,21,23

⁵⁶ Bāudhāyana Dharmasūtra 1.11.21.8

⁵⁷ Monier-Williams, *Religious Thought and Life in India: Part I*, p.433.

⁵⁸ ŚP. 80.2

หลังจากได้พิจารณาสภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนูจากวรรณคดีทั้งสามแล้ว จะพบว่า การฝึกฝนธนูของอินเดียโบราณมีระบบระเบียบชัดเจน กล่าวคือ ผู้ที่จะมีวิชาความรู้ด้าน การธนูได้จะต้องได้รับการหล่อหลอมภายใต้ระบบการเรียนการสอนที่มีครูเป็นบุคลากรสำคัญ คอยถ่ายทอดวิชา และควบคุมทุกแง่มุมของการเรียนการสอนในสำนักนั้นๆ จนนับได้ว่า เป็นระบบ การศึกษาที่ขับเคลื่อนไปตามดุลยพินิจของผู้เป็นครู นอกจากนี้ แม้การธนูจะเป็นศาสตร์ทางโลก แต่ ศาสนาก็ได้ซึมซับเข้ามามีอิทธิพลด้วย เห็นได้ชัดจากการมีพิธีกรรมที่ผูกพันกับการเรียน และมีการ กำหนดแนวทางการเรียนด้วยแนวคิดทางศาสนา ลักษณะการศึกษาที่อิงกับครูผู้สอนและความเชื่อ ทางศาสนาเช่นนี้สอดคล้องกับการศึกษาแขนงอื่นๆของอินเดียโบราณ เรียกว่า การเรียนการสอน ด้านธนูในวัฒนธรรมนี้มีลักษณะและวิธีการตามอย่างขนบการศึกษาทั่วไปของสังคมนั่นเอง

บทที่ 4 ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาในด้านสังคมและวัฒนธรรมของกระบวนการ ฝึกฝนธนูในอินเดียโบราณ จนสามารถเห็นสภาพโดยรวมของการศึกษาด้านการธนูได้ชัดเจน เมื่อ รวมกับเนื้อหาในบทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์ อันมุ่งพิจารณากลวิธีการฝึกฝนธนูอย่างละเอียด ก็นับว่า ครอบคลุมเรื่องการฝึกฝนธนูอันเป็นประเด็นการศึกษาครั้งนี้โดยสมบูรณ์แล้ว ในบทถัดไปของ วิทยานิพนธ์ คือบทที่ 5 ซึ่งเป็นบทสุดท้าย จึงจะเป็นการสรุปแง่มุม แนวคิด และผลที่ได้จาก การศึกษา เพื่อประมวลความคิดรวบยอดทั้งหมด และเสนอแนวทางสำหรับการศึกษาอื่นๆต่อไปใน อนาคต

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการฝึกฝนธนูในชนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ ชนุรเวทฉบับสารงคชรบัทติ และมหาภารตะ พบว่า การฝึกธนูเป็นศาสตร์ที่ได้รับการศึกษา วิเคราะห์ และกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ชัดเจนตั้งแต่โบราณ มีขั้นตอนและกลวิธีพัฒนาผู้เรียนอย่างหลากหลาย สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ในตอนต้น ทั้งยังสามารถรวบรวมและศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการฝึกฝนธนูในส่วนกระบวนการฝึกโดยตรงและส่วนสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยอีกด้วย

ด้านกลวิธีการฝึกฝนธนู ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากชนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะและฉบับสารงคชรบัทติ พบว่า เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการฝึกธนูในวรรณคดีทั้งสองสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 5 ประเด็น ได้แก่ ทำท่างในการยิงธนู, วิธีการยิงธนู, หลักสูตรในการฝึกธนู, ข้อผิดพลาดในการยิง และวิธีแก้ไข, และการยิงธนูรูปแบบพิเศษ แต่ละประเด็นมีรายละเอียดมาก แต่ก็สอดคล้องไม่ขัดแย้งกัน และเมื่อประมวลเข้าด้วยกันแล้ว จะเห็นได้ว่ากระบวนการฝึกฝนเหล่านั้นล้วนนำไปสู่ผลลัพธ์สำคัญ 2 ประการ คือการยิงได้อย่างแม่นยำ และการยิงพลิกแพลงในสถานการณ์ต่างๆ ได้ดี ดังที่ชนุรเวทพรรณนาวิธีการยิงธนูดอกหนึ่งๆ ไว้ทีละขั้นตอน และกำหนดให้แก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการยิงแม้ในเรื่องละเอียดลออ อันเป็นการขัดเกลาฝีมือนักธนูให้เฉียบคมถึงที่สุด หรือการระบุท่างในการยิงไว้หลากหลายยิ่ง รวมถึงให้ข้อมูลการยิงรูปแบบพิเศษต่างๆ กันมากมาย ช่วยให้นักธนูนำประสบการณ์จากการฝึกไปใช้พลิกแพลงในสถานการณ์จริงได้มาก และท้ายที่สุดแล้ว ความแม่นยำและความสามารถในการพลิกแพลงนี้ก็จะเกื้อหนุนจุดประสงค์สูงสุดในการฝึกฝนธนู คือ การใช้อาวุธชนิดนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในยามสงครามนั่นเอง

ส่วนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในการฝึกฝนธนูนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาจากรวรรณคดีทั้งสาม และพบว่า การฝึกฝนธนูของภารตะ โบราณผูกพันกับระบบการศึกษาตามขนบธรรมเนียมของสังคมเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ นักธนูจะต้องเป็น “ศิษย์มีครู” การฝึกฝนธนูและอาวุธอื่นๆ ต้องอยู่ภายใต้ระบบการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้กำกับดูแล ครูมักจะมีวรรณะพราหมณ์ ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชา รวมถึงควบคุมการเรียนการสอนในสำนักของตนทุกๆ ด้าน ทั้งการคัดเลือกผู้เข้าศึกษา กำหนดหลักสูตร หรือกิจกรรมการฝึก ประเมินผล และกำหนดค่าเล่าเรียน ด้านผู้เรียนมีหลักฐานว่าเป็นคนวรรณะใดก็ได้ แต่โดยมากคงเป็นกษัตริย์และพราหมณ์ ศิษย์ไม่สามารถกำหนดแนวทางการศึกษาใดๆ ของตน เนื่องจากครูเป็นผู้มีสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว สิ่งที่ศิษย์ทำได้มีเพียงการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและกระทำตนให้เป็นที่โปรดปรานของครูเพื่อเพิ่มผลประโยชน์ทางการศึกษาของตนเท่านั้น นับเป็นรูปแบบ

การศึกษาที่ไม่ต่างจากการศึกษาแขนงอื่นๆในสังคมนั้น อีกประเด็นหนึ่งที่สังเกตได้ในเรื่องวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการฝึกฝนธนู คือความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งซึ่งระหว่างการศึกษา กับศาสนา ดังที่ธนูเวทกล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมทั้งเมื่อแรกเข้าศึกษา ระหว่างศึกษา และหลังสำเร็จการศึกษา นอกจากนี้ ความเชื่อทางศาสนายังมีอิทธิพลต่อการเรียน โดยตรงอีกด้วย เห็นได้จากการกำหนดวันหยุดเรียนสืบเนื่องจากความเชื่อทางศาสนา และวันหยุดของการเรียนธนูนี้ก็สอดคล้องกับของการศึกษาอื่นๆอีกเช่นกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แม้การเรียนการสอนธนูจะมีรายละเอียดและเนื้อหาที่เรียนต่างจากการเรียนสาขาอื่นๆ แต่เมื่อพิจารณากระบวนการและลักษณะโดยรวมแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างกันนัก หรือเรียกได้ว่า การศึกษาด้านการธนูก็เป็นไปตามขนบธรรมเนียมการศึกษาของสังคมอินเดียโบราณนั่นเอง

ข้อมูลที่รวบรวมได้จากวรรณคดีทั้งสามเรื่องนี้ช่วยสร้างความกระจ่างแก่กระบวนการฝึกฝนธนูในดินแดนอินเดียโบราณขึ้นได้พอสมควร กระนั้น ก็ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์รอบด้าน เช่น เนื้อหาบางส่วนของเรื่องทำทางการยิงธนูมีเพียงชื่อทำให้ไว้ แต่ไม่ลงรายละเอียด แม้จะอ่านตำราแล้วก็ไม่สามารถนำไปฝึกตามได้ถูกต้อง, เนื้อหาว่าด้วยพิธีกรรมในธนูเวททั้งสองฉบับก็ยังคงขาดรายละเอียดอยู่มาก ส่วนมหากาพย์ไม่ได้กล่าวถึงเลย, หรือเรื่องสถานที่และเวลาในการฝึกฝนก็ไม่มีวรรณคดีเรื่องใดเลยที่ยืนยันได้ชัดเจน เป็นต้น การไม่ปรากฏองค์ความรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ แม้ในกรณีของธนูเวทซึ่งเป็นตำราเฉพาะด้านการธนูเช่นนี้ สันนิษฐานว่ามีที่มาจากสถานภาพของวรรณคดีเป็นสำคัญ เนื่องจากธนูเวทฉบับอักษิปราณะมีลักษณะเป็นงานที่มุ่งบันทึกองค์ความรู้เพื่อเก็บรักษาโดยไม่เน้นการถ่ายทอดหรือการนำความรู้ไปใช้ ทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องชำระให้ละเอียดครบถ้วน, ขณะที่ธนูเวทฉบับสารงครบพิทศติ แม้จะมีความเป็นไปได้มากกว่าจะเป็นตำราประกอบการเรียนธนู แต่ด้วยระบบการเรียนที่อิงกับครูผู้สอนตามธรรมเนียมการตะจึงทำให้ไม่จำเป็นต้องบรรจุรายละเอียดทุกด้าน เพราะส่วนที่ไม่อธิบายในตำราก็ยังสามารถเติมเต็มได้ด้วยการถ่ายทอดจากครูผู้สอนทั้งสิ้น, ส่วนมหากาพย์ก็เป็นวรรณคดีที่เน้นการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว ไม่นิยมพรรณนาส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องอย่างละเอียดลออ จึงไม่พบศาสตร์การธนูที่สมบูรณ์ดังกล่าว

การฝึกฝนธนูเป็นกิจกรรมสำคัญประการหนึ่งในสังคมอินเดียโบราณ มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับแง่มุมทางสังคมอื่นๆ เช่น ระบบการศึกษา ศาสนา การทำศึกสงคราม ฯลฯ ภาพรวมของอารยธรรมการตะจึงไม่อาจสมบูรณ์ได้โดยหากขาดการศึกษา ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจึงหวังว่า วิทยานิพนธ์ “ศาสตร์แห่งการยุทธด้วยธนูในคัมภีร์ธนูเวทและมหากาพย์” นี้จะช่วยเติมความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว และเป็นต้นทางแก่การศึกษาวิจัยอื่นๆต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยพบว่า วรรณคดีชนวนุเวทเป็นกลุ่มวรรณคดีที่มีผู้นิพนธ์น้อยมาก เมื่อเทียบกับวรรณคดีประเภทอื่นๆ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะมีการศึกษาวรรณคดีกลุ่มนี้อย่างเป็นทางการตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น การแปลให้ถูกต้อง การศึกษาเนื้อหาในเชิงลึก การศึกษาเชิงเปรียบเทียบชนวนุเวทแต่ละฉบับเพื่อสืบหาอายุและความสัมพันธ์ต่อกันภายในกลุ่มวรรณคดี รวมถึงศึกษาความสัมพันธ์ที่วรรณคดีกลุ่มนี้มีต่อวรรณคดีกลุ่มอื่น อารยธรรมอินเดีย หรือแม้แต่อารยธรรมอื่นๆ ที่รับอิทธิพลจากอินเดียด้วย อันจะเป็นการเติมเต็มห้วงความรู้แห่งการตีความได้อีกมากทีเดียว

รายการอ้างอิง

ภาษาสันสกฤต

- Kangle, R.P. The Kautīliya Arthaśāstra. Part I. 8th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 2014.
- Peterson, Peter. The Paddhati of Sarngadhara. Vol.1. Bombay: Government Central Book Depot, 1888.
- The Mahābhārata. Vol.1. Poona: The Bhandarkar Oriental Research Institute, 1971.
- The Mahābhārata. Vol.3. Poona: The Bhandarkar Oriental Research Institute, 1974.
- Sontakke, N.S.; and Kashikar, C.G., eds. Rgveda-Samhitā: with the commentary of Sāyanācārya. Vol.4. Poona: N.S. Sontakke, 1946.
- Śrī Agnimahāpurāna. 3rd ed. Delhi: Nag Publishers, 2004.
- Svāminā, Śrī P. Tulsīdās. Manusmṛti. 14th ed. Merāṭha: Adhyakṣa Svāmī Presa, 1900.
- Swāmī, Śrī Govinda. The Boudhāyana Dharmasutra. Benares: Jai Krishnadas-Haridas Gupta, 1934.
- Śrī Śrī Viṣṇu Purāna. 3rd ed. Gorakhpura: Gītāpresā, 2009.
- Unni, N.P. Nāṭyaśāstra: Text with Introduction, English Translation and Indices in four volumes. Vol.2. Delhi: Nag Publishers, 1998.
- แสง มณีวัฑูร, ผู้แปล. คัมภีร์ลิลิตวิศตรฐ. (ม.ป.ท.): กรมศิลปากร, 2512.

ภาษาบาลี

- มหามกุฏราชวิทยาลัย. สยามรกฎสูตร เตปิฏกกฎกถา: ชาตกฎกถา. สดุดโม ภาโก. สยามรกฎสูตร ราชธานี: มหามกุฏราชวิทยาลัยเอน ปกาสิตา, 2535.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. สยามรกฎสูตร เตปิฏกกฎกถา: มโนรณปุรณิ นาม องคตตร-นิกายกฎกถา. ทุดิโย ภาโก. สยามรกฎสูตร ราชธานี: มหามกุฏราชวิทยาลัยเอน ปกาสิตา, 2535.

ภาษาไทย

- พงษ์ศักดิ์ ศรีสมทรัพย์. ผลของการฝึกกุกุสโลบายห้าขั้นตอนที่ม่ต่อกะแนนในการยิงธนู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- วิสุทธ บุษยกุล. ธนุรเวท. ใน วิสุทธอักษร, 388-392. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิง, 2554.

สมศิริ มีพานิช. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสงครามในวรรณคดีสันสกฤต. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2530.

ภาษาอังกฤษ

- Apte, Vaman Shivram. The Practical Sanskrit-English Dictionary. 10th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 2006.
- Arya, Ravi Prakash. Dhanurveda: The Vedic Military Science. Delhi: Indian Foundation For Vedic Science, 2008.
- Barrett, Jean A. Archery. 2nd ed. California: Goodyear Publishing Company, 1973.
- Burke, Edmund H. Archery Handbook. 4th ed. New York: Arco Publishing Company, 1968.
- Campbell, Donald W. Archery. New Jersey: Prentice-Hall, 1971.
- Chakravarti, B. Dhanurveda [Online]. 2001. Available from: http://www.atarn.org/india/dhanurveda_eng.htm [2012, September 5th]
- Chatterji, Suniti Kumar, ed. The Cultural Heritage of India: Volume V Languages and Literatures. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1978.
- Gangadharan, N., tr. The Agni Purāna. Part 2. Delhi: Motilal Banarsidass, 1998.
- Gangadharan, N., tr. The Agni Purāna. Part 3. Delhi: Motilal Banarsidass, 2000.
- Garg, Ganga Ram, ed. Encyclopaedia of the Hindu World. Vol 3. New Delhi: Ashok Kumar Mittal Concept Publishing, 1992.
- Goldman, Robert P., tr. The Rāmāyana of Vālmīki: Volume I Bālakānda. Delhi: Motilal Banarsidass, 2007.
- Grayson, Charles E.; French, Mary; and O'Brien, Michael J. Traditional Archery from Six Continents. Columbia: University of Missouri Press, 2007.
- Haywood, Kathleen M.; and Lewis, Catherine F. Archery: Steps to Success. 2nd ed. Illinois: Human Kinetics, 1997.
- Kittel, Rev F. A Kannada-English Dictionary. 12th ed. New Delhi: Asian Educational Services, 2006.
- Keith, A. Berriedale. A History of Sanskrit Literature. London: Oxford University Press, 1920.
- Macdonell, Arthur Anthony. A Practical Sanskrit Dictionary. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 1979.
- Macdonell, Arthur A. A History of Sanskrit Literature. New York: D. Appleton and Company, 1900.
- Mani, Vettam. Purānic Encyclopaedia. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.
- Monier-William, M. A Sanskrit - English Dictionary. 15th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 2002.
- Monier-Williams. Religious Thought and Life in India. Part I. 2nd ed. London: John Murray, 1885.

- Mookerji, Radra Kumud. Ancient Indian Education. in The Cultural Heritage of India: Vol. II Itihāsas, Purānas, Dharma and Other Śāstras, 640-654. 2nd ed. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture, 1963.
- Pandey, Rajbali. Hindu Samskāras: Socio-Religious Study of the Hindu Sacraments. 5th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1987.
- Pant, G.N. Indian Archery. Delhi: Agam Kala Prakashan, 1978.
- Rao, T.A. Gopinatha. Elements of Hindu Iconography. 2nd ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1985.
- Ray, Purnima. Vasistha's Dhanurveda Samhitā. Delhi: J.P. Publishing House, 2014.
- Rhys Davids, T.W.; and Stede, William, eds. The Pali Text Society's Pali-English Dictionary. 6th ed. London: The Pali Text Society, 1972.
- Riechart, Natalie; and Keasey, Gilman. Archery. 2nd ed. New York: A.S. Barnes & Company, 1940.
- Roberts, T. The English Bowman, or Tracts on Archery. London: C. Roworth, 1801.
- Singh, Sarva Daman. Ancient Indian Warfare. 3rd ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1997.
- Singh, Umura. Kosha or Dictionary of the Sanskrit Language. Calcutta: Nundo Mohun Banerjee & Co., 1891.
- Srinivasan, T.N. A Hand Book of South Indian Images. Tirupati: Tirumalai-Tirupati Devasthanams, 1954.
- Sternbach, Ludwik. Subhāsita, Gnostic and Didactic Literature. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.
- Tawney, C.H., tr. The Ocean of Story. Vol.1. 2nd ed. Patna: Motilal Banarsidass, 1968.
- Winternitz, M. A History of Indian Literature. Vol.1. Translated by S. Ketkar. Calcutta: University of Calcutta, 1927.
- Winternitz, M. A History of Indian Literature. Vol.3. Translated by Subhadra Jha. Delhi: Motilal Banarsidass, 1985.
- Ziegenbalg, Bartholomaeus. Genealogy of the South-Indian Gods, A Manual of the Mythology and Religion of the People of Southern India. Madras: Higginbotham and Co., 1869.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ พร้อมคำแปลภาษาไทย

ภาคผนวก ก

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของธนุรเวทฉบับอัคนิปุราณะ พร้อมคำแปลภาษาไทย*

*kuryyādyogyāni** pātrāṇi yoddhumicchurjitaśramah |
dhanuḥśreṣṭhāni yuddhāni prāsamadyāni tāni ca ||AgP. 249.6||*

ผู้ชนะการฝึกมาแล้ว ปรารถนาจะรบ ฟังกระทำคำสั่งทั้งหลายอันเหมาะสม
(ว่า)การยุทธ์ทั้งหลายมีธนูเป็นสูงสุด และหอกซัดเป็นอย่างกลาง

*tāni khadgajaghanyāni bāhupratyavarāṇi ca |
dhanurvede gururviprah prokto varṇadvayasya ca ||AgP. 249.7||*

มีดาบเป็นอย่างต่ำสุด และ(การต่อสู้ด้วย)แขนนั้นต่ำเสียยิ่งกว่า

อนึ่ง พรหมณ์ผู้เป็นครูของทั้งสองวรรณะอันเขาได้ระบุไว้ในธนุรเวท

*yuddhādhikārah sūdrasya svayaṃ vyāpadi śikṣayā |
deśasthāiḥ saṅkarāi rājñah kāryyā*** yuddhasahāyatā ||AgP. 249.8||*

ด้วยการศึกษา สิทธิของศูทรในการต่อสู้เมื่อมีภัยอันตรายแก่ตน ย่อมมี

ความเป็นพันธมิตรในการรบเป็นสิ่งอันราชาพึงกระทำกับคนวรรณะผสมทั้งหลายที่อาศัยในชนบท

* เนื่องจากผู้วิจัยเจาะจงศึกษาเฉพาะเรื่องกระบวนการฝึกฝนธนู ในที่นี้จึงจะไม่ได้แสดง
คำประพันธ์และคำแปลครอบคลุมทุกบทของต้นฉบับ มีเพียงบทที่ใช้ในการศึกษาและอ้างอิงภายใน
วิทยานิพนธ์เท่านั้น โดยช่วงที่มีการข้ามคำประพันธ์ไปจะขีดเส้นแบ่งให้ชัดเจน นอกเหนือจากนั้น
จะนำเสนอเรียงไปตามลำดับ

** สันนิษฐานว่าเป็น “*kuryād...*” อนึ่ง วรรณคดีเรื่องอัคนิปุราณะฉบับพิมพ์ของ Nag
Publisher ซึ่งใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการทำวิจัยครั้งนี้ มักใช้พยัญชนะซ้อน *yy* โดยเฉพาะเมื่อ
ตามหลังพยัญชนะ *r* ในตำแหน่งที่ควรจะเป็น *y* เพียงตัวเดียว อาจเนื่องจากต้นฉบับที่สำนักพิมพ์
เลือกมามีลักษณะดังกล่าวตั้งแต่โบราณ หรืออาจเป็นรูปแบบอักษรวิเศษเฉพาะของหนังสือเล่มนี้ก็
เป็นไปได้

*** สันนิษฐานว่าเป็น “*kāryā*”

aṅguṣṭhagulphapānyaṃghryaḥ śliṣṭāḥ syuḥ sahitā yadi |
dr̥ṣṭaṃ samapadaṃ sthānametallakṣaṇatatastathā ||AgP. 249.9||*

ถ้านิ้วหัวแม่เท้า ชูเท้า มือ และเท้า อยู่ใกล้กัน

คนทั้งหลายจะมองว่า นี่คือท่าสมปทะ เนื่องจากมีลักษณะเช่นนั้น

*bāhyāṅgulisthitāu pādāu stabdhajānubalāvubhāu |
trivīṭastyantarāsthānametadvāiśākhamucyate ||AgP. 249.10||*

เท้าทั้งคู่ได้ยื่น โดยมีนิ้วเท้าอยู่ด้านนอก มีกำลังของเข่ามั่นคง

ทำขึ้นอันมีความห่าง(ของเท้า) 3 วิตส์ติ[†] เรียกกันว่าท่าไวศาจะ

*hasapam̐ktyākṛtisame** dr̥ṣyete yatra jānunī |
caturvīṭastivīcchinne tadetanmaṇḍalaṃ smṛtam ||AgP. 249.11||*

กรณีใดที่เข้าทั้งสองถูกมองว่าเสมือนรูปร่างของแฉวงหงส์

แยกห่างออก 4 วิตส์ติ ท่านั้นบัญญัติกันว่าคือท่ามณฑล

*halākṛtimayaṃ yacca stabdhajānūrudakṣiṇam |
vīṭastyāḥ pañca vīṭāre tadālīḍham prakīrtitam*** ||AgP. 249.12||*

ท่าใดเขาและต้นขาขวามั่นคง มีรูปร่างคุดกัน ไถ มี 5 วิตส์ติในทางกว้าง ท่านั้นเรียกกันว่าท่าอาลิณะ

*etadeva viparyyastam† pratyālīḍhamiti smṛtam |
tiryagbhūto†† bhavedvāmo dakṣiṇo 'pi bhavedr̥juḥ ||AgP. 249.13||*

ท่าที่ตรงกันข้ามนี้ บัญญัติกันว่าคือท่าปรตยาลิณะ (ขา)ซ้ายพึงงอโค้ง ส่วน(ขา)ขวาพึงตรง

* ตามหลักไวยากรณ์ควรเป็น “...am̐ghrayaḥ” แต่ที่ต้นฉบับใช้ว่า “am̐ghryaḥ” เช่นนี้
สันนิษฐานว่า เพื่อให้จำนวนพยางค์พอดีกับฉันทลักษณ์คำประพันธ์

** สันนิษฐานว่าเป็น “hamsapam̐kty...”

*** สันนิษฐานว่าเป็น “prakīrtitam” อนึ่ง วรรณคดีเรื่องอัคนีปุราณะฉบับพิมพ์ของ Nag
Publisher ซึ่งใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการทำวิจัยครั้งนี้ มักใช้พยัญชนะซ้อน tt โดยเฉพาะเมื่อ
ตามหลังพยัญชนะ r ในตำแหน่งที่ควรจะเป็น t เพียงตัวเดียว อาจเนื่องจากต้นฉบับที่สำนักพิมพ์
เลือกมามีลักษณะดังกล่าวตั้งแต่โบราณ หรืออาจเป็นรูปแบบอักษรวิเศษเฉพาะของหนังสือเล่มนี้ที่
เป็นได้

† สันนิษฐานว่าเป็น “viparyyastam”

†† สันนิษฐานว่าเป็น “tiryag...”

*gulphāu pārṣṇigrahāu cāiva sthitāu pañcāṅgulāntarāu |
sthānaṃ jātaṃ bhavedetaddvādaśāṅgulamāyatam ||AgP. 249.14||*

ข้อเท้าทั้งสองยื่นแล้ว โดยมีสันเท้ายึด มีระยะห่าง 5 อังคุล

ทำยื่นนี้พึงเป็นท่าชาตะ อันได้กางออก 12 อังคุล

rjūjānurbhavedvāmī dakṣiṇaḥ suprasāritaḥ |
atha vā dakṣiṇaṃ jānu kubjaṃ bhavati niṣcalam ||AgP. 249.15||*

(ขา)ซ้ายพึงมีเข่าตรง (ขา)ขวาเหยียดออกกว้างแล้ว หรือเข่าขวาคด ไม่เคลื่อนไหว

*daṇḍāyato bhavedeṣa caraṇaḥ saha jānūnā |
evaṃ vikaṭamuddiṣṭaṃ dvihastāntaramāyatam ||AgP. 249.16||*

เท้านี้พร้อมเข่าพึงเหยียด 1 ทักษะ

โดยประการนี้ เรียกกันว่าท่าวิกฐะ อันกางออกแล้วมีตรงกลาง 2 หักตะ

*jānūnī dviguṇe syātāmuttānāu caraṇāvubhāu |
anena vidhiyogena samputaṃ parikīrtitam ||AgP. 249.17||*

เข่าทั้งสองพึงเป็นสองเท้า เท้าทั้งคู่ได้เหยียดออก

ด้วยการประกอปกกันของท่าทางนี้ เรียกกันว่าท่าสัมปฐะ

kiñcidvivartitāu pādāu samadaṇḍāyatāu sthirāu |
drṣṭameva yathānyāyāṃ*** ṣoḍaśāṅgulamāyatam ||AgP. 249.18||*

โดยประการใดที่เท้าทั้งสองหันออก เหยียดออกแล้วเสมอไม่ว่า มีความมั่นคง

เขามองกันว่าคือท่าอันยาเย อันมีการกางออก 16 อังคุล

*svastikenātra kurvīta praṇāmaṃ prathamam dvija |
kārmukam grhya vāmena bāṇam dakṣiṇakena tu ||AgP. 249.19||*

อันดับแรก พึงทำความเคารพด้วยท่าสวัสดิคะในที่นั้น ทวิชะเอ๋ย!

เมื่อได้ถวยกันธนูแล้วด้วย(มือ)ซ้าย และลูกธนูด้วย(มือ)ขวา

*vāisākhe yadi vā jāte sthitāu vāpyatha vāyatāu |
guṇāntam tu tataḥ kṛtvā kārmuke priyakārmukam ||AgP. 249.20||*

(เท้าทั้งสอง)ยื่นหรือกางออกแล้วในท่าไวสาจะหรือท่าชาตะ

จากนั้น ผู้รักกันธนูพึงกระทำการจบสายธนูที่กันธนู†

* สันนิษฐานว่าเป็น “vāmo”

** สันนิษฐานว่าเป็น “...vivartitāu”

*** สันนิษฐานว่าเป็น “yathānyāyāṃ”

† หมายถึงจิ้นสายธนู

adhahkaṭiṃ tu dhanuṣaḥ phaladeśaṃ tu patrinah |
dharanyām sthāpayitvā tu tolayitvā tathāiva ca ||AgP. 249.21||
bhujābhyāmatra kubjābhyām prakoṣṭhābhyām śubhavrata |
tasya bānaṃ dhanuḥ śreṣṭhaṃ puṅkhadeśe ca patrinah ||AgP. 249.22||
 เมื่อวางส่วนล่างของเอวธนู และส่วนหัวของลูกธนูบนพื้นแล้ว
 เมื่อยกคันธนูอันเป็นเลิศและลูกธนูของเขา (โดยจับ) ที่หางของลูกธนูเช่นนั้น
 ด้วยแขนทั้งสองอันมีปลายแขนงอ ท่านผู้มีพรตงามเอ๋ย!

vinyāso dhanuścāiva dvādaśāṅgulamantaram |
jyayā viśiṣṭaḥ karttavyo nātihīno na cādhikah ||AgP. 249.23||*
 การปรับคันธนูให้มีระยะห่าง 12 อังคุลจากสายธนู เป็นสิ่งดีเลิศ พึงกระทำ ให้ไม่ขาดไม่เกิน

niveśya karmukam nābhyām nitambe śarasankaram |
utkṣipedutthitam hastamantareṇākṣikarṇayoḥ ||AgP. 249.24||
 เมื่อวางคันธนูแล้วที่สะเคือ และการรวมลูกธนูที่ใหญ่ พึงยกมืออันตั้งแล้วด้วยระยะระหว่างตากับหู

pūrvena muṣṭinā grāhyaḥ stanāgre dakṣiṇe śarah |
haraṇam tu tataḥ kṛtvā śīghram pūrvam prasārayet ||AgP. 249.25||
 ลูกธนูพึงถูกฉวยด้วยมือทางด้านหน้า ไปที่ราวนมค้ำด้านขวา
 จากนั้น เมื่อกระทำการถือไว้แล้ว พึงเหยียดไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว

nābhyantarā nāiva vāhyā nordhvakā nādharā tathā |
na ca kubjā na cottānā na calā nātivesṭitā ||AgP. 249.26||
*samā sthāiryayaguṇopetā** pūrvadaṇḍamiva sthitā |*
chādayitvā tato lakṣyaṃ pūrvenānena muṣṭinā ||AgP. 249.27||
 (กำมือนั้นต้อง) ไม่เบนเข้าใน ไม่เบนออกนอก ไม่สูง ไม่ต่ำ ไม่คู้ ไม่เหยียด ไม่ขยับ และไม่บิด
 มีความพอดี ประกอบด้วยความมั่นคง ตั้งแล้วคุดท่อนไม้ (ที่เหยียดไป) เบื้องหน้า
 จากนั้น เมื่อบังเป้าแล้วด้วยกำปั้นด้านหน้านี้

urasā tūtthito yantā trikoṇavinatasthitaḥ |
srastāṃso niścalagrīvo mayūrāñcitamastakah ||AgP. 249.28||
 ผู้เล็ง ยึดอกแล้ว ยืน โคงเป็นสามเหลี่ยม มีไหล่ลาดลง มีคอไม่ขยับ มีหัวจุ่มคุดนกงู

* สันนิษฐานว่าเป็น “kartavyo”

** สันนิษฐานว่าเป็น “sthāirya...”

*lalātanāsāvakraṁsakūrpareṣu samam bhavet |
antaram tryaṅgulaṁ jñeyam cibukasyāṁsakasya ca* ||AgP. 249.29||

ความเสมอกันพึงมีที่หน้าผาก จมูก ปาก ไหล่ และเข่า

ระยะระหว่างกับคางกับไหล่พึงรู้ว่าเป็น 3 อังคุละ

*prathamam tryaṅgulaṁ jñeyam dvitīye dvyāṅgulaṁ smṛtam |
trtīye 'ṅgulumuddiṣṭa māyataṁ cibukāṁsayoḥ* ||AgP. 249.30||

ระยะห่างของคางและไหล่ ลำดับแรกพึงรู้ว่าเป็น 3 อังคุละ ลำดับสองบัญญัติกันว่าเป็น 2 อังคุละ

ลำดับสามถูกกล่าวไว้ว่าเป็น 1 อังคุละ

*grhītvā sāyakaṁ puṅkhāttarjanyāṅguṣṭhakena tu |
anāmayā punargrhya tathā madhyamayāpi ca* ||AgP. 249.31||

เมื่อจับลูกธนูแล้วจากข้างหางด้วยนิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือ และเมื่อประคองอีกด้วยนิ้วกลางและนิ้วนาง

*tāvadākarṣayedvegādyāvadbāṇaḥ supūritaḥ |
evamvidhamupakramya moktavyaṁ vidhivatkhagam* ||AgP. 249.32||

เมื่อลูกธนูสมบูรณ์ดีแล้ว ก็พึงนำอย่างรวดเร็ว

เมื่อดำเนินการตามวิธีดังนี้แล้ว ลูกธนูพึงถูกปล่อยตามกฎเกณฑ์

*drṣṭimuṣṭihatam lakṣyaṁ bhindyādbāṇena suvrata |
muktva tu paścimam hastam kṣipedvegena prṣṭhataḥ* ||AgP. 249.33||

พึงทำลายเป้าอันประสบด้วยสายตาและกำปืนด้วยลูกธนู ท่านผู้มีพรตอันดีเอ๋ย!

เมื่อปล่อยแล้ว พึงพึงมือหลังไปทางด้านหลังอย่างรวดเร็ว

*etaducchedamicchanti jñātavyam hi tvayā dvija |
kūrparam tadadhaḥ kāryamākṛṣya * tu dhanuṣmatā* ||AgP. 249.34||

(คนทั้งหลาย)ย่อมปรารถนาการทำลาย สิ่งนี้อันท่านพึงรู้ ทวิชะเอ๋ย!

เมื่อนำ สอกนั้นนักธนูพึงทำให้อยู่ได้(เป้า)

*ūrdhvaṁ vimuktake kārye ** lakṣyaśliṣṭam tu madhyamam |
śreṣṭham prakṣṭam vijñeyam dhanuḥśāstraviśārādāiḥ* ||AgP. 249.35||

ในการยิง สอกพึงกระทำให้อยู่เหนือ(เป้า) และในระหว่างกลาง (พึงกระทำให้)แนบตรงกับเป้า

สิ่งอันเลิศสุดนี้ โดดเด่น ผู้ชำนาญศาสตร์การธนูทั้งหลายพึงเข้าใจ

* สันนิษฐานว่าเป็น “kāryam...”

** ฉบับพิมพ์ของ Nag Publisher ได้สันนิษฐานว่าคำนี้ควรเป็น “kāryam”

punaḥ dhanurvedaḥ

ธนูรเวทต่อไปอีก

agniruvāca

พระอัคนีได้ตรัสว่า

*pūrṇāyataṃ dvijaḥ kṛtvā tato māṃsāirgadāyudhān |
sunirdhāutaṃ dhanuḥ kṛtvā yajñabhūmāu nidhāpayet ||AgP. 250.1||*

เมื่อน้ำวเต็มที่แล้ว เมื่อกระทำคันธนูและคทาอาวุธทั้งหลายให้บริสุทธิ์ด้วยเนื้อแล้ว
ทวิชะพิงวาง(อาวุธเหล่านั้น)ลงในสถานที่ประกอบยัชฌูพิธิ

*tato bānaṃ samāgrhya daṃśitaḥ susamāhitaḥ |
tūṇamāsādyā badhṇīyāddṛḍhāṃ kākṣāṃ ca dakṣiṇām ||AgP. 250.2||*

จากนั้น ผู้สวมเกราะ แต่งกายดีแล้ว เมื่อถือลูกธนูแล้วก็ใส่ลงสู่แ่งธนู และพิงผูกมันเข้ากับรักแร้ว

*vilakṣyamapi tadbānaṃ tatra cāiva susaṃsthitaṃ |
tataḥ samuddharedvāṇaṃ tūṇāddakṣiṇapāṇinā ||AgP. 250.3||*

จากนั้น ลูกธนู(ใด)แม้ไม่มีเป้า และใส่ไว้ดีแล้วในที่นั้น พิงดึงลูกธนู(นั้น)จากแ่งธนูด้วยมือขวา

*tenāiva sahitam madhye śaraṃ saṃgrhya dhārayet |
vāmahastena vāi kākṣāṃ dhanustasmātsamuddharet ||AgP. 250.4||*

เมื่อลวกลูกธนูอันถือไว้แล้วด้วย(มือขวา)นั้น พิงทาบเข้าที่กลาง(คันธนู)
จากนั้น พิงยกคันธนูขึ้นสู่รักแร้วด้วยมือซ้าย

*aviṣaṇṇamatirbhūtvā guṇe puṃkhaṃ niveśayet |
sampīḍya siṃhakarṇena puṃkhenāpi same dṛḍham ||AgP. 250.5||*

เมื่อเป็นผู้ไม่มีความคิดเศร้าหมองแล้ว เมื่อบีบข้างหางลูกธนูมันด้วยทำสังหกรรมะ
พิงจรดหางลูกธนูเข้าที่สายธนูให้เสมอกัน

*vāmakarṇopaviṣṭaṃ ca phalaṃ vāmasya dhārayet |
varṇānmadhyamayā * tatra vāmāṅgulyā ca dhārayet ||AgP. 250.6||*

พิงวางหัวลูกธนูอันอยู่ใกล้หูซ้าย พิงวางลูกธนูทั้งหลายที่นั้นด้วยนิ้วชี้ซ้ายและนิ้วกลางของมือซ้าย

*mano lakṣyagataṃ kṛtvā muṣṭinā ca vidhānavit |
dakṣiṇe gātrabhāge tu kṛtvā varṇaṃ ** vimokṣayet ||AgP. 250.7||*

เมื่อกระทำใจพร้อมด้วยกำปั้นให้ไปสู่เป้า น้ำวลูกธนูไปที่ร่างกายซีกขวาแล้ว พิงยิง

* สันนิษฐานว่าเป็น “bāṇān...”

** สันนิษฐานว่าเป็น “bānaṃ”

*lalātapuṭasamsthānaṃ daṇḍaṃ lakṣyaṃ niveśayet |
ākṛṣya tāḍayettatra candrakam ṣoḍaśāṅgulam ||AgP. 250.8||*

ฟิงปักเป้าเข้ากับพอนไม้อันมีสัณฐานเท่าร่อนหน้าผาก

เมื่อน้าว(ธนู)แล้ว ฟิงยิง(เป้า)รูปกลมดุกดวงจันทร์ ขนาด 16 อังคุละ ฌ ที่นั่น

*muktvā bāṇaṃ tataḥ paścādulkāsīkṣastadā tayā |
nigṛhṇīyān madhyamayā tato 'ṅgulyā punaḥ punaḥ ||AgP. 250.9||*

เมื่อปล่อยลูกธนูแล้ว ต่อมาหลังจากนั้น

ผู้ฝึกฝนธนูไฟฟิง(ฝึก)จับ(ลูกธนู)ด้วยนิ้วกลางนั้นซ้ำแล้วซ้ำอีก

*akṣilakṣyaṃ kṣipettūnāccaturasraṃ ca dakṣiṇam |
caturasragataṃ vedhyamabhyaseccāditāḥ sthitāḥ ||AgP. 250.10||*

ฟิงยิงจากแฉ่งธนูสู่เป้าระดับสายคารูปสี่เหลี่ยมทางขวามือ

ผู้ได้ขึ้นเป็นคนแรกย่อมฝึกฝนเป้ารูปสี่เหลี่ยม

*tasmādanantaraṃ tīkṣṇaṃ parāvṛttaṃ gataṃ ca yat |
nimnamunnatavedhaṃ ca hyabhyaset kṣiprakam tataḥ ||AgP. 250.11||*

จากนั้น ฟิงฝึกฝนการยิงต่อเนื่อง การยิงให้เฉียบคม การยิงไป การหันกลับแล้วยิง

จากนั้นก็การยิงสูง การยิงต่ำ และการยิงเร็ว

*vedhyasthāneṣvathāiteṣu sattvasya puṭakāddhanuḥ |
hastāvāpaśatāiścitrāistarjayeddustarāirapi ||AgP. 250.12||*

อนึ่ง เมื่อตำแหน่งทั้งหลายนี้ที่ฟิงถูกยิงของสัตว์(มีอยู่) ธนู(ฟิงถูกยกออก)จากช่อง

ฟิงขู่ด้วยสิ่งต่างๆร้อยสิ่งอันกว้างจากมือ อันเอาชนะได้ยาก

*tasminvedhyagate vipra dve vedhye ḍṛdhasaṅṅake |
dve vedhye duṣkare vedhye dve tathā citraduṣkare ||AgP. 250.13||*

ในเรื่องประเภทของเป้านั้น พรหมณ์เอ๋ย! เป้าสองประการรู้กันว่าเป็นเป้าทฤณะ

เป้าสองประการคือเป้าทฤษกระ และเป้าสองประการคือเป้าจิตรทฤษกระ

na tu nimnam ca tīkṣṇaṃ ca ḍṛdhavedhye prakīrttite |
nimnam duṣkaramuddiṣṭam vedhyamūrdhvagataṃ ca yat ||AgP. 250.14||*

(เป้า)ที่ไม่ได้อยุ่ต่ำ และไม่แหลมคมไม่รุนแรง กล่าวกันว่าเป็นเป้าทฤณะ

เป้าที่อยู่ต่ำ และที่ขึ้น ไปเบื้องบน เรียกกันว่าเป็นเป้าทฤษกระ

* สันนิษฐานว่าเป็น “prakīrttite”

*mastakāyanamadhye tu citraduṣkarasañjñake |
evam vedhyagaṇaṃ kṛtvā dakṣiṇenetareṇa ca ||AgP. 250.15||*

(เป่า)ทั้งสองที่กึ่งกลางของศีรษะและอายนะ รู้กันว่าคือเป่าจิตรทฤษกระ

เมื่อแบ่งกลุ่มเป่าด้วยฝั่งขวาและอีกฝั่งโดยประการจะนี้

*ārohetprathamam vīro jitalakṣastato narah |
eṣa eva vidhiḥ proktastatra dr̥ṣṭaḥ prayokṛbhiḥ ||AgP. 250.16||*

ลำดับนั้น คนกล้าผู้พิชิตเป่าแล้ว ฟังขึ้นสู่ความเป็นหนึ่ง

กฎนี้เทียบกล่าวกันแล้วในที่นั้นว่าเป็นที่เรียนรู้โดยเหล่าผู้ยัง

adhikaṃ bhraṇaṇaṃ tasya tasmādvēdyātprakīrtitam |
lakṣyaṃ saṃyojayettatra patripatragataṃ dr̥ḍham ||AgP. 250.17||*

หลังจากเป่านั้นของเขา ฟังประกอบเป่าเสริมอันแน่นหนา ทำด้วยขนนก อันเรียกกันว่าเป่ากรรมณะ

*bhrāntaṃ pracalitaṃ cāiva sthiraṃ yacca bhavediti |
samantāttāḍayedbhindyācchedayedvyathayedapi ||AgP. 250.18||*

(เป่า)ใดเป็นเป่าที่เคลื่อนที่ไปๆมาๆ เป่าขยับเขยื้อน และเป่านิ่ง

เขาฟังยิ่ง ทำลาย ฉีก ทิ่มแทง(เป่าเหล่านั้น)โดยสมบุรณ์

*karmayogavidhānājño jñātvāivaṃ vidhimācaret |
manasā cakṣuṣā dr̥ṣṭyā yogaśikṣuryamaṃ jayet ||AgP. 250.19||*

เมื่อรู้แล้ว ผู้รู้กฎเกณฑ์การปฏิบัติฟังฝึกฝนวิธีนั้นเทียบ

ด้วยใจ ด้วยตา ด้วยปัญญา ผู้ศึกษาการณนั้นฟังชนะพระขม

*ityādimahāpurāṇe āgneye dhanurvedo nāma pañcāsādhikadvīśatatamo 'dhyāyah |
ดังนั้นเป็นอาทิ คืออธยายะที่ 250 อันชื่อว่า ธนุรวาท ในมหาปุราณะแห่งพระอัคนิ*

* สันนิษฐานว่าเป็น “...prakīrtitam”

ภาคผนวก ข

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของธนุรเวทฉบับสารงครปัทธา พร้อมคำแปลภาษาไทย

ภาคผนวก ข

ต้นฉบับภาษาล้านสกฤตของธนูเวทฉบับสารงครบปีทศติ พร้อมคำแปลภาษาไทย *

*īśvaroktādhanurvedādvyāsasyāpi subhāsītāt |
padānyākṛṣya racito granthaḥ saṃkṣepato mayā ||ŚP. 80.1||*

เมื่อถึงบททั้งหลายจากถ้อยคำของวยาสะอันกล่าวไว้โดยดีแล้ว และธนูเวทอันพระเป็นเจ้าตรัสแล้ว
ข้าได้รจนาทบประพันธ์โดยสังเขป

*vinā śārṅgadharaṃ nānyo dhanurvedārthatattvavit |
yatas svapne niśi prāptā śivāttattvavicāraṇā ||ŚP. 80.2||*

นอกจากสารงครแล้ว ไม่มีผู้อื่นรู้ความจริงแห่งความหมายของธนูเวท
เนื่องจากเขาได้เข้าถึงการพิจารณาความจริงแท้จากพระศิวะเมื่อนอนหลับในยามค่ำคืน

*ekopi** yatra nagare prasiddhaḥ syāddhanurdharaḥ |
tato yāntyarayo dūraṃ mṛgāḥ siṃhagr̥hādiva ||ŚP. 80.5||*

ในเมืองใดมีนักธนูผู้มีชื่อเสียงอยู่แม้เพียงคนเดียว
เพราะเหตุนั้น ศัตรูทั้งหลายย่อมหนีไปไกล คุณเหล่ากวาง(หนีห่าง)จากถ้ำสิงห์

atha dhanurdhāraṇavidhiḥ

บัดนี้ คือพิธีธนูธารณะ

* เนื่องจากผู้วิจัยเจาะจงศึกษาเฉพาะเรื่องกระบวนการฝึกฝนธนู ในที่นี้จึงจะไม่ได้แสดง
คำประพันธ์และคำแปลครอบคลุมทุกบทของต้นฉบับ มีเพียงบทที่ใช้ในการศึกษาและอ้างอิงภายใน
วิทยานิพนธ์เท่านั้น โดยช่วงที่มีการข้ามคำประพันธ์ไปจะขีดเส้นแบ่งให้ชัดเจน นอกเหนือจากนั้น
จะนำเสนอเรียงไปตามลำดับ

** สันนิษฐานว่าเป็น “eko’pi” อนึ่ง วรรณคดีเรื่องสารงครบปีทศติฉบับพิมพ์ของ Peterson
ซึ่งใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการทำวิจัยครั้งนี้ มักไม่ปรากฏเครื่องหมายอวเคราะห์ (Avagraha) ใน
ตำแหน่งที่ควรปรากฏ เช่นในกรณีข้างต้น อาจเนื่องจากต้นฉบับที่ Peterson เลือกมามีลักษณะ
ดังกล่าวตั้งแต่โบราณ หรืออาจเป็นความคลาดเคลื่อนในการพิมพ์ หรือรูปแบบอักขรวิธีเฉพาะของ
หนังสือเล่มนี้ก็เป็นได้

*ācāryeṇa dhanurdeyaṃ brāhmaṇe suparīkṣite |
lubdhe dhūrte kṛtaghne ca mandabuddhāu na dīyate* ||ŚP. 80.6||

ธนูเป็นสิ่งอันอาจารย์พึงมอบแก่(ศิษย์วรรณะ)พราหมณ์ ผู้ได้รับการพิจารณาโดยดีแล้ว
ไม่มอบแก่ผู้โลภมาก เจ้าเล่ห์ ไม่ใส่ใจ และหัวทึบ

*brāhmaṇāya dhanurdeyaṃ khadgaṃ vāi kṣatriyāya ca |
vāiśyāya dāpayetkuntaṃ gadāṃ sūdrasya dāpayet* ||ŚP. 80.7||

(ครู)พึงมอบธนูแก่พราหมณ์ และดาบแก่กษัตริย์ พึงมอบหอกแก่ไวศยะ พึงมอบทวนแก่ศูทร

*dhanuścakraṃ ca kuntaṃ ca khadgaṃ ca cchurikā gadā |
saptaṃ bāhuyuddhaṃ syādevaṃ yuddhāni saptadhā* ||ŚP. 80.8||

การยุทธ์ทั้งหลายพึงมี 7 ประเภทนั้นเทียว

คือ ธนู, จักร, หอก, พระขรรค์, มีด, ทวน, และการยุทธ์มือเปล่าเป็นเจ็ด

*ācāryaḥ saptayuddhaḥ syāccaturyuddhastu bhārgavaḥ |
dvābhyāṃ cāiva bhavedyodha ekena gaṇako bhavet* ||ŚP. 80.9||

ผู้มีการยุทธ์ 7 ประเภทพึงเป็นอาจารย์ ส่วนผู้มีการยุทธ์ 4 ประเภทเป็นภารตวะ

ด้วย(การยุทธ์) 2 ประเภทนั้นเทียว(ผู้นั้น)พึงเป็น โยชยะ และด้วย 1 ประเภทพึงเป็นคณกะ

*hastāḥ punarvasuḥ puṣyo rohinī cottarātrayam |
anurādhāśvinī cāiva revatī daśamī tathā* ||ŚP. 80.10||

(ในนักษัตร)หัตตะ, ปุณรรวสุ, ปุชยะ, โรหิณี, อุตตระทั้งสาม*

อนุราธา, อัศวินี, และเรวตีเป็นลำดับที่สิบ

*janmaste ca tṛtīye ca ṣaṣthe vāi saptame tathā |
daśamāikādaśe candre sarvakarmāṇi kārayet* ||ŚP. 80.11||

ในเดือนที่ 1, ที่ 3, ที่ 6, ที่ 7, ที่ 10, และที่ 11 เขาพึงประกอบพิธีกรรมทั้งปวง

*tṛtīyā pañcamī cāiva saptamī daśamī tathā |
trayodaśī dvādaśī ca tithayastu śubhā matāḥ* ||ŚP. 80.12||

อนึ่ง คติทั้งหลาย คือ 3 ค่ำ, 5 ค่ำ, 7 ค่ำ, 10 ค่ำ, 13 ค่ำ, และ 12 ค่ำ เชื่อกันว่าเป็นมงคล

*sūryavāraḥ sukṛavāro guruvārastathāiva ca |
etadvāratrayaṃ dhanyaṃ prārambhe śāstrakarmanām* ||ŚP. 80.13||

วันอาทิตย์, วันศุกร์, และวันพฤหัสบดีนั้นเทียว

สามวันนี้เป็นวันดีในการเริ่มต้นพิธีกรรมทั้งหลายเกี่ยวกับอาวุธ

* คือนักษัตรอุตตรผลคฺุณี, อุตตราษาฒา, และอุตตรภัทรปทา

*ebhirdināistu śiṣyāya guruḥ śāstrāṇi dāpayet |
saṃtarpya dānahomābhyāṃ surānvedavidhānataḥ ||ŚP. 80.14||*
อนึ่ง ในวันเหล่านี้ เมื่อยังให้เทพทั้งหลายพอใจด้วยการให้ทานและพิธีโหมะ
ตามกฎเกณฑ์ในพระเวทแล้ว ครูพึงมอบอาวุธทั้งหลายแก่ศิษย์

*brāhmaṇānbhojayettatra kumārīścāpyanekasaḥ |
tāpasānarcayedbhaktyā ye cānye śivayogināḥ ||ŚP. 80.15||*
ณ ที่นั้น พึงยังให้เหล่าพรหมณ์อภิรมย์ใจด้วยกุมาริมากมายนั้นเทียว
พึงแสดงความเคารพเหล่าดาบส คือ ไสวโยคีอื่นๆทั้งหลาย ด้วยความภักดี

*annapānādibhiścāiva vastrālaṃkārahūṣaṇāiḥ |
gandhamālyāirvicitrāiśca guruḥ tatra prapūjayet ||ŚP. 80.16||*
ณ ที่นั้น พึงบูชาครูด้วยอาหารและเครื่องคัมภ์ทั้งหลายเป็นอาทิ ด้วยเสื้อผ้าเครื่องประดับทั้งหลาย
และด้วยเหล่ามาลัยกลิ่นหอมอันงดงาม

*krtopavāsaḥ śiṣyastu mṛgājīnaparigrahaḥ |
baddhāñjalipuṭastatra yācayedguruto dhanuḥ ||ŚP. 80.17||*
อนึ่ง ศิษย์ผู้ได้ออพรตคอดอาหารแล้ว นุ่งห่มหนังกวาง
กระพุ่มมือกระทำอัญชลีแล้ว พึงขอธนูจากครูในที่นั้น

*aṅganyāsastataḥ kāryaḥ śivoktaḥ siddhimicchatā |
ācāryeṇa ca śiṣyasya pāpaghno vighnanāśanaḥ ||ŚP. 80.18||*
จากนั้น อาจารย์พึงกระทำพิธีอังคนยาสะ อันมีการเอ่ยพระนามพระศิวะด้วยความปรารถนา
ความสำเร็จ อันประหารบาปของศิษย์ และขจัดอุปสรรค

*śikhāsthāne nyasedīsaṃ bāhuyugme ca keśavam |
brahmāṇaṃ nābhikūpe tu jaṅghayośca gaṇādhipam ||ŚP. 80.19||*
พึงตั้งพระศิวะไว้ที่กระหม่อม พระเกศวะ* ที่ทั้งสองแขน
พระพรหมที่สะดือ และพระคณปติ** ที่แข่งทั้งสอง

* หมายถึงพระวิษณุ

** หมายถึงพระกณศ

om hoṃ śikhāsthāne śaṃkarāya namaḥ |
om hoṃ bāhvoḥ keśavāya namaḥ |
om hoṃ nābhmadhye brahmaṇo namaḥ |
om hoṃ jaṅghayorgaṇapataye namaḥ ||

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระศังกร* บนกระหม่อม

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระเศวตที่แขนทั้งสอง

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระพรหมที่กลางสะดือ

โอม โหม ความนอบน้อม(มี)แต่พระคณปติที่แข้งทั้งสอง

īdṛśaṃ kārayennyāsaṃ yena śreyo bhaviṣyati |
*anyepi** duṣṭamantreṇa na hiṃsanti kadācana ||ŚP. 80.20||*

พึงกระทำพิธี(องค์)นยาสะเช่นนั้น โดยประการนี้ ความเป็นมงคลจะเกิดขึ้น

แม้คนอื่นใดก็ย่อมไม่ทำร้ายด้วยมนตร์ชั่วร้ายในกาลทุกเมื่อ

śiṣyāya mānuṣaṃ cāpaṃ dhanurmantrābhimantritam |
kāṇḍātkāṇḍābhimantreṇa dadyādvedavidhānataḥ ||ŚP. 80.21||

(ครู)พึงมอบมานุษยฆนู*** อันเสกด้วยฆนุมนตร์แล้ว แก่ศิษย์

พร้อมด้วยมนตร์กำกับลูกฆนูจากดอกสู่ดอก ตามกฎเกณฑ์ในพระเวท

prathamam puspavedham ca phalahīnena pattriṇā |
tataḥ phalayutenāiva matsyavedham ca kārayet ||ŚP. 80.22||

อันดับแรกคือการยิงดอกไม้ด้วยลูกฆนูไร้หัว และจากนั้น พึงกระทำกรยิงปลาด้วย(ลูกฆนู)มีหัว

māmsavedham tataḥ kuryādevaṃ vedho bhavetridhā |
etāirvedhāiḥ kṛtāiḥ pumsām śarāḥ syuḥ sarvasādhakāḥ ||ŚP. 80.23||

จากนั้น พึงกระทำกรยิงเนื้อ การยิงทั้งสามพึงมีโดยประการดังนี้

ด้วยการยิงอันกระทำแล้วเหล่านี้ ลูกฆนูทั้งหลายของเหล่าบุรุษพึงมีประสิทธิผลทั้งปวง

vedhane cāiva māmsasya śarapāto yadā bhavet |
pūrvadigbhāgamāśritya tadā syādvijayī sukhī ||ŚP. 80.24||

และในการยิง เมื่อใดลูกฆนูปักเนื้อโดยเข้าทางทิศตะวันออก เมื่อนั้นเขาพึงเป็นผู้มีชัยชนะ มีความสุข

* หมายถึงพระศิวะ

** สันนิษฐานว่าเป็น “anye’pi”

*** หมายถึงคันธนูที่ยาว 4 หัตตะ เรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า “มานวฆนู” (ดูที่ ŚP. 80.34)

dakṣiṇe kalaho ghorō videśagamanam punaḥ |
paścime dhanadhānyam ca sarvaṃ cāivottare śubham ||ŚP. 80.25||

(หากลูกธนูปักเข้า)ทางทิศใต้ย่อมมีการวิวาทรุนแรง การเดินทางไปต่างแดนก็เช่นกัน
(หากปัก)ทางทิศตะวันตกย่อมมีความมั่งคั่งทั้งปวง และ(หากปัก)ทางทิศเหนือย่อมมีสิริมงคล

eśānyām patanam duṣṭam vidīṣonyāśca śobhanāḥ |*
harṣapuṣṭikarāścāiva siddhidāḥ śāstrakarmani ||ŚP. 80.26||

การปักในทิศตะวันออกเฉียงเหนือย่อมมีสิ่งเลวร้าย ส่วนทิศรองอื่นๆทั้งหลายเป็นทิศดี
บำรุงความสุข และให้ความสำเร็จในการอาวชนั้นเทียว

evam vedhatrayam kuryācchāṅkhadundubhiniḥsvanāiḥ |
tataḥ praṇamya gurave dhanurbāñnivedayet ||ŚP. 80.27||

พึงกระทำการยิงทั้งสามจะนี้ โดยปราศจากเสียงกลองและสังข์
จากนั้น เมื่อน้อมไหวแล้ว พึงมอบธนูและลูกธนูทั้งหลายคืนแก่ครู

caturviṁśāṅgulo hastaścaturhastam dhanuḥ smṛtam |
tadbhavenmānavam cāpaṃ sarvalakṣaṇasaṃyutam ||ŚP. 80.34||

24 อังคุลคือ 1 หัตตะ, 4 หัตตะบัญญัติแล้วก็คือ 1 ธนุส**
(คันธนูที่ยาว 4 หัตตะ)นั้นคือมานวธนู อันประกอบด้วยลักษณะอันดีทั้งปวง

śarāśca trividhā jñeyāḥ strī pumāṃśca napuṃsakah |
agre sthūlo bhavennārī paścātsthūlo bhavetpumān ||ŚP. 80.60||

พึงรู้ว่าลูกธนูมี 3 ประเภท แบบหญิง, แบบชาย, และแบบกลาง
แบบหญิงจะใหญ่ที่หัวลูกธนู แบบชายจะใหญ่ที่ข้างหาง

samaṃ napuṃsakam jñeyam tallakṣyārtham praśasyate |
dūrāpātam yuvatyā ca puruṣo bhedayed dr̥ḍham ||ŚP. 80.61||

พึงรู้ว่าแบบกลางจะเสมอกัน (ลูกธนูแบบกลาง)นั้นได้รับการสรรเสริญว่ามีประโยชน์ต่อ(การยิง)เป้า
การยิงไกลย่อมมีด้วยลูกธนูแบบหญิง และลูกธนูแบบชายพึงใช้ยิงเป้าที่แกร่ง

* สันนิษฐานว่าเป็น “vidīṣo ’nyāśca”

** อาจแปลว่า “1 คันธนู” ก็ได้

ārāmukhaṃ kṣurapraṃ ca gopucchaṃ cārdhacandrakam |
sūcīmukhaṃ ca bhallaṃ ca vatsadantaṃ dvibhallakam ||ŚP. 80.63||
karnikaṃ kākatuṇḍaṃ ca tathānyānyapyanekaśaḥ |
phalāni deśadeśeṣu bhavanti bahurūpataḥ ||ŚP. 80.64||

หัวลูกธนูอารามุขะ, กษุรประ, โคปุจนะ, อรรธจันทรกะ, สุกิมุขะ, ภัลละ, วัตสทันตะ, ทวิภัลลกะ, กรรณิกะ, กากตุณณะ, และแบบอื่นๆมากมาย ย่อมมีในที่ต่างๆ จากรูปร่างมากมาย

ārāmukhena vāi carma kṣurapreṇa ca kāmukam |
sūcīmukhena kavacamardhacandreṇa mastakam ||ŚP. 80.65||
 (พึงยิง)แผ่นหนังด้วยหัวลูกธนูอารามุขะ และ(พึงยิง)คันทนด้วยหัวลูกธนูกษุรประ
 (พึงยิง)เกราะด้วยหัวลูกธนูสุกิมุขะ (พึงยิง)ศิรยะด้วยหัวลูกธนูอรรธจันทระ

bhallena hṛdayaṃ vedhyaṃ dvibhallena guṇaḥ śaraḥ |
lohaṃ ca kākatuṇḍena lakṣyaṃ gopucchakena ca ||ŚP. 80.66||
 พึงยิงหัวใจด้วยหัวลูกธนูภัลละ (พึงยิง)สายธนูและลูกธนูด้วยหัวลูกธนูทวิภัลลกะ
 (พึงยิง)โลหะด้วยหัวลูกธนูกากตุณณะ และ(พึงยิง)เป้าด้วยหัวลูกธนูโคปุจนะ

atha nārācanālīkāu

บัดนี้ คือลูกธนูนารัจจะและนาลิกะ

sarvalohāstu ye bāṇā nārācāste prakīrtitāḥ |
pañcabhiḥ pṛthulāiḥ pakṣāiryuktāḥ siddhyanti kasyacit ||ŚP. 80.73||*
 ลูกธนูเหล่าใดเป็น โลหะทั้งดอก ประกอบด้วยขนนกใหญ่ 5 อัน เหล่านั้นกล่าวกันว่าคือนารัจจะ
 ซึ่งจะบันดาลความสำเร็จแก่ใครก็ตาม

nālīkā laghavo bāṇā talayantreṇa noditāḥ |
atyuccadūrapāteṣu durgayuddheṣu te matāḥ ||ŚP. 80.74||

นาลิกะ คือลูกธนูพวกที่เบา ไม่ถูกฝืนยกด้วยฝ่ามือ**

เหมาะสมในการยิงไกลทั้งหลายอันสูงยิ่ง ในการยุทธอันยากเย็นทั้งหลาย

atha sthānamuṣṭyākaraṇalakṣaṇāni

บัดนี้ คือลักษณะของทำยี่น ทำจับลูกธนู และการนำว

* สันนิษฐานว่าเป็น “siddhyanti” อนึ่ง การผันกริยาธาตุ √sidh ในรูปวรรตมานา ธนุรเวท
 ฉบับสารงคชรปัทมดิลจะใช้เค้ากริยารูป “siddhya-” เสมอ สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบอักษรวิธี
 เฉพาะตัวในต้นฉบับตัวเขียน

** สันนิษฐานว่าหมายถึง ไม่ต้องออกแรงมากในการยก

*sthānānyaṣṭāu vidheyāni yojane bhinnakarmanām |
muṣṭyah* pañca samākhyātā vyāyāḥ pañca prakīrtitā ||ŚP. 80.75||*

สิ่งอันพึงใช้ในการประกอบกิจกรรมทั้งหลายอันถูกแบ่งแล้ว คือทำยืน 8 ประการ
ส่วนท่าจับลูกธนูนั้นมี 5 ประการ และทำน้ำวกล่าวกันว่ามี 5 ประการ

*agrato vāmapādaṃ ca dakṣiṇaṃ jānu kuñcitam |
ālīḍhaṃ tu prakartavyaṃ hastadvayasavistaram ||ŚP. 80.76||*

เท้าซ้ายอยู่ข้างหน้า และเท้าขวางอ ทำนี้กำหนดกันว่าเป็นท่าอาลีณะ อันมีการกางออก 2 หัสตะ

*pratyālīḍhaṃ tu kartavyaṃ savyaṃ cāivānukuñcitam |
dakṣiṇaṃ ca purastadvaddūrapāte viśiṣyate ||ŚP. 80.77||*

ท่าปรัดยาลีณะอันพึงกระทำ อัน(ขา)ซ้ายงอ และ(ขา)ขวาอยู่ข้างหน้าเช่นนั้นเทียบ
ย่อมเป็นเลิศในการยิงไกล

*pādāu suvistarāu kāryāu samāu hastapramānataḥ |
viśākhassthānakam jāneyam kūṭalakṣyasya vedhane ||ŚP. 80.78||*

เท้าทั้งสองพึงกระทำให้กางออกเสมอกัน โดยดี มีความกว้าง 1 หัสตะ
พึงรู้ว่านี่คือท่าวิสาขะ ในการยิงเป้ากู่**

*samapāde samāu pādāu niṣkampāu ca susaṃgatāu |
asame ca puro vāmo hastamātre nataṃ vapuḥ ||ŚP. 80.79||*

ในท่าสมปาตะ เท้าทั้งสองย่อมเสมอกัน ไม่สั้นไหว อยู่ร่วมกันโดยดี
ในท่าอสมะ (เท้า)ซ้ายย่อมอยู่ข้างหน้าที่ระยะ 1 หัสตะ ภายโน้ม

*ākuñcitorū dvāu yatra jānubhyāṃ dharaniṃ gatāu |
dardurakramamityāhuḥ sthānakam drḍhabhedane ||ŚP. 80.80||*

กรณีใดที่ต้นขาทั้งสองงอ พร้อมด้วยเท้าทั้งสองถึงพื้นดิน
เรียกกันว่า ท่าทรทรุกระมะ อันเป็นทำยืนในการยิงแรง

*savyaṃ jānu gataṃ bhūmāu dakṣiṇaṃ ca sakuñcitam |
agrato yatra dātavyaṃ taṃ vidyāḍgarudakramam ||ŚP. 80.81||*

ในกรณีใดเท้าซ้ายถึงพื้น และ(เท้า)ขวางอ วางลงข้างหน้า นั้นพึงรู้ว่าคือท่าครุทกระมะ

* ตามหลัก ไวยากรณ์ควรเป็น “muṣṭyah” แต่ที่ต้นฉบับใช้ว่า “muṣṭyah” เช่นนี้
สันนิษฐานว่าเพื่อให้จำนวนพยางค์พอดีกับฉันทลักษณ์คำประพันธ์

** คำว่า “kūṭalakṣya” ไม่ปรากฏในที่อื่นใดเลย ทำให้ไม่สามารถตีความให้ชัดเจนได้
(ดูรายละเอียดที่หัวข้อ 3.1.1.2 ของวิทยานิพนธ์นี้)

*padmāsanaṃ prasiddhaṃ tu upaviśya yathākramam |
dhanvināṃ tattu vijñeyam sthānakam śubhalakṣaṇam ||ŚP. 80.82||*

เมื่อนั่งทำปัทมาสนะอันถือเลื่องแล้วตามลำดับ พึงเข้าใจว่าทำนั้นของนักธนูมีลักษณะเป็นมงคล

atha guṇamuṣṭayah

บัดนี้ คือทำจับลูกธนู *

*patākā vajramuṣṭiśca śiṃhakarṇī tathāiva ca |
matsarī kākatuṇḍī ca yojanīyā yathākramam ||ŚP. 80.83||*

(ทำจับลูกธนู)พึงเรียงตามลำดับ คือ ทำปตาคา วัชรมุขฤๅ ลิงหกรรณิ มัตสรี และกากตุณฐิ

*dīrghā tu tarjanī yatra āśritāṅguṣṭhamūlakam |
patākā sā ca vijñeyā nalikā dūramokṣaṇe ||ŚP. 80.84||*

กรณิได้นิ้วชี้เหยียดยาว นิ้วหัวแม่มือพักที่โคนนิ้วชี้

นั่นพึงเข้าใจว่าคือทำปตาคา ไซ้กับลูกธนูนาลิกะ** ในการยิงระยะไกล

*tarjanī madhyamāmadhyamaṅguṣṭho viśate yadi |
vajramuṣṭistu sā jñeyā sthūle nārācamokṣaṇe ||ŚP. 80.85||*

ถ้านิ้วหัวแม่มือเข้าไปสู่ตรงกลางของนิ้วชี้และนิ้วกลาง

นั่นพึงรู้ว่าคือทำวัชรมุขฤๅ (ไซ้) ในการยิงนารจะอันเทอะทะ

*aṅguṣṭhanakhamūle tu tarjanyagram susamsthitam |
matsarī sā ca vijñeyā citralakṣyasya vedhane ||ŚP. 80.86||*

ปลายนิ้วชี้วางลงโดยดีที่โคนเล็บนิ้วหัวแม่มือ

นั่นพึงเข้าใจว่าคือทำมัตสรี (ไซ้) ในการยิงเป้าอันหลากหลาย

*aṅguṣṭhāgre tu tarjanyā mukhaṃ yatra niveśitam |
kākatuṇḍī ca vijñeyā sūkṣmalakṣyeṣu yojitā ||ŚP. 80.87||*

กรณิได้นิ้วชี้วางลงที่ปลายนิ้วหัวแม่มือเป็นจะงอยปาก

คือทำกากตุณฐิอันพึงเข้าใจว่าไซ้ในการยิง) เป้าทั้งหลายอันเล็กละเอียด

* ชื่อหัวข้อนี้หากแปลตามศัพท์จะได้ว่า “กำปั้นที่จับสายธนู” แต่ผู้วิจัยเลือกแปลโดยตีความ เช่นนี้เนื่องจากพบหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งทำให้ไม่สามารถยืนยันได้ว่า นักธนูชาวอินเดียโบราณจะ นำธนูโดยจับที่สายธนูจริงหรือไม่ (ดูที่หัวข้อ 3.1.2 ของวิทยานิพนธ์นี้)

** คำแปลนี้เป็นข้อสันนิษฐาน (ดูที่เชิงอรรถ 48 ในบทที่ 3 (หน้า 37) ของวิทยานิพนธ์นี้)

atha dhanurmuṣṭisaṃdhānam

บัดนี้ คือการจรดลูกธนู*

*saṃdhānaṃ trividhaṃ proktamadha ūrdhvaṃ samaṃ tathā |
yojayet triprakāraṃ hi kāryeṣvapi yathākramam ||ŚP. 80.88||*

การจรดลูกธนูกล่าวกันว่ามี 3 รูปแบบ ได้แก่การจรดแบบต่ำ, แบบสูง, และแบบเสมอ
ทั้งสามรูปแบบพึงใช้ในกรณีทั้งหลายโดยลำดับดังนี้

*adhaśca dūrapātitaṃ same lakṣyaṃ suniścitam |
dṛḍhasphoṭaṃ prakurvīta ūrdhvasaṃsthānayogataḥ ||ŚP. 80.89||*

การจรดแบบต่ำพึงใช้กับการยิงไกล การจรดแบบเสมอพึงใช้กับเป้าอันกำหนดไว้ดีแล้ว
และวิธีการจรดแบบสูง พึงใช้กับสิ่งที่แตกออกได้ยาก

atha vyāyāḥ

บัดนี้ คือจุดนิ้ว

*kāiśikaḥ keśamūle ceccharaḥ śṛṅge ca sāttvikaḥ |
śravaṇe vatsakarnaśca grīvāyāṃ bharato bhavet ||ŚP. 80.90||*

หากลูกธนูอยู่ที่โคนผมพึงเป็นท่าไกศิกะ และที่กระหม่อมพึงเป็นท่าสาตตวิกะ
ที่หูพึงเป็นท่าวัตสกรณะ และที่คอพึงเป็นท่าภระตะ

*aṃsake skandhanāmā ca vyāyāḥ pañca prakīrtitāḥ |
kāiśikaścitrāyuddheṣu adholakṣyeṣu sāttvikaḥ ||ŚP. 80.91||*

และที่หัวไหล่พึงเป็นท่าชือสกันระ (ดังนี้คือ)จุดนิ้วอันกล่าวกันแล้วว่ามี 5 ประการ
ท่าไกศิกะ(ใช้)ในการยุทธต่างๆทั้งหลาย ท่าสาตตวิกะ(ใช้)กับเป้าทั้งหลายที่อยู่ต่ำ

*vatsakaraṇaḥ sa vijñeyo bharato dṛḍhabhedane |
dṛḍhabhede ca dūre ca skandhanāmānamuddiśet ||ŚP. 80.92||*

พึงเข้าใจว่าท่าวัตสกรณะและท่าภระตะนั้น(ใช้)ในการยิงแรง
พึงเลือกใช้ท่าชือสกันระในการยิงที่ทั้งแรงและไกล

atha lakṣyam

บัดนี้ คือเป้าธนู

* ชื่อหัวข้อนี้หากแปลตามศัพท์จะได้ว่า “การประกอบกำมือที่ถือคันธนู” แต่ผู้วิจัยเลือกแปลโดยตีความเช่นนี้เนื่องจากพบหลักฐานที่ยืนยันจากปฏิกิริยาของท่าทางการยิงธนูส่วนนี้ได้แน่ชัดว่าเป็น “การจรดลูกธนูเข้ากับสายธนู” (ดูรายละเอียดได้ที่หัวข้อ 3.1.3 ของวิทยานิพนธ์นี้)

*lakṣyaṃ caturvidhaṃ jñeyaṃ sthiraṃ cāiva calaṃ tathā |
vedhayettriprakāraṃ tu sthiravedhī sa ucyate ||ŚP. 80.93||**

พึงรู้ว่าเป่ามี 4 ประเภท ได้แก่ สติระ, จละ, ...

*ātmānaṃ susthiraṃ kṛtvā lakṣyaṃ cāiva sthiraṃ budhaḥ |
vedhayettriprakāraṃ tu sthiravedhī sa ucyate ||ŚP. 80.94||*

เมื่อกระทำคนให้มั่นคงดีแล้ว ผู้ฉลาดพึงยิงเป้าสติระทั้งสามประการนั้นเที่ยว

และเขาย่อมได้รับการเอ่ยถึงว่าเป็นสติระเวริน

*calaṃ tu vedhayedastu ātmanā sthiraśaṃsthitāḥ |
calalakṣyaṃ tu tatproktamācāryeṇa sudhīmatā ||ŚP. 80.95||*

ผู้ใดยืน โดยมีตัวมั่นคงแล้วยิงสิ่งที่เคลื่อนไหว อาจารย์ผู้มีปัญญาเรียกเป้านั้นว่า เป่าจละ

*dhanvī tu calate yatra sthiraśaṃsthitāḥ |
calācalaṃ bhavettatra aprameyamaninditam ||ŚP. 80.96||*

อนึ่ง กรณินักธนูผู้ตั้งมั่นในเป้านิ่งได้เคลื่อนที่อยู่

กรณินั้นพึงเป็นเป้าจละ อันประมาณมิได้ และไร้ข้อครหา

*ubhāveva calāu yatra lakṣyaṃ cāpi dhanurdharaḥ |
tadvijñeyaṃ dvayacalaṃ śrameṇāiva hi sādhyate ||ŚP. 80.97||*

กรณินิด ทั้งนักธนูและเป้าเคลื่อนที่อยู่ทั้งคู่

พึงรู้ว่านั่นคือเป้าทวยะจละ ย่อมสำเร็จด้วยการฝึกหนักนั้นเที่ยว

*śrameṇāskhalitaṃ lakṣyaṃ dūraṃ ca bahubhedanam |
śrameṇa kaṭhinā muṣṭiḥ śīghrasaṃdhānamāpyate ||ŚP. 80.98||*

ด้วยการฝึกหนัก เป่าย่อมไม่สั่นคลอน ไกล และแตกหักมาก **

ด้วยการฝึกหนักอันยากลำบาก กำมือย่อมถึงซึ่งการจรดลูกธนูอย่างรวดเร็ว

* บาทที่ 2 ของคำประพันธ์บทนี้น่าจะเกิดความคลาดเคลื่อนในการรวบรวม คัดลอก หรือตีพิมพ์ ก็นำบาทที่ 2 ของคำประพันธ์บทถัดไป (ŚP. 80.94) มาใส่ไว้ซ้ำกัน ทำให้ข้อความส่วนที่ควรจะเป็นบาทที่ 2 ของบท 80.93 ที่แท้จริงนั้นหายไป อย่างไรก็ตาม ข้อความที่หายไปซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นชื่อประเภทของเป้าก็สามารถสังเกตได้จากคำประพันธ์บทต่อไป (ŚP. 80.96-97) ดังนั้น แม้จะไม่ทราบจำนวนการประพันธ์ดั้งเดิมแน่ชัด แต่องค์ความรู้เรื่องประเภทของเป้าธนูก็ยังไม่สูญไปเสียทีเดียว

** สันนิษฐานว่าหมายถึง นักธนูจะยิงได้แม่นยำ ไกล และแรงมากขึ้น

*śrameṇa citrayodhitvaṃ śrameṇa prāpyate jayah |
tasmādgurusamakṣaṃ hi śramaḥ kārya vijānatā ||ŚP. 80.99||*

ด้วยการฝึกหนัก การต่อสู้อันหลากหลายย่อมมิได้ ด้วยการฝึกหนัก ย่อมได้รับชัยชนะ
เพราะเหตุนี้แหละ การฝึกหนักเป็นสิ่งอันผู้ฉลาดพึงกระทำต่อหน้าครู

*prathamam vāmahastena yaḥ śramaṃ kurute narah |
tasya cāpakriyāsiddhiracirādeva jāyate ||ŚP. 80.100||*

คนใดกระทำการฝึกหนักด้วยมือซ้ายเป็นลำดับแรก
ความสำเร็จด้านการชนย่อมเกิดแก่เขาในเวลาไม่ช้านานนั้นเทียว

*vāmahaste tu saṃsiddhe paścāddakṣiṇamārabhet |
ubhābhyāṃ ca śramaṃ kuryānnārācāiśca śarāistathā ||ŚP. 80.101||*

เมื่อมือซ้ายฝึกสำเร็จแล้ว หลังจากนั้นก็พึงเริ่มฝึกมือขวา
จากนั้น พึงกระทำการฝึกกับลูกชนและนารจะทั้งหลายด้วยทั้งสองมือ

*vāmenāiva śramaṃ kuryātsusiddhe dakṣiṇe kare |
viśākhenāsamenāiva tathā vyāye ca kāśike ||ŚP. 80.102||*

เมื่อมือขวาฝึกสำเร็จดีแล้ว พึงกระทำการฝึกด้วยมือซ้ายนั้นเทียว
ด้วยทำยืนทำวิสาจะและทำอสมะ และจุดนิ้วแบบไกศิกะ

*udite bhāskare lakṣyaṃ paścimāyāṃ niveśayet |
aparāhṇe ca kartavyaṃ lakṣyaṃ pūrvadigāśritam ||ŚP. 80.103||*

เมื่ออาทิตย์ขึ้น พึงวางเป้าทางทิศตะวันตก และในยามบ่าย พึงกระทำเป้าให้อยู่ทางทิศตะวันออก

*uttareṇa sadā kāryaṃ prāṇasya na virodhakam |
saṃgrāmeṇa vinā kāryaṃ na lakṣyaṃ dakṣiṇāmukham ||ŚP. 80.104||*

พึงกระทำเป้าอันไม่ขัดต่อชีวิตให้อยู่ทางทิศเหนือในกาลทุกเมื่อ
หากไม่มีสงคราม ไม่พึงกระทำให้เป้าหันหน้าไปทางทิศใต้

*ṣaṣṭidhanvantare lakṣyaṃ jyeṣṭhalakṣyaṃ prakīrtitam |
catvāriṃśanmadhyamaṃ ca viṃśatiśca kaniṣṭhakam ||ŚP. 80.105||*

เป้าที่ระยะ 60 ชั้นวันตระ กล่าวกันว่าเป็นเป้าชั้นเลิศสุด, 40 คือชั้นกลาง, และ 20 คือชั้นต่ำสุด

*śarāṇāṃ kathitaṃ hyetannārācānāmathocyate |
catvāriṃśacca triṃśacca ṣoḍaśāiva bhavettataḥ ||ŚP. 80.106||*

นี่คือเป้าของลูกชน นารจะอันบอกเล่ากันมา ย่อมได้รับการกล่าวถึงดังนี้
(เป้าของนารจะตามลำดับ) พึงเป็น 40, 30, 16 ชั้นวันตระนั้นเทียว

*catuṣṣatāiśca kāṇḍānāṃ yo hi lakṣyaṃ visarjayet |
sūryodaye cāstamaye sa jyeṣṭho dhanvināṃ bhavet ||ŚP. 80.107||*

ชั่วอาทิตย์ขึ้นและตก ผู้ใดพึงยิงเป้าด้วยลูกธนู 400 ดอก ผู้นั้นพึงเป็นผู้เลิศสุดในบรรดานักธนู

*triśatāirmadhyamaścāiva dviśatābhyāṃ kaniṣṭhakaḥ |
lakṣyaṃ ca puruṣonmānaṃ kuryāccandrakasamyutam ||ŚP. 80.108||*

(ผู้ใดยิงลูกธนู) 300 ดอกเป็น(นักธนู)ระดับกลาง, 200 ดอกเป็นระดับต่ำสุด
และพึงกระทำเป้าให้สูงเท่าบุรุษ ผูกด้วยรูปกลมอย่างดวงจันทร์

*ūrdhvavedhī bhavējyješṭho nābhivedhī ca madhyamaḥ |
yaḥ pādavedhī lakṣyasya sa kaniṣṭho mato mayā ||ŚP. 80.109||*

ผู้ยิงด้านบน(ของเป้า)พึงเป็นผู้เลิศสุด, ผู้ยิงท้อง(ของเป้า)เป็นระดับกลาง,
ผู้ใดยิงเท้าของเป้า ผู้นั้นอันเราเชื่อว่าเป็นระดับต่ำสุด

athānadhyaḥ

บัดนี้ คือการงดการเรียนการสอน

*aṣṭamī ca amāvāsyaḥ varjanīyā caturdaśī |
pūrṇimārdhadinaṃ yāvanniśiddhā sarvakarmasu ||ŚP. 80.110||*

วัน 8 ค่ำ, วันขึ้น 1 ค่ำ, วัน 14 ค่ำ เป็นวันพึงหลีกเลี่ยง

ตราบเท่าถึงครึ่งวันของวันเพ็ญ ไม่นุญาตในกิจกรรมทั้งหลายทั้งปวง

*akāle garjite deve durdinaṃ vāthavā bhavet |
pūrvakāṇḍahataṃ lakṣyamanadhyaḥ pracakṣate ||ŚP. 80.111||*

เมื่อเมฆคำรามผิดเวลา หรือเป็นวันฝนตก

หรือเป้าถูกทำลายด้วยลูกธนูดอกก่อนหน้า ข่อมประกาศการงดการเรียนการสอน

*śramaṃ ca kurvatastatra bhujamgo yadi dr̥śyate |
athavā bhajyate cāpaṃ yadāiva śramakarmani ||ŚP. 80.112||*

และหากงูถูกพบเห็นในที่นั้น โดยผู้กำลังกระทำการฝึก

หรือในกาลใด คันธนูหักแยกออกในกิจกรรมการฝึกนั้นเทียว

*truṭyate vā guṇo yatra prathame bānamokṣaṇe |
śramaṃ tatra na kurvīta śastre matimatāṃ varaḥ ||ŚP. 80.113||*

หรือกรณีใดที่สายธนูขาดเมื่อยิงลูกธนูครั้งแรก

ผู้เป็นเลิศแห่งบรรดาผู้ลลาดในการอาวุธไม่พึงกระทำการฝึกในกรณีนั้น

atha śramakriyā

บัดนี้ คือพิธีศรณะกริยา

*kriyākalāpānvakṣyāmi śramasādhyāñśuciṣmatām |
yeṣāṃ vijñānamātreṇa siddhirbhavati nānyathā ||ŚP. 80.114||*

ความสำเร็จของบุคคลเหล่าใดย่อมมีด้วยความรู้เท่านั้น ไม่มีอื่น

ข้าจะกล่าวถึงองค์ประกอบพิธีกรรมของผู้มีความรู้งโรจน์เหล่านั้นอันพึงยังให้สำเร็จด้วยการฝึกหนัก

*prathamam cāpamāropya cūlikām bandhayettataḥ |
sthānakam tu tataḥ kṛtvā bāṇopari karaṃ nyaset ||ŚP. 80.115||*

เมื่อขึ้นสายธนูแล้วเป็นอันดับแรก จากนั้นพึงผูกกับยอด(ของคันธนู)

จากนั้น เมื่อตั้งทำย่นแล้ว พึงวางมือบนลูกธนู

*tulanaṃ dhanuṣaścāiva kartavyaṃ vāmapāṇinā |
ādānaṃ ca tataḥ kṛtvā saṃdhānaṃ ca tataḥ param ||ŚP. 80.116||*

การยกคันธนูพึงกระทำด้วยมือซ้าย

จากนั้น ก็กระทำการหยิบ(ลูกธนู)มา และจรด(ลูกธนูเข้ากับสายธนู)เป็นที่สุด

*sakṛdākṛṣṭacāpena bhūmivedham tu kārayet |
namaskuryācchivaṃ vighnarājam gurudhanuḥsarān ||ŚP. 80.117||*

บัดนั้น พึงกระทำการแทงพื้นดินด้วยธนูอันนำแล้ว

พึงแสดงความนอบน้อมต่อพระศิวะ พระวิฆนราช* ครู คันธนู และลูกธนูทั้งหลาย

*yācitavyā gurorājñā bāṇasyākarṣaṇam prati |
prāṇavāyuh prayatnena bāṇena saha pūrayet ||ŚP. 80.118||*

พึงขอคำอนุญาตเรื่องการนำลูกธนูจากครู

ลมหายใจพร้อมด้วยลูกธนูพึงยังให้เต็ม** ด้วยความระมัดระวัง

*kumbhakena sthiram kṛtvā humkāreṇa visarjayet |
ityabhyāsakriyā kāryā dhanvinā siddhimicchatā ||ŚP. 80.119||*

เมื่อกระทำความนิ่งด้วยการกลั้นหายใจแล้ว พึงยิง พร้อมด้วยเสียง “ฮุม”

ดังนี้ (การประกอบ)พิธีซ้ำๆ คือสิ่งอันนักธนูผู้ปรารถนาความสำเร็จพึงกระทำ

* หมายถึงพระคเณศ

** สันนิษฐานว่าหมายถึง น้าวธนูพร้อมกับหายใจเข้าให้เต็มปอด

ṣaṅmāsātsiddhyate muṣṭiḥ śarāḥ saṃvatsareṇa tu |*
nārācāstasya siddhyanti yasya tuṣṭo maheśvaraḥ ||ŚP. 80.120||*

ทำมือข้อมสำเร็จหลังจาก 6 เดือน ส่วนลูกธนูทั้งหลายใช้เวลา 1 ปี

พระมหেশ্বর ** ได้โปรดปรานผู้ใด นารจะทั้งหลายข้อมสำเร็จแก่ผู้นั้น

puṣpavaddhārayedbāṇaṃ sarpavatpīḍayeddhanuḥ |
dhanavaccintayellakṣyaṃ yadīcchetsiddhimātmanah ||ŚP. 80.121||

พืงประคองลูกธนูประคุดอกไม้ พืงกำคันธนูมั่นประคุดง

พืงนี้กถึงเป้าประคุดทรัพย์สมบัติ หากพืงต้องการความสำเร็จของตน

kriyāmicchanti ācāryā dūramicchanti bhārgavāḥ |
rājāno drṣṭimicchanti lakṣyamicchanti cetare ||ŚP. 80.122||

บรรดาอาจารย์ปรารถนาการปฏิบัติบูชา พวกภารทวะปรารถนาความห่างไกล

ราชาทั้งหลายปรารถนาความคิดเห็น และคนอื่น ๆ ข้อมปรารถนาเป้า

janānāṃ rañjanaṃ yena lakṣyaghātātprajāyate |
hīnenāpīṣunā tasmātpraśastaṃ lakṣyavedhanam ||ŚP. 80.123||

แม้จะเสียดลูกธนูไป แต่ความยินดีของพองชนเกิดขึ้นจากการทำลายเป้าฉันใด

การยิงเป้าจึงได้รับการสรรเสริญเพราะเหตุนี้

atha lakṣyāskhalanavidhiḥ

บัดนี้ คือวิธีการยิงไม่พลาดเป้า

viśākhasthānake sthitvā samasamdhānamācaret |
gopucchamukhabāṇena siṃhakarṇyā ca muṣṭinā ||ŚP. 80.124||

เมื่อยืนแล้วในท่าวิสาขะ พืงกระทำการจรดลูกธนูแบบเสมอ

ด้วยลูกธนูที่มีหัวแบบโคปุจจะ และด้วยท่าจับลูกธนูทำสังหกรรณ

ākṛṣṭkāśikavyāye na śikhāṃ cālayettataḥ |
pūrvāparāu samāu kāryāu samāṃsāu niścalāu karāu ||ŚP. 80.125||

พืงนำวในท่าโกศิกะ ลำดับนั้น ไม่พืงขยับปลายขอดม

หน้าและหลังพืงกระทำให้เสมอกัน ไหล่ทั้งสองเสมอกัน มือทั้งสองไม่ขยับ

* สันนิษฐานว่าเป็น “siddhyate” และ “siddhyanti” ตามลำดับ

** หมายถึงพระศิวะ

*cakṣuṣī spandayennāiva dr̥ṣṭim lakṣye niyojayet |
muṣṭinācchāditaṃ lakṣyaṃ śarasyāgre niyojayet ||ŚP. 80.126||*

ไม่พึงทำให้ดวงตาทั้งสองสั่นไหว พึงผูกสายตาเข้าที่เป้า

พึงผูกเป้าอันถูกบังแล้วด้วยกำปั้นเข้าที่ปลายของลูกธนู

*mano dr̥ṣṭigataṃ jñātvā tataḥ kāṇḍaṃ visarjayet |
skhalatyevaṃ kadācinna lakṣye yodho jitaśramaḥ ||ŚP. 80.127||*

เมื่อใจได้ทราบถึงแนวสายตา บัดนั้นพึงปล่อยลูกธนู

นักรบผู้ชนะการฝึกหนักแล้วย่อมไม่พลาดเป้าในกาลทุกเมื่อนั้นเทียว

atha śīghrasaṃdhānam

บัดนี้ คือการจรดลูกธนูอย่างรวดเร็ว

*ādānaṃ cāiva tūñīrātsaṃdhānaṃ karṣaṇaṃ tathā |
kṣepaṇaṃ ca tvarāyukto bāṇasya kurute tu yaḥ |
nityābhyāsavaśāttasya śīghrasaṃdhānatā bhavet ||ŚP. 80.128||*

ผู้ใดประกอบด้วยความเร็ว กระทำการจรด(ลูกธนู)จากแล่ง จรด นิ้ว และปล่อย เช่นนั้น

การจรดอย่างรวดเร็วพึงมีแก่เขาจากความปรารถนาซ้ำๆเป็นนิตย์

atha dūrapātivam

บัดนี้ คือการยิงไกล

*pratyālīdhe kṛte sthāne adhaḥ saṃdhānamācaret |
muṣṭyā patākayā bāṇaṃ strīcihnaṃ dūrapātanam ||ŚP. 80.129||*

เมื่อกระทำทำยื่นทำปรีดยาลีดะแล้ว พึงกระทำการจรดลูกธนูแบบต่ำ

ด้วยทำจับลูกธนูทำปดากา ลูกธนูแบบหญิง การยิงระยะไกลย่อมมีขึ้น

atha dr̥ḍhaprahāritā

บัดนี้ คือการยิงแรง

*dardurakramamāsthāya ūrdhvasaṃdhānamācaret |
skandhavyāyena vajrasya muṣṭyā puṃmārgaṇena ca |
atyantasāuṣṭhavādvāhvōrjāyate dr̥ḍhavedhitā ||ŚP. 80.130||*

เมื่อยื่นแล้วด้วยทำทรทฤกระมะ พึงกระทำการจรดลูกธนูแบบสูง

ด้วยจุดนิ้วแบบศกัณษะ ด้วยทำจับลูกธนูทำวัชระ และด้วยลูกธนูแบบชาย

การยิงแรงย่อมเกิดขึ้นจากความแข็งแกร่งยอดเยี่ยมของแขนทั้งสอง

atha hīnagatayaḥ

บัดนี้ คือการเคลื่อนไหวที่ไม่ดี

sūcīmukhā mīnapucchā bhramarī ca tṛtīyakā |

śārāṇāṃ gatayastisraḥ praśastāḥ kathitā budhāiḥ ||ŚP. 80.131||*

สุจิมุขา, มินปจจา, และภรมริเป็นลำดับที่สาม

คือการเคลื่อนไหวของลูกธนูอันผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวสั่งสอนแล้ว

sūcīmukhagatistasya sāyakasya prajāyate |

pattraṃ vilomitam yasya athavā hīnapattrakam ||ŚP. 80.132||

ขนนกของ(ลูกธนู)ใดลู่กลับ หรือขนนกหลุดไป วิธีแบบสุจิมุขะย่อมเกิดขึ้นแก่ลูกธนูนั้น

karkaśena tu cāpena yaḥ kṛṣṭo hīnamuṣṭinā |

matsyapucchā gatistasya sāyakasya prakīrtitā ||ŚP. 80.133||

ส่วน(ลูกธนู)ใดถูกน้ำด้วยคันธนูที่แข็ง ด้วยท่าจับลูกธนูที่ผิด

การเคลื่อนไหวแบบมัตสยปจจาอันเขาได้เรียกแก่ลูกธนูนั้น

bhramarī kathitā hyeṣā vidvadbhiḥ śramakarmani |

rjutvena vinā yāti kṣepyamānastu sāyakaḥ ||ŚP. 80.134||

ในกิจกรรมการฝึก (การเคลื่อนไหวแบบ)ภรมรินี้ผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า

ลูกธนูที่ยิงยอมไปโดยปราศจากความตรง

atha bāṇānāṃ lakṣyaskhalanagatayaḥ

บัดนี้ คือการพลาดเป้าของลูกธนู

vāmagā dakṣagā cāiva ūrdhvagādhogamā tathā |

catasro gatayaḥ proktā bāṇaskhalanahetavaḥ ||ŚP. 80.135||

วิธี 4 ประการอันกล่าวกันว่าเป็นสาเหตุแห่งการพลาดของลูกธนู ได้แก่

การเฉียงไปซ้าย, เฉียงไปขวา, เฉียงไปบน, และเฉียงไปล่าง นั้นเทียว

kampate guṇamuṣṭistu mārgaṇasya hi pṛṣṭhataḥ |

sammukhī syāddhanurmuṣṭistadā vāme gatirbhavet ||ŚP. 80.136||

อนึ่ง หากมือที่กำคันธนูอยู่ตรงหน้า แต่มือที่กำสายธนูสั้นจากข้างท้ายของลูกธนู

เมื่อนั้น วิธีการยิงไปทางซ้ายย่อมมีขึ้น

* สันนิษฐานว่าเป็น “praśastāḥ” ซึ่งแปลว่า “สั่งสอนแล้ว” เนื่องจากคำว่า “praśastāḥ” ซึ่งมีความหมายว่า “สรรเสริญแล้ว” นั้นไม่เข้ากับบริบทคำประพันธ์

grahaṇam śithilam yasya ṛjutvena vivarjitam |
pārśvaṃ tu dakṣiṇaṃ yāti sāyakasya na saṃśayaḥ ||ŚP. 80.137||*

การจับ(ลูกธนูใด) โดยหลวมๆ แม้ปล่อยไปด้วยความตรง แต่ลูกธนูยอมไปทางขวาโดยมิต้องสงสัย

*ūrdhvaṃ yāti cāpamuṣṭirguṇamuṣṭiradho bhavet |
sa mukto mārgaṇo lakṣyāddūraṃ yāti na saṃśayaḥ ||ŚP. 80.138||*

หากมือที่กำคันธนูไปข้างบน มือที่กำสายธนูอยู่ข้างล่าง

ลูกธนูอันได้ปล่อยไปนั้นยอมไปไกลจากเป้าโดยมิต้องสงสัย

*mokṣaṇe cāiva bāṇasya cāpamuṣṭiradho bhavet |
guṇamuṣṭirbhavedūrdhvaṃ tadādhogāminī gatiḥ ||ŚP. 80.139||*

และในการปล่อยลูกธนู หากมือที่กำคันธนูอยู่ข้างล่าง

มือที่กำสายธนูอยู่ข้างบน เมื่อนั้น วิถีการยิงโดยมีการเฉียงไปล่างยอมมีขึ้น

atha śuddhagatayaḥ

บัดนี้ คือการยิงที่ถูกต้อง

*lakṣyabāṇāgradrṣṭīnām saṃgatistu yadā bhavet |
tadānīmujjhito bāṇo lakṣyānna skhalati dhruvam ||ŚP. 80.140||*

เมื่อใด การร่วมกันของสายตา ปลายลูกธนู และเป้า ฟังมี**

เมื่อนั้น ลูกธนูที่ได้ปล่อยไปยอมไม่พลาดจากเป้าอย่างแน่นอน

*nirdoṣaḥ śabdahīnaśca samamuṣṭidvayojjhitaḥ |
bhinatti dr̥ḥavedhyāni sāyako nāsti saṃśayaḥ ||ŚP. 80.141||*

ลูกธนูอันได้ปล่อยไปโดยทั้งสองกำมืออยู่เสมอกัน อันไม่มีเสียง และไร้ตำหนิ

ยอมทำลายเป้าที่แข็งแกร่งทั้งหลาย โดยมิต้องสงสัย

*svākṛṣṭastejito yaśca suśuddho gādhamuktitaḥ |
naranāgāśvakāyeṣu na sa tiṣṭhati mārgaṇaḥ ||ŚP. 80.142||*

(ลูกธนู)ใดน้ำวดีแล้ว ลับคมแล้ว สะอาดดีแล้ว ถูกยิงแล้วโดยแรง

ลูกธนูนั้นยอมไม่ปักค้างอยู่ในกายของมนุษย์ ช้าง และม้า***

* สันนิษฐานว่าเป็น “visarjitam” เนื่องจากเป็นกริยาที่ค้นฉบับนิยมใช้ (ดูที่ ŚP. 80.107; 80.119; 80.127) และมีความหมายเข้ากับบริบทมากกว่าด้วย

** หมายถึง สายตา ปลายลูกธนู และเป้าอยู่ในแนวเดียวกัน

*** หมายถึง ยิงแล้วทะลุออกไป

yasya tr̥ṇasamā bāṇā yasyendhanasamaṃ dhanuḥ |
yasya pr̥ṇasamā māurvī sa dhanvī dhanvināṃ varaḥ ||ŚP. 80.143||
 ลูกธนูทั้งหลายของผู้ใดเสมอด้วยหญา ธนูของผู้ใดเสมอด้วยไม้พิน
 สายธนูของผู้ใดเสมอด้วยลมหายใจ นักธนูผู้นั้นเป็นเลิศในบรรดานักธนูทั้งหลาย

atha dr̥ḍhacatuṣkam
 บัดนี้ คือเป้ายากสี่ประการ

ayaścarma ghaṭaścāiva mr̥tpiṇḍam ca catuṣṭayam |
yo bhinatti hi tasyeṣurvajreṇāpi na dhāryate ||ŚP. 80.144||
 เหล็ก, แผ่นหนัง, หม้อน้ำ, และก้อนดินเป็นอันคับสี่
 ผู้ใดทำลายลงได้ ลูกธนูของผู้นั้นอันวัชระไม่อาจต้านทาน

sārdhāṅgulapramāṇena lohapātrāṇi kārayet |
tāni bhittvāikabāṇena dr̥ḍhaghātī bhavennaraḥ ||ŚP. 80.145||
 ฟิงยังให้สร้างบาตรโลหะทั้งหลายด้วยความหนา 0.5 อังคุละ
 เมื่อทำลายบาตรเหล่านั้นด้วยลูกธนูดอกเดียวแล้ว เขาฟิงเป็นทฤตมาติน

caturviṃśaticarmāṇi bhinattyekeṣuṇā naraḥ |
tasya bāṇo gajendrasya kāyaṃ nirbhidya gacchati ||ŚP. 80.146||
 คนใดทำลายแผ่นหนัง 24 แผ่นด้วยลูกธนูดอกเดียว
 ลูกธนูของผู้นั้น เมื่อได้นึกกายของพญาช้าง ย่อม(ทะลุ)ผ่านไป

bhrāmyaṅjale ghaṭo veddhyaścakre mr̥tpiṇḍakam tathā |
bhramantaṃ vedhayedyaṣtu dr̥ḍhabhedī sa ucyate ||ŚP. 80.147||
 ผู้ใดฟิงยิงสิ่งที่เคลื่อนที่วนอยู่ ได้แก่ หม้อน้ำอันลอยวนอยู่ในน้ำ และก้อนดินบนกงล้อ
 ผู้นั้นย่อมได้รับการเอ่ยถึงว่าเป็นทฤตเกทิน

ayaṣtu kākatuṇḍena carma ārāmukhena hi |
mr̥tpiṇḍam ca ghaṭam cāiva vidhyetsūcīmukhena hi ||ŚP. 80.148||
 ฟิงยิงเหล็กด้วย(หัวลูกธนู)กากตุณทะ, แผ่นหนังด้วย(หัวลูกธนู)อารามุชะ
 ทั้งก้อนดินและหม้อน้ำนั้นเทียวฟิงยิงด้วย(หัวลูกธนู)สุจีมุชะ

atha citraividhiḥ
 บัดนี้ คือการยิงประเภทต่างๆ

*bāṇabhaṅgaṃ karāvartaṃ kāṣṭhacchedanameva ca |
bindukam golakayugam yo veti sa jayī bhavet ||ŚP. 80.149||*

ผู้ใดยิงแบบพาดกัศ, กราวรรตะ, กายฐัจเจทนะ,
พินทุกะ, และ โคลกะยุคะนั้นั้นเทียว ผู้นั้นพึงเป็นผู้มีชัย

*lakṣyasthāne dhṛtaṃ kāṇḍam sasukham chedayettataḥ |
kiṃcinmuṣṭim vidhāya svām tiryagdviḥalikeṣuṇā ||ŚP. 80.150||*

เมื่อกระทำท่าจับลูกธนูท่าใดก็ตามของตนแล้ว จากนั้นพึงยิงทำลายลูกธนูที่ปักแล้วที่เป้าอย่างง่ายดาย
ด้วยลูกธนูทวีผลิกะในแนวขวาง

*sammukham vā samāyāntam tiryakchāyam tamambare |
śaram śareṇa yaśchindyādbānacchedī sa jāyate ||ŚP. 80.151||*

ผู้ใดใช้ลูกธนูยิงตัดลูกธนูบนท้องฟ้า ที่อยู่ต่อหน้าหรือกำลังพุ่งเข้ามาใกล้ และมีเงาทางขวาง *
ผู้นั้นย่อมกลายเป็นพาดจ้เจทิน

atha varāṭikāvartaḥ

บัดนี้ คือการยิงแบบวราฐิกาวรรตะ

*kāṣṭheśvakeśam ** samyamyā tatra baddhvā varāṭikām |
hastena bhrāmyamāṇām ca yo hanti sa dhanurdharaḥ ||ŚP. 80.152||*

เมื่อผูกขนม้าเข้ากับท่อนไม้แล้ว เมื่อผูกหอยเบียดที่(ขนม้า)นั้นแล้ว
ผู้ใดยิง(หอยเบียด)อันหมุนวนอยู่ด้วยมือ *** ผู้นั้นคือธนูรช

atha kāṣṭhacchedanam

บัดนี้ คือการยิงแบบกายฐัจเจทนะ

*lakṣyasthāne nyasetkāṣṭham sārdrām gopucchasam nibham |
yaśchindyāttam kṣurapreṇa kāṣṭhacchettā sa jāyate ||ŚP. 80.153||*

พึงวางท่อนไม้ชิ้นอันมีลักษณะเหมือนหางวัวไว้ที่เป้า
ผู้ใดพึงฉีก(ท่อนไม้)นั้นได้ด้วยลูกธนูกษุรประ ผู้นั้นย่อมกลายเป็นกายฐัจเจตตฤ

atha bindukam

บัดนี้ คือการยิงแบบพินทุกะ

* สันนิษฐานว่าหมายถึง ลูกธนูนั้นกำลังพุ่งในแนวระนาบ ไม่ใช่พุ่งขึ้นฟ้าในแนวตั้ง

** สันนิษฐานว่าเป็น “kāṣṭhe ’śvakeśam”

*** สันนิษฐานว่าหมายถึง ผู้ช่วยจะใช้มือหมุนท่อนไม้ เพื่อให้หอยเบียดหมุนเป็นเป้าสำหรับ

*lakṣye binduṃ nyasecchubhram śubhrabandhūkapuspavat |
hanti taṃ bindukaṃ yastu citrayodhī sa jāyate* ||ŚP. 80.154||

ฟิงเต็มรอยสีสว่างอันเหมือนดอกพันธุกะสีอ่อนไว้ที่เป่า

ผู้ใดยกรอยเต็มนั้น ผู้นั้นย่อมกลายเป็นจิตร โยชิน

atha golakayugacitravidhiḥ

บัดนี้ คือการยิงแบบ โคลกะยุคะ

*kāṣṭhagolayugaṃ kṣiptaṃ dūramūrdhvapurahsthitāiḥ |
aprāptadhāraṃ prṣṭhena gacchetpucchamukhena hi* ||ŚP. 80.155||

ลูกบอลลไม้อันเหล่าผู้ยื่นแล้วขว้างไปไกลทางเบื้องบนด้านหน้า

ฟิงไปสู่ที่สุดปลายอันเอื้อมไม่ถึงเบื้องหลัง โดยมีหน้าหันไปทางด้านหลัง*

*yo hanti śarayugmena śīghrasaṃdhānayogataḥ |
sa syāddhanurbhṛtāṃ śreṣṭhaḥ pūjitaḥ sarvapārthivāiḥ* ||ŚP. 80.156||

ผู้ใดทำลาย(ลูกบอลทั้งสอง)ด้วยลูกธนูคู่ โดยเต็มกำลังผสมกับความว่องไว

ผู้นั้นฟิงเป็นผู้เลิศสุดในบรรดานักธนู เป็นผู้อันพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายทั้งปวงได้บูชา

atha dhāvallakṣyam

บัดนี้ คือการยิงแบบธาวัลลักษยะ

*rathasthena gajasthena hayasthena ca pattinā |
dhāvataḥ vāi śramaḥ kāryo lakṣyaṃ hantuṃ suniścittam* ** ||ŚP. 80.157||

การฝึกหนักฟิงกระทำโดยผู้อยู่บนรถ บนช้าง บนม้า และผู้เป็นพลเดินเท้า ซึ่งกำลังวิ่งนั้นเที่ยว

เพื่อการทำลายเป้าอันมุ่งหมายไว้ดีแล้ว

atha śabdavedhitvam

บัดนี้ คือการยิงแบบศัพทเวชิน

*lakṣyasthāne nyasetkāṃsyapātraṃ hastadvayāntare |
tādayeccharkarābhīstacchabdaḥ saṃjāyate yathā* ||ŚP. 80.158||

ฟิงวางบาตรโลหะผสมที่เป่า ที่ระยะห่าง 2 หัตตะ

ฟิงยังให้เคาะ(บาตร)ด้วยก้อนกรวดทั้งหลาย เสียง(ของบาตร)นั้นย่อมเกิดขึ้นจะนั้น

* สันนิษฐานว่าหมายถึง ลูกบอลจะพุ่งไปคนละทางกับที่ผู้ยิงหันไป

** สันนิษฐานว่าเป็น “*sunīścittam*”

*yatrāivotpadyate śabdastam samyaktatra cintayet |
karnendriyamanoyogāllakṣyaṃniścayatām nayet ||ŚP. 80.159||*

เสียงดังอยู่ ณ ที่ใด ฟังคะเน(เสียง)นั้น ณ ที่นั้น พร้อมกันไปด้วย

ด้วยการประกอบกันของหู ประสาทสัมผัส และใจ เขาต้องกำหนดเป้า ฟังนำทางไป

*punaḥ śarkarayā tacca tādayecchabdahetave |
punarṇiścayatām neyaṃ śabdasthānānusārataḥ ||ŚP. 80.160||*

ฟังยังให้เกาะ(บาตร)นั้นด้วยก้อนกรวดอีก เพื่อเหตุแห่งเสียง

ต้องคะเนอีกครั้งถึง(เป้า)อันฟังชี้ นำไปอย่างง่ายดายด้วยตำแหน่งของเสียง

*tataḥ kimcitkṛtaṃ dūre nityaṃ nityaṃ vidhānataḥ |
lakṣyaṃ samabhyaseddhvānte śabdavyadhanahetave ||ŚP. 80.161||*

จากนั้น ฟังฝึกตามกฎเกณฑ์เป็นประจำกับเป้าใดๆก็ตามอันทำไว้แล้วในทีโลก

เพื่อเหตุแห่งการยิงตามเสียงในที่มืด

*tato bānena hanyāttadavadhānena tīkṣṇadhīḥ |
etacca duṣkaraṃ karma bhāgyāḥ kasyāpi siddhyati ||ŚP. 80.162||*

ลำดับนั้น ผู้มีปัญญาหลักแหลมฟังยิง(เป้า)นั้นด้วยลูกธนูด้วยความตั้งใจ

การกระทำอันทำได้โดยยากนี้ย่อมสำเร็จแก่ใครก็ตามด้วยโชคทั้งหลาย

athāstravidhiḥ

บัดนี้ คือพิธีอัศจรรย์

*evaṃ śramaividhiṃ kuryādyāvatsiddhiḥ prajāyate |
śrame siddhe ca varṣāsu nāiva grāhyaṃ dhanuḥ kare ||ŚP. 80.163||*

ฟังกระทำวิธีการฝึกหนักโดยประการนั้น ความสำเร็จมากเท่าใดก็ย่อมเกิดขึ้น

และเมื่อการฝึกหนักสำเร็จลงแล้ว ธนูไม่ฟังถูกถือไว้ในมือในวันฝนตกทั้งหลายนั้นเทียว

māsadvayaṃ śramaṃ kuryātpṛativarṣaṃ śaradṛtāu ||ŚP. 80.164||

ฟังกระทำการฝึกหนัก 2 เดือนในฤดูใบไม้ร่วงทุกปี

เพื่อเหตุแห่งการไม่ล้มการอาวุธทั้งหลายอันได้เรียนในกาลก่อน

*jāte vāśvayuje māsi navamīdevatādine |
pūjayedīśvaraṃ caṇḍīm gurum śastrāṇi vājinaḥ ||ŚP. 80.165||*

เมื่อเดือนอัสวยุษะมาถึงแล้ว ในวันแห่งเทพคือ 9 คำ

ฟังบูชาพระอิศวร พระนางจันฉี ครู อาวุธทั้งหลาย และลูกธนูทั้งหลาย

*viprebhyo dakṣiṇām dattvā kumārīrbhojayettataḥ |
devyāi paśuvaliṃ dattvā hr̥ṣṭo vāditramaṅgalāiḥ ||ŚP. 80.166||*

เมื่อให้ทักษิณาแก่พราหมณ์ทั้งหลายแล้ว จากนั้นพึงยังให้(พราหมณ์)พอใจเหล่ากุมารี
เมื่อให้พลีคือสัตว์แก่เทวีแล้ว รื่นเริงแล้วด้วยมงคลจากคนตรี

*tatastu sādhayenmantrānvedoktāmścāgamoditān |
astrāṇām karmasiddhyartham japahomavidhānataḥ ||ŚP. 80.167||*

จากนั้น พึงสวดมนตร์ทั้งหลายอันกล่าวถึงพระเวท และกล่าวถึงอาคมะ
ตามกฎเกณฑ์พิธีชบโหมะ เพื่อความสำเร็จในการอาวธทั้งหลาย

*brāhmaṃ nārāyaṇam sāvamāindram vāyavyavāruṇe |
āgneyam cāparāstrāṇi gurudattāni sādhayet ||ŚP. 80.168||*

พึงยังให้สำเร็จซึ่งอาวธพระพรหม, อาวธพระนารายณ์, อาวธพระศิวะ, อาวธพระอินทร์,
อาวธพระพาย, อาวธพระวรุณ, อาวธพระอัคนี, และอาวธทั้งหลายอันไม่มีใดเกินอันครุให้แล้ว

*manovākkarmabhirbhāvyam labdhāstreṇa śuciṣmatā |
apātramasamartham ca ghnantyastrāṇi kupūruṣam ||ŚP. 80.169||*

ความสำเร็จย่อมมีด้วยใจ วาจา และการกระทำ ด้วยอาวธทั้งหลายอันได้ฝึกแล้วอันเปล่งประกาย
อาวธทั้งหลายย่อมฆ่าบุรุษต่ำทรามผู้ไร้ค่าและไร้ความสามารถ

*prayogaṃ copasaṃhāram yo vetti sa dhanurdharaḥ |
sāmānye karmaṇi prājño nāvāstrāṇi prayojayet ||ŚP. 80.170||*

ผู้ใดรู้การใช้และการเก็บกิน ผู้นั้นคือนักธนู
ผู้รู้ไม่พึงใช้อาวธทั้งหลายในกิจการต่างๆ ไปนั้นเทียว

etam śivadhanurvedasya bhagavato vyāsasya ca |

นี่คือข้อความแห่งศิวธนูรเวทและวยาสะผู้รุ่งเรือง

ภาคผนวก ค

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของมหาภารตะ พร้อมคำแปลภาษาไทย

ภาคผนวก ก

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของมหาภารตะ พร้อมคำแปลภาษาไทย*

*tuṣṭapuṣṭajanaḥ śrīmān satyavāgḍṛḍhavikramaḥ |
dhanurvede ca śiṣyo 'bhūnṛpaḥ śāradvatasya saḥ ||MBh. 1.45.11||*
(ปรีกษิต)ทรงเป็นผู้ที่ปวงชนชื่นชมและพึงใจ เป็นผู้มีสิริ มีวาจาสัตย์ มีความกล้าหาญมั่นคง
ราชาพระองค์นั้นทรงเป็นศิษย์ของบุตรแห่งศรัทวัต ** ในด้านศาสตร์การธนู

*saṃskārāiḥ saṃskṛtāste tu vratādhyayanasaṃyutāḥ |
śramavyāyāmakuśalāḥ samapadyanta yāuvanam ||MBh. 1.102.16||*
(ชฤตราชกฤร์ ปาณฑุ และวิฑูร)ได้รับการประกอบพิธีสังสการอันดี ได้รับการศึกษาเรื่องพรตปฏิบัติ
มีกุศลอันพยายามแล้วอย่างหนัก ได้ย่างเข้าสู่วัยรุ่น

*dhanurvede 'śvapṛṣṭhe ca gadāyuddhe 'sicarmaṇi |
tathāiva gajasikṣāyām nītiśāstre ca pāragāḥ ||MBh. 1.102.17||*
*itihāsapurāṇeṣu nānāsikṣāsu cābhibho |
vedavedāṅgatattvajñāḥ sarvatra kṛtaniśramāḥ ||MBh. 1.102.18||*
พวกเขาได้ผ่าน(การศึกษา)ในด้านศาสตร์การธนู (การยุทธ์)บนหลังม้า การยุทธ์ด้วยคทา ด้านดาบ
และโล่ ด้านกษศาสตร์ ด้านการปกครอง ด้านอิติहाสะปุราณะ และศาสตร์ต่าง ๆ นานา ข้าแต่
ท่านผู้ยิ่งใหญ่! พวกเขาเป็นผู้รู้พระเวท เวทางคะ และสังฆกรรม เป็นผู้กระทำการฝึกฝนแล้วในทุกด้าน

*pāṇḍurdhanuṣi vikrānto narebhyo 'bhyadhiko 'bhavat |
atyanyānbalavānāsiddhṛtarāṣṭro mahīpatiḥ ||MBh. 1.102.19||*
ปาณฑุผู้ยิ่งใหญ่ได้เป็นผู้เหนือกว่าคนทั้งหลายในด้านธนู
ราชาชฤตราชกฤร์เป็นผู้มีกำลังมากกว่าผู้อื่น

* เนื่องจากผู้วิจัยเจาะจงศึกษาเฉพาะเรื่องกระบวนการฝึกฝนธนู ในที่นี้จึงจะไม่ได้แสดง
คำประพันธ์และคำแปลครอบคลุมทุกบทของต้นฉบับ มีเพียงบทที่สำคัญต่อการศึกษาหรือได้อ้างอิง
ภายในวิทยานิพนธ์เท่านั้น โดยช่วงที่มีการข้ามคำประพันธ์ไปจะขีดเส้นแบ่งให้ชัดเจน
นอกเหนือจากนั้นจะนำเสนอเรียงไปตามลำดับ

** หมายถึงกฤปะ

*caturvidham dhanurvedamastrāṇi vividhāni ca |
nikhilenāsya tatsarva* guhyamākhyātavāmstadā |
so 'cireṇāiva kālena paramācāryatām gataḥ ||MBh. 1.120.20||*
เมื่อนั้น (กฤปะ) ได้รับการสั่งสอนเรื่องธนูรเวท 4 แขนง การอาวุธต่างๆทั้งหลาย
และความลับทั้งปวงของเรื่องนั้นโดยสมบูรณ์
ด้วยเวลาไม่นาน เขาได้เข้าถึงความเป็นอาจารย์อย่างสูงสุด

*tato 'dhijagmuḥ sarve te dhanurvedaṃ mahārathāḥ |
dhrtarāṣṭrātmaḥjāścāiva pāṇḍavāsca mahābalāḥ |
vṛṣṇayaśca nṛpāścānye nānādeśasamāgatāḥ ||MBh. 1.120.21||*
ลำดับนั้น ทั้งเหล่าบุตรแห่งธฤตราษฎร์ เหล่าบุตรแห่งปาณฑุ ผู้เป็นมหารถ ทรงพลังอย่างยิ่ง
ทั้งหลายฤทธิ และพระเจ้าแผ่นดินอื่นๆทั้งหลายทั้งปวงได้มาร่วมกันจากที่ต่างๆ
มาร่ำเรียนศาสตร์แห่งธนู

*viśeṣārthī tato bhīṣmaḥ pāutrāṇām vinayepsayā |
iṣvastrajñānpariyapṛcchadācāryānvīryasammatān ||MBh. 1.121.1||*
ลำดับนั้น ภิษมะผู้ปรารณาความดีเลิศ ได้ถามเหล่าอาจารย์ผู้รู้การธนู
ผู้ได้รับพิจารณาแล้วว่ามีความกล้า ด้วยปรารณาการศึกษาแก่หลานทั้งหลาย

*nālpadhīrnāmahābhāgastathānānāstrakovidāḥ |
nādevasattvo vinayetkurūnastre mahābalān ||MBh. 1.121.2||*
“ผู้มีได้ปัญญาน้อย มิได้ไม่บริสุทธ์ เป็นผู้ยังซึ่งการอาวุธต่างๆ
มิได้ไร้ความเป็นเทพ พึงอบรมเหล่ากुरुผู้มีพลังมาก ในด้านอาวุธ”

*pratijagrāha taṃ bhīṣmo guruṃ pāṇḍusutāiḥ saha |
pāutrānādāya tānsarvānvasūni vividhāni ca ||MBh. 1.122.39||*
ภิษมะพร้อมด้วยบุตรทั้งหลายแห่งปาณฑุได้รับท่านครูผู้นั้น (โอรณะ)
ได้พาหลานๆมา และนำทรัพย์ทั้งหลายทั้งปวงมาแล้ว

* สันนิษฐานว่าเป็น “*tatsarvam*” หนึ่งวรรณคดีเรื่องมหากาธะฉบับพิมพ์ของ
Bhandarkar Oriental Research Institute ซึ่งใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการทำวิจัยครั้งนี้ มักไม่
ปรากฏเครื่องหมายอนุสวาระ (*Anusvāra*) ในตำแหน่งที่ซ้อนกับอักษร *r* เช่นในกรณีข้างต้น อาจ
เนื่องจากต้นฉบับที่สำนักพิมพ์เลือกมามีลักษณะดังกล่าวตั้งแต่โบราณ หรืออาจเป็นความ
คลาดเคลื่อนในการพิมพ์ หรือรูปแบบอักขรวิธีเฉพาะของหนังสือเล่มนี้ก็เป็นได้

*śiṣyā iti dadāu rājandronāya vidhipūrvakam |
sa ca śiṣyānmaheṣvāsaḥ pratijagrāha kāuravān* ||MBh. 1.122.40||

ก็ได้มอบแก่โอรณะว่าเป็นศิษย์ตามพิธี ข้าแต่ราชา!

และนักรบผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นก็ได้รับเหล่าเการพเป็นศิษย์

*pratigrhya ca tānsarvāndroṇo vacanamabravīt |
rahasyekaḥ pratītātmā kṛtopasadanāmstadā* ||MBh. 1.122.41||

เมื่อรับ(เป็นศิษย์)แล้ว ยามนั้น โอรณะผู้เป็นเอก ผู้แน่วแน่ ได้เอ่ยถ้อยคำอย่างลับๆ

กับ(ศิษย์)ทั้งหลายทั้งปวงนั้นซึ่งแสดงความเคารพแล้ว

*kārya * me kānṅṣitaṃ kiṃcidhr̥di sam̐parivartate |
kṛtāstrāistatpradeyaṃ me tadṛtaṃ vadatānaghāḥ* ||MBh. 1.122.42||

“การใดๆอันเป็นที่ปรารถนาของข้าวนเวียนอยู่ในใจ เหล่าผู้ไร้บาปเอ๋ย!

พวกเจ้าจงกล่าวสัตถุญญาถึงเรื่องนั้น อันพึงให้ไว้แก่ข้าโดยเหล่าผู้มีการอาวุธอันสำเร็จแล้ว”

*tacchrutvā kāuraveyāste tūṣṇīmāsanviśāṃ pate |
arjunastu tataḥ sarva ** pratijajñe param̐tapah* ||MBh. 1.122.43||

เมื่อได้ยิน(ถ้อยคำ)นั้น บรรดาเการพทั้งหลายก็นิ่งงัน ข้าแต่เจ้าแห่งปวงชน!

ทว่า บัดนั้น อรชุนผู้ผลาญศัตรูได้รับปากข้อทั้งปวง

*tato 'rjunam̐ mūrdhni tadā samāghrāya punaḥ punaḥ |
pr̥tipūrva *** pariṣvajya praruroda mudā tadā* ||MBh. 1.122.44||

บัดนั้น (โอรณะ)ได้จูบอรชุนครั้งแล้วครั้งเล่าที่หน้าผาก

เมื่อได้สวมกอดด้วยความรักใคร่ ก็ร้องไห้ออกมาด้วยความปีติในยามนั้น

*tato droṇaḥ pāṇḍuputrānastrāṇi vividhāni ca |
grāhayāmāsa divyāni mānuṣāṇi ca vīryavān* ||MBh. 1.122.45||

จากนั้น โอรณะผู้กล้าได้ยังให้บรรดาบุตรแห่งปาดมฑูรับเอาอาวุธต่างๆทั้งของเทพและของมนุษย์

* สันนิษฐานว่าเป็น “kāryaṃ”

** สันนิษฐานว่าเป็น “sarvaṃ”

*** สันนิษฐานว่าเป็น “pr̥tipūrvaṃ”

*rājaputrāstathāivānye sametya bharatarṣabha |
abhijagmustato droṇamastrārthe dvijasattamam |
vṛṣṇayaścāndhakāścāiva nānādeśyāśca pārthivāḥ ||MBh. 1.122.46||*

บัดนั้น ราชบุตรอื่นๆทั้งหลาย ทั้งพวกกฤชนิ อันธกะ และเหล่าพระเจ้าแผ่นดินจากดินแดนต่างๆ
มารวมกันแล้ว ข้าแต่ฤชกะแห่งภระตะ!* และได้เข้ามาหาโทณะผู้เลิศสุดแห่งทวิชะ เพื่อการอาวุธ

*sūtaputraśca rādheyo gurum droṇamiyāttadā |
spardhamānastu pārthena sūtaputro 'tyamaṛṣaṇaḥ |
duryodhanamupāśritya pāṇḍavānatyamanyata ||MBh. 1.122.47||*

ในกาลนั้น ราเชยะ** บุตรแห่งสุตะ พึงไปสู่โทณะผู้เป็นครู
บุตรบุตรเป็นผู้มีจิตริษยา ร้อนรนยิ่งด้วยปาระตะ*** ได้เข้ากับทูล โยชน์ และเกลียดชังพวกปาณฑพ

vāiśampāyana uvāca
ไวศัมปายนะได้กล่าววว่า

*arjunastu paraṃ yatnamātasthe gurupūjane |
astre ca paramaṃ yogaṃ priyo droṇasya cābhavat ||MBh. 1.123.1||*

ส่วนอรชุนได้แสดงถึงความใส่ใจยิ่งในการบูชาครู
และความผูกพันอันสูงสุดในการอาวุธ และได้เป็นที่รักใคร่ของโทณะ

*droṇena tu tadāhūya rahasyukto 'nnaśādhakaḥ |
andhakāre 'rjunāyānnaṃ na deyaṃ te kathamcana ||MBh. 1.123.2||*

ยามนั้น ผู้ชำนาญการอาหารถูกโทณะเรียกหาและกล่าวด้วยอย่างลับๆ
“โดยประการใดก็ตาม อาหารของท่านไม่พึงถูกยื่นให้แก่อรชุนในความมืด”

*tataḥ kadācidbhuñjāne pravavāu vāyurarjune |
tena tatra pradīpaḥ sa dīpyamāno nivāpitaḥ ||MBh. 1.123.3||*

จากนั้น คราวหนึ่ง ลมได้พัดไปที่อรชุนผู้กำลังกินอยู่
ประทีปอันลุกโชนอยู่ในที่นั้น ได้ถูกพัดดับโดยประการนั้น

* หมายถึง โคแห่งภระตะ มีนัยยะว่าเป็นผู้ที่เลิศที่สุดในบรรดาคนกลุ่มนั้น

** หมายถึงภระตะ

*** หมายถึงอรชุน

*bhunkta evārjuno bhaktaṃ na cāsyāsyādvyaumuhyata |
hastastejasvino nityamannagrahaṇakāraṇāt |
tadabhyāsakṛtaṃ matvā rātrāvabhyasta pāṇḍavaḥ ||MBh. 1.123.4||*

อรชุนผู้กินอยู่มิได้สับสนอาหารจากปากของเขา

มือของผู้ทรงเดช(มิได้สับสน)ความปกติจากการหยิบอาหาร

เมื่อได้นึกถึงการฝึกช้ำๆนั้น บุตรแห่งปาดมทุกก็ได้ฝึกฝนในยามราตรี

*tasya jyātalanirghoṣaṃ droṇaḥ śuśrāva bhārata |
upetya cāinamutthāya pariśvajyedamabravīt ||MBh. 1.123.5||*

เมื่อได้ยินเสียงดีดสายธนูของเขา ข้าแต่พระภารตะ!

โอรณะก็เข้ามาหา ลูกขึ้น สวมกอด และกล่าวดังนี้

*prayatiṣye tathā kartuṃ yathā nānyo dhanurdharaḥ |
tvatsamo bhavitā loke satyametadbravīmi te ||MBh. 1.123.6||*

“โดยประการใดที่นักธนูอื่นในโลกจะไม่เสมอด้วยเจ้า ข้าจะทุ่มเทเพื่อกระทำประการนั้น

ข้ากล่าวคำสัตย์นี้ไว้แก่เจ้า”

*tato droṇo 'rjunaṃ bhūyo ratheṣu ca gajeṣu ca |
aśveṣu bhūmāvapi ca raṇāsikṣāmaśikṣayat ||MBh. 1.123.7||*

จากนั้น โอรณะได้สอนอรชุนถึงศาสตร์การรบบนรถ ช้าง ม้า และพื้นดินมากยิ่งขึ้น

*gadāyuddhe 'sicaryāyām tomaraprāsaśaktiṣu |
droṇaḥ saṃkīrṇayuddheṣu śikṣayāmāsa pāṇḍavam ||MBh. 1.123.8||*

โอรณะได้สอนบุตรแห่งปาดมๆในเรื่องการยุทธด้วยคทา การฝึกฝนดาบ ในเรื่องโตมร เียง หอก

และในการยุทธผสมทั้งหลาย

*tasya tatkāuśalaṃ drṣtvā dhanurvedajighṛkṣavaḥ |
rājāno rājaputrāśca samājagmuḥ sahasraśaḥ ||MBh. 1.123.9||*

เมื่อได้เห็นความเชี่ยวชาญของเขา

ราชาและราชบุตรทั้งหลายผู้ปรารถนาจะเรียนศาสตร์การธนูได้มาพร้อมกันแล้วนับพัน

*tato niṣādarājasya hiraṇyadhanuṣaḥ sutaḥ |
ekalavyo mahārāja droṇamabhyājagāma ha ||MBh. 1.123.10||*

บัดนั้น เอกลวยะ บุตรของหิรัณยธนูผู้เป็นราชาแห่งพวกนิษาทะได้มาหาโอรณะ ข้าแต่ราชา!

na sa taṃ pratijagrāha nāiṣādiriti cintayan |
śiṣyaṃ dhanuṣi dharmajñasteṣāmevānvavekṣayā ||MBh. 1.123.11||
 (โทरणะ)ผู้รู้ธรรม คำนึงว่าเป็น ไนยาที จึงไม่รับเขาเป็นศิษย์ในการธนู
 ด้วยการพิจารณาแห่งสิ่งเหล่านั้น

sa tu droṇasya śirasā pādāu grhya paramtapah |
aranyamanusamprāptaḥ kṛtvā droṇaṃ mahīmayam ||MBh. 1.123.12||
 (เอกลวยะ)ผู้ผลาญศัตถุ เมื่อแนบที่เท้าทั้งสองของโทरणะด้วยศิระษะแล้ว
 ได้มาสู่ป่า กระทำรูปโทरणะขึ้นจากดิน

tasminnācāryavṛttiṃ ca paramāmāsthitaḥ |
iṣvastre yogamāsthe paraṃ niyamamāsthitaḥ ||MBh. 1.123.13||
 ในกาลนั้น เขาได้แสดงความนอบน้อมต่ออาจารย์อย่างสูงสุด
 กระทำความบากบั่นในการธนู กระทำการควบคุม(ตน)อย่างยิ่ง

parayā śraddhayā yukto yogena parameṇa ca |
vimokṣādānasamdhāne laghutvaṃ paramāpa saḥ ||MBh. 1.123.14||
 เขาผู้ก่อปรด้วยศรัทธาอันสูงสุด และความบากบั่นเป็นเลิศ
 จึงได้มาซึ่งความคล่องแคล่วอย่างยิ่งในการจรด น้าว และยิง

atha droṇābhyānujñātāḥ kadācitkurupāṇḍavāḥ |
rathāirviniryayuh sarve mṛgayāmarimardanāḥ ||MBh. 1.123.15||
 จากนั้น ในคราวหนึ่ง เหล่ากुरुและปาณฑพทั้งปวงผู้ทำลายศัตถุ ได้รับอนุญาตจากโทरणะแล้ว
 ได้ออกไปล่าสัตว์ด้วยรถ

tatropakaraṇaṃ grhya naraḥ kaścidyaḍṛcchayā |
rājannanujagāmāikaḥ śvānamādāya pāṇḍavān ||MBh. 1.123.16||
 ครั้งนั้น คนคนหนึ่ง เมื่อหยิบฉวยอุปกรณ์แล้ว
 และได้พาสุนัขไปแล้ว ได้ตามเหล่าปาณฑพไปโดยไม่ตั้งใจ

teṣāṃ vicaratāṃ tatra tattatkarma cikīrṣatām |
śvā caransa vane mūḍho nāiṣādi prati jagmivān ||MBh. 1.123.17||*
 เมื่อพวก(ปาณฑพ)นั้นเที่ยวไปอยู่ ปรารถนาจะกระทำสิ่งต่างๆในที่นั้น
 สุนัข โง่ซึ่งท่องเที่ยวไปก็ได้ไปหาไนยาที**

* สันนิษฐานว่าเป็น “nāiṣādiṃ”

** หมายถึงเอกลวยะ

*sa kṛṣṇaṃ maladigdhāṅgaṃ kṛṣṇājīnadharaṃ vane |
nāiṣādi* śvā samālakṣya bhaṣaṃstasthāu tadantike ||MBh. 1.123.18||*

เมื่อเห็นในชาติผู้พิวคัลล้า มีกายอาบฝุ่น นุ่งห่มหนังกวาดำ สุนัขนั้น ได้ยื่นใกล้เข้ามาแล้วเห่า

*tadā tasyātha bhaṣataḥ śunaḥ sapta śarānmukhe |
lāghavaṃ darśayannastre mumoca yugapadyathā ||MBh. 1.123.19||*

ยามนั้น (เอกลวณะ) แสดงความว่องไวในการอาวุธ ได้ยิงลูกธนู 7 ดอกพร้อมกัน
ไปที่ปากของสุนัขซึ่งเห่าอยู่

*sa tu śvā śarapūrṇāsyaḥ pāṇḍavānājagāma ha |
taṃ dr̥ṣṭvā pāṇḍavā vīrā vismayaṃ paramaṃ yayuḥ ||MBh. 1.123.20||*

สุนัขนั้นมีปากเต็มไปด้วยลูกธนู ได้มาหาเหล่าปาณฑพ

เมื่อเห็น(สุนัข)นั้น ปาณฑพผู้กล้าทั้งหลายได้ถึงซึ่งความประหลาดใจเป็นที่สุด

*lāghavaṃ śabdavedhitvaṃ dr̥ṣṭvā tatparamaṃ tadā |
prekṣya taṃ vr̥ḍitāścāsanpraśasamsusca sarvaśaḥ ||MBh. 1.123.21||*

เมื่อได้เห็นการยิงศัพทเวทิตวะอันว่องไวเป็นเลิศในยามนั้น

เมื่อได้เห็นสิ่งนั้น (เหล่าปาณฑพ) ได้รู้สึกอัศจรรย์ และชื่นชมทุกๆด้าน

*taṃ tato 'nveṣamānāste vane vananivāsinam |
dadṛṣuḥ pāṇḍavā rājannasyantamaniśaṃ śarān ||MBh. 1.123.22||*

จากนั้น บรรดาบุตรแห่งปาณฑพออกค้นหาผู้ยิงลูกธนูอย่างต่อเนื่องซึ่งอาศัยอยู่ในป่าคนนั้น
และได้เห็นเขาแล้วในป่า ข้าแต่ราชา!

*na cāinamabhyajānamste tadā vikṛtadarśanam |
athāinaṃ paripapracchuḥ ko bhavānkasya vetyuta ||MBh. 1.123.23||*

ยามนั้น (เหล่าปาณฑพ) จำเขาผู้มีรูปลักษณะเปลี่ยนไปนั้นไม่ได้

ก็ได้ถามเขาในบัดนั้นว่า “ท่านผู้เจริญเป็นใครหรือเป็น(บุตร)ของใคร”

ekalavya uvāca

เอกลวณะได้กล่าววว่า

*niṣādādhipatervīrā hiranyadhanuṣaḥ sutam |
droṇaśiṣyaṃ ca mām vitta dhanurvedakṛtaśramam ||MBh. 1.123.24||*

“ท่านผู้กล้าทั้งหลายเอ๋ย! พวกท่านจงรู้จักข้าว่าเป็นบุตรของหิรัณยธนูส เจ้าแห่งชาวนิษาทะ
เป็นศิษย์ของโอรณะ และได้ฝึกฝนศาสตร์การธนูแล้ว”

* สันนิษฐานว่าเป็น “nāiṣādim”

vāiśampāyana uvāca
ไวศัมปายนะได้กล่าวว่า

te tamājñāya tattvena punarāgamyā pāṇḍavāḥ |
yathāvr̥ttam ca te sarva droṇāyācakhuradbhutam ||MBh. 1.123.25||*
บุตรทั้งหลายแห่งปาณฑุเมื่อได้รู้จักเขาตามจริง ได้มาอีกครั้ง
และได้เล่าเรื่องนำอศรจรย์ทั้งปวงโดยประการนั้นแก่โอรณะ

kāunteyastvarjuno rājannekalavyamanusmaran |
raho droṇam samāgamyā praṇayādīdamabravīt ||MBh. 1.123.26||
ข้าแต่ราชา! ฝ่ายอรชุนบุตรแห่งนางกุนตี จำเอกลวณะได้
เมื่อมาหาโอรณะอย่างลับๆแล้ว ได้กล่าวถ้อยคำนี้ตรงๆ

nanvahaṃ parirabhyāikaḥ pr̥tipūrvamidam vacaḥ |
bhavatokto na me śiṣyastvadviśiṣṭo bhaviṣyati ||MBh. 1.123.27||
“เมื่อทอดแล้ว ข้าผู้เดียวแน่แท้อันท่านกล่าวถ้อยคำนี้อย่างยินดีว่า ‘ศิษย์ของข้าจะไม่เหนือกว่าเจ้า’

atha kasmānmadviśiṣṭo lokādapi ca vīryavān |
astyanyo bhavataḥ śiṣyo niṣādādhipateḥ sutah ||MBh. 1.123.28||
ดังนั้น เหตุใดจึงมีศิษย์อื่นของท่าน ผู้เป็นบุตรของเจ้านิษาทะ ผู้มีพลังกว่าโลก เป็นผู้เหนือกว่าข้า”

muhūrtamiva taṃ droṇāścintayitvā viniścayam |
*savyasācinamādāya nāiṣādi** prati jagmivān ||MBh. 1.123.29||*
เมื่อครุ่นคิดการตัดสินใจอยู่ชั่วครู่ โอรณะได้พา(อรชุน)ผู้สามารถนำวธนูด้วยมือซ้าย ไปหาไนยาทิ

dadarśa maladigdhāṅgaṃ jaṭilaṃ cīravāsasam |
ekalavyaṃ dhanuṣpāṇimasyantamaniśaṃ śarān ||MBh. 1.123.30||
เขาได้เห็นเอกลวณะ ผู้มีกายอาบฝุ่น มีผมมุ่นมวย มีเครื่องนุ่งห่มคือผ้าเปลือกไม้
มีมือถือธนู ผู้ยิงลูกธนูทั้งหลายอย่างต่อเนื่อง

ekalavyas tu taṃ dr̥ṣṭvā droṇamāyāntamantikāt |
abhighamyopasaṃgr̥hya jagāma śirasā mahīm ||MBh. 1.123.31||
ฝ่ายเอกลวณะ เมื่อเห็นโอรณะผู้มาจากที่ไกล ก็ได้เข้าไปหา สัมผัส(เท้า) โนมสิริษะสู่พื้น

* สันนิษฐานว่าเป็น “sarvaṃ”

** สันนิษฐานว่าเป็น “nāiṣādiṃ”

*pūjayitvā tato droṇaṃ vidhivatsa niṣādajah |
nivedya śiṣyamātmānaṃ tasthāu prāñjaliragrataḥ* ||MBh. 1.123.32||

จากนั้น เมื่อทำความเคารพโทरणะตามธรรมเนียม เขามีกำเนิดคือนิษาทะ
ได้แสดงตนเป็นศิษย์ ได้ยื่น โดยมีอัญชูลืออยู่เบื้องหน้า

*tato droṇo 'bravīdrājannekalavyamidam vacaḥ |
yadi śiṣyo 'si me tūrṇa* vetanaṃ sampradīyatām* ||MBh. 1.123.33||

ข้าแต่ราชา! บัดนั้น โทरणะได้กล่าวถ้อยคำนี้กับเอกลวณะ
“หากเจ้าเป็นศิษย์ของข้า ค่าเล่าเรียนต้องจ่ายมาทั้งหมดโดยเร็ว”

*ekalavyastu tacchrutvā prīyamāṇo 'bravīdidam |
kiṃ prayacchāmi bhagavannājñāpayatu māṃ guruḥ* ||MBh. 1.123.34||

เมื่อได้ยินเช่นนั้น ฝ่ายเอกลวณะก็มีจิตยินดี กล่าวถ้อยคำนี้ว่า
“ข้าต้องมอบสิ่งใด ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ครูจงสั่งข้า

*na hi kiṃcidadeyaṃ me gurave brahmavittama |
tamabravītvayāṅguṣṭho dakṣiṇo dīyatām mama* ||MBh. 1.123.35||

ไม่มีสิ่งใดเลยที่ไม่พึงมอบแด่ครูของข้า ข้าแต่ผู้เลิศสุดแห่งผู้รู้พรหมัน!”
(โทरणะ) ได้กล่าวกับเขาว่า “นิ้วหัวแม่มือคือค่าทักษิณอันเจ้าจงมอบแก่ข้า”

*ekalavyastu tacchrutvā vaco droṇasya dāruṇam |
pratijñāmātmano rakṣansatyē ca nirataḥ sadā* ||MBh. 1.123.36||

ฝ่ายเอกลวณะ เมื่อได้ยินถ้อยคำอันกระด้างนั้นของโทरणะ
ก็เป็นผู้รักษาสัญญาของตน ยินดีในความสัตย์ทุกเมื่อ

*tathāiva hr̥ṣṭavadanastathāivādīnamānasah |
chittvāvicārya taṃ prāyāddroṇāyāṅguṣṭhamātmanaḥ*** ||MBh. 1.123.37||

บัดนั้น เขามีใบหน้าร่าเริง มีจิตไม่เศร้าหมอง
ได้ตัดและมอบนิ้วหัวแม่มือของตนนั้นแก่โทरणะ โดยไม่ต้องไต่รตรง

* สันนิษฐานว่าเป็น “tūrṇam”

** สันนิษฐานว่าเป็น “prādād...”

*tataḥ paraṃ tu nāiṣādiraṅgulībhirvyakarṣata |
na tathā sa tu śīghro 'bhūdyathā pūrva* narādhipa ||MBh. 1.123.38||*

หลังจากนั้น ในชาติได้น้ำ(สายธนู)ด้วยนิ้วทั้งหลาย
เขาไม่ว่องไวดังเช่นในกาลก่อน ข้าแต่พระนราธิป!

*tato 'rjunah prīṭamanā babhūva vigatajvaraḥ |
dronaśca satyavāgāsinnānyo 'bhyabhavadarjunam ||MBh. 1.123.39||*

บัดนั้น อรชุนได้มีจิตยินดี มีพิช ไข้สร้าง ไปแล้ว และโทณะผู้มีวาจาสัตย์ ไม่เป็นอื่น ได้มาหาอรชุน

*dronasya tu tadā śiṣyāu gadāyogyām viśeṣataḥ |
duryodhanaśca bhīmaśca kurūṅāmabhyagacchatām ||MBh. 1.123.40||*

ยามนั้น ในบรรดาครูทั้งหลาย ศิษย์ทั้งสองของโทณะ
คือทुरโยชน์และภีมะ ได้เข้าถึงการฝึกคทาอย่างพิเศษ

*aśvatthāmā rahasyeṣu sarveṣvabhyadhiko 'bhavat |
tathāti puruṣānanyāntsārūkāu yamajāvubhāu |
yudhiṣṭhiro rathāśreṣṭhaḥ sarvatra tu dhanamjayah ||MBh. 1.123.41||*

อัสวัตถามัน ได้เป็นผู้เลิศยิ่งในศาสตร์ลับทั้งหลายทั้งปวง
และฝาแฝดทั้งคู่** จำนวนการใช้ดาบเหนือกว่าบุรุษอื่นทั้งหลาย
ยุธิชฐิระเลิศสุดในด้านรบ ส่วนธัญชัย*** นั้นในทุกด้าน

*prathitaḥ sāgarāntāyām rathayūthapayūthapaḥ |
buddhiyogabalotsāhāiḥ sarvāstreṣu ca pāṇḍavaḥ ||MBh. 1.123.42||*

บุตรแห่งปาณฑุเป็นที่เลื่องลือใน (โลก)อันมีที่สุดคือทะเล เป็นจ้าวแห่งทัพรด
ด้วยความอุตสาหะ พลละกำลัง การฝึกฝน และความรู้ในการอาวุธทั้งหลายทั้งปวง

*astre gurbanurāge ca viśiṣṭo 'bhavadarjunah |
tulveṣvastropadeśeṣu† sāuṣṭhavana ca vīryavān |
ekaḥ sarvakumārāṅgām babhūvātiratho 'rjunah ||MBh. 1.123.43||*

อรชุนผู้กล้าหาญ วิเศษในด้านการอาวุธและในด้านความรักใคร่จากครู
ด้วยความเป็นเลิศในคำสั่งสอนทั้งหลายด้านอาวุธเท่าๆกัน
อรชุนได้เป็นอติรทหนึ่งเดียวในบรรดา कुमारทั้งหลายทั้งปวง

* สันนิษฐานว่าเป็น “pūrvam”

** หมายถึงนกุลและสหเทพ

*** หมายถึงอรชุน

† สันนิษฐานว่าเป็น “tulye...”

*prāṇādhikam bhīmasenam kṛtavidyam dhanamjayam |
dhārtarāṣṭrā durātmāno nāmṛṣyanta narādhipa ||MBh. 1.123.44||*

เหล่าบุตรแห่งฤทธราชฤทธิมีใจต่ำช้า ไม่ลดราถิมเสนผู้แข็งแกร่งกว่า และชนัญชัยผู้รอบรู้
ข้าแต่พระนราธิป!

*tāmstu sarvānsamānīya sarvavidyāsu niṣṭhitān |
dronaḥ praharaṇajñāne jijñāsuh puruṣarṣabha ||MBh. 1.123.45||*

ฝ่ายโอรณะอยากรู้ความสามารถในการต่อสู้
เมื่อเรียกรวม(ศิษย์)ทั้งปวงผู้ชำนาญในวิชาทั้งมวลนั้นแล้ว ข้าแต่ฤษกะแห่งมนุษย์!

*kṛtrimam bhāsamāropya vṛkṣāgre śilpibhiḥ kṛtam |
avijñātam kumārānām lakṣyabhūtamupādiśat ||MBh. 1.123.46||*

ได้วางนภประดิษฐ์อันเหล่าช่างได้ทำขึ้นไว้บนยอดไม้
ได้ชี้(นกนั้น)อันไม่มีใครสังเกต ว่าเป็นเป้าของกุมารทั้งหลาย

drona uvāca

โอรณะได้กล่าวว่า

*śiḅhram bhavantaḥ sarve vāi dhanuṣyādāya satvarāḥ |
bhāsametaḥ samuddiśya tiṣṭhantāḥ samhiteṣavaḥ ||MBh. 1.123.47||*

“พวกเจ้าทั้งปวงผู้ว่องไว เมื่อหยิบธนูมาแล้วด้วยความรวดเร็ว
เมื่อถึงนกนี้แล้ว จรดลูกธนูแล้ว ก็จงยืนอยู่

*madvākyasamakālam ca śiro 'sya vinipātyatām |
ekāikaśo niyokṣyāmi tathā kuruta putrakāḥ ||MBh. 1.123.48||*

ศีรษะของมันจงถูกบั่นลงพร้อมคำสั่งของข้า ข้าจะสั่งทีละคน ลูกๆเอ๋ย! จงทำตามนั้น”

vāiśampāyana uvāca

ไวศัมปายนะได้กล่าวว่า

*tato yudhiṣṭhiraḥ pūrvamuvācāṅgirasāḥ varaḥ |
saḁdhatsva bāṇam durdharṣa madvākyānte vimuñca ca ||MBh. 1.123.49||*

จากนั้น (โอรณะ)ผู้ประเสริฐแห่งเหล่าอังกิรตได้กล่าวกับยูธิษฐิระเป็นคนแรก

“จงจรดลูกธนู เจ้าผู้ปราบได้ยากเอ๋ย! และจงปล่อยเมื่อสิ้นเสียงของข้า”

tato yudhiṣṭhiraḥ pūrva dhanurgrhya mahāravam |
tasthāu bhāsaṃ samuddiśya guruvākyapracoditaḥ ||MBh. 1.123.50||*

บัดนั้น ยุधिษฐิระ เมื่อหยิบคันธนูอันมีเสียงดังเป็นคนแรก เล็งนกแล้ว ก็ยื่น และถูกถามด้วยคำจากครู

*tato vitatadhanvānaṃ droṇastaṃ kurunandanam |
samuhūrtāduvācedaṃ vacanaṃ bharatarṣabha ||MBh. 1.123.51||*

บัดนั้น โทธนะ ได้กล่าวถ้อยคำนี้ในทันทีกับเขา ผู้เป็นความปิติแห่งกรุง ผู้นำวธนูแล้ว
ข้าแต่ฤๅษะแห่งภรตะ!

*paśyasyenaṃ drumāgrasthaṃ bhāsaṃ naravarātmaja |
paśyāmītyevamācārya** pratyuvāca yudhiṣṭhiraḥ ||MBh. 1.123.52||*

“เจ้าเห็นนกนี้ที่ตั้งอยู่บนยอดไม้ไหม เจ้าผู้มีกำเนิดสูงส่งแห่งมนุษย์เอ๋ย!”

ยุधिษฐิระ ได้ตอบอาจารย์ว่า “ข้าเห็น” นั้นเทียว

*sa muhūrtādiva punardroṇastaṃ pratyabhāṣata |
atha vṛkṣamimaṃ māṃ vā bhrātṛnvāpi prapaśyasi ||MBh. 1.123.53||*

ในทันใด โทธนะ ได้ถามเขากลับไปอีก “เช่นนั้น เจ้าเห็นต้นไม้นี้ หรือตัวข้า หรือน้องๆไหม”

*tam uvāca sa kāunteyaḥ paśyāmyenaṃ vanaspatim |
bhavantaṃ ca tathā bhrātṛnbhāsaṃ ceti punaḥ punaḥ ||MBh. 1.123.54||*

บุตรแห่งนางกุนตินั้น ได้กล่าวซ้ำกับเขาว่า “ข้าเห็นต้นไม้ใหญ่นี้ ทั้งตัวท่าน น้องๆ และนกด้วย”

*tamuvācāpasarpeti droṇo 'prītamanā iva |
nāitacchakyaṃ tvayā veddhuṃ lakṣyamityeva kutsayan ||MBh. 1.123.55||*

โทธนะมีจิตไม่ยินดี ได้กล่าวกับเขาว่า “เจ้าจารย์ชนเอ๋ย!

ความสามารถที่จะยิงปืนนี้เจ้าไม่มีหรอก เจ้าคนหมิ่นเอ๋ย!”

*tato duryodhanādīstāndhārtarāṣṭrānmahāyaśāḥ*** |
tenāiva kramayogena jijñāsuh paryapṛcchata ||MBh. 1.123.56||*

จากนั้น (โทธนะ)ผู้มียศยิ่งใหญ่ ปรารภนาจะรู้

ได้ถามบุตรทั้งหลายแห่งชฤๅษณ์นั้นอันมีทูลโยชน์เป็นอาทิ ตามลำดับนั้นเทียว

* สันนิษฐานว่าเป็น “pūrvaṃ”

** สันนิษฐานว่าเป็น “...ācāryaṃ”

*** สันนิษฐานว่าเป็น “duryodhanādīṃs...”

*anyāṃśca śiṣyānbhīmādīnrājñāścāivānyadeśajān |
tathā ca sarve sarva* tatpaśyāma iti kutsitāḥ* ||MBh. 1.123.57||

(ถาม)ศิษย์อื่นๆทั้งหลาย มีกิมะเป็นอาทิ และราชาทั้งหลายผู้มีกำเนิดในต่างแดน ผู้ถูกดูหมิ่นทั้งหลายทั้งปวง(ได้ตอบ)ว่า “พวกเราเห็นสิ่งเหล่านั้นทุกสิ่ง”

*tato dhanamjayam droṇaḥ smayamāno 'bhyabhāṣata |
tvayedānīm prahartavyametallakṣyaṃ niśamyatām* ||MBh. 1.123.58||

จากนั้น โทरणะผู้มีจิตพิศวง ได้กล่าวกับชนผู้ช้ำ “บัดนี้ เป้าอันพึงถูกยิงนี้ จงถูกกำราบโดยเจ้า

*madvākyasamakālam te moktavyo 'tra bhaveccharaḥ |
vitatya karmukam putra tiṣṭha tāvanmuhūrtakam* ||MBh. 1.123.59||

ลูกธนูพึงยิงออกไปพร้อมกันกับคำสั่งของข้า ลูกเอ๋ย! เมื่อน้าวธนูแล้ว เจ้าจงยืน ณ บัดนี้”

*evamuktah savyasācī maṇḍalīkṛtakārmukah |
tasthāu lakṣyaṃ samuddiśya guruvākyapracoditaḥ* ||MBh. 1.123.60||

เมื่อได้รับการกล่าวแล้วเช่นนั้น (อรชุน)ผู้สามารถน้าวธนูด้วยมือซ้าย ผู้มีคันธนูถูกดึงน้าวโค้งแล้ว ได้ยื่นขึ้น และเมื่อเล็งเป้าแล้ว ก็ถูกถามด้วยคำจากครู

*muhūrtādiva taṃ droṇastathāiva samabhāṣata |
paśyasyenaṃ sthitaṃ bhāsaṃ drumam māmapi vetyuta* ||MBh. 1.123.61||

ขณะนั้น โทरणะได้กล่าวกับเขาว่าดังนี้ “เจ้าเห็นนกอันวางไข่แล้วนี้ ต้นไม้ หรือตัวข้าไหม”

*paśyāmyenaṃ bhāsamiti droṇaṃ pārtho 'bhyabhāṣata |
na tu vṛkṣaṃ bhavantaṃ vā paśyāmīti ca bhārata* ||MBh. 1.123.62||

ปารละได้กล่าวกับโทरणะว่า “ข้าเห็นนกนี้ แต่ข้าไม่เห็นต้นไม้หรือตัวท่าน” ข้าแต่พระภารตะ!

*tataḥ prītamanā droṇo muhūrtādiva taṃ punaḥ |
pratyabhāṣata durdharaṣaḥ pāṇḍavānām ratharṣabham* ||MBh. 1.123.63||

บัดนั้น โทरणะผู้ปราบได้ยาก มีจิตยินดี

กล่าวตอบเขาผู้เป็นฤๅษะแห่งรถแห่งปาลณฑพทั้งหลายอีกทันที

*bhāsaṃ paśyasi yadyenaṃ tathā brūhi punarvacah |
śiraḥ paśyāmi bhāsasya na gātramīti so 'bravīt* ||MBh. 1.123.64||

“ถ้าเจ้าเห็นนกนี้ เจ้าจงเอ่ยวาจาอีก”

เขาได้กล่าวว่า “ข้าเห็นหัวของนก มิใช่ลำตัว”

* สันนิษฐานว่าเป็น “sarvam”

*arjunenāivamuktas tu droṇo hr̥ṣṭatanūruhaḥ |
muñcasvetyabravītpārtha* sa mumocāvīcārayan ||MBh. 1.123.65||*

โอรณะผู้ซึ่งอรชุนได้กล่าวด้วยเช่นนี้ ขนลุกด้วยความอัศจรรย์ใจ
ได้กล่าวกับปารณะว่า “เจ้าจงยิง” (อรชุน) ผู้กล้าหาญก็ได้ยิง

*tatastasya nagasthasya kṣureṇa nisitena ha |
śira utkr̥tya tarasā pātayāmāsa pāṇḍavaḥ ||MBh. 1.123.66||*

บัดนั้น เมื่อบั่นหัวของ(นก)ซึ่งอยู่บนต้นไม้ นั้นโดยหัวลูกธนูอันคมด้วยความเร็ว
บุตรแห่งปาณฑุได้ยิงให้(หัวนั้น)ตกลงมา

*tasminkarmaṇi saṃsiddhe paryaśvajata** phalgunam |
mene ca drupadam sakhye*** sānubandham parājitam ||MBh. 1.123.67||*

เมื่อการณนั้นลุล่วงแล้ว (โอรณะ) ได้เดินไปรอบๆ
คำนึงถึงผลคุณะ† ผู้มีชื่อผูกมัด(ที่ให้สัตยาญาไว้) (ว่าจะเป็นผู้เอาชนะทรูปทในสงคราม

*kasyacittvatha kālasya saśiṣyo 'ṅgirasām varah |
jagāma gaṅgāmbhito majjitum bharatarṣabha ||MBh. 1.123.68||*

ลำดับนั้น ในคราวหนึ่ง (โอรณะ) ผู้ประเสริฐแห่งเหล่าอังกิริต พร้อมด้วยศิษย์
ได้ไปสู่ที่ใกล้แม่น้ำคงคาเพื่ออาบน้ำ ข้าแต่ฤๅษะแห่งภระ!

*avagāḍhamatho droṇam salile salilecaraḥ |
grāho jagrāha balavāñjāṅghānte kālacoditaḥ ||MBh. 1.123.69||*

บัดนั้น จระเข้ซึ่งมีกำลัง เทียวไปในน้ำ ถูกส่งมาโดยพระกาล
ได้คว้าโอรณะผู้เช่อยู่ในน้ำเข้าที่ปลายเข้ง

*sa samartha 'pi mokṣāya śiṣyānsarvānacodayat |
grāham hatvā mokṣayadhvam māmīti tvarayanniva ||MBh. 1.123.70||*

(โอรณะ) ผู้ทรงพลัง ผู้เร่งอยู่ ได้ร้องขอศิษย์ทั้งหลายทั้งปวง เพื่อการรอดพ้นว่า
“เมื่อฆ่าจระเข้แล้ว พวกเจ้าจงปล่อยข้าให้เป็นอิสระ”

* สันนิษฐานว่าเป็น “...pārtham”

** สันนิษฐานว่าเป็น “paryaśvajata”

*** สันนิษฐานว่าเป็น “saṃkhye”

† หมายถึงอรชุน

*tadvākyasamakālam tu bībhatsurnīsitāiḥ śarāiḥ |
āvāpāiḥ pañcabhirgrāhaṃ magnamambhasyatādayat |
itare tu visammūdhāstatra tatra prapedire ||MBh. 1.123.71||*

พร้อมกันกับคำพูดนั้น พิภคตูลุ* ได้ยิงจระเข้อันได้ดำในน้ำด้วยลูกธนู 5 ดอกอันลับคมแล้วยิงไป
ฝ่ายคนอื่นๆผู้ตะลึงงันได้ไปขอความช่วยเหลือทุกทิศทุกทาง

*taṃ ca dr̥ṣṭvā kriyopetaṃ droṇo 'manyata pāṇḍavam |
viśiṣṭaṃ sarvaśiṣyebhyaḥ pr̥itimāṃścābhavattadā ||MBh. 1.123.72||*

เมื่อได้เห็นเขากระทำการนั้นแล้ว โทरणะได้คำนึงถึงบุตรแห่งปานธุ
ว่าวิเศษกว่าศิษย์ทั้งหลายทั้งปวง และก็มีความยินดีในยามนั้น

*sa pārthabāñāirbahudhā khaṇḍasaḥ parikalpitaḥ |
grāhaḥ pañcatvamāpede jaṅghāṃ tyaktvā mahātmanaḥ ||MBh. 1.123.73||*

จระเข้นั้นถูกตัดหลายส่วนเป็นชิ้นๆ ด้วยลูกธนูของปารณะ
เมื่อปล่อยแข็งของ(โทरणะ)ผู้ยิ่งใหญ่แล้ว ได้กลายเป็น 5 ส่วน

*athābravīnmahātmānaṃ bhāradvājo mahāratham |
gr̥hānedaṃ mahābāho viśiṣṭamatidurdharam |
astram brahmaśiro nāma saprayoganivartanam ||MBh. 1.123.74||*

ลำดับนั้น บุตรแห่งภรทวาสะได้กล่าวกับ(อรชุน)ผู้เป็นมหารถ ผู้มีจิตวิญญูณยิ่งใหญ่
“เจ้าผู้มีแขนทรงพลังเอ๋ย! เจ้าจงรับเอาอาวุธนี้อันมีนามว่า พรหมศิรัส อันวิเศษ
ไม่อาจต้านทานอย่างยิ่งพร้อมวิธีการใช้และเรียกคืน

*na ca te mānuṣeṣvetatprayoktavyaṃ kathamcana |
jagadvinirdahedetadalpatejasi pātitaṃ ||MBh. 1.123.75||*

อาวุธนี้ของเจ้าไม่พึงถูกขว้างไปในบรรดามนุษย์ทั้งหลายไม่ว่าโดยประการใดๆ
พึงเผาโลกอันถูกทำลายในเปลวเพลิงอย่างง่ายดาย

*asāmānyamidaṃ tāta lokeṣvastram nigadyate |
taddhārayethāḥ prayataḥ śṛṇu cedam vaco mama ||MBh. 1.123.76||*

พ่อเอ๋ย! อาวุธนี้ได้ชื่อว่าไม่ธรรมดาในโลกทั้งหลาย เจ้าจงถือ(อาวุธ)นั้น จงฟังวาจาข้าที่ได้กล่าวนี้

*bādhetāmānuṣaḥ śatruryadā tvāṃ vīra kaścana |
tadvadhāya prayuñjīthāstadāstramidamāhave ||MBh. 1.123.77||*

เมื่อใด ศัตรูใดก็ตามที่มีชัมนุษย์รุกไล่เจ้า เจ้าผู้กล้าเอ๋ย!
เมื่อนั้น เจ้าพึงขว้างอาวุธนี้เพื่อการฆ่า(ศัตรู)นั้นในสงคราม”

* หมายถึงอรชุน

tatheti tatpratisrutya bībhatsuḥ sa kṛtāñjaliḥ |
jagrāha paramāstraṃ tadāha cāinaṃ punar guruḥ |
bhavitā tvatsamo nānyaḥ pumāṃlloke dhanurdharaḥ ||MBh. 1.123.78||

เมื่อได้ฟังแล้วเช่นนั้น พิกัดสุผู้กระทำอัญชลีแล้ว ได้รับเอาอาวุธอันสูงสุดนั้น และครูได้กล่าวอีกครั้ง
 “จะไม่มีบุรุษอื่นในโลกผู้เป็นนักรรณูเสมอกับเจ้า”

yat karṇasalyapramukhāiḥ pārthivāir lokavisrutāiḥ |
nānataṃ balavadbhirhi dhanurvedaparāyañāiḥ ||MBh. 1.179.4||

“(รรณู)ใดไม่อาจงัดได้โดยพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายผู้มีชื่อเสียงในโลก มีพลัง กอปรด้วยความรู้
 อันมีกรรมและศัลยะเป็นประมุข

tatkathaṃ tvakṛtāstreṇa prāṇato durbalīyasā |
baṭumātreṇa śakyam hi sajyam kartu dhanurdvijāḥ ||MBh. 1.179.5||*

เหล่าทวิชะจะสามารถขึ้นสายธนูนั้น โดยเป็นเพียงเด็กหนุ่ม ไม่รู้การอาวุธ ด้อยกำลัง ได้อย่างไร

avahāsyā bhaviṣyanti brāhmaṇāḥ sarvarājasu |
karmaṇyasminnasamsiddhe cāpalādaparīkṣite ||MBh. 1.179.6||

พราหมณ์เหล่านั้นจะถูกดูหมิ่นในบรรดาราชาทั้งหลายที่ปวง
 เนื่องจากความอวดคิดในการกระทำอันไม่สำเร็จและไม่ได้พิจารณา”

catuspādaṃ daśavidhaṃ dhanurvedamarīṇdamaḥ |
arjunādveda vedajñātsakalaṃ divyamānuṣam ||MBh. 1.213.65||

(อภิมันยุ)ผู้ข่มศัตรู ได้รู้ศาสตร์การธนูทั้งหมดอันมี 4 แขนง 10 สาขา
 ทั้งอย่างเทพและอย่างมนุษย์ จากอรชุนผู้รู้พระเวท

kṛtvā ca vedādhyayanam tataḥ sucaritavratāḥ |
jagrḥhuḥ sarvamiṣvastramarjunāddivyamānuṣam ||MBh. 1.213.81||

เมื่อกระทำการร่ำเรียนพระเวทแล้ว จากนั้น (บุตรทั้งหลายของนางเทราปที)ผู้มีพรตอันปฏิบัติดีแล้ว
 ก็ได้รับ(วิชา)การธนูทั้งปวง ทั้งอย่างเทพและอย่างมนุษย์ จากอรชุน

* สันนิษฐานว่าเป็น “kartum”

*kaścīdrājā mama sakhā dhanurvedaparāyaṇaḥ |
samsargāddhanuṣi śreṣṭhastato 'hamabhavaṃ dvija ||MBh. 3.205.23||*

(นายพรานเล่าเรื่องอดีตชาติที่ตนเป็นพราหมณ์)

ราชาองค์หนึ่งเป็นสหายของข้า เป็นผู้ก่อปรด้วยศาสตร์การธนู

เนื่องจากการคบค้ากัน เมื่อนั้น ข้าจึงได้เป็นผู้เลิศในการธนู ข้าแต่ทวิชะ!

*vidyādhikamathālakṣya dhanurvede dhanamjayam |
droṇaṃ rahasyupāgamyā karṇo vacanamabravīt ||MBh. 12.2.9||*

ลำดับนั้น เมื่อได้เห็นธนูชัยเหนือกว่าด้วยความรู้ในศาสตร์แห่งธนู

กรรณะได้มาหาโทรณะอย่างลับๆ และกล่าวถ้อยคำว่

*brahmāstraṃ vettumicchāmi sarahasyanivartanam |
arjunena samo yuddhe bhaveyamiti me matih ||MBh. 12.2.10||*

“ข้าปรารถนาจะรู้(อาวุธ)พรหมศาสตร์ พร้อมวิธีเรียกอาวุธคืนด้วยมนตร์ลับ

ความตั้งใจของข้าคือ ข้าพึงเป็นผู้เท่าเทียมด้วยอรชุนในการยุทธ

*samaḥ putreṣu ca snehaḥ śiṣyeṣu ca tava dhruvam |
tvatprasādānna mām brūyurakṛtāstraṃ vicakṣaṇāḥ ||MBh. 12.2.11||*

ความรักของท่านในเหล่านุตรและศิษย์ทั้งหลายย่อมเสมอกันเป็นแน่แท้

ด้วยความช่วยเหลือจากท่าน ผู้รู้ทั้งหลายจะไม่เพียงเอ่ยถึงข้าว่า เป็นผู้ไม่รู้การอาวุธ”

*droṇastathoktaḥ karṇena sāpekṣaḥ phalgunam prati |
dāurātmyam cāpi karṇasya vīditvā tam uvāca ha ||MBh. 12.2.12||*

โทรณะผู้ซึ่งกรรณะมาสนทนาด้วยเช่นนั้น ลำเอียงเข้าข้างอรชุน

และทราบถึงความชั่วร้ายของกรรณะ จึงได้กล่าวกับเขาว่า

*brahmāstraṃ brāhmaṇo vidyādyathāvaccaritavrataḥ |
kṣatriyo vā tapasvī yo nānyo vidyātkathamcana ||MBh. 12.2.13||*

มีเพียงพราหมณ์ผู้มีพรตปฏิบัติเหมาะสม หรือกษัตริย์ผู้มีตบะ พึงรู้พรหมศาสตร์ ผู้อื่นผู้ใดไม่พึงรู้เลย

*ityukto 'ngirasām śreṣṭhamāmantrya pratipūjya ca |
jagāma sahasā rāmaṃ mahendraṃ parvataṃ prati ||MBh. 12.2.14||*

ได้รับการกล่าวด้วยดังนั้น (กรรณะ)จึงอำลาท่านผู้เลิศสุดแห่งเหล่าอังคีรัส แสดงความเคารพแล้ว

ก็ไปหาราม* ณ ภูเขามเหษตระในทันที

* หมายถึงปรศุราม

*sa tu rāmamupāgamya śirasābhipraṇamya ca |
brāhmaṇo bhārgavo 'smīti gāuraveṇābhyagacchata* ||MBh. 12.2.15||

เขาได้เข้าไปใกล้ราม น้อมลงด้วยเศียรเกล้า ออกตัวด้วยความเคารพว่า “ข้าเป็นพราหมณ์ภารทวชะ”

*rāmastaṃ pratijagrāha pṛṣṭvā gotrādi sarvaśaḥ |
uṣyatām svāgataṃ ceti pṛitimāṃścābhavadbhṛṣam* ||MBh. 12.2.16||

เมื่อถามแล้วทุกสิ่ง มีเรื่อง โศครเป็นต้น

รามก็ยอมรับเขาว่า ยินดีต้อนรับ เขาจงอยู่ และเป็นผู้มีความยินดียิ่ง

*tatra karṇasya vasato mahendre parvatottame |
gandharvāi rākṣasāiryakṣāirdevāścāsīt samāgamaḥ* ||MBh. 12.2.17||

เมื่อกรรณะอาศัยที่บนภูเขามเหศรนั้น

เขาได้สมาคมด้วยเหล่าคนธรรพ์ รากษส ยักษ์ และเทพทั้งหลาย

*sa tatreṣvastramakaroḍbhṛguśreṣṭhādyathāvidhi |
priyaścābhavadatyartham devagandharvarakṣasām* ||MBh. 12.2.18||

ณ ที่นั้น เขาได้ฝึกฝนการธนู จากท่านผู้เลิศสุดแห่งภฤคุ อย่างเหมาะสม

และได้เป็นที่รักยิ่งแห่งเทพ คนธรรพ์ และรากษสทั้งหลาย

*sa kadā cit samudrānte vicarannāśramāntike |
ekaḥ khadḡadghanuṣpāṇiḥ paricakrāma sūtajah* ||MBh. 12.2.19||

บางครั้ง เขาผู้เกิดแต่สุตะเทียวไปที่ชายทะเลใกล้อาศรม

มีมือถือพระขรรค์และธนู ได้ท่องไปตามลำพัง

nārada uvāca

นารทได้กล่าวว่า

*karṇasya bāhuvīryeṇa praśrayeṇa damena ca |
tutoṣa bhṛguśārdūlo guruśuśrūṣayā tathā* ||MBh. 12.3.1||

พยัคฆ์แห่งภฤคุได้ฟังพอใจด้วยกำลังแขน ด้วยความน่ายกย่อง ด้วยการควบคุมตน

และด้วยการเชื่อฟังครู ของกรรณะ

*tasmāi sa vidhivatkr̥tsnam brahmāstraṃ sanivartanam |
provācākhilamavyagraṃ tapasvī sutapasvine* ||MBh. 12.3.2||

ท่านผู้มีตบะได้สอน(อาวุธ)พรหมาสตร์ พร้อมด้วยวิธีการเรียกอาวุธคืนตามกฎเกณฑ์ทั้งหมด โดย

สมบูรณ์และไม่สับสน แก่เขาผู้มีตบะอันดี

*viditāstrastataḥ karṇo ramamāṇo "śrame bhṛgoḥ |
cakāra vāi dhanurvede yatnamadbhutavikramah ||MBh. 12.3.3||*

บัดนั้น กระณะผู้รู้อาวุธแล้ว ผู้ที่นรมย์อยู่ในอาศรมของฤๅค
ผู้มีพลังนำอศจรรย์ ได้กระทำความพยายามในศาสตร์การธนู

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวเจียรระโน วิทิตกุล เกิดเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) หลักสูตรภาษาและวรรณคดีไทย สาขาวิชาภาษาไทย จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2554 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ที่คณะและมหาวิทยาลัยเดียวกัน เมื่อปีการศึกษา 2555 โดยได้รับทุนการศึกษาในโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2556 จนถึงปัจจุบัน และต่อเนื่องครอบคลุมไปถึงการศึกษาในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต ซึ่งจะเริ่มในปีการศึกษา 2559 ในสาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤตและพุทธศาสนศึกษา ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีกด้วย